

ISSN 2415-7333 (Online)
ISSN 2311-0821 (Print)

ICV 2018 = 85.41

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019>

ВІСНИК

**КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО
ЛІНГВІСТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія Філологія

2019

Том 22, № 2

Київ
Видавничий центр КНЛУ

ISSN 2415-7333 (Online)
ISSN 2311-0821 (Print)

ICV 2018 = 85.41

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019>

**Visnyk
of Kyiv National
Linguistic University**

**Visnik
Kyivs'koho nacional'noho
linhvistychnoho universytetu**

**Series Philology
Seriia Filolohiia**

2019

Volume 22, No. 2

**Kyiv
KNLU Publishing Center**

УДК 811.1'1

ISSN 2415-7333 (Online) ISSN 2311-0821 (Print)

Реєстраційне свідоцтво № 8830 серія KB від 03.06.2004 року

Збірник наукових праць “Вісник КНЛУ. Серія Філологія” включено до категорії Б Переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук у галузі “Філологічні науки. Спеціальність 035” (наказ Міністерства освіти і науки України від 28.12.2019 № 1643)

Видання індексується: Index Copernicus <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=43291&lang=pl>; Наукова періодика України (URAN) <http://journals.uran.ua/user>; Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>; Google Scholar <https://scholar.google.com.ua/>; CrossRef <http://data.crossref.org/depositorreport?pubid=J334518>, Dimensions https://app.dimensions.ai/discover/publication?and_facet_source_title=jour.1366855.

Том 22 № 2 рекомендовано до друку ухвалою вченої ради

Київського національного лінгвістичного університету від 25 листопада 2019 року.

Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія : зб. наук. праць / гол. ред. Волкова С.В. Київ : Вид. центр КНЛУ, 2019. Т. 22, № 2. 218 с.

Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія Філологія публікує наукові статті та рецензії, присвячені актуальним проблемам сучасного мовознавства та перекладознавства, що висвітлюють особливості розвитку й функціонування германських, романських, слов'янських, східних та інших мов світу, а також знайомить з новими здобутками науковців у сфері когнітивної лінгвістики, зіставного мовознавства, комунікативної лінгвістики, дискурсології, лінгвокультурології, психолінгвістики та лінгвофілософії.

Редколегія

Головний редактор –

Волкова Світлана Володимирівна – доктор філологічних наук, професор, Україна.

Члени редколегії:

Баган Мирослава Петрівна – доктор філологічних наук, професор, Україна
Барань Єлизавета Балажівна (Erzsebet Barany) – доктор філософії у філології, доцент, Україна
Валігура Ольга Романівна – доктор філологічних наук, професор, Україна
Васько Роман Володимирович – доктор філологічних наук, професор, Україна
Воробйова Ольга Петрівна – доктор філологічних наук, професор, Україна
Гнезділова Ярослава Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, Україна
Кравченко Наталія Кимівна – доктор філологічних наук, професор, Україна
Маріна Олена Сергіївна – доктор філологічних наук, доцент, Україна
Мотокі Номаті (Motoki Nomachi) – доктор філософії у філології, професор, Японія
Ніконова Віра Григорівна – доктор філологічних наук, професор, Україна
Панасенко Наталія (Nataliya Panasenko) – доктор філологічних наук, професор, Словаччина
Пініч Ірина Петрівна – кандидат філологічних наук, доцент, Україна
Рундл Крістофер (Christopher Rundle) – доктор філософії у філології, професор, Італія
Савчук Руслана Іванівна – доктор філологічних наук, доцент, Україна
Сейф Фарук (Farouk Y. Seif) – доктор філософії у філології, заслужений професор, США
Серякова Ірина Іванівна – доктор філологічних наук, професор, Україна
Стеріополо Олена Іванівна – доктор філологічних наук, професор, Україна
Табаковська Ельжбета (Elzbieta Tabakowska) – доктор філософії у лінгвістиці, професор, Польща
Терехова Світлана Іванівна – доктор філологічних наук, професор, Україна

Адреса редколегії:

Україна, 03150, Київ-150, вул. Велика Васильківська, 73,

Київський національний лінгвістичний університет

E-mail: philology_knlu@ukr.net, knlu-pzs@ukr.net.

Tel.: +38 (050) 196-83-63, (068) 554-23-79.

<http://philmessenger.knlu.kyiv.ua>

©Київський національний лінгвістичний університет, 2019

УДК 811.1'1

ISSN 2415-7333 (Online) ISSN 2311-0821 (Print)

State Registration Certificate No. 8830 KB series of 03.06.2004

Officially registered journal "Visnyk of KNLU. Series Philology" is added to the Category B in the List of scientific professional publications of Ukraine, which are authorized to publish the results of doctoral and candidate's theses in Philology, specialty 035 according to the Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine No 1643, 28 December, 2019

The Journal is indexed in: Index Copernicus <https://journals.indexcopernicus.com/search/details?id=43291&lang=pl>; Наукова періодика України (URAN) <http://journals.uran.ua/user>; Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського <http://www.irbis-nbuv.gov.ua/>; Google Scholar <https://scholar.google.com.ua/>; CrossRef <https://data.crossref.org/depositorreport?pubid=J334518>; Dimensions https://app.dimensions.ai/discover/publication?and_facet_source_title=jour.1366855

Volume 22 No 2 is recommended for publishing

by Academic Council of Kyiv National Linguistic University, 25 november, 2019

Visnyk KNLU. Series Philology: selected works in Philology / Editor-in-Chief Svitlana V. Volkova. Kuiv : KNLU Publishing Center, 2019. Volume 22. No 2. p.

Visnyk of KNLU. Series Philology publishes papers and reviews of the books that address topical issues of contemporary linguistics and translation studies, with the aim to reveal the specificity of the evolution and functioning of Germanic, Romance, Slavic, Oriental, and other languages. The journal acquaints the readers with the latest scholarly gains in Cognitive Linguistics, Contrastive Linguistics, Communicative Linguistics, Discourse Studies, Linguocultural Studies, Psycholinguistics, and Philosophy of Language.

Editorial Board Members

Editor-in-Chief:

Dr.Sc (Philology), Professor Svitlana V. Volkova, Ukraine

Editorial Board

PhD (Philology), Professor Motoki Nomachi, Japan,

DrSc (Philology), Professor Nataliya I. Panasenko, Slovakia

PhD (Philology), Professor Christopher Rundle, Italy

PhD (Philology), Professor Emeritus Farouk Y. Seif, USA

PhD (Linguistics), Professor Emeritus Elżbieta Tabakowska, Republic of Poland

DrSc (Philology), Professor Myroslava P. Bahan, Ukraine

PhD (Philology), Associate Professor Erzsébet Bárány, Ukraine

DrSc (Philology), Professor Olha R. Valihura, Ukraine

DrSc (Philology), Professor Roman V. Vasko, Ukraine

DrSc (Philology), Professor Olha P. Vorobyova, Ukraine

PhD (Philology), Associate Professor Yaroslava. V. Gnyezdilova, Ukraine

DrSc (Philology), Professor Nataliya K. Kravchenko, Ukraine

DrSc (Philology), Associate Professor Olena S. Marina, Ukraine

DrSc (Philology), Professor Vira G. Nikonova, Ukraine

PhD (Philology), Associate Professor Iryna P. Pinich, Ukraine

DrSc (Philology), Associate Professor Ruslana I. Savchuk, Ukraine

DrSc (Philology), Professor Iryna I. Seryakova, Ukraine

DrSc (Philology), Professor Olena I. Steriopolo, Ukraine

DrSc (Philology), Professor Svitlana I. Terekhova, Ukraine

Editorial board address

Kyiv National Linguistic University

Velyka Vasyl'kivs'ka Str., 73 03680, MSP Kyiv-5 Ukraine

E-mail: philology_knlu@ukr.net, knlu-pzs@ukr.net. Tel.: +38 (050) 196-83-63, (068) 554-23-79.

<http://philmessenger.knlu.kyiv.ua>

©Kyiv National Linguistic University, 2019

ЗМІСТ

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА

<i>Данилевська О. М.</i>	Мовна ситуація та мовна політика в українській шкільній освіті за оцінками мовців різних вікових груп	9
<i>Малаш О. В.</i>	Дослідження болгарського мовного острова в українських періодичних виданнях ХХ – ХХІ ст.	20
<i>Фудерер Т. О.</i>	Вікові та поколіннєві відмінності в ставленні до мови в соціолінгвістичній традиції: українська перспектива	31

ЛЕКСИКОГРАФІЯ, ЛЕКСИЧНА СЕМАНТИКА, КОНЦЕПТОЛОГІЯ

<i>Волковинская Н. А.</i>	Лексикографическая модель семантического поля <i>хлебобулочные и мучные кондитерские изделия</i> (на матеріалі англійського мовного матеріалу)	43
<i>Кирилюк О. В.</i>	Особливості мікрополя “ворожі війська” у структурі асоціативно-семантичного поля “ворог” (на матеріалі дискурсу російсько-української інформаційної війни)	58
<i>Подсевак К. С.</i>	Лексико-семантичні та стилістичні засоби вербалізації бінарних опозицій (на матеріалі англійськомовних текстів Рея Бредбері)	69
<i>Шкута О. Г.</i>	Вербалізація концепту СТРАХ в англійськомовному молодіжному антиутопічному романі Сюзанни Коллінз “The Hunger Games”	79
<i>Ходаковська Н. Г.</i>	Дескриптивні і прескриптивні норми в лінгвістиці	88

ПРАГМАТИКА

<i>Колодяжна К. В.</i>	Типи адресата мовленнєвого акту <i>teasing</i> (глузування / кепкування) в сучасному англійськомовному дискурсі	98
<i>Кравченко Н. К.</i>	Прагмасеміотика: введение термина и ракурсы исследования	106
<i>Prihodko G. I.</i>	Frame structure of the evaluative utterance	114
<i>Хаботнякова П. С.</i>	Реалізація біблійних образів-символів у репрезентативних і директивних мовленнєвих актах (на матеріалі містичних трилерів Френка Перетті)	121

ЛІНГВОСЕМІОТИКА

<i>Варчук Л. В.</i>	Типологія оповідачів у сучасній англійськомовній амеріндіанській прозі	129
---------------------	--	-----

<i>Галуцьких І. А.</i>	Символіка (після)порогової тілесності в художніх текстах англійського постмодернізму (на матеріалі роману Дж. Вінтерсон “Written on the Body”)	140
<i>Романенко В. Г.</i>	Семіотика образу-символу <i>води</i> в сучасній американській мультикультуральній прозі (на матеріалі романів “Black Water” Джойс Керол Оутс та “Beloved” Тоні Моррісон)	151
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА: ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД		
<i>Акмалдінова О. М., Стежко Ю. Г.</i>	Мовна та концептуальна картини світу в інтеркультурній репрезентації художнього перекладу	160
<i>Доброштан Т. В.</i>	“Английский юмор в переводе”: языковые пути формирования юмористических контекстов в русскоязычных переводах детективных повестей Артура Конан Дойла о Шерлоке Холмсе	170
<i>Журавель Т. В.</i>	Інваріантні перекладацькі трансформації кінотексту для збереження комунікативно-прагматичного потенціалу мовленнєвих актів оригіналу в умовах дублювання та субтитрування	183
<i>Ніконова В. Г., Луценко Р. І.</i>	Образні порівняння як засоби репрезентації індивідуально-авторської світобудови та їхні відтворення в художньому перекладі (на матеріалі українських перекладних версій сучасної англійської поезії)	193
<i>Волкова С. В., Лучинська А. В.</i>	Типи трансформацій в українському перекладі тексту Дж.К. Роулінг “Harry Potter and the philosopher's stone”: лінгвосеміотичний аспект	202
ІНФОРМАЦІЯ (ХРОНІКА)		
<i>Вимоги до рукописів</i>	215

CONTENTS

TOPICAL PROBLEMS OF GENERAL LINGUISTICS

<i>Danylevska O. M.</i>	Language situation and policy in Ukrainian school education according to the assessments of the speakers of different age groups	9
<i>Malash O. V.</i>	Studying the Bulgarian language island in Ukrainian periodical publications of the XX – XXI centuries	20
<i>Fuderer T. O.</i>	Age and generational differences in using the language in the sociolinguistic tradition: ukrainian perspective	31

LEXICOGRAPHY, LEXICAL SEMANTICS, CONCEPTOLOGY

<i>Volkovinskaya N. A.</i>	Lexicographic model of the semantic field <i>bakery items</i> (in the English language)	43
<i>Kyryliuk O. L.</i>	Peculiarities of the microfield “hostile troops” in the structure of the associative-semantic field “enemy” (in the discourse of the Russian-Ukrainian information war)	58
<i>Podsievak K. S.</i>	Lexico-semantic and stylistic means of the binary oppositions' verbalization (in Ray Bradbury's texts)	69
<i>Shkuta O. H.</i>	Verbalization of the concept of FEAR in the English youth dystopian novel “The Hunger Games” by Suzanne Collins	79
<i>Khodakovska N. H.</i>	Descriptive and prescriptive norms in linguistics	88

PRAGMATICS

<i>Kolodiazhna K. V.</i>	Types of addressees in the speech act of <i>teasing</i> in modern English discourse	98
<i>Kravchenko N. K.</i>	Pragmasemiotics: introduction of the term and perspectives of its study	106
<i>Prihodko G. I.</i>	Frame structure of the evaluative utterance	114
<i>Khabotniakova P. S.</i>	Realization of biblical images-symbols in representative and directive speech acts (in Frank Peretti's mystical thrillers)	121

LINGUOSEMIOTICS

<i>Varchuk L. V.</i>	The typology of the narrators in modern English Amerindian prose	129
<i>Galutskikh I. A.</i>	Symbolism of (post)liminal corporality in English postmodernist literary texts (in J. Winterson's novel “Written on the Body”	140
<i>Romanenko V. G.</i>	Semiotics of image-symbol of <i>water</i> in contemporary American multicultural prose (in “Black Water” by Joyce Carol Oates and “Beloved” by Toni Morrison)	151

TOPICAL PROBLEMS OF TRANSLATION STUDIES

<i>Akmaldinova O. M., Stezhko Y. H.</i>	Language and conceptual pictures of the world in the intercultural representation of literary translation	160
<i>Dobroshtan T. V.</i>	“English humor in the translation”: verbal means of modelling the humor contexts in Russian translations of Arthur Conan Doyle's detective stories about Sherlock Holmes	170
<i>Zhuravel T. V.</i>	Invariant translation transformations of a cinematic text for retention of the communicative and pragmatic potential of the original speech acts in dubbing and subtitling	183
<i>Nikonova V. H., Lutsenko R. I.</i>	Similes as means of representing the author's worldview and their rendering in literary translation (in Ukrainian translations of contemporary English poetry)	193
<i>Volkova S. V., Luchynska A. V.</i>	Types of transformations in Ukrainian translation of J.K. Rowling's “Harry Potter and the philosopher's stone”: linguosemiotic aspect	202

INFORMATION

<i>Guidelines for authors</i>	215
-------------------------------	-------	-----

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ЗАГАЛЬНОГО МОВОЗНАВСТВА

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192049>

УДК 373:81'272](477)"201"(02)

МОВНА СИТУАЦІЯ ТА МОВНА ПОЛІТИКА В УКРАЇНСЬКІЙ ШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ ЗА ОЦІНКАМИ МОВЦІВ РІЗНИХ ВІКОВИХ ГРУП

ДАНИЛЕВСЬКА О. М.

кандидат філологічних наук, старший науковий співробітник

Інститут української мови НАН України

od3556261@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7847-8499>

У статті проаналізовано ставлення мовців різних вікових груп до мовної ситуації в українській шкільній освіті. За результатами масового опитування зроблено висновок, що відмінності в 10 – 12 % є закономірними, оскільки ґрунтуються на ціннісних поколінневих орієнтирах. Найбільша відмінність між представниками наймолодшого і найстаршого покоління респондентів характерна в оцінці перспектив російської мови як мови освіти в Україні. Дані масового опитування дають підстави припускати, що перспективною для України може бути гнучка модель застосування мов у системі шкільної освіти, що передбачає, з одного боку, чіткість і послідовність щонайширшого використання державної мови, а з іншого – створення можливостей із вивчення різних мов, зокрема й російської, як навчальних предметів.

Ключові слова: мовна ситуація у сфері шкільної освіти, мовна політика, державна мова, мовний режим, мовні права.

LANGUAGE SITUATION AND POLICY IN UKRAINIAN SCHOOL EDUCATION ACCORDING TO THE ASSESSMENTS OF THE SPEAKERS OF DIFFERENT AGE GROUPS

DANYLEVSKA Oksana Mykolaivna

Candidate of Philology,

Senior Researcher

Institute of the Ukrainian language

of the National Academy of Sciences of Ukraine

od3556261@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-7847-8499>

Introduction. The paper focuses on the study of the assessments of language situation in Ukrainian school education got after the interviewing the speakers of different ages. Perception and evaluation the language situation by the speakers of different age groups is influenced by the functioning of languages in the society.

Purpose. The paper aims to analyse the differences in assessing language situation in school education among the speakers of different age groups, to characterize the peculiarities of the young people opinion about the languages functioning in Ukraine in order to develop recommendations for overcoming post-totalitarian deformations of linguistic environments at schools.

Methods. To study the language situation and policy in Ukrainian school education according to the assessments of the speakers of different ages the following methods are applied: the method of statistical analysis, empirical analysis, the method of calculations and comparison the experimental data.

Results. The assessments differ in the groups of language speakers of different ages, however, in quantitative terms, these differences are much smaller than those in region or “city-village” data, which indicates an increasing prestige of the Ukrainian language as the main language of education in Ukraine and the gradual harmonization of the language situation in the outlined sphere. The preference of using Ukrainian in schools testifies the changes of the Ukrainian youth’s point of view as for the language situation and reflects their willing of spreading Ukrainian language throughout Ukraine. The biggest difference between the young and older generations of respondents is a characteristic feature in assessing the prospects of the Russian language as the language of education in Ukraine.

Conclusion. In Ukraine, a flexible model of the use of languages in the school system should be considered as potentially productive, which provides, on the one hand, the clarity and consistency of the widest possible use of the state language, and on the other hand, the creation of opportunities for learning different languages, including Russian, as educational subjects.

Key words: language situation in school education, language policy, state language, language regime, language rights.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв’язання. Дослідження вікових відмінностей сприймання й оцінки фактів, пов’язаних із функціонуванням мов у суспільстві, зумовлене прогностичною функцією соціолінгвістики, відповідно до якої одним із завдань цієї мовознавчої науки є прогнозування змін мовної ситуації в певній етнічній спільноті або в адміністративно-територіальному об’єднанні чи функціональній сфері. З огляду на деформований характер мовної ситуації в Україні, що виявляється в тому, що мова етнічної меншини (російська) набула в країні такого самого поширення, що й державна українська мова, – а державна досі є на певних територіях мовою меншості населення (Мовна політика, 2008, с. 332), дослідження реальних можливостей комунікативного употужнення української мови видаються як ніколи на часі. Актуальне завдання, зокрема, – випрацювання механізмів посилення комунікативної потужності державної мови у сфері шкільної освіти, яка є, за спостереженнями соціолінгвістів, об’єктивним показником її реального суспільного статусу та перспектив на майбутнє. Попри те, що середовища загальноосвітніх навчальних закладів українці вважають найбільш українізованою сферою офіційного спілкування (переконані, що в школах усі говорять українською мовою 41,5 % респондентів масового опитування проти 37,2 % – у державних установах та 33,4 % – у вищих навчальних закладах), мовна ситуація в шкільній освіті, як і загальнодержавна, позначена впливом деформаційних чинників, успадкованих від попередніх історичних періодів. Це виявляється передусім у невідповідності офіційної статистики про кількість дітей, які навчаються українською, реальним фактам уживання мов у школах. Наукове обґрунтування практичних заходів, здатних гармонізувати мовну ситуацію в окресленій царині, має спиратися на порівняння даних про ставлення до мовного питання в різних вікових групах. Для соціолінгвістичного прогнозування особливо важливими є мовні преференції молоді.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати масових опитувань дають підстави пов’язувати ставлення до мови в масовій свідомості з іншими світоглядними орієнтирами. Приміром, оцінюючи історичні постаті В. Леніна та С. Бандери, які символізують різні ідеологічні, а в українських реаліях і ціннісні системи, відмінності в 10 – 15 відсотків характерні для наймолодшої та найстаршої вікової групи, пор.: постать В. Леніна оцінюють позитивно 12,5 % наймолодших респондентів, що ж до найстаршої вікової групи, то таких респондентів виявилось майже вдвічі більше – понад 24 %; негативно оцінюють постать С. Бандери 26,5 % респондентів віком 18 – 29 років і 42 % респондентів, яким 60 і більше років. Різниця показників негативної оцінки постаті В. Леніна становить 10,5 % за загального результату від 62,8 % (60+ років) до 73,3 % (мовці віком 30 – 39 років); позитивно оцінюють постать С. Бандери від 41 % (60+ років) до 50 % (18 – 29 років). Відповідаючи на запитання про те, чи мова є тільки питанням культури, чи й питанням єдності та національної безпеки, представники

різних вікових груп так само обирали дещо відмінні відповіді: кількість тих, хто згоден із тим, що мова належить до питань єдності й національної безпеки, понад 60 % респондентів усіх вікових категорій (від 60,5 % найстарших респондентів до майже 68 % наймолодших). Зв'язок ставлення до мови зі світоглядними орієнтирами перебуває у фокусі досліджень Г. М. Залізняка та Л. Т. Масенко. Розмірковуючи про перспективи розширення функційного поля державної української мови в столиці України, дослідниці наголошували на зростанні кількості прихильників української мови в середовищі молоді (Залізняк, 2012, с. 23).

Виклад основного матеріалу дослідження. Оцінка мовного середовища шкіл відрізняється в групах мовців різного віку: найбільше чують українську мову в загальноосвітніх навчальних закладах ті респонденти, які вже в незалежній Україні або цілком отримували шкільну освіту, або завершували її. До вікової групи 30 – 39-літніх належать люди, які мають дітей шкільного віку, тож частіше за представників старшого покоління безпосередньо стикаються зі школою. Розмови у фокус-групах засвідчують, що питання освіти дітей належать до таких, якими переймаються, які змушують змінювати життєві звички, серед іншого й мовні, пор.: 1) *Я вам скажу простий приклад. В мене дитина пішла в перший клас. Пройшло декілька тижнів. Дитина приходить і каже: “Мамо, у нас є в школі три мови”. “Які?”. “Є українська, російська і одеська”. Це анекдот, але це не повинно бути. А ми віддали спеціально в перший клас в українську школу, щоб дитині було легше адаптуватись. Це такий живий приклад. Дитині важко (Тетяна, 34 роки, Одеса); 2) *Ось це те, що я розказувала на початку. “Мама, у нас три мови в класі”. Бажано, звичайно, щоб на українській, тому що дитину це збиває з пантелику. Вона не розуміє. Кажу: “Ти розумієш?”. “Ні, не розумію”. А серед всіх шкіл я обирала спеціально українську. Це не просто я пішла в українську, бо там написано українською. Я цю школу спеціально вибрала. І я не можу того вчителя заставити з моєю дитиною спілкуватись, коли там більшість на російській мові... А мені здається, що якби намагалась з ними спілкуватись навіть на перерві на українській, їм буде легше адаптувати саме до тої української мови в школі і навіть дома. І батькам, якщо вони вже віддали в українську школу, теж треба старатися говорити на тій українській, бо дитині дуже важко. Я вам з власного досвіду говорю. Дитині важко під це все підлаштуватись (Тетяна, 34 роки, Одеса).**

У кількісному вимірі відмінності у сприйманні мовної ситуації в закладах освіти між віковими групами відрізняються значно менше, ніж за регіонами чи за ознакою “місто – село”. Зокрема, якщо порівняти варіант відповіді “Майже всі” на запитання “Скільки людей, на Вашу думку, розмовляє українською мовою в населеному пункті, де Ви мешкаєте, у школах?”, то за регіональним розподілом різниці між крайніми показниками – 87,2 % (на Заході) і 13,2 % (на Сході) становить 74 %, а за параметром віку тільки 10 %: майже 50 % респондентів віком 30 – 39 років обрали відповідь “Майже всі” і майже 40 % – у групі 60+. За кількістю мешканців у населеному пункті відмінність у показниках теж істотніша: вона становить майже 50 % (66 % респондентів чують українську мову здебільшого в селах і тільки 17 % – у містах із населенням понад 100 тис.).

Таблиця 1

Розподіл відповідей на запитання “Скільки людей, на Вашу думку, розмовляє українською мовою в населеному пункті, де Ви мешкаєте, у школах?” серед респондентів різних вікових груп, %

Варіанти відповіді	18 – 29	30 – 39	40 – 49	50 – 59	60+
Майже ніхто	3,6	3,5	2,4	4,8	5,2
Значно менше половини	9,4	9,1	8,8	7,1	5,7
Близько половини	12,0	13,3	15,6	15,3	11,1
Значно більше половини	26,0	22,4	25,0	18,4	19,3
Майже всі	44,6	44,9	40,3	41,6	39,5
Важко відповісти	4,3	6,9	7,9	12,7	19,3

Такі дані засвідчують, що позиції української мови в шкільній освіті посилюються, і це посилення суголосне настроям суспільства. Варто також наголосити, що зрушення у функціонуванні мов у системі шкільної освіти на користь української, засвідчені порівнянням відповідей респондентів різних вікових груп, відповідає характерові змін у поглядах на мову в суспільній свідомості, відбиває зміну ціннісних орієнтирів у представників різних поколінь, що зумовлює й зміни поведінкових моделей, пор.: 1) *Модератор*: *До здобуття Україною незалежності були часи, коли українська мова була неprestижною і до її носіїв ставилися зневажливо. Як би ви оцінили престиж української мови сьогодні, особливо за останні два роки після Революції Гідності? Чи зріс він, чи не зріс?*

Степан: *За період незалежності, звичайно, рівень піднявся.*

Богдан: *Возрос уровень. Наверное, часть людей, которые все-таки в душе где-то хотят всего этого российского, где-то все-таки потише, наверное. И за счет этого возрос. У нас как было то количество русскоязычных, подавляющее количество русскоязычных школ. Как оно было, так оно и осталось. В принципе, официально... Просто у людей проснулось национальное самосознание. В этом, может быть, большой плюс получился. А все остальное, на официальном уровне – ничего.*

Карина: *Мне кажется, просто в связи с предыдущими событиями была такая политика, которая как раз и была направлена на то, чтобы разбудить в людях какие-то чувства национальной самоидентификации. И как раз на этой волне я сейчас замечаю, что моего возраста больше молодежи стало разговаривать на украинском языке за последние два года. Даже те, которые раньше говорили на русском языке, сейчас говорят на украинском. Для кого-то это модное веяние, для кого-то – какой-то способ себя выразить, показать, для кого-то это способ показать, что я иду в ногу со временем, я поддерживаю какую-то линию, которую продвигает наше государство. Т.е. сейчас таких факторов – почему люди переходят на украинский язык – стало больше. Я у себя замечаю, что многие стали говорить на украинском не только потому, что он мелодичен, потому что в школах его учили, потому что он государственный, но и по каким-то другим причинам.*

Ірина: *Мне кажется, что больше стало этого. Во-первых, потому что в моем окружении много мамочек, которые повели в первые классы своих деток. И у них украинского языка больше. Мы ж только что, недавно, говорили, что переводят стихи на украинский язык. Этого ж раньше не было. Это произошло, наверное, за последние два года. Мне кажется, мы больше движемся к украинизации (Із фокус-групового опитування, м. Одеса, 18 – 35 років); 2) [Чи престижно зараз говорити українською мовою?] *Престижно. И сейчас почти вся молодежь говорит на украинском, очень хорошо и очень радуется. Раньше больше на русском говорили, а сейчас больше на украинском (Анна, учасниця дискусійної групи 36 – 65 р., Київ).**

Водночас прикметно, що попри зростання престижу української мови, що підтверджують опитування останніх років, люди так само позитивно оцінюють білінгвальні практики й двомовну поведінку, вважаючи її бажаною для своїх дітей, у чому Л. Т. Масенко вбачає вияв амбівалентного стану масової свідомості (2018, с. 27). Яскравою ілюстрацією цього висновку може слугувати фрагмент з дискусії у фокус-групі: *Ірина*: *Ситуация, что касается языка на сегодняшний день, меня, в принципе, устраивает, если это не касается каких-то там политических заварушек или отдельных личностей, которых что-то не устраивает в их языке. Она меня устраивает. Детей у меня пока нет. Я буду отдавать своего ребенка в украиноязычную школу. Если нужно будет для того, чтоб она наилучше знала украинську, я буду разговляти вдома з нею українською. Але я дуже хочу, щоб вона знала і російську, і українську, і ще англійську.*

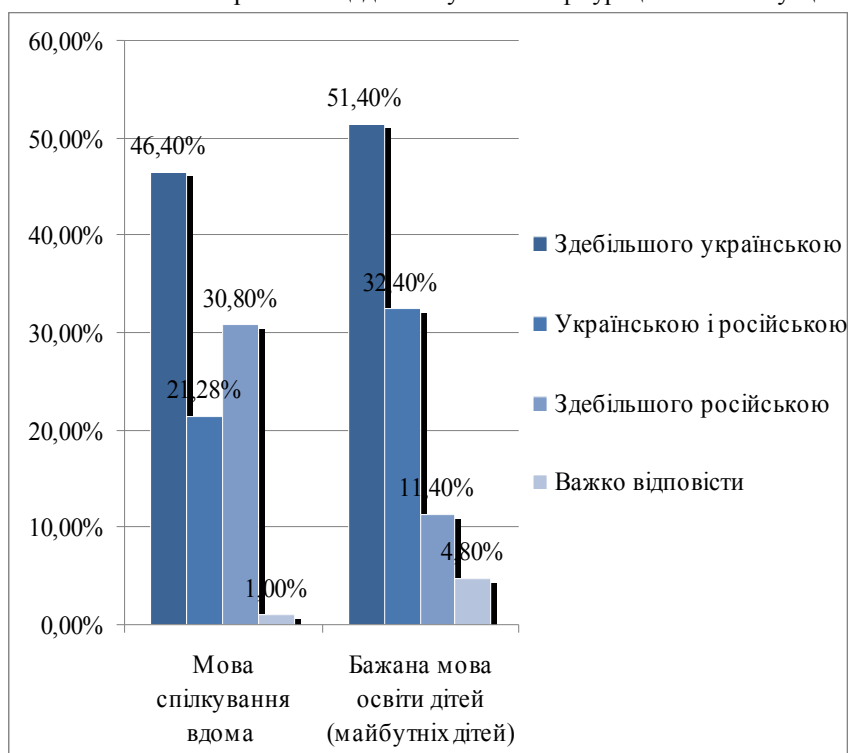
Антоніна: *Я підтримую Ірину. Хотілось, щоб в перспективі українську мову любили, поважали і цінили всі люди, все населення, яке проживає на Україні. Проте якщо в перспективі*

стосовно моєї дитини, я б хотіла, щоб моя дитина любила українську, розуміла, що вона живе в Україні, любила свою країну, незважаючи ні на що, проте могла розмовляти і російською за потреби, і українською, і, звичайно, іноземними мовами.

Степан: Україномовною, але не знімати з рахунків російську мову. Нічого не бачу поганого в тому, щоб наші люди були розумніші і володіли вільно російською мовою... Англійська само собою, по всьому світу. Але російська, як не крути, все одно має вплив на пострадянському просторі. Володіти російською – це є плюс так само. Як колись, наприклад, більше було російської. Тепер поміняти місцями і ставити російську біля української, викладати. Все одно українська, але російська щоб на рівні знаходилась (Із фокус-групового опитування, м. Одеса, 18 – 35 років).

Частка населення, яке хоче для своїх дітей двомовної освіти, лишається високою: відповідь “Українською і російською” на запитання “Якою мовою Ви хотіли б, щоб Ваші діти (майбутні діти) навчалися?” обрали 32,4 % респондентів. Відповідно українськомовної освіти бажають для дітей 51,4 % опитаних, а за освіту російською мовою висловилися 11,4 % (варіант “Важко відповісти” обрали 4,8 %).

Якщо порівняти відповіді на запитання про те, якою мовою респонденти спілкуються вдома із родиною, із відповідями про мовні переваги для освіти дітей, то впадає в око, що відсоток тих, хто віддає перевагу українській мові, вищий за відсоток тих, хто спілкується вдома українською (51,4 % проти 46,4 %). Водночас російськомовної освіти бажають для своїх дітей тільки 11,4 %, тоді як російськомовних у родині виявилось 30,8 %. Це дає підстави для висновку, що на рівні мовних переваг російськомовних і двомовних у повсякденні громадян спостерігається тенденція посилення позицій української мови, що створює передумови для обережних оптимістичних прогнозів щодо майбутньої конфігурації мовної ситуації в Україні.

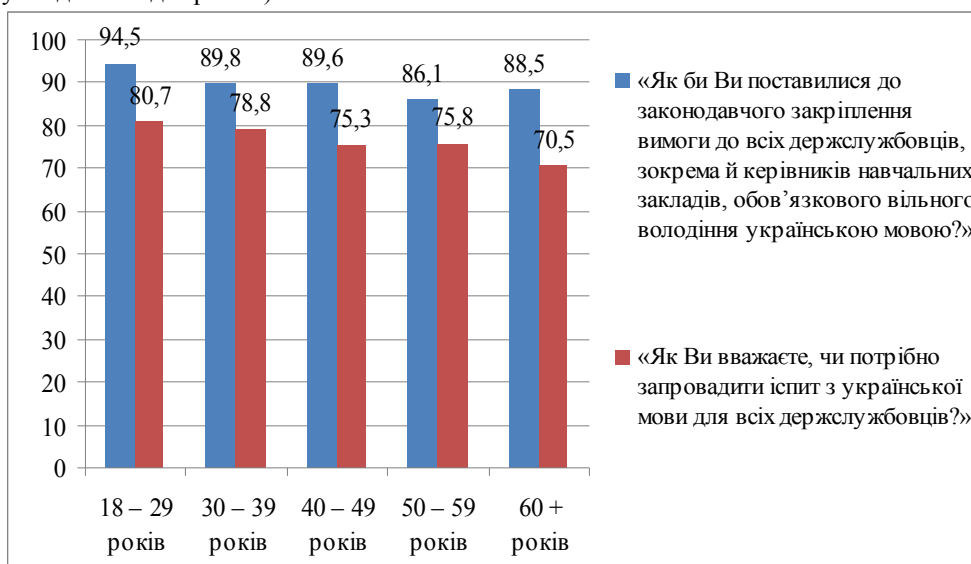
Діаграма 1. Розподіл відповідей на запитання “Якою мовою Ви зазвичай спілкуєтесь вдома, з родиною?”, “Якою мовою Ви хотіли б, щоб Ваші діти (майбутні діти) навчалися?”

Як і в запитаннях, які мають на меті оцінку мовного середовища загальноосвітніх навчальних закладів, різниця між крайніми показниками у відповідях щодо потенційних регулятивних заходів із застосування мов в освіті мовців різних вікових груп не перевищує десяти відсотків, причому менш однакостайними мовці є у відповідях на запитання, які так чи інакше заторкують їхню власну мовну поведінку.

Зокрема, відповідаючи на запитання про обов'язковість викладання державною мовою в усіх державних закладах освіти, представники різних вікових груп були близькими у своїх переконаннях: підтримують цей захід від 77 % найстарших респондентів (група 60+) до майже 82 % наймолодших (група 18 – 29 років). Серед молоді тільки кожен десятий не вважає таку вимогу обов'язковою. Цікаво, що найбільший відсоток тих, хто не погоджується з обов'язковістю викладання українською мовою в усіх державних закладах освіти, отримали в групі мовців віком 50 – 59 років, які навчалися в часи пізнього СРСР, коли кількість шкіл і класів з російською мовою викладання становила понад 50 %.

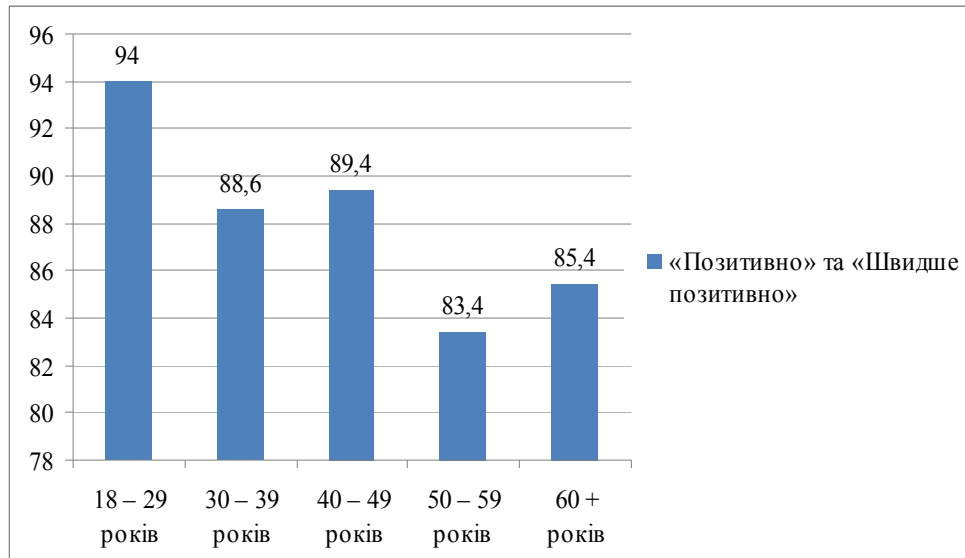
Меншу підтримку загалом і за віковими групами висловили респонденти пропозиції чіткого дотримання в українських школах мовного режиму – використання державної мови не тільки на уроках, а й під час перерв чи в позакласних заходах: якщо серед молоді такий регулятивний захід підтримують 79 % опитаних, то серед мовців віком 50 – 59 років погодилися із ним майже на 12 % респондентів менше – 67,2 %. Варто зауважити, що найбільша кількість тих, хто висловив незгоду із пропозицією, що розглядається, так само належить до вікової групи 50 – 59 років: це кожен четвертий респондент.

Високий рівень підтримки серед респондентів мають пропозиції законодавчого закріплення вимог обов'язкового вільного володіння державною мовою до всіх держслужбовців, зокрема й керівників навчальних закладів. Відповіді “Позитивно” та “Швидше позитивно” на відповідне запитання обрали 94,5 % респондентів віком 18 – 29 років, майже 90 % опитаних віком від 30 до 50 років, понад 86 % віком до 60 років і 88,5 % найстарших респондентів. Показово, що пропозиція запровадження обов'язкового іспиту з української мови серед держслужбовців хоч і має високу підтримку населення, проте не таку однакостайну, як припис про обов'язковість вільного володіння державною мовою. (Відмінності в поглядах представників різних вікових груп відбито в діаграмі 2).

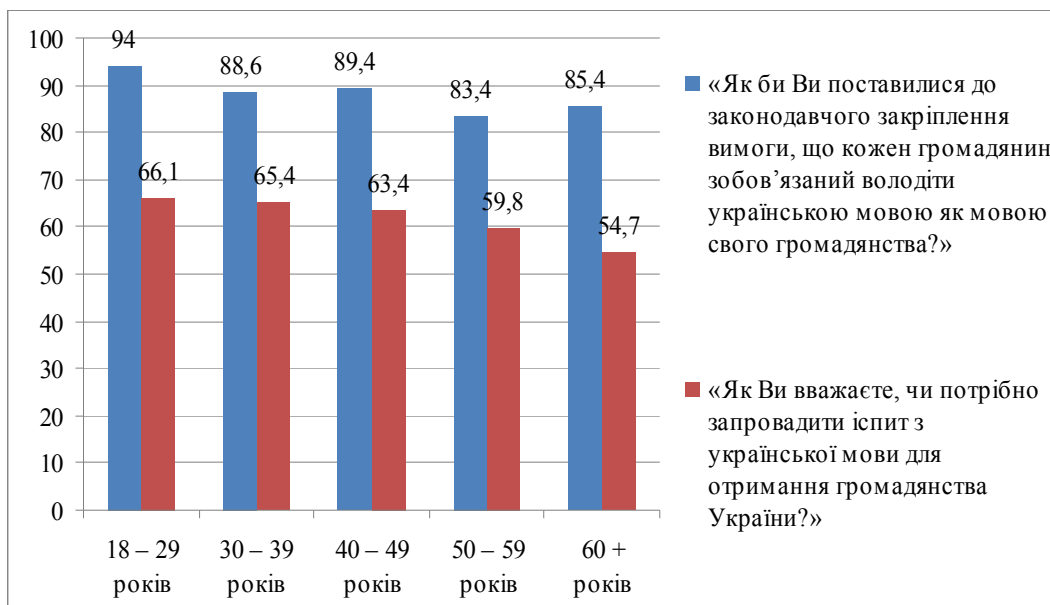

Діаграма 2. Рівень схвалення заходів мовної політики у сфері шкільної освіти респондентами різних вікових груп (вимоги до держслужбовців)

Мовці, залучені до масового опитування, так само виявляють однотайність поглядів стосовно ідеї законодавчого закріплення вимоги, що передбачає зобов'язання володіти українською мовою як мовою свого громадянства (рівень підтримки цієї ідеї сягає 94 % серед молоді і понад 83 % у групі респондентів віком 50 – 59 років (див. діаграму 3)), і водночас менш послідовно підтримують застосування інструментарію для реалізації цієї вимоги, тобто запровадження іспиту з української мови для отримання громадянства (діаграма 4).

Діаграма 3. Рівень схвалення ідеї законодавчого закріплення вимоги, що передбачає зобов'язання громадян володіти українською мовою як мовою свого громадянства за віком

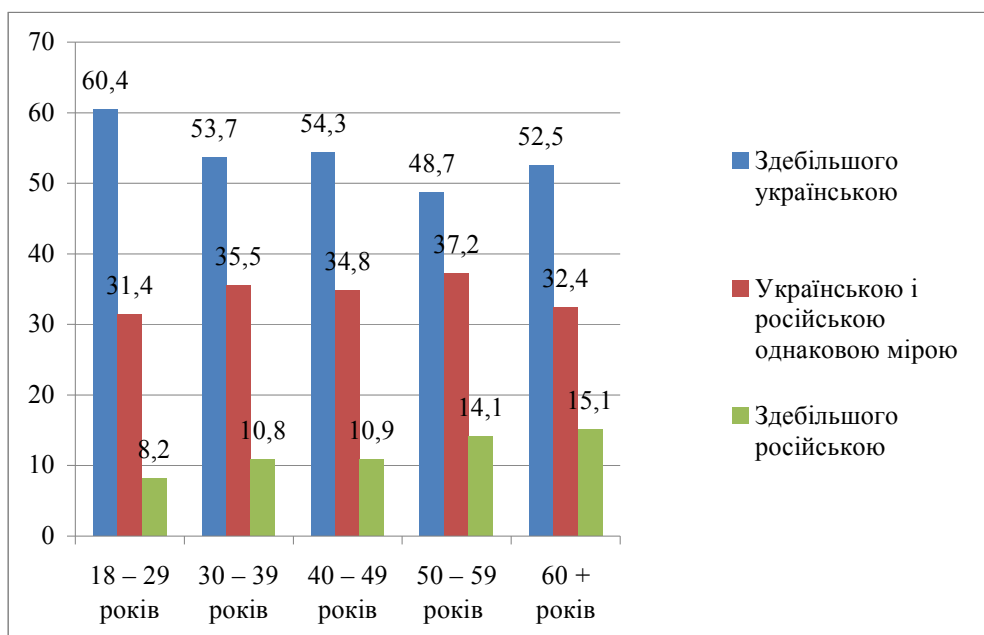

Діаграма 4. Рівень схвалення заходів мовної політики у сфері шкільної освіти респондентами різних вікових груп (підстави для отримання громадянства)

Помітні відмінності в ставленні представників різних поколінь до стратегії держави у сфері мовної освіти. Найбільшу підтримку українській мові як мові освіти висловлює молодь, дві третини представників якої, відповідаючи на запитання “Якою мовою Ви хотіли б, щоб Ваші діти (майбутні діти) навчалися?”, обрали відповідь “Здебільшого українською”. Натомість серед представників покоління 50 – 59-літніх таких виявилось трохи менше половини: 48,7 % респондентів цієї вікової групи схильні вважати українську мову основною мовою освіти в державі.

Найбільша відмінність між представниками наймолодшого і найстаршого покоління респондентів характерна в оцінці перспектив російської мови як мови освіти в Україні: бажали б навчати своїх дітей здебільшого російською мовою тільки 8 % мовців віком 18 – 29 років, а серед респондентів із групи 60+ таких виявилось майже вдвічі більше (15,1 %).

Більш-менш однозгідні позиції мають представники різних поколінь у питанні білінгвальної освіти: варіант відповіді “Українською і російською рівною мірою” обрала в середньому третина респондентів. Утім, найбільше прихильників такої освіти для своїх дітей виявилось в групі 50 – 59-літніх мовців (37,2 %), а найменше – трохи більше 31 % серед наймолодших респондентів (дані узагальнено в діаграмі 5).

Діаграма 5. Бажана мова освіти для дітей (майбутніх дітей) у різних вікових групах

Питання мов як навчальних предметів не викликає істотних розбіжностей серед представників різних поколінь: і наймолодші, і найстарші респонденти переконані, що обов’язковим окремим предметом в школах України має бути українська мова (98,7 % підтримки в групі 18 – 29-літніх респондентів, майже 97 % – у групі 30 – 39 років, 96,5 % – у групі 40 – 49 років, майже 98 % – серед п’ятдесятилітніх, трошки більше 96 % – серед найстарших респондентів). Високий рівень підтримки як обов’язковий шкільний предмет має також англійська мова – від 80 % серед найстарших респондентів до 90 % – у групі тридцятилітніх.

Від половини до двох третин представників різних поколінь висловилися на підтримку обов’язкового вивчення російської мови як окремого шкільного предмета, причому найвищий рівень підтримки характерний для групи тридцятилітніх мовців.

У таблиці 2 зведено дані за віковими групами, які дають підстави вести мову про стратегію і тактику застосування мов у сфері шкільної освіти: мовці наймолодшої вікової групи (із трохи меншим рівнем одностайності й інших) цілковито підтримують стратегію зміцнення статусу української мови як державної, і заходи держави з реалізації цієї стратегії мають бути більш послідовними і рішучими; водночас тактичні заходи матимуть підтримку, якщо забезпечуватимуть лібералізацію та гуманізацію освітнього середовища шкіл, трансформацію його в бік більшої внутрішньої свободи та гнучкості щодо можливостей кожної особистості почуватися в школі комфортно. Протистояння поколінь у баченні того, якою має бути школа та й уся освіта, є одним із найгостріших, що зумовлено інституційною функцією освіти як системи передавання досвіду від старших поколінь до молодших, соціалізації загалом, профілі якої стосовно дитини завжди визначає дорослий. Водночас активними замовниками та користувачами освітніх послуг є представники тих груп, що в структурі населення найпізніше отримали шкільну освіту, тому саме на настанови молоді варто передусім зважати – звісно, за умови наміру домогтися від системи освіти більшої ефективності. Прикметно, що ставлення школярів, які не потрапляють до кола респондентів масового опитування, не враховано зовсім.

Таблиця 2

**Розподіл відповідей на запитання, які стосуються заходів мовної політики
у сфері шкільної освіти за віком, %**

Варіанти відповідей	18 – 29 років	30 – 39 років	40 – 49 років	50 – 59 років	60+ років
	Чи обов'язковим є викладання державною мовою в усіх державних закладах освіти?				
Так ("Так" і "Швидше так")	81,8	79,4	80,2	77,7	77,0
Ні ("Ні" і "Швидше ні")	11,0	14,0	13,3	17,3	15,6
Важко відповісти	7,2	6,6	6,5	5,0	7,4
	Чи повинні викладачі (вчителі) спілкуватися державною мовою під час всього навчального процесу (не тільки на лекціях чи уроках) в державних закладах освіти?				
Так ("Так" і "Швидше так")	79,0	72,6	73,9	67,2	69,2
Ні ("Ні" і "Швидше ні")	14,6	21,3	19,2	25,2	22,2
Важко відповісти	6,4	6,1	6,9	7,6	8,6
	Як би Ви поставилися до законодавчого закріплення вимоги до всіх держслужбовців, зокрема й керівників навчальних закладів, обов'язкового вільного володіння українською мовою?				
"Позитивно" і "Швидше позитивно"	94,5	89,8	89,6	86,1	88,5
"Негативно" і "Швидше негативно"	3,4	6,6	8,0	8,6	7,7
"Важко відповісти"	2,1	3,6	2,4	5,3	3,8
	Як Ви вважаєте, чи потрібно запровадити іспит з української мови для всіх держслужбовців?				
Так ("Так" і "Швидше так")	80,7	78,8	75,3	75,8	70,5
Ні ("Ні" і "Швидше ні")	11,3	12,9	17,0	15,7	14,8
Важко відповісти	8,0	8,1	7,7	8,5	14,7

Продовження табл. 2

	Як би Ви поставилися до законодавчого закріплення такого положення щодо функціонування української мови як державної – кожен громадянин зобов'язаний володіти українською мовою як мовою свого громадянства?				
“Позитивно” і “Швидше позитивно”	94,0	88,6	89,4	83,4	85,4
“Негативно” і “Швидше негативно”	4,4	7,4	7,7	9,3	9,0
Важко відповісти	1,6	4,0	2,9	7,3	5,6
	Як Ви вважаєте, чи потрібно запровадити іспит з української мови для отримання громадянства України?				
Так (“Так” і “Швидше так”)	66,1	65,4	63,4	59,8	54,7
Ні (“Ні” і “Швидше ні”)	22,5	23,0	25,4	27,7	25,7
Важко відповісти	11,4	11,5	11,2	12,5	19,6
	Якою мовою Ви хотіли б, щоб Ваші діти (майбутні діти) навчалися?				
Здебільшого українською	60,4	53,7	54,3	48,7	52,5
Українською і російською	31,4	35,5	34,8	37,2	32,4
Здебільшого російською	8,2	10,8	10,9	14,1	15,1
	Чи обов'язково в загальноосвітній школі вивчати як окрему дисципліну українську мову?				
Так	98,7	96,9	96,5	97,7	96,1
Ні	0,7	2,1	2,0	1,4	2,5
Важко відповісти	0,6	1,0	1,5	0,8	1,4
	Чи обов'язково в загальноосвітній школі вивчати як окрему дисципліну російську мову?				
Так	53,1	59,0	52,3	58,3	58,7
Ні	40,5	33,2	38,2	36,6	31,7
Важко відповісти	6,4	7,8	9,5	5,1	9,6
	Чи обов'язково в загальноосвітній школі вивчати як окрему дисципліну англійську мову?				
Так	88,2	90,4	83,0	84,1	79,4
Ні	8,1	5,8	9,8	11,4	13,3
Важко відповісти	3,7	3,7	7,2	4,5	7,2

Висновки й перспективи подальших досліджень. Аналіз відповідей учасників масового опитування на запитання, які стосуються мовної ситуації та мовної політики у сфері шкільної освіти, дав змогу виявити залежність оцінки мовного середовища шкіл і потенційних регулятивних заходів від ціннісних орієнтирів мовців. Істотним також є показник мови, якою отримували освіту респонденти. Відмінності у відповідях мовців, представників різних поколінь, не настільки різкі, як ті, що їх вочевидне регіональний розподіл чи розподіл за мовою повсякденного спілкування, що свідчить про позитивне ставлення суспільства до зміцнення позицій української мови як державної в окресленій царині. Мовці різних поколінь висловлюють високий рівень підтримки вимозі обов'язкового викладання державною мовою в усіх державних школах (від 77 % до 82 %), обов'язкового володіння державною мовою керівниками навчальних закладів (від 86 % до 95 %), законодавчого закріплення обов'язку кожного громадянина володіти

українською мовою як мовою свого громадянства (від 83 % до 94 %), викладання української мови як обов'язкового предмета (майже 100 % підтримки серед усіх груп). Таке консолідоване ставлення українського суспільства свідчить про високий престиж української мови як мови шкільної освіти, що мусить стати передумовою активної мовної політики.

Водночас кожен третій дорослий мешканець України бажає двомовної освіти для своїх дітей, майже половина респондентів висловилися на підтримку вивчення російської мови як обов'язкового предмета.

Тож результати масового опитування дають підстави припускати, що перспективною для України може бути гнучка модель застосування мов у системі шкільної освіти, що передбачає, з одного боку, чіткість і послідовність щонайширшого використання державної мови, а з іншого – створення можливостей із вивчення різних мов, зокрема й російської, як навчальних предметів. Випрацювання такої моделі на наукових засадах передбачає поглиблення соціолінгвістичних та лінгводидактичних досліджень, систематичний моніторинг мовної ситуації у сфері шкільної освіти із застосуванням масового та цільового опитування.

ЛІТЕРАТУРА

- Залізник, Г. (2012). Сучасна мовна політика і кияни. *Наукові записки НаУКМА. Т. 137. Філологічні науки*, 20-24.
- Масенко, Л. (2018). Мовний конфлікт в Україні: шляхи розв'язання. *Українська мова*, 2, 20-35.
- Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації*. (2008). Київ: Видавничий дім "Києво-Могилянська академія".

REFERENCES

- Zalizniak, H. (2012). Suchasna movna polityka i kyiany. *Naukovi zapysky NaUKMA. T. 137. Filolohichni nauky*, 20-24.
- Masenko, L. (2018). Movnyj konflikt v Ukraini: shliakhy rozv'iazannia. *Ukrains'ka mova*, 2, 20-35.
- Movna polityka ta movna sytuatsiia v Ukraini: Analiz i rekomendatsii*. (2008). Kyiv: Vydavnychyj dim "Kyievo-Mohylians'ka akademiia".

*Дата надходження до редакції 08.11.2019 р.
Ухвалено до друку 21.11.2019 р.*

DOI: [HTTPS://DOI.ORG/10.32589/2311-0821.2.2019.192055](https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192055)

УДК 811.163.2'282.4:016

ДОСЛІДЖЕННЯ БОЛГАРСЬКОГО МОВНОГО ОСТРОВА В УКРАЇНСЬКИХ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАННЯХ XX – XXI СТ.

МАЛАШ О. В.

кандидат філологічних наук, молодший науковий співробітник
Інститут мовознавства ім. О. О. Потебні НАН України
darmodej@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5726-5646>

Статтю присвячено проблематиці мови та культури болгарської діаспори в Україні, зокрема досягненням українських мовознавців у царині дослідження болгарських говірок Одеської, Запорізької, Миколаївської та Кропивницької областей. Увагу автора зосереджено на публікаціях, безпосередньо чи опосередковано пов'язаних із болгарським мовним островом, у фахових лінгвістичних виданнях кінця XX – першого десятиріччя XXI ст. Виокремлено основні проблеми, найбільш актуальні для української болгаристики в досліджуваній період, та здійснено стислий огляд матеріалів, присвячених лексичним, граматичним, етимологічним, соціолінгвальним, етномовним, науково-методичним та іншим аспектам функціонування болгарської острівної мови в Україні.

Дослідження спрямоване на формування цілісного уявлення щодо розвитку мовознавства в галузі мов національних меншин України.

Ключові слова: національні меншини України, болгарська мова, мовний острів, болгарські говірки України, періодичні видання, сучасна українська болгаристика.

STUDYING THE BULGARIAN LANGUAGE ISLAND IN UKRAINIAN PERIODICAL PUBLICATIONS OF THE XX – XXI CENTURIES

MALASH Oleksandra Vasylivna
PhD in Philology, junior researcher
*O. O. Potebnia Institute of Linguistics,
National Academy of Sciences of Ukraine*
darmodej@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-5726-5646>

Introduction. The paper focuses on the study of the language and culture of Bulgarian expatriate community in Ukraine based on the achievements of the Ukrainian linguists in collecting the Bulgarian idioms in Odesa, Zaporizhya, Mykolaiv and Kropyvnytsky regions. The author pays attention to the linguistic publications from the end of the XX to the first decade of the XXI century related closely or proximately to the Bulgarian language island in Ukraine.

Purpose. The paper aims at revealing and describing the lingual situation with Bulgarian language island based on the Ukrainian periodical publications of the XX – beginning of the XXI century.

Methods. The study of the Bulgarian language island in Ukrainian periodical publications of the XX-XXI centuries is based on the descriptive method, the method of sociolinguistic analysis as well as empirical method.

Results. Studying the status of the Bulgarian expatriate community in the contemporary Ukrainian linguistics the author has come to the following statements: the completely topical repertoire of the articles published at the end of the XX – the first decade of the XXI century and related to the Bulgarian dialects in Ukraine could be divided into six groups. They are: origin, evolution, and grammatical peculiarities of the Bulgarian migrants' dialects; vocabulary and phraseology of the Bulgarian idiom in Ukraine; lingual interactions of the Ukrainian Bulgarians with other ethnic groups; linguocultural and ethnolinguistic issues of the Bulgarian language

island; teaching Bulgarian language at school in Ukraine; history and current status of the Bulgarian philology in Ukraine. The most important names of the researchers who contributed to the study of the Bulgarian idioms' functioning in the Ukrainian journals have been introduced in the paper.

Conclusion. The paper emphasizes very important scholars' achievements in onomatology analyzing the vocabulary of the Bulgarian rituals, interlanguage correspondence, semantic accommodation of loan units, and studying the archaic language features preserved in the Bulgarian dialects in Ukraine.

Key words: national minorities, Bulgarian language, language island, Bulgarian dialects, periodic publications, contemporary Ukrainian Bulgarian philology.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Збереження мовного розмаїття належить до ключових проблем міжнаціональної політики в поліетнічному просторі. Відповідно до Закону України про національні меншини етнічним спільнотам, які проживають на території нашої держави, гарантовано підтримку та розвиток мовної і культурної ідентичності. Різносторонні дослідження, об'єктом яких є неукраїнські лінгвокультурні континууми, мають важливе значення для пропагування європейських гуманітарних цінностей.

Відомо, що на території України є регіони, де компактно проживають болгарари, нащадки переселенців XVIII – другої половини XIX ст. Це, зокрема, Одеська й Запорізька області та АР Крим. Болгарський етнос, за даними останнього перепису населення (2001 р.), становить близько 0,4 % від усього етнічного складу нашої країни. Наявність на півдні України цілої низки сіл і селищ, мешканці яких спілкуються болгарською мовою та визначають себе як етнічні болгарари, дає підстави говорити про т. зв. “мовний острів” (термін німецького лінгвіста В. Куна) – саме таке визначення для болгарської діаспори в Україні використовував І. А. Стоянов. Крім того, тривалий час існувала традиція називати болгарськомовне українське примор'я Болгарщиною.

Масові переселення болгар за часів османського завоювання Болгарії розпочалися в XIX ст., коли Російська імперія, до складу якої на той час входили Бессарабія й Таврія, запропонувала прихисток, звільнення від сплати податків та від військової служби в обмін на освоєння неродючих ґрунтів приморського степу.

Болгарська мова мала в місцях компактного проживання болгар статус офіційної. Переломним для болгарського населення Бессарабії й Таврії став 1871 р., коли було ухвалено закон про зміну статусу іноземних колоністів. Цей закон, зокрема, вимагав переходу освітніх закладів етнічних меншин на російську мову викладання та мав призвести до радикального зросійщення.

Перша половина XX ст. відзначалася відносною лояльністю до болгарської мови, культури в УСРР. Так, проголошена в 1923 р. політика “коренізації” сприяла зростанню кількості шкіл із болгарською мовою навчання, розвитку болгарськомовної періодики, художньої літератури, театру, було навіть створено т. зв. “національні райони” компактного проживання переселенців. У 1927 р. постановою Всеукраїнського Центрального виконкому та Ради народних комісарів “Про забезпечення рівності мовних прав та сприяння розвитку української культури” було визначено мовні питання, зокрема, й для нащадків болгар-переселенців – уперше за сто років болгарари здобули право викладати в навчальних закладах та вести документацію своєю рідною мовою (Митков, 2012, с. 43). Проте після утворення СРСР радянська влада швидко взяла курс на мовну та культурну асиміляцію народів, які проживали на території держави. У 1937 р. розпочалася кампанія проти видавничої продукції болгарською мовою. Водночас проводилися й репресії щодо місцевої інтелігенції, обвинувачення в антирадянській діяльності, що закономірно призвело до стагнації болгарської мови та культури в УРСР (Павленко, 2003).

Зі здобуттям Україною незалежності національні меншини, які проживали на її території, поновили можливість вільно та плідно користуватися рідною мовою, вивчати її в школах. Болгарський ідіом усе частіше ставав предметом новітніх наукових досліджень С. І. Георгієвої, Е. П. Стоянової, І. А. Стоянова, З. Барболової, В. О. Колесник, В. Пейчева та інших учених.

Надзвичайно важливу роль у сталій підтримці європейської мовної політики відігравали та відіграють періодичні видання. Адже матеріали, опубліковані в них, відображають актуальний стан болгарської діаспори в соціальному, лінгвальному, культурно-мистецькому та інших планах. Публікації дозволяють відстежувати й рівень опрацювання питань, безпосередньо пов'язаних із болгарськими переселенцями України.

Крім того, періодичні видання, які друкуються та розповсюджуються в Україні мовами національних меншин, сприяють формуванню етнічної тожсамості, посилюють ментальний зв'язок із метрополією та водночас допомагають читачам почуватися гідними, повноправними громадянами України. Одне з найперших періодичних видань, що виходили друком на українських землях – газета “Българска мисъл”, заснована в 1907 р. в Одесі. Редактором її став Іван Тодоров (Малев) – етнічний болгарин із с. Нова Іванівка Одеської області. Газета висвітлювала актуальні на той момент політичні питання, серед яких – і болгарське питання в Російській імперії (Стоянов, Стоянова, Дадіверін, 2002, с. 205 – 206).

Болгарська мова в регіональній періодиці виконує важливу об'єднавчу функцію. Представники старшого покоління, наприклад, сприймали одеську газету “Роден край” (перше число вийшло друком у 1989 р.) як можливість заочної інформаційно-культурної комунікації українських болгар-переселенців із Болгарією та інших регіонами України, де проживають одноплемінники. На уроках болгарської мови у школах із компактним розташуванням національних меншин матеріали газети “Роден край” часто стають підмогою при розробленні святкових сценаріїв, підготовці доповідей. Кожен номер газети містить зображення провідників болгарської нації – родоначальників сучасної слов'янської писемності святих Костянтина-Кирила та Мефодія, а також Паїсія Хілендарського, автора “Історії слов'яноболгарської” 1762 р., у якій лунає заклик до співвітчизників – знати свій рід та мову, не соромитися називати себе болгарами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розуміючи беззаперечну цінність для національних меншин України матеріалів політичного та правничого спрямування, опублікованих у періодичних виданнях, ми, однак, зосередимо в цій статті увагу на тих публікаціях, у яких болгарська етнічна спільнота розглядається в контексті мовно-культурної багатоманітності нашої країни. Термін “українське” позначає періодичне видання, яке виходило та / або виходить друком на території сучасної України. Це, зокрема, “Праці Одеського державного університету імені І. І. Мечникова” (серія філологічних наук), “Наукові записки Одеського державного педагогічного інституту”, журнал “Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства” та ін. Мовному питанню болгар України повністю присвячено тематику збірників “Одеська болгаристика”, “Българските говори в Украйна”. Досить рідко, проте на незмінно високому науковому рівні статті, присвячені болгарському мовному острову, виходять друком у журналі “Мовознавство” НАН України, у щорічнику “Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур”, у педагогічному часописі “Наша школа” тощо.

Варто зазначити, однак, що дотепер в українській болгаристиці окремої уваги питанню контенту періодичних видань не приділялося. Розпорошеність бібліографічних списків, у яких містився опис публікацій на мовознавчу тематику, відсутність узагальнювальних праць про періодику філологічного спрямування, яка б висвітлювала мовно-культурні питання болгарської діаспори в Україні, призводять до гальмування пошуку наукових розвідок на обрану тему. Унаслідок цього великий масив мово- й культурознавчих досягнень губиться серед інших наукових текстів. Реферування джерел, присвячених різномірним аспектам болгарської мови в Україні, дозволить заощадити час та зусилля дослідників, чия діяльність безпосередньо чи опосередковано торкається проблематики болгарської етноспільноти в нашій країні. Саме тому **об'єктом нашого дослідження** стали публікації докола болгарського мовного острова, автори яких розглядають мову болгар-переселенців як власне лінгвістичний, культурний, історичний та суспільний феномен.

Предмет нашого дослідження – специфіка висвітлення болгаристичної проблематики в періодичних виданнях України протягом XX – XXI століть, для чого в основу статті покладено **описовий метод**.

Метою дослідження є простеження наукових зацікавлень у болгаристичних студіях кінця XX – XXI століть, виділення основних проблемно-тематичних блоків у публікаціях, ознайомлення читачів з іменами науковців, у працях яких висвітлено важливі питання функціонування болгарського мовного острова в Україні. У зв'язку із цим наше **завдання** – проаналізувати досягнення українських дослідників-болгаристів у різних мовознавчих галузях, принагідно відобразивши багатоаспектність проблеми болгарської діаспори в іншомовному оточенні.

Огляд і тематичний аналіз **матеріалів**, опублікованих у фахових українських виданнях – “Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур”, “Одеська болгаристика”, “Слов'янський збірник”, “Наша школа” та ін. дозволив нам окреслити шість основних напрямів досліджень, присвячених нащадкам болгар-переселенців, які проживають у Південній та Центральній Україні.

Виклад основного матеріалу. 1. Походження, еволюція та граматичні характеристики болгарських переселенських говірок. Цей напрям активно розробляє **С. І. Георгієва** в дослідженнях болгарської говірки с. Зоря Саратського району Одеської області (Георгієва, 2002, Георгієва, 2013а, Георгієва, 2013б). Дослідницю цікавить насамперед дотримання мовної норми в живомовному середовищі (у межах власне зорянської говірки) (Георгієва, 2000).

В. О. Колесник пропонує різні варіанти класифікації болгарських переселенських говірок в Україні – з погляду походження, відповідно до рефлексів “ятя” (голосного, що в староболгарських письмових текстах позначався літерою **ѣ**), а також за формою постпозитивного артикля (члена) в іменниках чоловічого роду (Колесник, 2013). Крім того, дослідниця присвячує одну з праць морфологічним, лексичним та фонетичним особливостям говірки в с. Городне (історична назва – Чийшия) Болградського району Одеської області, доводячи на підставі низки граматичних рис її зв'язок із південно-східними говірками метрополії (Колесник, 2018а).

Як відомо, сучасній болгарській мові та її діалектам притаманний постпозитивний артикль – так звана “членна морфема”, за допомогою якої іменні та гібридні частини мови здобувають категорію означеності. Тож означеність / неозначеність іменників, (діє)прикметників, займенників прикметникової форми матеріалізується в наявності / відсутності членної морфеми. Але В. О. Колесник, досліджуючи говірки Одеської області в с. Рівне, Ярове, Зоря, Городне, Оріхівка, виявляє нетипове для теперішньої (не лише літературної) болгарської мови архаїчно-фольклорне вираження категорії неозначеності через лексему *един* “один, якийсь”, значення якої відповідає неозначеним артиклям у неслов'янських мовах, пор. нім. *ein*, італ. *un* тощо. Слово *един* у ролі неозначеного артикля, на думку вченої, створює ефект несподіваної появи в тексті нового предмета чи нової особи, скерує до них увагу аудиторії (Колесник, 2005).

Граматичні особливості мовлення с. Городне, а також Бановки, Владичені, Калчева та Кам'янки на Одещині досліджувала **С. Д. Топалова**. Її розвідку присвячено означено-й неозначено-кількісним, а також порядковим числівникам у болгарських говірках Болградського й Ізмаїльського районів, фонетико-словотвірним трансформаціям найменувань чисел під впливом східнослов'янського мовного оточення (Топалова, 2002). Також дослідниця торкається цікавого питання західноболгарських рис у східноболгарській за походженням говірці с. Чийшия (Городне) – затвердіння приголосних у тих позиціях, де у східноболгарських діалектах і в літературній мові вони лишаються м'якими (Топалова, 2000). Проблеми модифікацій числівника в болгарсько-східнослов'янській суржиковій мові, порівняно з літературною болгарською, торкається й **О. С. Парфьонова** (Парфенова, 2008).

Цікаве та ґрунтовне дослідження пропонує **Е. П. Стоянова**. Науковиця класифікує різновиди болгарського ідіому в Україні – урбанолекти (говірки в районних центрах), регіолекти (бессарабське й таврійське койне) та соціолект болгарської місцевої інтелігенції. Авторка статті спиняється як на лексичних, так і на граматичних особливостях болгарських говірок України, пояснює іншомовні впливи, порівнює писемну мову (тексти болгарських ЗМІ в Україні) з усною (магнітофонний запис) та оцінює мовну політику болгарськомовних видань, як “Роден край” і “Украйна: българско обозрение” (Стоянова, 2003).

2. Словниковий склад і фразеологія болгарських говірок України. До цього кола питань належать і семантична специфіка болгарської лексики поза межами метрополії на сучасному етапі, й історія появи й формування болгарських і запозичених номінів у мові українських болгар.

Досліджуючи лексичні розбіжності в говірках болгарської діаспори на півдні України, **В. О. Колесник** акцентує на опозиції слов’янське – неслов’янське в кожній окремо взятій говірці. Серед розпізнавальних рис для різних переселенських болгарських діалектів – найменування сільськогосподарських культур (Колесник, 1998).

Дослідниця докладно спиняється не лише на лексиці говірок Одещини, а й на мовних особливостях найдавнішого болгарського поселення в Україні – с. Вільшанка на Кропивниччині. Цікавою в цій статті є розглянута В. О. Колесник еволюція семантики слів, які мають грецьке походження й активно функціонують у вільшанському варіанті болгарської мови: *кумат* “рулон, шматок тканини” (пор. літ. *комат* “кусень хліба”), *тиган* “знаряддя для молотьби” (пор. літ. *тигана* “сковорода”) та ін. (Колесник, 2000).

Цікавим із погляду лексикології є дослідження В. О. Колесник про одну з тематичних груп лексики Українських Карпат. У центрі уваги перебувають карпатсько-південнослов’янські лексичні паралелі. Дослідниця виявила кілька сотень запозичень із мов карпатського ареалу (так звані карпатизми) та з мов, що належать до Балканського мовного союзу (балканізми), які зафіксовані в болгарських переселенських говірках України. Вона демонструє спільність джерела походження для таких слів, як укр. *багаття* та болг. *погача* “різновид прісного хліба”, укр. діал. *жеб* та болг. діал. *джеб* (літ. *джоб*) “кишеня”, укр. діал. *копил* та болг. *копеле* “позашлюбна дитина” тощо (Колесник, 2018б).

Болгарський ономастичний фонд за межами Болгарії – об’єкт дослідження **З. Барболової**. До кола фахових інтересів З. Барболової входять антропоніми, зокрема, особові імена, прізвища, по батькові, родові назви, прізвиська, а також топоніми, мікротопоніми, хрононіми та космоніми в болгарському селі Тернівка Миколаївської області (Барболова, 2002). Детально розглянуто й топонімію одночасно кількох болгарських мовних островів – в Одеській, Миколаївській і Кропивницькій областях, причому **А. В. Шабашов**, автор розвідки, продемонстрував поглиблені знання не лише в галузі історії й етнології, де він є фахівцем, а й відзначився як мовознавець (Шабашов, 1999).

Питанням фразеології присвятив свою працю **І. А. Стоянов**. Його зацікавили сталі вислови, що функціонують у народнописемній творчості українських болгар. Дослідник уважав, що найбільш вартий уваги в цьому плані фразеологізм *лицом пея* “лицом (вродою) співати”, вжитий щодо вродливої дівчини. Учений розглянув кілька можливих версій походження цього словосполучення та дослідив її граматичні характеристики (Стоянов, 2000).

3. Мовні контакти українських болгар із представниками інших етносів. Належну увагу варто приділити й дослідженням, безпосереднім об’єктом яких не є болгарський мовний острів, проте матеріали переселенських говірок використано при аналізі словникового складу мов інших етносів, які контактували або контактують із болгарськими переселенцями в обраному регіоні. Так, **Л. Ф. Баранник** присвячує свої статті російським говіркам Одещини, проте докладно спиняється у своєму дослідженні на випадках лексичних запозичень із болгарської мови. Науковиця розглядає особливості семантичної адаптації болгаризмів та доходить висновку про звуження значення запозичених слів при засвоєнні їх носіями російської мови.

(Баранник, 1996, Баранник, 1998, Баранник, 2003). В одній зі статей лінгвістка розповідає непересічну історію семантичного поплутування двох назв споріднених городніх культур – баклажана та помідора (Баранник, 2000). До теми нерозрізнення цих двох овочів під впливом болгарської мови звертається й **Н. Л. Швецова**, досліджуючи прізвиська в російських селах Одещини (Швецова, 2007).

Л. П. Зеленко, аналізуючи вже українські говірки Півдня України, підкреслює роль болгарського ідіому у формуванні українського мікротопонімікону Одещини. Розглянувши ороніми, утворені від власних імен, авторка констатує, поряд із суцільно болгарським пропріальним компонентом, обмежене вживання болгарських географічних термінів, унаслідок чого утворюються гібридні найменування (Зеленко, 1998, Зеленко, 1999). У статті, присвяченій українським говіркам Одещини, **А. Колесников** наводить низку лексем із різних галузей (екології, побуту, сільського господарства), запозичених із болгарської мови (Колесников, 2018).

4. Лінгвокультурологічні та етнолінгвістичні питання болгарського мовного острова. XXI століття стало епохою взаємодії гуманітарних наук, унаслідок чого виникли якісно нові дисципліни, які розширюють спектр можливостей для одночасного, комбінованого дослідження мови та культури болгар-переселенців. Підтвердженням такої плідної взаємодії можна, зокрема, вважати статтю **Е. П. Стоянової** в журналі “Мовознавство”, де дослідниця комплексно аналізує тексти весільних пісень, відкриваючи стерті міфологічні сюжети (Стоянова, 2008). Значно більше тяжіють до етнології й фольклористики, ніж до лінгвістики, проте насичені цінним ілюстративним матеріалом дослідження **О. Б. Червенко**. Науковиця детально вивчає етнокультурні одиниці в болгарських лазарських піснях, які збрала на своїй батьківщині – у Приазов’ї – та фахово висвітлює семантику рослинних символів у них (Червенко, 2012).

Н. М. Гончар надає чималий реєстр лексики, пов’язаної з традиційним болгарським весіллям, незначною мірою трансформованим під впливом українського й російського етномовного оточення болгар Бессарабії. Зі статті ми дізнаємося про низку циклів, із яких складається весільний обряд, про те, що являє собою посаг молодої, та про спеціалізацію куховарок, які готували весільний бенкет (Гончар, 2014б). Так само інформацією про ритуали, пов’язані з підготовкою до пологів, самими пологами та післяпологовим періодом, наповнена стаття “Лексика родильної обрядовості у болгарських діалектах Півдня України” (Гончар, 2014в).

С. І. Георгієва наголошує на важливості дослідження лексики, яка стосується церковного й народного календаря болгар-переселенців. У її статті з цієї тематики представлено найпоширеніші хрононіми, якими послуговуються болгари Півдня України та які можуть, на думку дослідниці, стати багатим матеріалом для майбутніх етнолінгвістичних студій (Георгієва, 2017).

5. Викладання болгарської мови в освітніх закладах України. Одним із ключових чинників успішного функціонування мови поза межами метрополії є її викладання в загальноосвітніх школах, що на законодавчому рівні регулюється ст. 6 Закону України про національні меншини та ст. 3 Декларації прав національностей України. Публікації педагогічного спрямування сприяють розумінню загальної картини дотримання принципів мовної політики в царині освіти та водночас забезпечують об’єктивну оцінку рівня лінгвістичної компетентності етносів України.

Н. М. Гончар ретельно вивчає твори учнів двох середніх навчальних закладів, написані літературною болгарською мовою, й простежує вплив російськомовного оточення на мовну компетентність болгарської учнівської молоді (Гончар, 2017).

У журналі “Наша школа” **К. Х. Стойкова** порушує питання про викладання рідної болгарської мови етнічним болгарам – учням молодших класів. Дослідниця розповідає про позитивний досвід Болгарської гімназії, де вдалося вирішити проблему різнорівневої мовної підготовки школярів (Стойкова, 1999).

6. Історія та сучасний стан болгаристики в Україні. В одеському часописі “Мова” С. І. Георгієва розповідає важливі факти, пов’язані з історією вивчення болгарського мовного острова, починаючи з 1830 р., коли Є. Копітар наголошував на тому, що мову бессарабських болгар потрібно почати досліджувати терміново, доки вона не зникла, – й закінчуючи виданням збірника “Одеська болгаристика” наприкінці ХХ – у першому десятиріччі ХХІ ст. Науковиця повідомляє, зокрема, й про стан роботи над “Етнолінгвістичним словником болгар Півдня України”, до якого, імовірно, буде залучено й матеріали публікацій самої С. І. Георгієвої. Ідеєю досліджень одеської мовознавиці є розуміння говірки як самодостатньої системи, “яка функціонує на обмеженій території як форма спілкування окремого визначеного соціуму” (Георгієва, 2012).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Проблемно-тематичний спектр фахових періодичних видань, що виходили друком в Україні в кінці ХХ – на початку ХХІ ст., об’єднує в царині болгаристики шість основних груп питань: синхронні та діахронні дослідження граматики болгарських говірок в Україні; лексика й фразеологія болгарського мовного острова; мовні контакти між болгарською та іншими етноспільнотами в Україні; лінгвокультурна й етнолінгвістична картина світу болгар-переселенців; викладання болгарської мови в Україні як мовознавча проблема; традиції та сучасний стан вивчення болгарського мовного анклаву. Важливим досягненням лінгвістів у цій галузі стали публікації, присвячені ономастиці, обрядовій лексиці, міжмовним ономасіологічним паралелям, семантичній адаптації запозичень, а також збереженим у болгарських говірках України архаїчним рисам. Аналізуючи коло зацікавлень, яке демонструють автори статей, ми відзначили прагнення багатьох дослідників комплексно осягнути тему. Так, В. О. Колесник однаково ґрунтовно вивчає як словниковий склад болгарського ідіому в Україні, так і етимологію балканізмів – лексем, що належать до т. зв. балканського мовного союзу. Е. П. Стоянова, з одного боку, докладно аналізує граматику болгарських говірок, а з іншого – виявляє себе як ерудована етнолінгвістка. Всебічного підходу до проблем болгарського мовного острова прагне й С. І. Георгієва, чій статті присвячено й лінгвокультурному аспектові обрядової діяльності болгар-переселенців, і структурі болгарських говірок. Н. М. Гончар зацікавлена й у висвітленні семантики болгарської ритуальної лексики, й в удосконаленні методики викладання болгарської мови в освітніх закладах учням, які мають болгарське походження.

Дослідження є першою сходинкою до вивчення такої складної й багатогранної проблеми, як українська сучасна школа болгаристики в царині мови діаспори. У перспективі ми плануємо окремо розглянути особливості київської, одеської, запорізької та інших регіональних мовознавчих традицій у галузі освоєння мовно-культурної проблематики, пов’язаної з болгарями, що проживають в Україні, та аналізувати стан розроблення кожної з наведених у цій статті проблем у сучасній фаховій українській періодиці.

ЛІТЕРАТУРА

- Баранник, Л. Ф. (1996). К вопросу о болгарско-русских междиалектных контактах. *Матеріали міжвузівської наукової Кирило-Мефодіївської конференції*, 3-4.
- Баранник, Л. Ф. (1998). К проблеме русско-украинско-болгарского междиалектного взаимодействия (на материале лексики русских островных говоров Одесщины). *Слов’янський збірник*, 5, 13-20.
- Баранник, Л. Ф. (2000). Некоторые особенности лексической системы русских островных говоров в разноразличном окружении. *Слов’янський збірник*, 7, 100-107.
- Баранник, Л. Ф. (2003). Семантическая адаптация заимствованных слов в русских островных говорах юга Украины. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*, 8, 14-20.
- Барболова З. (2002). Ономастичната система на българите в николаевската Терновка. *Слов’янський збірник*, 9, 215-222.

- Георгиева С. И. (2000). Социолінгвістическа дескрипція ідиолекта села Заря Одеської області. *Слов'янський збірник*, 7, 288-292.
- Георгиева, С. И. (2002). Особенности морфологической системы болгарского говора села Заря, Одесской области. *Слов'янський збірник*, 9, 231-234.
- Георгиева, С. И. (2013). Българският преселнически говор от смесен тип: диагностиращи диалектни маркери. *II Міжнародний науково-методичний семінар з болгарської мови, літератури, культури та історії*, 20-22. Бердянськ.
- Георгиева, С. И. (2013б). Фонетичните особености на зарянския говор. *Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали*, 13, 248-256.
- Георгиева, С. (2017). Календарната обредно-празнична лексика на бесарабския българин: формална структура и генезис на хрононимите. *Слов'янський збірник*, 21, 252-262.
- Георгиева, С. И. (2012). Етапи дослідження болгарських переселенських говірок в Україні: динаміка в часі та сучасний стан. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*, 20, 75-79.
- Георгиева, С. И. (2013). Континуум метрополії як база формування болгарських переселенських говірок. *Компаративні дослідження слов'янських мов і літератур: збірник наукових праць Київ. нац. ун-ту ім. Тараса Шевченка*, 21, 27-43.
- Гончар, Н. М. (2014а). Інтерференція у письмовому мовленні бессарабських болгар (на матеріалі учнівських письмових текстів болгарською літературною мовою). *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Сер.: Філологія*, 1107 (70), 37-41.
- Гончар, Н. М. (2014б). Лексика весільного обряду у болгарських говірках українського Подунав'я. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*, 20, 139-144.
- Гончар, Н. М. (2014в). Лексика родильної обрядовості у болгарських діалектах Півдня України. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка: збірник наукових праць. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 126, 535-540.
- Гончар, Н. М. (2017). Аспекти вивчення білінгвізму в болгаромовному континуумі Подунав'я. *Мова: науково-теоретичний часопис з мовознавства*, 64 (1), 103-106.
- Зеленко, Л. П. (1998). Болгарсько-східнослов'янська мовна інтерференція в топонімії Східної Одещини. *Слов'янський збірник*, 5, 53-56.
- Зеленко, Л. П. (1999). Внесок болгарського етносу у формуванні топонімії Східної Одещини. *Наша школа*, 2-3, 149-151.
- Киссе, А. И. (2006). *Возрождение болгар Украины*. Одесса: Optimum.
- Колесник, В. А. (1998). Субетническая знаковость говорів болгарской диаспоры юга Украины. *Слов'янський збірник*, 5, 66-69.
- Колесник В. А. (2000). Грецизми в болгарском говоре п. Ольшанка Кировоградской области. *Слов'янський збірник*, 7, 93-99.
- Колесник, В. А. (2006). Към въпроса за произхода на Кулевчанския говор (Украйна). *Слов'янський збірник*, 21, 42-50.
- Колесник, В. О. (2014). До питання про запозичення з турецької мови в болгарських переселенських говірках Півдня України. *Одеська болгаристика: науковий щорічник*, 11/12, 4-12.
- Колесник, В. О. (2005). Граматичний статус лексеми един в болгарській мові та болгарських переселенських говірках. *Лінгвістика. Збірник наукових праць Луганського національного педагогічного університету*, 1(4), 66-74.
- Колесник, В. О. (2005 – 2006). Словник лексичних балканізмів, зафіксованих у болгарських переселенських говірках. *Одеська болгаристика*, 3-4, 103-133.
- Колесник, В. О. (2013). До питання про традиційну класифікацію болгарських говірок в Україні. *Българите в Северното Причерноморие. Изследвания и материали*, 13, 401-420.

- Колесник, В. О. (2018а). До питання про генезу чийшийських говірок. *Слов'янський збірник*, 22, 7-18.
- Колесник, В. О. (2018б). До питання про карпато-балканські сходження: назви одягу. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія "Філологічні науки"*, 38, 7-14.
- Колесников, А. (2018). Из спостережень над запозиченнями в українських південно-бессарабських говірках. *Лінгвістичні студії. Міжнародний збірник наукових праць*, 36, 116-120.
- Митков, В. (2012). *Болгары в Таврии: 150 лет истории*. Запорожье: Интер-М.
- Павленко, В. В. (2003). *Болгары в Украине. Энциклопедия истории Украины*. Взято з http://www.history.org.ua/?termin=Bolhary_Ukraini
- Парфенова, О. С. (1998). Способы выражения темпоральных и локальных значений в смешанной речи (на материале болгарской речи Украины). *Слов'янський збірник*, 5, 91-97.
- Стойкова, К. Х. (1999). Проблемы и постижения в обучении по болгарски език в Болградски район, Одесска област. *Наша школа*, 2-3, 230-232.
- Стоянов, И. А. (2000). За едно устойчиво съчетание в езика на българските народни песни. *Слов'янський збірник*, 7, 60-63.
- Стоянов, И. А., Стоянова, Е. П., Дадіверін, І. Г. (2002). *Мова болгар України в її усній та писемній формі*. Одеса: Оптимум.
- Стоянова, Е. П. (2003). Соціофункціональна стратифікація болгарського ідіому в Україні. *Мовознавство*, 2-3, 119-126.
- Стоянова, Е. П. (2005). Київ – купіль болгарської славістики. *Київська старовина: Науковий історико-філологічний журнал*, 3, 58-68.
- Стоянова, Е. П. (2008). Сонячне весілля (до питання вітальності болгарського острівного ідіому в Україні). *Мовознавство*, 2-3, 247-260.
- Топалова, С. Д. (2000). За една "западна" особеност в чийшийските говори в Бесарабия. *Слов'янський збірник*, 7, 113-118.
- Топалова, С. Д. (2002). Числівник у чийшийських болгарських говірках України. *Слов'янський збірник*, 9, 223-230.
- Шабашов, А. В. (1999). Ойконимия болгарских пунктов юга Украины. Одесская, Кировоградская, Николаевская области. *Българска Бесарабия*, 1, 58-132.
- Швецова, Н. Л. (2007). Отражение межъязыкового и междиалектного взаимодействия в прозвищах жителей русских сёл Одесской области. *Мова і культура*, 6 (94), 188-192.
- Червенко, О. Б. (2012). Рослинна символіка в болгарських лазарських піснях Північного Приазов'я. *Матеріали до української етнології: щорічник: збірник наукових праць*, 11 (14), 135-140.

REFERENCES

- Barannik, L. F. (1996). K voprosu o bolgarsko-russkikh mezhdialektnykh kontaktakh. Materialy mizhvuzivs'koi naukovoі Kyrylo-Mefodiivs'koi konferentsii, 3-4. Odesa: no publ.
- Barannik, L. F. (1998). K probleme russko-ukrainsko-bolgarskogo mezhdialektного vzaimodejstviia (na materiale leksiki russkikh ostrovnykh govorov Odesschiny). *Slov'ians'kyj zbirnyk*, 5, 13-20.
- Barannik, L. F. (2000). Nekotorye osobennosti leksicheskoi sistemy russkikh ostrovnykh govorov v raznoiazychnom okruzhennii. *Slov'ians'kyj zbirnyk*, 7, 100-107.
- Barannik, L. F. (2003). Semanticheskaia adaptatsiia zaimstvovannykh slov v russkikh ostrovnykh govorakh iuga Ukrainy. *Mova: naukovо-teoretychnyj chasopys z movoznavstva*, 8, 14-20.
- Barbolova, Z. (2002). Onomastichnata sistema na bulgarite v nikolaevskata Ternovka. *Slov'ians'kyj zbirnyk*, 9, 215-222.
- Chervenko, O. B. (2012). Roslynna symbolika v bolhars'kykh lazars'kykh pisniakh Pivnichnoho Pryazov'ia. Materialy do ukrains'koi etnolohii: schorichnyk: zbirnyk naukovykh prats', 11 (14), 135-140.

- Georgieva, S. I. (2000). Sotsiolingvističeskaia deskriptsiia idiolekta sela Zaria Odesskoj oblasti. *Slov'ians'kyj zbirnyk*, 7, 288-292.
- Georgieva, S. I. (2002). Osobnosti morfologičeskoj sistemy bolgarskogo govora sela Zaria, Odesskoj oblasti. *Slov'ians'kyj zbirnyk*, 9, 231-234.
- Georgieva, S. I. (2013a). Bulgarskiiat preselnicheski govor ot smesen tip: diagnostirashti dialektni markeri. II Mizhnarodnyj naukoivo-metodyčnyj seminar z bolhars'koi movy, literatury, kul'tury ta istorii, 20-22. Berdians'k.
- Georgieva, S. I. (2013b). Fonetičnite osobenosti na zarianskiiia govor. *Bulgarite v Severnoto Prichernomorie. Izsledvanyia i materialy*, 13, 248-256.
- Georgieva, S. (2017). Kalendarnata obredno-praznična leksika na besarabskiiia bulgarin: formalna struktura i genezis na khrononimite. *Slov'ians'kyj zbirnyk*, 21, 252-262.
- Heorhiiieva, S. I. (2012). Etapy doslidzhennia bolhars'kykh pereselens'kykh hovirop v Ukraini: dinamika v chasi ta suchasnyj stan. *Mova: naukoivo-teoretyčnyj chasopys z movoznavstva*, 20, 75-79.
- Heorhiiieva, S. I. (2013). Kontynuum metropolii iak baza formuvannia bolhars'kykh pereselens'kykh hovirop. *Komparatyvni doslidzhennia slov'ians'kykh mov i literatur: zbirnyk naukoivykh prats' Kyiv. nats. un-tu im. Tarasa Shevchenka*, 21, 27-43.
- Honchar, N. M. (2014a). Interferentsiia u pys'movomu movlenni bessarabs'kykh bolhar (na materialy uchnivs'kykh pys'movykh tekstiv bolhars'koiu literaturnoiu movoiu). *Visnyk Kharkivs'koho natsional'noho universytetu imeni V. N. Karazina. Ser.: Filolohiia*, 1107 (70), 37-41.
- Honchar, N. M. (2014b). Leksyka vesil'noho obriadu u bolhars'kykh hovirkakh ukrains'koho Podunav'ia. *Mova: naukoivo-teoretyčnyj chasopys z movoznavstva*, 20, 139-144.
- Honchar, N. M. (2014c). Leksyka rodylnoi obriadovosti u bolhars'kykh dialektakh Pivdnia Ukrainy. *Naukovi zapysky Kirovohrads'koho derzhavnoho pedahohičnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka: zbirnyk naukoivykh prats'. Serii: Filolohični nauky (movoznavstvo)*, 126, 535-540.
- Honchar, N. M. (2017). Aspekty vyvčennia bilinhvizmu v bolharomovnomu kontynuumi Podunav'ia. *Mova: naukoivo-teoretyčnyj chasopys z movoznavstva*, 64 (1), 103-106.
- Kisse, A. I. (2006). *Vozrozhdenie bolgar Ukrainy*. Odessa: Optimum.
- Kolesnik, V. A. (1998). Subetnicheskaia znakovost' govorov bolgarskoj diaspory iuga Ukrainy. *Slov'ians'kyj zbirnyk*, 5, 66-69.
- Kolesnik, V. A. (2000). Gretsyzmy v bolgarskom govore p. Ol'shanka Kirovohradskoj oblasti. *Slov'ians'kyj zbirnyk*, 7, 93-99.
- Kolesnik, V. A. (2006). Kum vuprosa za proizkhoda na Kulevchanskiia govor (Ukrajna). *Slov'ians'kyj zbirnyk*, 21, 42-50.
- Kolesnyk, V. O. (2005). Hramatyčnyj status leksemy edin v bolgars'kij movi ta bolgars'kykh pereselens'kykh govirkakh. *Linhvistyka. Zbirnyk naukoivykh prats' Luhans'koho natsional'noho pedahohičnoho universytetu*, 1(4), 66-74.
- Kolesnyk, V. O. (2005–2006). *Slovnyk lekstyčnykh balkanizmiv, zafiksovanykh u bolhars'kykh pereselens'kykh hovirkakh. Odes'ka bolharystyka*, 3–4, 103–133.
- Kolesnyk, V. O. (2013). Do pytannia pro tradytsijnu klasyfikatsiiu bolhars'kykh hovirop v Ukraini. *Bulgarite v Severnoto Prichernomorie. Izsledvanyia y materyaly*, 13, 401-420.
- Kolesnyk, V. O. (2014). Do pytannia pro zapozychennia z turets'koi movy v bolhars'kykh pereselens'kykh hovirkakh Pivdnia Ukrainy. *Odes'ka bolharystyka: naukoivyj schorichnyk*, 11/12, 4-12.
- Kolesnyk, V. O. (2018a). Do pytannia pro genezu chyshyjs'kykh hovirop. *Slov'ians'kyj zbirnyk*, 22, 7-18.
- Kolesnyk, V. O. (2018b). Do pytannia pro karpato-balkans'ki skhodzhennia: nazvy odiahu. *Naukoivyj visnyk Izmail's'koho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. Serii "Filolohični nauky"*, 38, 7-14.

- Kolesnykov, A. (2018). Iz sposterezhen' nad zapozychenniamy v ukrains'kykh pivdenno-bessarabs'kykh hovirkakh. Lihvistychni studii. Mizhnarodnyj zbirnyk naukovykh prats', 36, 116-120.
- Mitkov, V. (2012). Bolgary v Tavrii: 150 let istorii. Zaporozh'e: Inter-M.
- Parfionova, O. S. (1998). Sposoby vyrazheniia temporal'nykh i lokal'nykh znachenij v smeshannoji rechi (na materiale bolgarskoj rechi Ukrainy). Slov'ians'kyj zbirnyk, 5, 91-97.
- Pavlenko, V. V. (2003). Bolhary v Ukraini. Entsyklopediia istorii Ukrainy. Retrieved from http://www.history.org.ua/?termin=Bolhary_Ukraini
- Shabashov, A. V. (1999). Ojkonimiiia bolgarskikh punktov iuga Ukrainy. Odessaia, Kirovogradskaia, Nikolaevskaia oblasti. Bulgarska Besarabiia, 1, 58-132.
- Shvetsova, N. L. (2007). Otrazhenie mezh'iazykovogo i mezhdialektного vzaimodejstviia v prozvischakh zhytelej russkikh siol Odesskoj oblasti. Mova i kul'tura, 6 (94), 188-192.
- Stoianov, I. A. (2000). Za edno ustojchivo suchetanie v ezika na bulgarskite narodni pesni. Slov'ians'kyj zbirnyk, 7, 60-63.
- Stoianov, I. A., Stoianova, E. P., Dadiverin, I. H. (2002). Mova bolhar Ukrainy v ii usnij ta pysemnij formi. Odesa: Optimum.
- Stoianova, E. P. (2003). Sotsiofunktsional'na stratyfikatsiia bolhars'koho idiomu v Ukraini. Movoznavstvo, 2-3, 119-126.
- Stoianova, E. P. (2005). Kyiv – kupil' bolhars'koi slavistyky. Kyivs'ka starovyna: Naukovyj istoryko-filolohichnyj zhurnal, 3, 58-68.
- Stoianova, E. P. (2008). Soniachne vesillia (do pytannia vital'nosti bolhars'koho ostrivnoho idiomu v Ukraini). Movoznavstvo, 2-3, 247-260.
- Stojkova, K. Kh. (1999). Problemy y postyzhenyia v obuchenieto po bulgarski ezik v Bolgradskiy rajon, Odeska oblast. Nasha shkola, 2-3, 230-232.
- Topalova, S. D. (2000). Za edna “zapadna” osobenost v chijshijskite govori v Besarabiia. Slov'ians'kyj zbirnyk, 7, 113-118.
- Topalova, S. D. (2002). Chyslivnyk u chyshyjs'kykh bolhars'kykh hovirkakh Ukrainy. Slov'ians'kyj zbirnyk, 9, 223-230.
- Zelenko, L. P. (1998). Bolhars'ko-skhidnoslov'ians'ka movna interferentsiia v toponimii Skhidnoi Odeschyny. Slov'ians'kyj zbirnyk, 5, 53-56.
- Zelenko, L. P. (1999). Vnesok bolharskoho etnosu u formuvanni toponimii Skhidnoi Odeschyny. Nasha shkola, 2-3, 149-151.

Дата надходження до редакції 23.07.2019 р.

Ухвалено до друку 21.11.2019 р.

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192100>

УДК 811.161.2 + 81?27

ВІКОВІ ТА ПОКОЛІННЄВІ ВІДМІННОСТІ В СТАВЛЕННІ ДО МОВИ В СОЦІОЛІНГВІСТИЧНІЙ ТРАДИЦІЇ: УКРАЇНСЬКА ПЕРСПЕКТИВА

ФУДЕРЕР Т. О.

доктор філологічних наук, асоційований професор
Загребський університет
tetyana.fuderer.tf@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3288-909X>

У статті проаналізовано підходи українських мовознавців до вивчення мовної ситуації та особливостей функціонування української мови за віковим параметром, зокрема у зв'язку з віковими особливостями побутування соціально зумовлених варіантів мови (міського сленгу, молодіжного жаргону, молодіжного повсякденного мовлення, мовлення школярів), поколіннєвими відмінностями вживання мови в родинній комунікації, поширеністю мішаного українсько-російського мовлення, відомого під назвою "суржик", домінантних мовних практик у різних вікових групах тощо. Обґрунтовано доречність розмежування понять "вікові" та "поколіннєві" відмінності в мові. Зроблено висновок про потребу розширення емпіричної бази соціолінгвістичних даних за ознакою віку. Простежено напрями та можливості залучення когортного та ретроспективно-біографічного методів аналізу соціальних явищ у дослідженнях фактів побутування мов в Україні.

Ключові слова: соціолінгвістика, мовна ситуація, ставлення до мови, мовна свідомість, соціолект, суржик, мовна політика.

AGE AND GENERATIONAL DIFFERENCES IN USING THE LANGUAGE IN THE SOCIOLINGUISTIC TRADITION: UKRAINIAN PERSPECTIVE

FUDERER Tetiana Oleksandrivna
Doctor of Sciences (Philology), Associate Professor
University of Zagreb
tetyana.fuderer.tf@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-3288-909X>

Introduction. In sociolinguistics, age is a linguistically relevant biosocial parameter regarding the fact that the representatives of different groups use language means in various ways; they are characterized by unequal attitudes in the assessment of language facts. Therefore, the age range in a sociolinguistic analysis is the one that enables the process of language changes and language development to be recorded, which needs to serve as the basis in the formation of the language state policy.

Purpose. The paper aims to make the sociolinguistic analysis of differences in using the language means by representatives of different age groups in Ukrainian perspective.

Methods. The investigation is grounded on the methods of sociolinguistic analysis as well as empirical studies of functioning the language in Ukraine through the period of 2000 taking into consideration the groups of people of different age.

Results. Age differences have been the subject of interest with regard to the language activity of an individual during different life stages. Most studies have been dedicated to the early periods of the language development. The age of a speaker serves as the parameter feature in the works that focus on the analysis of the language of the youth. At the same time, there are no studies in the Ukrainian philology that deal with the speech features of the elderly people, which reduces the objectivity of the conclusions on the position of the Ukrainian language,

since the fact that the objective data about its function in one of the biggest social groups have been neglected. In order to form an effective language policy, the attempt to examine the relationship of the language preferences and civilization choice of the Ukrainians is found to be promising, as well as the assesment of potential state measures in the area of language policy on the value understandings of different generation representatives.

Conclusion. The study of age and generational differences in using the language based on the language identity, for example on the features of the language and speech, on the language behaviour, which is especially seen in relation to the language or in the subjective assesment of language facts. By examining the attitudes to the language/languages of the representatives of different generations, and by finding out the patterns, which these differences have been determined by, a new perspective of predicting the direction of development the language situations has been outlined, as well as the formation of effective mechanisms of their modeling.

Key words: sociolinguistics, language situation, attitude towards language, language awareness, sociolect, surhyk, language policy

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Загальновідомо, що вік у соціолінгвістиці є лінгвістично значущим біосоціальним параметром, оскільки представники різних поколінь по-різному використовують засоби мови, для них характерні неоднакові настанови в оцінці мовних фактів (Беликов, Крысин, 2001, с. 220). Будь-яка соціолінгвістична анкета на початку містить запитання, що з'ясовують соціально-демографічні та біографічні відомості про інформантів, зокрема і їхній вік (Шумарова, Мовжалеї, 1995, с. 62). Емпіричні дані дають підстави вважати вік мовців екзогенним соціальним фактором, що впливає на мовну поведінку індивідів, зокрема білінгвів (Бурда, 2002, с. 9). Саме віковий зріз соціолінгвістичного аналізу, на думку М. Б. Вахтіна, Є. В. Головка (2004), дає змогу зафіксувати процес мовних змін і мовного розвитку, пов'язати його із соціальними зсувами, адже кожне наступне покоління, отримуючи від батьків мову в одній формі, передає її у спадок своїм дітям дещо зміненою (с. 78). Ці зміни узвичаєно називати поколіннєвими. Л. О. Ставицька вважає (2002), що “можна говорити про мову покоління, історично закріплену в певній національній мові” (с. 213). Водночас дослідники наголошують на нетотожності понять “вікові” та “поколіннєві” відмінності в мові. Крізь призму цього припущення І. Л. Гарбар (2009), узагальнюючи напрацювання психолінгвістів у російському мовознавстві, наголошує, що тільки на кінець першого десятиліття ХХІ ст., коли після перших масштабних асоціативних експериментів минув період часу, співмірний із часовою різницею між двома поколіннями, стало можливим порівняння асоціацій інформантів не лише різного віку, а й таких, що належать до різних поколінь.

Аналіз наукової літератури дає підстави констатувати, що в українському мовознавстві емпіричних даних для подібних узагальнень не зібрано, що пояснює й те, чому не з'явилися праці, у яких окреслено мовні портрети поколінь. Водночас результати моніторингових досліджень, проведених Інститутом соціології НАНУ, спонукають до висновку, що поширення українськомовних практик за роки незалежності не відбулося, а міжрегіональна диференціація мовних практик у сім'ях не тільки не зменшилася, а й дещо зросла (Вишняк, 2009, с. 54 – 55), тож сподівання на автоматичне відродження українськомовного спілкування в результаті створення незалежної держави не мають, на думку соціологів, достатніх передумов (Вишняк, 2009, с. 61). “Процеси деукраїнізації і русифікації мовних практик не змогли зупинити ані проголошення української мови єдиною державною в “Законі про мову” Української РСР та Конституції України, ані українізація освітньої й телекомунікаційної сфери, ані інші кампанії на захист української мови”, – пише О. І. Вишняк, вбачаючи причини цього в неефективній мовній політиці держави. Утім, очевидно, що для випрацювання ефективної мовної політики, варто знати механізми збереження й відтворення мовних практик, зокрема родинних, тож

дослідження функціонування мови в різних вікових і поколіннєвих групах як ніколи на часі. Із цієї причини доречно проаналізувати напрацювання соціологів і соціолінгвістів в окресленій царині.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поглиблення досліджень функціонування мови у віковому та поколіннєвому аспектах передбачає залучення напрацювань соціології, застосування в соціолінгвістичних студіях методів та прийомів когортного аналізу.

Уведення в науковий обіг поняття “покоління” пов’язане з розгортанням досліджень соціуму крізь призму вікової стратифікації. Наукової значущості проблема поколінь, зауважують соціологи, уперше набула в період Нового часу, коли темпи соціальних змін стали причиною того, що кожне нове покоління виявлялося несхожим на всі інші. Згідно з міжнародними дослідженнями суб’єктивної мобільності, тобто уявлень індивідів про те, наскільки характеристики їхнього статусу зайнятості в дорослому віці відрізняються від статусу їхніх батьків, сприйняття сьогоденні власної статусної належності як вищої, ніж у батьків, притаманне мешканцям Китаю, а далі зі значним відривом – Кіпру, Португалії, Польщі; найнижче середнє значення суб’єктивної соціальної мобільності характерне для Японії (Оксамитна, Стукало, 2013, с. 198). Важливо наголосити, що ці показники вимірюють саме на підставі порівняння статусу представників різних поколінь. Тому для аналізу надаються відповіді тих респондентів, яким на момент заповнення анкети виповнилося не менше 35 років, адже учасники опитування мають порівняти свій статус зі статусом своїх батьків, коли тим було 35 – 40 років.

Теоретичних підходів розпрацювання категорії “покоління” торкалися О. Конт, Ж. Дромель, Дж. Мілль, О. Лоренц, В. Дільтей, Е. Еріксон, К. Мангейм, М. Мид, Т. Парсонс, Х. Ортега-і-Гассет та інші авторитетні дослідники, чії праці вважають класикою соціальної філософії та соціології. Природно, що в соціально-філософському контексті категорія “покоління” мала різні трактування, які загалом можна звести до чотирьох підходів: 1) біолого-генетичне, або демографічне, розуміння, що полягає в поділі вікових поколінь батьків і дітей як деякої константи, що не залежить від стану суспільства; 2) позитивістсько-натуралістичне визначення покоління як просторово-хронологічної спільності, де певні вікові групи розглядають у контексті їхньої просторової і тимчасової локалізації; 3) романтико-гуманітарне, або культурно-історичне, бачення покоління як ідейно-духовної спільності, що ґрунтується на культурі народу і його цінностях; представники цього напряму переконані, що покоління формуються зі швидкістю, яка відповідає швидкості соціальних змін, а кількісний вимір тривалості існування поколінь визначають як середню вікову різницю між батьками та дітьми; 4) історико-політичне трактування покоління, що передбачає розгляд поколінь як тимчасових або панівних на окремом історичному відрізку спільнот (Онищенко, 2014, с. 60 – 63). Узагальнюючи різні трактування сутності поняття “покоління” в соціології, А. С. Онищенко (2014) наводить як найбільш прийнятне таке визначення: “Покоління – це об’єктивно сформована соціально-демографічна та культурно-історична спільність людей, об’єднаних кордонами віку і загальними умовами формування та функціонування в конкретно-історичний період часу. Поколінню притаманні типові антропогенні, соціально-психологічні, ідейно-моральні та етнокультурні характеристики, подібні духовні цінності, соціальний досвід та стиль життя” (с. 60 – 63). В. А. Бойко (2014) резюмує, що поколінням можна назвати групу людей, соціалізація яких відбувалася за однакових умов, під впливом однакових суспільних відносин, а вікова мінливість індивідів того самого хронологічного віку, що належать до різних поколінь, зумовлена соціально-історичними, а не біологічними чинниками (с. 159).

У мовній картині світу покоління – це спільність членів якогось суспільства за часом народження. У зв’язку з цим соціологи констатують, що поняття “покоління” – загальнопоширена аналітична категорія мови повсякденності, белетристики та ЗМІ, яка в науковому теоретизуванні поки що посідає маргінальне місце.

Про те, наскільки важливим є віковий параметр аналізу стану суспільства, свідчать моніторингові дослідження Інституту соціології НАНУ. Приміром, аналізуючи динаміку усвідомлення соціальних трансформацій у посттоталітарний період, соціологи наголошують на різних оцінках саме у вікових групах. В опитуванні 2003 р. подібні в більшості позицій оцінки того, наскільки змінилося життя в незалежній Україні порівняно з радянським періодом, відрізнялися лише щодо оцінки правил досягнення успіху. Істотними такі зміни вважав майже кожен третій респондент віком до 30 років і майже кожен п'ятий серед тих, кому було понад 55 років, що загалом підтверджувало кращу адаптованість і пристосованість до змін молодшої вікової групи. Результати дослідження давали підстави для висновку, що "образ теперішнього" формувався в усіх учасників опитування порівняно з "образом минулого". Опитування 2013 р. засвідчило неоднозначність відмінностей між віковими групами. Як резюмує О. Г. Злобіна (2013), у нормативному плані сприйняття соціальної реальності залишилося досить подібним. Правила, вимоги, можливості, та й самих людей всі учасники опитування сприймають як даність, що відрізняється від попередніх часів. Водночас соціокультурний складник змін оцінюють по-різному. Для старших вікових груп відмінності є значно виразнішими, що свідчить про усвідомлене протиставлення образів "минулого" і "теперішнього". А от для тих, кому ще немає 30 років і хто фактично цілком соціалізований у суспільстві часів незалежності, образ "минулого" не спирається на власні переживання і спогади, а отже, втрачає актуальність як точка відліку для порівняння. Це підтверджує і досить велика частка в молодшій віковій групі тих, хто вагається з відповіддю. Соціологи констатують, що загалом для старших вікових груп образ колишнього суспільства стає дедалі віддаленішим від образу суспільства теперішнього, яке сприймається як "нова реальність", що, можливо, і гірша за попередню, але вже відірвана від неї у свідомості людей. Натомість молодші вікові групи стають дедалі придатнішими для маніпулювання за допомогою міфологізації минулого. Проте можливості такого маніпулювання обмежуються реальним зануренням молоді в сучасність. На цій підставі О. Г. Злобіна (2013) прогнозує, що "за наявності можливостей для самореалізації та більш-менш позитивних життєвих перспектив розрив із минулим зростатиме і зменшуватиметься в усіх вікових групах, за умов же погіршення життєвої ситуації міф ідеального минулого має певні шанси на поширення в масовій свідомості" (с. 273 –275).

Системно аналізує соціальні процеси крізь призму вікового параметру в такій специфічній соціальній сфері, як мовна ситуація, О. І. Вишняк (2009). Обґрунтовуючи методику дослідження мовної ситуації в Україні, дослідник розкриває переваги й недоліки когортного методу, який, за його твердженням, став найпоширенішим у соціальних науках через можливість зафіксувати стан розвитку соціальних явищ у кількох інтервалах історичного часу (с. 28). Найістотнішими вадами когортного аналізу мовної ситуації О. І. Вишняк вважає, зокрема, те, що на відміну від демографічних досліджень, де порівнюються дані стосовно щорічних вікових груп, у соціологічних дослідженнях можливо порівнювати дані стосовно мовних практик тільки у плані узагальнення десятирічних чи двадцятирічних вікових груп. Окрім того, порівняння мовних практик громадян різних вікових груп (когорт) не зовсім коректне, оскільки старші вікові групи через смертність репрезентовані меншою кількістю громадян, ніж молодші. Некоректність порівняння даних про мовні практики різних вікових груп зумовлена ще й тим, що частина громадян старшого віку впродовж свого життя могла змінити мову спілкування з різних причин. Саме тому дослідник пропонує доповнювати когортний аналіз динаміки мовних практик ретроспективно-біографічним аналізом (Вишняк, 2009, с. 29 – 31). У своєму дослідженні соціолог застосовує ретроспективно-біографічний метод для отримання інформації за трьома показниками, а саме: 1) мова спілкування в батьківській сім'ї; 2) мова навчання в загальноосвітніх школах; 3) мова навчання у вищих і середніх спеціальних закладах (тих, хто в них навчався).

Виклад основного матеріалу дослідження. Вікові відмінності привертають увагу соціо- та психолінгвістів у зв'язку з особливостями мовної (мовленнєвої) діяльності особистості на різних етапах життя.

Мовлення дітей досліджують здебільшого у зв'язку з аналізом механізмів оволодіння мовою. У психолінгвістиці склався окремих напрям досліджень, відомий як лінгвістика дитячого мовлення, або онтолінгвістика. Мову дітей вивчають сьогодні в межах різних лінгвістичних напрямів, підходів та концепцій, що й зумовлює розмаїття шкіл з дослідження мовних явищ, які яскраво виявляються в процесі онтогенезу. Найбільше студій присвячено раннім періодам мовного розвитку. Класикою психолінгвістики з цієї проблематики стали праці Л. С. Виготського, О. М. Гвоздьова, О. О. Леонтьєва. У сучасному мовознавстві концепції згаданих учених розвивають та поглиблюють О. Д. Божович, І. Н. Горелов, О. А. Земська, О. І. Ісеніна, О. С. Кубрякова, Н. І. Лепська, В. К. Харченко, С. Н. Цейтлін, А. М. Шахнарович та ін. В українській лінгвістиці до проблеми мовного розвитку дітей дошкільного віку зверталися О. Ю. Моїсеєнко, О. О. Рудьова, О. С. Снітко, І. В. Сухан, прагнучи поєднати досвід вітчизняної психолінгвістики та зарубіжних шкіл, що спеціалізуються на соціолінгвістичному аналізі дитячого мовлення (Е. Сноу, Ш. Фергюсон), а також на дослідженнях у межах етнолінгвістики (Е. Оч, Б. Б. Чіффелін, С. Ервін-Тріпп) та когнітивістики (Ф. Кордье).

Як слушно зауважує О. Ю. Моїсеєнко (1999), узагальнюючи здобутки сучасної психолінгвістики з окресленої проблематики, “дослідження мовлення дітей викликають значний інтерес ще й тому, що розширюють наші уявлення не тільки про оволодіння мовою, але також про саму мову, про її функціонування в мовленнєвій діяльності, не тільки про становлення пізнавальних та інших психологічних процесів, але і про їх побудову, розширюють наші знання про людину взагалі” (с. 1).

Мову середнього покоління вважають немаркованою, тому в аспекті вікового параметру її зазвичай не розглядають. Крім того, вона є настільки диференційованою за різними соціально зумовленими параметрами, що дослідження її тільки за параметром віку видається малорезультативним і штучно обмеженим (Крючкова, 2016, с. 111 – 113). Водночас дослідники мови у функціональному аспекті вважають вік мовців обов'язковою параметральною ознакою. Приміром, С. А. Мартос у низці публікацій, присвячених аналізу мови міста, наголошує, що конфігурація її компонентів зумовлена соціальною диференціацією міського населення “за віковими, професійними, корпоративними (груповими), сімейними (а можливо, і конфесійними) відмінностями” (2006, с. 170).

Вік мовців слугує параметральною ознакою в працях, присвячених аналізу мови молоді, зокрема в студіях, спрямованих на пошук відповідей на запитання про формування та функціонування молодіжного жаргону. Слушними у зв'язку з цим видаються міркування Л. О. Ставицької, яка наголошувала (2005), що “сленгова лексика має так званий віковий ценз” (с. 162). Засвоєння жаргонних систем, пише дослідниця, відбувається в тому віці, “коли людина здатна свідомо регулювати власну диглосію (поліглосію), перемикаючи код, а також усвідомлювати приналежність до певної референтної групи з її соціально-мовним протиставленням іншим групам або соціуму в цілому. Іншими словами, жаргон корелює із мовною нормою, набутою у свідомому віці й пов'язаною із входженням до певної соціальної корпорації, до якої не можна належати від самого народження” (с. 163).

Дедалі більше уваги психологи та психолінгвісти приділяють дослідженню мовної поведінки людей похилого віку, адже якщо прийняти як постулат думку про те, що соціальне буття комунікантів зрештою детермінує і їхнє мовлення як в онтологічному, так і в генетичному плані (Тарасов, 1974, с. 255), то варто погодитися, що особливості мовної поведінки літніх людей так само закорінене в житті соціуму. І тут ідеться не тільки про лексичний склад, а й про відданість певним мовним засобам, тактику мовної поведінки, що, зокрема, вияскравила Л. Костенко на прикладі родинної комунікації героя-оповідача в романі “Записки українського

самашедшого”, пор.: 1) “Святвечір ми посиділи тихо, після першої зірки. Теща зварила кутю з товченої пшениці, узвар. Ми з малим натерли маку її раритетним макогоном. Було дванадцять страв, рахуючи з кетчупом і гірчицею. Теща засвітила свічку в хлібині, обкурила квартиру пахучими травами, ще своїми, з Полісся, і погукала з балкона: “Всі душі нашого роду, йдіть з нами кутю їсти!”. Я увімкнув магнітофон, і прийшла моя мати, і заколядувала нам своїм оксамитовим голосом”; 2) “От хто у нас нормальний, так це теща.

– Що ви луцтите ці пігулки, як суху квасолу? – гримає вона. – Хіба це ліки? Крейда на язичі. – Повикидала антибіотики і всілякі імпорتنі панацеї, заварює чай з калиною. Запарила соснових бруньок з шалфеєм. Звіробій, журавлина, липовий цвіт – у неї є все од всього. Ще б гарячого молока з медом. А головне часник – він помічний навіть проти упирів.

Сніг іде, кості ломить, вона таємно від нас постогнує. – Ви б лягли, мамо, – каже дружина. – Е, дитино, – каже вона, – якщо я ляжу, то вже не стану”; 3) “– Не буде Галя, буде друга, – сказала теща, кидаючи в каструлю лавровий лист”; 4) “От уже й середина лютого. Стрітєння. – Зима з весною стрічається, – каже теща. – Хоч на день, щоб півень встиг з калюжки напитися.

Але ж півень у неї тільки вишитий на її поліському рушнику”; 5) “Хранителька нашого домашнього вогнища – теща. Плита у нас електрична, дві конфорки несправні, а теща пече і смажить млинці, деруни й налисники, на те ж воно й свято Масниці. – Спочиньте, мамо, – каже дружина. – Куди там, ліпить вареники, всілякі вертутики й кнедлики. Миски у неї полив’яні, ложки й товкачки дерев’яні, дивно все те виглядає серед наших міських начинь – іспанської каструлі, яку ми зємо “хабанерою”, і чайника зі свистком, на такі перейшов колись військовий завод по конверсії. А то все вона привезла зі своєї поліської хати. І старовинну іконку Божої Матері, яку нема де приткнути у нашому інтер’єрі. Вона стоїть на холодильнику і час від часу, коли він починає гурчати, здригається разом з ним.

А вранці в неділю теща вклонилася раптом низенько і попросила прощення. Ми з дружиною остовпіли: – Та що ви, мамо, за що ж прощення? – Так Прощена ж Неділя, – сказала теща. – Всі у всіх повинні просити прощення. За вдіяне, сказане й за подумане. – Я подивився на дружину, вона на мене. Чи ми були б здатні так просто і так природно попросити прощення одне в одного? За вдіяне. За сказане. А головне – за подумане” (Ліна Костенко, “Записки українського самашедшого”).

Утім, мовлення людей похилого віку досі цікавило лінгвістів здебільшого не через соціально зумовлені особливості мовної поведінки, а у зв’язку з віковими порушеннями, згасанням мовної здатності. М. Б. Вахтін, Є. В. Головка наголошують (2004), що дослідники, представники різних лінгвістичних шкіл, прагнуть передусім з’ясувати, як мовці похилого віку втрачають певні (і які саме) мовні здібності і навички, властиві їм замолоду (с. 82). Варто зауважити, що в україністиці досі немає спеціальної праці, присвяченої особливостям мовлення літніх людей, і заповнення цієї лакуни Г. П. Мацюк (2010) вважає одним з актуальних завдань сучасної української соціолінгвістики, пор.: “До цього часу все ще поодинокими є праці про мову сім’ї, мовлення людей різного віку, починаючи від дитини і аж до похилого віку, мовлення представників конкретних соціогруп, зокрема вчителів, лікарів, водіїв, продавців, працівників фірм, компаній тощо” (с. 15). Соціально детермінований вектор дослідження мови літніх людей в україністиці обстоювала Л. О. Ставицька, пояснюючи, чому в мовленні людей від 60 років спостерігається дуже незначний відсоток сленгового елемента. На думку дослідниці, відповідь на це запитання варто шукати передусім у зменшенні “пучка соціальних ролей”: “У старшому віці люди здебільшого вже припиняють свою діяльність у тих чи інших соціальних угрупованнях, які генерують вокабуляр сленгу. Певну роль відіграє також фактор “мовної втоми”, в результаті чого виникає повернення до материнської мовної основи (“мовний регрес”)” (Ставицька, 2005, с. 164).

“Неуважність” українських мовознавців до мовних практик літніх людей почасти підважує об’єктивність висновків про стан української мови, оскільки зумовлює брак об’єктивних даних про її функціонування в одній з найбільших соціальних груп: за висновками соціологів, Україна є однією з “найстаріших” країн світу, адже п’ята частина (20,3 %) дорослого населення країни належить до категорії людей “третього віку”, тобто тих, вік яких становить 60 років і більше (за цим показником країна посідає 11 місце у світі) (Іваненко, 2013, с. 247).

Розмірковуючи про дихотомію “поколіннєві – вікові” відмінності в мові, лінгвісти орієнтуються на спостереження, втіленням яких є доволі стереотипізовані уявлення про те, що старше покоління реалізує попередній стан мови, а молодь продукує елементи її прийдешнього нормативного стану (Крючкова, 2016, с. 111). Уважають, що мова літніх людей більш консервативна, їм притаманний уповільнений темп мовлення, людям старшого віку властиво говорити спокійно й розважливо, вони використовують традиційні поведінкові тактики, здебільшого не притаманні молоді. Психолінгвісти наголошують на своєрідній манері літніх мовців промовляти голосні звуки, на додаткових шумах, що з’являються в їхньому мовленні. У сучасному світі саме старші люди частіше користуються діалектами, їхньому мовленню властива менша кількість неологізмів, натомість трапляються архаїзми та історизми. При цьому поколіннєві та вікові особливості мови нашаровуються одні на одних, набуваючи характеру облігаторних (Крючкова, 2016, с. 111).

Залежність оцінки якості мовного середовища загальноосвітніх навчальних закладів та потенційних заходів держави у сфері мовної політики в шкільній освіті від ціннісних настанов у представників різних поколінь вивчає О. М. Данилевська. Аналізуючи результати масового опитування, дослідниця констатує, що найбільше чують української мови в загальноосвітніх навчальних закладах ті респонденти, які вже в незалежній Україні або цілком отримували шкільну освіту, або завершували її (Данилевська, 2019, с. 117). Утім, за спостереженнями цієї ж авторки, у кількісному вимірі відмінності в сприйманні мовної ситуації в закладах освіти між віковими групами відрізняються значно менше, ніж у групах за регіонами чи за ознакою “місто – село” (с. 118). До розуміння складних механізмів “передавання” мови в спадок від старших поколінь до молодших у широкому контексті соціальних зв’язків дослідницю спонукали роздуми про зв’язок між мовою і мовними практиками старших поколінь і сучасної молоді в родинному спілкуванні. Попри істотне зростання престижу української мови в групах молоді порівняно з поколінням батьків, високою лишається відданість ідеалові двомовної освіти: відповідь “Українською і російською” на запитання “Якою мовою Ви хотіли б, щоб Ваші діти (майбутні діти) навчалися?” обрали 32,4 % респондентів. Відповідно українськомовної освіти бажають для дітей 51,4 % опитаних, а за освіту російською мовою висловилися 11,4 % (варіант “Важко відповісти” обрали 4,8 %).

У поколінні дітей порівняно з поколінням батьків та дідів частішими стали в родинному спілкуванні двомовні практики. Зокрема, за свідченням респондентів їхні дідусі / бабусі між собою зазвичай спілкуються / спілкувалися: здебільшого українською мовою – 52,3 %; здебільшого російською мовою – 24 %; українською і російською – 22 %. Відповіді про мову спілкування батьків розподілено так: здебільшого українською мовою – 49,4 %; здебільшого російською мовою – 28 %; українською і російською – 22 %.

Серед мовців, які визначили мовами свого повсякденного спілкування українську і російську, тих, які вказали мовою спілкування батьків обидві мови, виявилось 52,4 %; тих, які вказали, що між собою їхні батьки спілкуються / спілкувалися здебільшого українською, є 30 %; тих, які вказали, що між собою їхні батьки спілкуються / спілкувалися здебільшого російською, є 15,6 %; варіант “Важко відповісти” обрали 1,9 % респондентів.

Ті з мовців, які в повсякденному житті спілкуються здебільшого українською мовою і які обрали відповідь “Обидві мови” щодо спілкування батьків, становлять 8,5 %; тих,

які вказали, що між собою їхні батьки спілкуються / спілкувалися здебільшого українською, є 90 %; тих, які вказали, що між собою їхні батьки спілкуються / спілкувалися здебільшого російською, є 1,2 %; варіант “Важко відповісти” обрали 0,2 % учасників опитування.

Серед мовців, які в повсякденному житті спілкуються здебільшого російською мовою, тих, які вказали мовою спілкування батьків обидві мови, виявилось 18,5 %; тих, які вказали, що між собою їхні батьки спілкуються / спілкувалися здебільшого українською, є 7 %; тих, які вказали, що між собою їхні батьки спілкуються / спілкувалися здебільшого російською, є 74 %; не змогли визначитися з відповіддю 0,5 % опитаних.

Ці результати свідчать про те, що двомовні практики в родинному спілкуванні в половині випадків є успадкованими від батьків. Проте поколіннєві відмінності зумовлені й ширшим соціальним контекстом, зокрема тим, якою мовою респонденти здобували середню освіту, чи служили вони в лавах радянської армії, яку освіту – технічну чи гуманітарну – здобували. У цитованій праці О. М. Данилевської крізь призму поколіннєвих відмінностей проаналізовано той факт, що найбільший відсоток тих, хто не погоджується з обов’язковістю викладання українською мовою в усіх державних закладах освіти, отримали в групі мовців віком 50 – 59 років, які навчалися в часи пізнього СРСР, коли кількість шкіл і класів із російською мовою викладання була найвищою і становила понад 50 % (с. 157).

Вплив родинної комунікації на мовну поведінку сучасних школярів О. М. Данилевська прагне проаналізувати крізь призму поколіннєвих відмінностей, зумовлених соціокультурними чинниками – передусім неоднаковою мовною політикою в різні історичні періоди. Результати цільового анкетування дали дослідниці підстави констатувати, що російськомовність частини київських підлітків є результатом дії деформаційних чинників на мовну ситуацію в Україні, адже третина з них у родинній комунікації, спілкуючись із бабусями та дідусями, а також іншими родичами, користується українською мовою, що свідчить про зміну мови (з української на російську) тільки в поколінні батьків. Цю саму тенденцію простежено і в інших містах, де дослідниця проводила опитування. Зокрема, у Білій Церкві 25 % опитаних підлітків із добре адаптованим комфортним типом мовної поведінки в школі (до групи школярів із цим типом мовної поведінки дослідниця уналежнює російськомовних респондентів, які почуваються комфортно і вільно в школі з українською мовою навчання), які для ситуацій неформальної комунікації обрали російську мову або обидві мови, зазначили в анкетах, що з бабусями та дідусями спілкуються українською. У Житомирі і Полтаві таких виявилось майже 10 % (Данилевська, 2019, с. 218).

Білінгвальні мовні практики в представників різних поколінь у родинній комунікації стали предметом дослідження і в праці Т. В. Кузнецової “Мова білінгвальної сім’ї у функціональному аспекті” (1999). Дослідниця робить, зокрема, висновок, що “релевантним при виборі мови виявляється віковий фактор адресата. Більш високі показники використання української мови зафіксовані при спілкуванні з людьми старшого віку порівняно з іншими віковими категоріями” (с. 15).

Т. М. Бурда, досліджуючи мовну поведінку київської молоді в умовах українсько-російського білінгвізму, підтвердила методами математичної статистики залежність формування мовної поведінки індивіда від мови спілкування батьків, яка збігається з його рідною мовою (2002, с. 9).

І. І. Брага розглядає особливості використання мовцями різного віку мішаного мовного коду, відомого під назвою “суржик”. На підставі аналізу записів усного мовлення сумчан, анкет та спостережень дослідниця робить висновок, що найчастіше вдаються до суржику в умовах ринку мовці середньої вікової групи – понад 45 % (проти 39 – 42 % серед мешканців Сум інших вікових категорій) (Брага, 2011, с. 121).

Вік мовців слугує параметральним критерієм у дослідженнях мови та мовної поведінки всередині поколінь. Так, А. П. Чучвара, досліджуючи особливості мови шкільної молоді, припускає, що вік мовців позначається на мотивації вибору прізвищ школярами. Серед

респондентів дослідниця виокремлює учнів віком 14 (1996 р. н.), 15 (1995 р. н.), 16 (1994 р. н.) та 17 років (1993 р. н.). Вона висловлює припущення про те, що вік може впливати на вибір мотиваційної ознаки прізвиськової назви, оскільки респонденти 10-11-14-15 років – це підлітки, а школярі 16-17 – 25 років – представники юнацького віку (2012, с. 59).

На неоднорідність мовної поведінки в поколінні школярів звертає увагу й О. М. Данилевська, аналізуючи на підставі результатів анкетування українських підлітків трансформації образу школи в їхній колективній мовній свідомості (2008). Дослідниця робить висновок, що підліткова мовотворчість виявляється в різні періоди підліткового віку неоднаково, що зумовлено індивідуальним психічним розвитком, у процесі якого школярі починають ставитися до світу як до об'єкта перетворення відповідно до програми власного життя (с. 102–114). Водночас поколіннєві особливості визначають те, що шкільну субмову варто розглядати крізь призму “підліткового бунту”, який має соціальні передумови та виявляє типологічну подібність в усіх суспільствах, де є організоване шкільне навчання. Власне, бінарний поділ світу на чорне й біле, властивий підліткам, зумовлює переважання в їхньому соціолекті лексики негативної оцінки.

Залежність від віку мовної поведінки молоді простежує і І. М. Цар, досліджуючи українське повсякденне мовлення (2018). Вік мовців, зокрема, є важливою детермінатною ознакою щодо частотності і складу лайливої лексики в мовленні київської молоді. Дослідниця помічає, що істотно відрізняється залежно від віку лексичний склад молодіжного мовлення: молодші більш схильні використовувати жаргонізми, лайливі слова (с. 8). Але системний вплив віку на мовну поведінку молоді І. М. Цар розглядає у зв'язку з визначенням рідної мови, роблячи висновок, що показники рідної мови молодих киян та їхніх батьків, зокрема у випадку, коли для обох батьків рідною є російська чи обидві мови, “сильно контрастують”: “Половина респондентів з таких сімей називає рідною українську мову, що певною мірою суперечить визначенню рідної мови як першої, материнської” (Цар, 2018, с. 11). Це свідчить про те, що “етно-національний чинник у визначенні сутності поняття “рідна мова” для київської молоді є домінантним критерієм” (Цар, 2018, с. 11). Аналіз мовної поведінки киян за віковим критерієм дає змогу І. М. Цар констатувати незначне збільшення серед молодших респондентів кількості тих, хто спілкується українською мовою. Це, на її думку, слугує підставою для припущення, що за умови продуманої мовної політики стане можливим розвернути вектор білінгвального розвитку мовної ситуації в столиці в бік поступового збільшення кількості українськомовних (Цар, 2018, с. 12).

Зв'язок мовних орієнтацій та цивілізаційного вибору українців належить до кола наукових інтересів Г. М. Залізняка та Л. Т. Масенко. Г. М. Залізняк, зокрема, на підставі аналізу особливостей мовної ситуації в країні наголошує на істотних відмінностях як мовної поведінки мовців, так і ставлення їх до проблем мови (2008). Особливо помітні відмінності спостерігаються за регіонами мешкання. Проте й віковий параметр відчутний. Власне, аналіз за критерієм віку застосовує Л. Т. Масенко, висвітлюючи результати масового опитування в межах проекту “Мовна політика в Україні: антропологічні, лінгвістичні аспекти та подальші перспективи”, виконання якого фінансувала програма INTAS. Дослідниця помічає відмінності між визначенням національності та національною самоідентифікацією. Якщо за одновимірним розподілом свою національність визначили як “українець / українка” 80,1 %, як “росіянин / росіянка” 16,6 %, то у відповідях на запитання “Ким Ви усвідомлюєте себе за національністю?” спостерігається незначне зростання тих, хто ідентифікує себе з росіянами, за рахунок зменшення української самоідентифікації: українцями себе усвідомлюють 77 % респондентів, а росіянами – 20,3 %. Водночас у групі наймолодших за віком респондентів (18 – 30 років) подібна розбіжність не спостерігається (80,8 % і 18,1 % відповідно), тоді як у групі опитаних, старших за 60 років, відповідне співвідношення становить 72,1 % до 24,9 % (Масенко, 2008, с. 102).

Порівняння результатів опитування серед респондентів різних вікових груп підтвердили висновки Л. Т. Масенко про те, що русифікація українців триває і за часів незалежності (2008).

Порівняльні дані щодо мови родинного спілкування найстаршого покоління – бабусь і дідусів респондентів, середнього – їхніх батьків і молодшого – дали таку узагальнену картину: якщо, за свідченнями 40,5 % респондентів їхні бабусі і дідусі спілкувалися між собою здебільшого українською мовою, то сьогодні віддають перевагу українській мові в родинному спілкуванні 38,2 %. Що ж до спілкування російською мовою, то зміцнення її потужності в родинах між поколіннями становить понад 8 %: серед бабусь і дідусів опитаних російською спілкувалися майже 32 %, а серед самих респондентів таких виявилось понад 40 %. Порівнявши результати, дослідниця робить такий висновок: “середньостатистичні дані засвідчують зменшення українськомовного родинного спілкування від старшого покоління до молодшого на 2,3 % і зростання російськомовного – на 9,3 %, причому певна частка респондентів перейшла від української до російської мови через етап двомовного спілкування в родині середнього покоління” (с. 107). Л. Т. Масенко простежує кореляцію і в регіональному зрізі. Найінтенсивніше процеси переходу з української до російської мови родинного спілкування відбувалися на Сході, де показники вживання російської мови у трьох поколіннях є такими: 50,7 %, 61,4 % і 73,5 % (відповідне звуження вживання української мови засвідчують такі показники: 16,2 %, 11,5 % і 7,1 %).

Подібні тенденції також характерні і для півдня України: переважно російською мовою в старшому поколінні спілкувалося 56,1 %, у середньому – 58 %, у молодшому – майже 65 %.

Зростання демографічної потужності російської мови результати опитування засвідчують також для Півночі. Л. Т. Масенко наводить відповідні показники, а саме: 20,2 %, 19,3 % і майже 30 %.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Дослідження вікових і поколінневих особливостей функціонування мови в умовах антропоцентричної парадигми сучасного мовознавства проектується на різні аспекти мовної особистості, як-от: особливості власне мови і мовлення, мовну поведінку, що виявляється, зокрема, і в ставленні до мови, суб’єктивній оцінці мовних фактів. Вивчення особливостей ставлення до мови / мов представниками різних поколінь, виявлення закономірностей, що ці відмінності зумовлюють, відкриває перспективу прогнозування вектора розвитку мовних ситуацій, випрацювання дієвих механізмів їхнього моделювання.

ЛІТЕРАТУРА

- Беликов, В. И., Крысин, Л. П. (2001). *Социоллингвистика*. Москва.
- Бойко, В. А. (2014). Феномен покоління: особливості соціологічної концептуалізації. *Грані*, 12 (116), 158-161. Узято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_12_29
- Брага, І. (2011). Українсько-російський суржик в соціокомунікативній ситуації ринку. *Мова і суспільство*, 2, 119-126.
- Бурда, Т. М. (2002). *Мовна поведінка особистості в умовах українсько-російського білінгвізму (молодіжне середовище м. Києва)*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Київ.
- Вахтин, Н. Б., Головка, Е. В. (2004). *Социоллингвистика и социология языка*. Санкт-Петербург.
- Вишняк, О. (2009). *Мовна ситуація та статус мов в Україні: динаміка, проблеми, перспективи (соціологічний аналіз)*. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Гарбар, И. Л. (2009). Межпоколенная специфика языкового сознания русских. *Психоллингвистика в XXI веке: результаты, проблемы, перспективы. XVI международный симпозиум по психоллингвистике и теории коммуникации. Тезисы докладов*. Москва.
- Данилевська, О. М. (2019). *Українська мова в українській школі на початку XXI століття: соціолінгвістичні нариси: монографія*. Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”.
- Данилевська, О. (2008). Шкільні реалії у свідомості українських підлітків (за результатами соціолінгвістичного дослідження). *Українська мова*, 4, 102-114.
- Залізник, Г. (2008). Мовні орієнтації та цивілізаційний вибір українців. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації*, 132-166. Київ: Вид. дім “Києво-Могилянська академія”.

- Злобіна, О. (2013). Динаміка усвідомлення суспільних перетворень у масовій свідомості. *Українське суспільство 1992 – 2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг*, 268-275. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Іваненко, О. (2013). Українці “третього віку”: як вплинула пенсійна реформа на життя. *Українське суспільство 1992 – 2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг*, 246-254. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Крючкова, Т. Б. (2016). Возрастная вариативность языка. *Язык и общество. Энциклопедия*, 111-113. Москва.
- Кузнецова, Т. В. (1999). *Мова білінгвальної сім'ї у функціональному аспекті*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Київ.
- Маргос, С. А. (2006). Структура молодіжного сленгу під кутом зору мови міста. *Науковий вісник Херсонського держ. ун-ту. Серія : Лінгвістика*, 3, 170-174.
- Масенко, Л. (2008). Мовна ситуація України: соціолінгвістичний аналіз. *Мовна політика та мовна ситуація в Україні: Аналіз і рекомендації*. (с. 96-131). Київ: Видавничий дім “Києво-Могилянська академія”.
- Мацюк, Г. (2010). Сучасна соціолінгвістика: тенденції в розвитку теорії і завдання. *Мова і суспільство*, 1, 5-20.
- Моїсеєнко, О. Ю. (1999). *Дискурсно-прагматичні особливості дитячого мовлення (на матеріалі сучасної англійської мови)*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Київ.
- Оксамитна, С., Стукало, С. (2013). Суб'єктивна соціальна мобільність у порівняльній перспективі. *Українське суспільство 1992 – 2013. Стан та динаміка змін. Соціологічний моніторинг*, 198-206. Київ: Інститут соціології НАН України.
- Онищенко, А. С. (2014). Покоління як соціологічна категорія. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу “Києво-Могилянська академія”]. Сер.: Соціологія*, 234, 222, 60-63. Взято з http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchsusoc_2014_234_222_14
- Ставицька, Л. (2002). Сучасний український інтержаргон: проблеми й аспекти вивчення. *Мовознавство: Доп. та повідомл. IV Міжнар. конг. українців*, 213-216. Київ.
- Ставицька, Л. (2005). *Арго, жаргон, сленг: Соціальна диференціація української мови*. Київ: Критика.
- Тарасов, Е. Ф. (1974). Социолингвистические проблемы теории речевой коммуникации. *Основы теории речевой деятельности*. Москва.
- Цар, І. М. (2018). *Українське повсякденне мовлення в міському молодіжному середовищі: структура і функціонування*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Київ.
- Чучвара, А. (2012). Кореляція мова – вік: нові аспекти опису на матеріалі неофіційного іменника школяра. *Мова і суспільство*, 3, 59-67.
- Шумарова, Н. П., Мовжалеї, Т. К. (1995). *Социолингвистика: теория, история, методы. Методическое пособие*. Київ.

REFERENCES

- Belykov, V. Y., Krysyn, L. P. (2001). *Sotsyolynhvystyka: Uchebnyk dlia vuzov*. Moskva.
- Bojko, V. A. (2014). Fenomen pokolinnia: osoblyvosti sotsiolohichnoi kontseptualizatsii. *Hrani*, 12 (116), 158-161. Vziato z http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2014_12_29
- Braha, I. (2011). Ukrain's'ko-rosijs's'kyj surzhyk v sotsiokomunikatyvnyj sytuatsii rynku. *Mova i suspil'stvo*, vupusk 2, 119-126.
- Burda, T. M. (2002). *Movna povedinka osobystosti v umovakh ukrains'ko-rosijs's'koho bilinhvizmu (molodizhne seredovysche m. Kyieva)*. (Avtoref. dys. kand. filol. nauk). Kyiv.
- Vakhtyn, N. B., Holovko, E. V. (2004). *Sotsyolynhvystyka y sotsyolohyia iazyka*. Sankt-Peterburh.
- Vyshniak, O. (2009). *Movna sytuatsiia ta status mov v Ukraini: dynamika, problemy, perspektyvy (sotsiolohichnyj analiz)*. Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy.

- Harbar, Y. L. (2009). Mezhpokolennaia spetsyfyka iazykovoho soznanyia russkykh. Psykholinhvystyka v XXI veke: rezul'taty, problemy, perspektyvy. XVI mezhdunarodnyj sympozyum po psykholinhvystyke y teoryy kommunykatsyy. Tezysy dokladov. (s. 201). Moskva.
- Danylevs'ka, O. M. (2019). Ukrains'ka mova v ukrains'kij shkoli na pochatku XXI stolittia: sotsiolinhvistychni narysy: monohrafiia. Kyiv: Vydavnychyj dim "Kyievo-Mohylians'ka akademiia".
- Danylevs'ka, O. (2008). Shkil'ni realii u svidomosti ukrains'kykh pidlitkiv (za rezul'tatamy sotsiolinhvistychnoho doslidzhennia. Ukrains'ka mova, 4, 102-114.
- Zalizniak, H. (2008). Movni orientatsii ta tsyvilizatsijnyj vybir ukrainsiv. Movna polityka ta movna sytuatsiia v Ukraini: Analiz i rekomendatsii. (s. 132-166). Kyiv: Vyd. dim "Kyievo-Mohylians'ka akademiia".
- Zlobina, O. (2013). Dynamika usvidomlennia suspil'nykh peretvoren' u masovij svidomosti. Ukrains'ke suspil'stvo 1992 – 2013. Stan ta dynamika zmin. Sotsiolohichnyj monitorynh. (s. 268-275). Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy.
- Ivanenko, O. (2013). Ukraintsi "tret'oho viku": iak vplynula pensijna reforma na zhyttia. Ukrains'ke suspil'stvo 1992 – 2013. Stan ta dynamika zmin. Sotsiolohichnyj monitorynh. (s. 246-254). Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy.
- Kriuchkova, T. B. (2016). Vozrastnaia varyatyvnost' iazyka. Yazyk y obschestvo. Entsyklopediia. (s. 111-113). Moskva.
- Kuznietsova, T. V. (1999). Mova bilinhval'noi sim'i u funktsional'nomu aspekti. (Avtoref. dys. kand. filol. nauk). Kyiv.
- Martos, S. A. (2006). Struktura molodizhnoho slenhu pid kutom zoru movy mista. Naukovyj visnyk Khersons'koho derzh. un-tu. Serii : Lihvistyka : zb. nauk. prats', vypusk 3, 170-174.
- Masenko, L. (2008). Movna sytuatsiia Ukrainy: sotsiolinhvistychnyj analiz. Movna polityka ta movna sytuatsiia v Ukraini: Analiz i rekomendatsii. Kyiv: Vydavnychyj dim "Kyievo-Mohylians'ka akademiia", 96-131.
- Matsiuk, H. (2010). Suchasna sotsiolinhvistyka: tendentsii v rozvytku teorii i zavdannia. Mova i suspil'stvo, vypusk 1, 5-20.
- Moiseienko, O. Yu. (1999). Dyskursno-prahmatychni osoblyvosti dytiachoho movlennia (na materialii suchasnoi anhlijs'koi movy). (Avtoref. dys. kand. filol. nauk). Kyiv.
- Oksamytna, S., Stukalo, S. (2013). Sub'iektivna sotsial'na mobil'nist' u porivnial'nij perspektyvi. Ukrains'ke suspil'stvo 1992 – 2013. Stan ta dynamika zmin. Sotsiolohichnyj monitorynh. (s. 198-206). Kyiv: Instytut sotsiolohii NAN Ukrainy.
- Onyschenko, A. S. (2014). Pokolinnia iak sotsiolohichna katehoriia. Naukovi pratsi [Chornomors'koho derzhavnogo universytetu imeni Petra Mohyly kompleksu "Kyievo-Mohylians'ka akademiia"]. Ser.: Sotsiolohiia. T. 234, vypusk 222, 60-63. Vziato z http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdusoc_2014_234_222_14
- Stavyts'ka, L. (2002). Suchasnyj ukrains'kyj interzhargon: problemy j aspekty vyvchennia. Movoznavstvo: Dop. ta povidoml. IV Mizhnar. konh. ukrainistiv. (s. 213-216). Kyiv.
- Stavyts'ka, L. (2005). Argo, zhargon, slen: Sotsial'na dyferentsiatsiia ukrains'koi movy. Kyiv: Krytyka.
- Tarasov, E. F. (1974). Sotsyolinhvystycheskye problemy teoryy rechevoj kommunykatsyy. Osnovy teoryy rechevoj deiatel'nosti. Moskva.
- Tsar, I. M. (2018). Ukrains'ke povsiakdenne movlennia v mis'komu molodizhnomu seredovyschi: struktura i funkcionuvannia. (Avtoref. dys. kand. filol. nauk). Kyiv.
- Chuchvara, A. (2012). Koreliatsiia mova – vik: novi aspekty opysu na materialii neofitsijnogo imennyka shkoliara. Mova i suspil'stvo, vypusk 3, 59-67.
- Shumarova, N. P., Movzhalej, T. K. (1995). Sotsyolinhvystyka: teoriia, ystoriia, metody: Metodycheskoe posobyе. Kyiv.

*Дата надходження до редакції 17.09.2019 р.
Ухвалено до друку 21.11.2019 р.*

ЛЕКСИКОГРАФИЯ, ЛЕКСИЧНА СЕМАНТИКА, КОНЦЕПТОЛОГИЯ

DOI: [HTTPS://DOI.ORG/10.32589/2311-0821.2.2019.192138](https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192138)

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКАЯ МОДЕЛЬ СЕМАНТИЧЕСКОГО ПОЛЯ ХЛЕБОБУЛОЧНЫЕ И МУЧНЫЕ КОНДИТЕРСКИЕ ИЗДЕЛИЯ (на материале английского языка)

ВОЛКОВИНСКАЯ Н. А.

кандидат филологических наук
Минский государственный лингвистический университет
natalie_vip@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-8648-715X>

Статья посвящена исследованию лексикографической полевой модели семантической области “хлебобулочные и мучные кондитерские изделия” в английском языке. Установлена и проанализирована специфика содержания модели. Выделены семантические параметры вербализованного фрагмента действительности, объединившие единицы в семантические группы, формирующие структуру исследуемой полевой модели. Установлена и описана иерархия как семантических групп, так и отдельных единиц в рамках поля. Выявлены типы семантических отношений, связывающие его члены. Проанализирована динамика полевых моделей, различных по времени представления в лексикографических источниках.

Ключевые слова: лексикографическая модель, семантическое поле, семантическая группа, структура, содержание, динамика.

ЛЕКСИКОГРАФІЧНА МОДЕЛЬ СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ ХЛІБОБУЛОЧНІ І БОРОШНЯНІ КОНДИТЕРСЬКІ ВИРОБИ (на матеріалі англійської мови)

ВОЛКОВИНСЬКА Наталія Олександрівна
кандидат філологічних наук
Мінський державний лінгвістичний університет
natalie_vip@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-8648-715X>

Вступ. Способом опису лексичної системності, об'єктивно наявної в мові, може слугувати семантичне поле, яке моделюється на підставі лексикографічних даних. Незважаючи на численні роботи в рамках польової теорії, невисвітленим залишається питання про специфіку семантичного поля як результату лексикографічного моделювання мовної системності, що відбиває системність складної психічної реальності, прихованої від нас.

Мета. Стаття присвячена встановленню специфіки структури та змісту лексикографічної моделі семантичного поля найменувань хлебобулочних і борошняних кондитерських виробів і розкриттю динаміки польових моделей цього семантичного поля, різних за часом фіксації.

Методи. У роботі використано такі методи і прийоми лінгвістичного аналізу, як: описовий метод, метод компонентного аналізу, польового моделювання та прийом кількісного аналізу.

Результати. Установлено та проаналізовано специфіку структури і змісту лексикографічної польової моделі семантичної сфери “хлебобулочні і борошняні кондитерські вироби” в англійській мові. Виділено семантичні параметри вербализованого фрагмента дійсності, які об'єднали одиниці в семантичні групи, що формують структуру

досліджуваної польової моделі. Описано ієрархію як семантичних груп, так і окремих одиниць у межах поля. Виявлено типи семантичних відношень, що зв'язують його одиниці. Проаналізовано динаміку польових моделей, різних за часом фіксації в лексикографічних джерелах.

Висновки. Результатом лексикографічного моделювання семантичної сфери “хлібобулочні і борошняні кондитерські вироби” в англійській мові є семантичне поле, структуроване шляхом експлікації компонентів значень найменувань хлібобулочних і борошняних кондитерських виробів і виділення відповідних лексичних одиниць зі складу словника. До складу семантичного поля входять 540 лексичних одиниць, розподілених за 12 семантичними групами. Структура поля сформована парадигматичними (43,1%), синтагматичними (51,2%) і тематичними (5,7%) відношеннями.

Ключові слова: лексикографічна модель, семантичне поле, семантична група, структура, зміст, динаміка.

VOLKOVINSKAYA Natalia Aleksandrovna

Phd in Philology

Minsk State Linguistic University

natalie_vip@mail.ru

<https://orcid.org/0000-0002-8648-715X>

LEXICOGRAPHIC MODEL OF THE SEMANTIC FIELD *BAKERY ITEMS* (in the English language)

Introduction. A semantic field modeled on the basis of lexicographic data can serve as a way to describe the lexical systematicity that objectively exists in a language and reflects in its turn the systematicity of information in our memory. Despite of numerous researches within the framework of field theory, the question of the specifics of the semantic field as a result of lexicographic modeling of a language system, reflecting the systemic nature of a complex mental reality hidden from us, remains unanswered.

Purpose. The article is devoted to the establishment of the specific structure and content of the lexicographic model of the semantic domain of the names of *bakery items* and the disclosure of the dynamics of field models of different time periods.

Methods. The research is based on such methods and techniques of linguistic analysis as descriptive analysis, component analysis, field modeling and quantitative analysis.

Results. The paper establishes and analyzes the specific structure and content of the lexicographic model of the semantic field *bakery items* in English. The semantic parameters of the verbalized fragment of reality uniting the items into semantic groups are distinguished. The hierarchy of semantic groups as well as of individual units within the field is established and described. The types of semantic relations connecting its units are revealed. The dynamics of field models that are different in time of presentation in lexicographic sources is analyzed.

Conclusions. The result of lexicographic modeling of the semantic field *bakery items* in the English language is a semantic field structured by explicating the components of the meaning of the names of *bakery items* and selecting the corresponding lexical units from the dictionary. The structure of the semantic field includes 540 lexical units distributed over 12 semantic groups. The structure of the field is formed by paradigmatic relations (43.1%), syntagmatic relations (51.2%) and thematic relations (5.7%).

Key words: lexicographic model, semantic field, semantic group, structure, content, dynamics.

Формулирование проблемы и обоснование ее актуальности. Понимание лексики как системы оказало влияние на становление полевого подхода в семантике. Способом описания лексической системности, объективно существующей в языке, может служить семантическое поле, моделируемое на основании лексикографических данных. Несмотря на многочисленные работы в рамках полевой теории, неосвещенным остается вопрос о специфике семантического

поля как результата лексикографического моделирования языковой системности, отражающей системность сложной психической реальности, скрытой от нас. Рассматриваемые в исследовании проблемы, таким образом, относятся к числу **актуальных** в современной лингвистике. Актуален и выбор материала исследования, а именно лексики наименования пищи, обусловленный в том числе той огромной ролью, которую сфера питания играет в жизни современных людей. Пища является первоосновой физического существования, однако сейчас приготовление и прием пищи значительнее, чем когда-либо раньше, выходит за рамки удовлетворения физиологических нужд и становится частью культуры.

Анализ последних исследований и публикаций. Проблема системности лексики и возможности ее представления в виде группировок, отражающих, в свою очередь, особенности структуриации информации в памяти, занимает представителей самых разных научных школ. Несмотря на ряд серьезных работ в рамках полевой теории как в англоязычной научной литературе (Cristal, 1995; Kempson, 1977; Lehrer, 1974; Lounsbury, 1956; Lyons, 1977; Palmer, 1981 и др.), так и в русскоязычной (Абрамов, 1992; Болотнова, 1994; Бондарко, 1971; Босова, 1998; Васильева, 1971; Вердиева, 1986; Караулов, 1976; Кезина, 2004; Кирсанова, 2009; Носенко, 2005; Попова, 1989; Потапова, 2012; Уфимцева, 1988; Шафиков, 1999; Щур, 2009 и др.), сейчас, как и более сорока лет назад, актуальным является высказывание Г.С. Щура о “пандемическом характере” использования термина поле (2009, с. 7). Большинство современных исследований в области полевых структур трактуют семантическое поле как собственно лингвистическую категорию – факт языковой системы конкретного языка – и фокусируется на *лингвокультурологическом* (Лавренова, 2010; Мильберт, 2014; Потапова, 2012 и др.) и *сопоставительном* (Обвинцева, 2010 и др.) аспектах семантического поля, также есть работы *структурно-семантической* (Кезина, 2004; Носенко, 2005 и др.) и *социокультурной* (Гоннова, 2003 и др.) направленности.

Нерешенными являются вопросы: фиксирует ли словарь как труд лексикографов системность когнитивных структур, вербализованных лексической областью, и если фиксирует, то в какой степени. Целесообразно, таким образом, выявить и описать специфику структуры и содержания лексикографической полевой модели как одного из способов моделирования сложной психической реальности, отраженной в семантике. Повышенный интерес к исследованию лексики наименования пищи (Гулова, 2013; Куренкова, 2008 и др.) подтверждает правомерность выбора номинаций хлебобулочных и мучных кондитерских изделий в качестве материала для исследования. Будучи частью языка на протяжении столетий, данные единицы проникли и укрепились в “ежедневном” лексиконе англичан, являясь репрезентацией их наивной картины мира.

Цель статьи – установить специфику структуры и содержания лексикографической модели семантической области наименований хлебобулочных и мучных кондитерских изделий и раскрыть динамику полевых моделей данной семантической области, различных по времени фиксации. Заявленная цель предполагает постановку и решение таких **задач**: 1) смоделировать семантическое поле номинаций хлебобулочных и мучных кондитерских изделий в английском языке с опорой на дефиниции толкового словаря как модели языка, 2) проанализировать данное поле на уровне структуры и содержания, 3) исследовать отражение исследуемой семантической области в толковом словаре более раннего издания, 4) сопоставить семантические поля, различные по времени фиксации в лексикографических источниках.

Изложение основного материала. Одним из способов экспликации семантической области “хлебобулочные и мучные кондитерские изделия” (“*bakery items*”) как объективной данности, представляющей собой единицы, связанные общностью семантики и отражающие понятие “хлебобулочные и мучные кондитерские изделия”, являются лексикографические источники. Результат лексикографического моделирования исследуемой семантической области

в данной работе мы будем описывать как семантическое поле (СП). Для определения состава СП “*bakery items*” мы провели многоступенчатую выборку. Основу для построения составила опорная группа 20 ключевых номинаций хлебобулочных и мучных кондитерских изделий в английском языке, полученная в результате анализа данных тематических и толковых словарей (Cambridge English Dictionary, Oxford English Dictionary, Longman Lexicon of Contemporary English, Roget’s New Thesaurus), а также списков ассортимента реальных британских пекарен. Выборка верифицирована путем анализа частотности данных лексем по электронному корпусу (British National Corpus). Таким образом, используя комплекс процедур, мы получили список 20 наименований изделий, которые реально частотны в языке (*bread* ‘хлеб’, *roll* ‘булочка, рулет’, *cake* ‘торт, пирожное’, *pancake* ‘блин’, *biscuit* ‘печенье’, *bun* ‘булка’, *scone* ‘лепешка’, *muffin* ‘маффин’, *doughnut* ‘пончик’, *pie* ‘пирог’, *croissant* ‘круассан’, *tart* ‘торт’, *baguette* ‘багет’, *pastry* ‘пирожок с начинкой’, *crumpet* ‘пышка’, *bagel* ‘рогалик’, *teacake* ‘булочка к чаю’, *waffle* ‘вафля’, *cookie* ‘печенье’, *oatcake* ‘овсяная лепешка’). Дефиниционный анализ данных лексем позволил получить общий состав СП “*bakery items*”, включающий 540 лексических единиц, распределенных по 12 семантическим группам: ИЗДЕЛИЦ, ХАРАКТЕРИСТИКИ ИЗДЕЛИЙ, КОМПОНЕНТЫ ИЗДЕЛИЙ, СОСТАВНЫЕ БЛЮДА, КУХОННЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ, ДЕЙСТВИЯ, ЦИТАТНАЯ, СОПУТСТВУЮЩИЕ ПРОДУКТЫ, МЕСТО, ВРЕМЯ, ЛИЦА и БЛЮДА. Названия групп, в которые были объединены члены СП, формировались на основе семантического параметра, непосредственно отраженного в их значениях.

Таблица 1
Семантические группы СП “хлебобулочные и мучные кондитерские изделия”, выделенные на основании отражения их членами определенных параметров описываемой реалии

Семантическая группа	Параметр	Пример членов группы
Изделия	категориальный	<i>bun</i> ‘булка’, <i>tart</i> ‘торт’
Компоненты изделий	конститутивный	<i>yeast</i> ‘дрожжи’, <i>dough</i> ‘тесто’
Действия	операциональный	<i>bake</i> ‘печь’, <i>eat</i> ‘есть’ и <i>cook</i> ‘готовить’
Характеристики изделий	перцептивный	<i>flat</i> ‘плоский’, <i>round</i> ‘круглый’
Цитатная	образный	<i>pie in the sky</i> ‘пустые посулы’
Сопутствующие продукты	комплементарный	<i>butter</i> ‘масло’, <i>jam</i> ‘варенье’
Кухонные инструменты	функциональный	<i>cookie cutter</i> ‘форма для печенья’
Время	темпоральный	<i>breakfast</i> ‘завтрак’, <i>snack</i> ‘перекус’
Место	локативный	<i>bakery</i> ‘булочная’, <i>patisserie</i> ‘кондитерская’
Блюда	симилятивный	<i>baked Alaska</i> ‘запеченная Аляска’, <i>baklava</i> ‘пахлава’
Лица	деятельностный	<i>baker</i> ‘пекарь’, <i>pastry chef</i> ‘кондитер’
Составные блюда	партитивный	<i>club sandwich</i> ‘клубный сэндвич’, <i>hamburger</i> ‘гамбургер’

В анализируемом нами СП *категориальный* параметр объединяет члены группы ИЗДЕЛИЯ; *перцептивный* позволил выделить группу ХАРАКТЕРИСТИКИ ИЗДЕЛИЙ, включающую широкий перечень различных определений формы, размера, текстуры изделий и т.д.; *конститутивный* параметр отражен членами групп КОМПОНЕНТЫ ИЗДЕЛИЙ, а *партитивный* – СОСТАВНЫЕ БЛЮДА; *функциональный* связывает единицы группы КУХОННЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ, в то время как члены группы ДЕЙСТВИЯ, номинирующие различные манипуляции с изделиями, объединяет операциональный параметр, а единицы группы СОПУТСТВУЮЩИЕ ПРОДУКТЫ – комплементарный. Выделение группы МЕСТО основано на отражении ее членами *локативного* параметра, а ВРЕМЯ – *темпорального*.

Единицы смысла, зафиксированные в словарных определениях, во многом обусловлены назначением дефиниции и предъявляемыми к ней требованиями: она должна быть ясной и лаконичной, включать родовые и видовые свойства описываемого понятия, устанавливать его существенные, а не случайные признаки. Каждое определение содержит родовое слово, “слово-идентификатор” (Ш. Балли, Э. В. Кузнецова), “классификатор” (В. И. Карасик, А. М. Зарва), отличающиеся объемом предоставляемой информации. Для четырех единиц (*bread* ‘хлеб’, *cake* ‘торт’, *roll* ‘булочка, рулет’, *pie* ‘пирог’) идентификатором служит общий гипероним *food* ‘еда’; для *roll* ‘булочка, рулет’, *baguette* ‘багет’, *bagel* ‘рогалик’, *waffle* ‘вафля’ – *bread* ‘хлеб’; лексемы *croissant* ‘круассан’, *pastry* ‘пирожок с начинкой’ определяются через родовое слово *pastry* ‘выпечка’, а *muffin* ‘маффин’, *bun* ‘булка’, *scone* ‘лепешка’, *doughnut* ‘пончик’, *crumpet* ‘пышка’, *teacake* ‘булочка к чаю’ рассматриваются как специфические виды *cake* ‘торт, пирожное’. Помимо идентифицирующих компонентов (представленных членами группы ИЗДЕЛИЯ), определения включают конкретизирующую часть (представленную членами всех остальных групп), которая значительно отличается объемом детализации. Дефиниции содержат указание на перцептивные, систематизирующие, партитивные и функциональные параметры описываемого изделия. У ряда лексем оказались зафиксированы темпоральные (*croissant* ‘круассан’) и локативные (*baguette* ‘багет’, *oatcake* ‘овсяная лепешка’) параметры.

Семантические параметры номинируемых денотатов, включенные в дефиницию в качестве существенных, определили структурную и содержательную специфику СП “*bakery items*”.

Установление структурного каркаса исследуемого СП, а именно распределение его членов и выделенных выше семантических групп по структурным зонам ядра, ближней, дальней и крайней периферии было осуществлено с учетом 2 факторов: 1) частота встречаемости ключевых семантических компонентов (*flour* ‘мука’, *bread* ‘хлеб’, *cake* ‘торт, пирожное’, *pastry* ‘выпечка’) в дефиниции рассматриваемой лексической единицы; 2) частота встречаемости данной лексической единицы в дефинициях других слов-членов СП “*bakery items*”. Таким образом, чем ближе лексическая единица расположена к ядру поля, тем больше она связана с понятием “хлебобулочные и мучные кондитерские изделия”, периферийные же члены не отражают непосредственно данный фрагмент анализируемой действительности, а отражают другие понятия, например, *время*, *место* и т. д.

Остановимся подробнее на специфике структуры и содержания анализируемой модели поля.

Самая многочисленная группа ИЗДЕЛИЙ включает 141 лексическую единицу. В ядро входят 20 членов опорной группы “*bakery items*” (*bread* ‘хлеб’, *cake* ‘торт, пирожное’, *biscuit* ‘печенье’, *pancake* ‘блин’, *pie* ‘пирог’, *bun* ‘булка’, *tart* ‘торт’, *roll* ‘булочка, рулет’, *muffin* ‘маффин, кекс’, *scone* ‘лепешка, булочка’, *waffle* ‘вафля’, *cookie* ‘печенье’, *pastry* ‘пирожок с начинкой’, *croissant* ‘круассан’, *doughnut* ‘пончик’, *bagel* ‘рогалик, бублик’, *baguette* ‘багет’, *teacake* ‘булочка к чаю’, *crumpet* ‘пышка’ и *oatcake* ‘овсяная лепешка’).

Зону ближней периферии составляют названия многочисленных разновидностей основных изделий (*gingerbread wafer* ‘имбирная вафля’, *currant bread* ‘хлеб с изюмом’, *wholemeal bread* ‘цельнозерновой хлеб’, *angel cake* ‘бисквит’, *brandy snap* ‘хрустящая трубочка’, *oatmeal*

biscuit ‘овсяное печенье’, *bread stick* ‘хлебная палочка’, *hot cross bun* ‘крестовая булочка’, *currant bun* ‘булочка с изюмом’, *brack* ‘булочка с цукатами’, *Bakewell tart* ‘бейкуэлльський сладкий пирог’, *cheesecake* ‘чизкейк’ и др.). Дальняя периферия включает ряд заимствованных номинаций (*bhaji* ‘баджи’, *baba* ‘баба’, *brioche* ‘бриошь’, *éclair* ‘эклер’, *beignet* ‘бенень’, *blini* ‘блины’, *chapatti* ‘чапати’, *dosa* ‘доса’, *latke* ‘латке’ и др.). Данные лексические единицы не соответствуют системным нормам языка, имеют дефективную сочетаемость и являются малоупотребительными.

В рамках описываемой группы ИЗДЕЛИЙ выделяются гиперо-гипонимические ряды. Самым многочисленным является ряд лексической единицы *cake* ‘торт, пирожное’. В качестве ее гипонимов в поле зафиксировано 35 единиц, в том числе *angel cake* ‘бисквит’, *birthday cake* ‘торт ко дню рождения’, *Banbury cake* ‘банберийская слойка’, *Battenberg* ‘торт Баттенберг’, *Christmas cake* ‘Рождественский торт’, *currant cake* ‘торт с изюмом’, *Dundee cake* ‘кекс данди’, *Eccles cake* ‘эклсская слойка’, *fairy cake* ‘небольшое пирожное в бумажной обертке’, *layer cake* ‘слоеный торт’, *queen cake* ‘кекс’, *seed cake* ‘кекс с семечками’, *simnel cake* ‘пасхальный кекс’.

Вторая по числу членов группа КОМПОНЕНТЫ ИЗДЕЛИЙ (123 единицы) делится на две подгруппы: **составные части** (*filling* ‘начинка’, *piece* ‘кусок’, *loaf* ‘буханка’, *mixture* ‘смесь’, *top* ‘верхушка’, *base* ‘основа’) и **ингредиенты** (*flour* ‘мука’, *yeast* ‘дрожжи’, *dough* ‘тесто’, *butter* ‘масло’, *eggs(s)* ‘яйца’, *fat* ‘жир’, *milk* ‘молоко’, *batter* ‘взбитое жидкое тесто’, *oats* ‘овес’, *water* ‘вода’, *baking powder* ‘пекарский порошок’, *sugar* ‘сахар’, *dried fruit* ‘сухофрукты’, *pastry* ‘тесто’ и др.). Рецептатура как одна из основополагающих характеристик изделий является одним из возможных оснований их классификации. Основным сырьем является мука, вода и дрожжи, а в качестве вспомогательных могут выступать жиры, сахар, патока, яйца, молоко, пряности и др. Семантические компоненты, обозначающие ингредиенты прямо или косвенно, через родовое слово, представлены во всех дефинициях названий изделий. Наличие начинки является необходимым атрибутом таких членов, как *pie* ‘пирог’, *tart* ‘торт’, *pasty* ‘пирожок с начинкой’, *roll* ‘булочка, рулет’, а вот для *pancake* ‘блин’ и *doughnut* ‘пончик’ ее присутствие отмечено как типичное или возможное. Варианты начинки представлены следующими единицами – *meat* ‘мясо’, *fruit* ‘фрукты’, *vegetables* ‘овощи’, *fish* ‘рыба’, *dried fruit* ‘сухофрукты’, *jam* ‘варенье’, *cheese* ‘сыр’.

По структурным зонам поля члены данной группы распределены следующим образом: в ядро входят 3 самых частотных и неотъемлемых компонента всех хлебобулочных и мучных кондитерских изделий: *flour* ‘мука’, *dough* ‘тесто’ и *pastry* ‘тесто’. Зона ближней периферии представлена номинациями *типичных* ингредиентов и компонентов отдельных изделий (*filling* ‘начинка’, *yeast* ‘дрожжи’, *sugar* ‘сахар’, *egg(s)* ‘яйцо’, *water* ‘вода’, *fat* ‘жир’, *cream* ‘сливки’, *wheat* ‘пшеница’, *milk* ‘молоко’, *custard* ‘заварной крем’, *jam* ‘джем’, *case* ‘корж’, *leaven* ‘дрожжи, закваска’, *batter* ‘взбитое жидкое тесто’, *layer(s)* ‘слой’, *icing* ‘глазурь’ и др.). Зона дальней периферии многочисленна и включает широкий перечень менее распространенных или вариативных ингредиентов отдельных изделий (*boiling water* ‘кипящая вода’, *maize flour* ‘кукурузная мука’, *olive oil* ‘оливковое масло’, *egg whites* ‘белки’, *raising agent* ‘разрыхлитель’, *baking soda* ‘сода’, *shortening* ‘жир, добавляемый в тесто для рассыпчатости’, *melted butter* ‘размягченное масло’, *seasoned meat* ‘пряное мясо’, *sodium bicarbonate* ‘бикарбонат соды’, *honey* ‘мед’, *syrup* ‘сироп’, *maizemeal* ‘кукурузная крупа’, *minced beef* ‘говяжий фарш’ и др.). Зону крайней периферии составили заимствованные номинации, встречающиеся в единичных случаях (*mascarpone cheese* ‘маскарпоне’, *pâté* ‘паштет’, *tartar* ‘тагар’, *ganache* ‘ганаш’).

Третьей по общему количеству выделенных членов (73 единицы) является группа ХАРАКТЕРИСТИК ИЗДЕЛИЙ, которая разбивается на ряд подгрупп: описаний **формы** изделий (*round* ‘круглый’, *flat* ‘плоский’, *crescent-shaped* ‘в форме полумесяца’, *domed* ‘куполообразный’, *circular* ‘округлый’, *ball* ‘шар’, *long* ‘длинный’, *narrow* ‘узкий’); **текстуры** (*spongy* ‘пористый’,

flaky 'слоистый', *porous* 'пористый', *crisp* 'хрустящий', *soft* 'мягкий', *light* 'легкий', *hard* 'твердый', *dense* 'плотный'); **вкуса** (*sweet* 'сладкий', *unsweetened* 'неподслащенный', *savoury* 'пикантный'); **размера** (*small* 'маленький', *thin* 'тонкий', *thick* 'толстый'); **происхождение** (*French* 'французский', *Jewish* 'еврейский'). Многочисленность этой группы объясняется, опять же, вышеуказанным назначением словарной дефиниции – отражать существенные признаки денотата, т. е. те типы знаний о нем, которые оказываются необходимыми и важными для его опознавания. Для продуктов питания, с точки зрения чувственного восприятия, таковыми являются вкусовые характеристики (отнесение к сладким или несладким изделиям), текстурные свойства, указание на специфическую или типичную форму. Так, торты и пирожные бывают различных форм и размеров, и эти признаки в дефинициях не отражены, однако, *doughnut* 'пончик', *bun* 'булка', *scone* 'ячменная или пшеничная лепешка', *teacake* 'булочка к чаю' и *crumpet* 'пышка' – это обязательно изделия круглой формы и небольшого размера. Указание на размер также является существенным для лексем *muffin* 'маффин', *roll* 'рулет' и *biscuit* 'печенье'.

Семантический параметр формы является дифференцирующим для лексем *baguette* 'багет' – он обязательно длинный, напоминающий палку, *bagel* 'рогалик' – похож на круг и *croissant* 'круассан' – изделия из слоеного теста в виде полумесяца. Таким образом, несмотря на то, что форма свойственна всем продуктам, указание на нее в дефинициях находим в случаях, если изделия характеризуются наличием типичной или специфической формы. Для нескольких наименований в данной группе определяющим признаком является текстура – пористая для изделий *crumpet* 'пышка' и *muffin* 'маффин', твердая для *bagel* 'рогалик', слоистая для *croissant* 'круассан'. В отдельную подгруппу входят несколько описаний с точки зрения особенностей приготовления / употребления изделий (*toasted* 'поджаренный', *iced* 'глазированный', *buttered* 'намазанный маслом'). Существенным для лексикографов оказалось отметить, что такие изделия, как *crumpet* 'пышка' и *teacake* 'булочка к чаю', едят в поджаренном виде и с маслом (*toasted* и *buttered* / *with butter*).

В ядро СП входят следующие высокочастотные члены группы ХАРАКТЕРИСТИКИ ИЗДЕЛИЙ: *small* 'маленький' и *sweet* 'сладкий'. Данные единицы встретились в дефинициях членов поля 34 и 29 раз соответственно. Частотность того или иного члена данной группы указывает на то, что эта характеристика является наиболее яркой для описываемых изделий. Зону ближней периферии составляют характеристики, типичные для отдельных хлебобулочных и мучных кондитерских изделий: *crisp* 'хрустящий', *thin* 'тонкий', *savoury* 'пряный', *light* 'легкий', *flat* 'плоский', *rich* 'сдобный', *round* 'круглый', *soft* 'мягкий', *long* 'длинный', *baked* 'печеный', *leavened* 'на закваске', *biscuit* 'песочный', *floury* 'мучной', *unleavened* 'пресный'. Дальняя периферия включает менее частотные описательные единицы: *hot* 'горячий', *thick* 'толстый', *hard* 'твердый', *spongy* 'пористый', *flaky* 'слоеный', *pancake-like* 'плоский, похожий на блин', *spicy* 'острый, пикантный', *peppermint-flavoured* 'мятного вкуса', *creamy* 'сливочный', *semi-sweet* 'полусладкий', *deep-dish* 'приготовленная в глубокой форме', *en crouete* 'запеченный в тесте'. И, наконец, зона крайней периферии представлена наименее частотными и распространенными единицами: *fatty* 'жирный, жировой', *triangular* 'треугольный', *spiral* 'спиральный', *spiral-shaped* 'спиралевидный', *domed* 'куполообразный', *oblong* 'продолговатый', *crescent-shaped* 'в форме полумесяца', *log-shaped* 'длинный', *finger-shaped* 'пальцевидный', *dark-coloured* 'темный', *semi-liquid* 'полужидкий', *breaded* 'панированный', *curried* 'с карри', *boiled* 'вареный'.

Группа СОПУТСТВУЮЩИЕ ПРОДУКТЫ примыкает к центральной группе КОМПОНЕНТЫ ИЗДЕЛИЙ, но включена в периферию. Ее немногочисленные члены (12 единиц) отражают совместное употребление некоторых продуктов. Например, указание на совместную подачу зафиксировано в дефинициях лексем *waffle* 'вафля', *teacake* 'булочка к чаю' и *crumpet* 'пышка':

эти три изделия зачастую едят с маслом, а *waffle* ‘вафля’ также с сиропом (*syrup*). Членами данной группы выступают также лексемы *cheese* ‘сыр’, *tomatoes* ‘томаты’, *tea* ‘чай’, *soup* ‘суп’, *spread* ‘пастообразный продукт’, *ice-cream* ‘мороженое’, *butter* ‘масло’, *jam* ‘варенье’.

Как мы видим, члены трех групп (ИЗДЕЛИЯ, КОМПОНЕНТЫ ИЗДЕЛИЙ и СОПУТСТВУЮЩИЕ ПРОДУКТЫ) относятся к продуктам питания, но имеют различный статус внутри поля и соответственно были сгруппированы в отдельные семантические группы.

Группа ДЕЙСТВИЯ сформировалась на основе дефиниций, в которых встречались в различных формах указание действий по приготовлению или употреблению изделий. Так, с точки зрения лексикографов, важным оказалось отметить специфику употребления / подачи ряда единиц: торт иногда украшают или покрывают глазурью (*decorate, ice*), блин (*pancake*) обычно сворачивают в трубочку (*roll*), а булку (*bun*) горизонтально разрезают (*cut horizontally*). Ядерными единицами выступают глаголы *bake* ‘печь’, *eat* ‘есть’ и *cook* ‘готовить’, которые обозначают самые распространенные действия с хлебобулочными изделиями. В зону ближней периферии поля входят названия типичных манипуляций, свойственных большинству хлебобулочных и мучных кондитерских изделий (*cover* ‘покрывать’, *fill* ‘наполнять’, *top* ‘покрывать’, *knead* ‘замешивать’, *leaven* ‘заквашивать’, *serve* ‘подавать’, *make* ‘делать’, *sweeten* ‘подсластить’, *toast* ‘поджаривать’ в то время как зона дальней периферии представлена номинациями менее распространенных действий, применимым к отдельным изделиям (*roll* ‘сворачивать трубочку’, *boil* ‘варить’, *soak* ‘пропитывать’, *batter* ‘мазать маслом’, *sell* ‘продавать’, *deep-fry* ‘жарить во фритюре’, *fry* ‘жарить’, *dip* ‘макать’, *spread* ‘намазывать’, *sprinkle* ‘посыпать’, *coat* ‘покрывать’, *beat* ‘взбивать’, *grill* ‘готовить на гриле’. Зона крайней периферии включает лексические единицы, которые обозначают наименее распространенные действия и применимы к единичным изделиям (*churn* ‘взбивать’, *flavor* ‘приправлять, ароматизировать’, *stir* ‘размешивать’, *garnish* ‘подавать гарниром’, *glaze* ‘покрывать глазурью’, *drink* ‘пить’, *wrap* ‘упаковывать’, *shape* ‘придавать форму’, *cut* ‘резать’, *dink* ‘обмакивать’, *line* ‘наполнять’, *ferment* ‘ферментировать’).

ЦИТАТНАЯ группа включает список самостоятельных единиц – устойчивых выражений со словами-наименованиями хлебобулочных и мучных кондитерских изделий (*have bun in the oven* ‘быть в интересном положении’, *food needed to live* ‘средства к существованию’, *a piece of pie* ‘доля добычи’, *a slice of pie* ‘доля добычи’, *pie in the sky* ‘пустые посулы’, *pancake makeup* ‘толстый слой косметики на лице’, *as flat as pancake* ‘плоский как блин’, *not worth a crumpet* ‘ничего не стоить’, *tough cookie* ‘крутой мужик’, *take the biscuit* ‘побить все рекорды’, *the best thing since sliced bread* ‘лучшее, что придумали’, *bread and circuses* ‘хлеба и зрелищ’, *bread and water* ‘хлеб и вода’, *bread and wine* ‘хлеб и вино’, *the bread of life* ‘хлеб жизни’, *break bread* ‘делить пищу’, *one cannot live by bread alone* ‘не хлебом единым жив человек’, *cast one's bread upon the waters* ‘пустить хлеб по водам’, *daily bread* ‘хлеб насущный’ и др. В качестве названия группы взяли аналогичное название с группой в АП для удобства корреляционного анализа. Кроме того, в состав ЦИТАТНОЙ группы входят идиомы и так называемые коллокации – устойчивые выражения, которые имеют неоднозначный статус в качестве единиц лексической системы. Поскольку мы опираемся на лексикографический источник – словарь, который признан моделью лексической системы, мы не можем не включить выше названные единицы в состав моделируемого поля. Наименование группы акцентирует внимание на воспроизводимости данных единиц (“цитирования”), что отличает их от отдельных слов, с одной стороны, и обуславливает включение в лексическую систему – с другой. Естественно, данная группа включается в периферию исследуемой полевой структуры, так как ее члены отбираются на основании присутствия в них ключевых слов-наименований изделий и их значения не относятся к вербализации понятия “хлебобулочные и мучные кондитерские изделия”.

Группа КУХОННЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ насчитывает 27 единиц. В зоне ближней периферии расположились номинации инструментов, используемых для различных манипуляций с хлебобулочными и мучными кондитерскими изделиями: *oven* ‘духовка’, *griddle* ‘сковородка с ручкой’, *cake tin* ‘форма для выпечки’, *pie board* ‘доска для пирогов’, *pastry board* ‘доска для выпечки’, *cake pan* ‘форма для выпечки’, *cake box* ‘коробка для торта’, *cookie cutter* ‘форма для печенья’, *pastry bag* ‘кондитерский мешок’, *pastry brush* ‘кисточка для выпечки’, *waffle iron* ‘вафельница’, *toaster* ‘тостер’, *muffin dish* ‘форма для маффинов’, *biscuit barrel* ‘банка для печенья’, *biscuit tin* ‘банка для печенья’ и др. В зону дальней периферии входят названия таких инструментов широкого обихода, применение которых не ограничено преимущественно хлебобулочными и мучными кондитерскими изделиями, как *funnel* ‘воронка’, *board* ‘доска’, *plate* ‘тарелка’, *dish* ‘блюдо’. В зоне крайней периферии фиксируются номинации инструментов, используемых в ограниченных, специфичных ситуациях: *paten* ‘дискос’ и *muffin bell* ‘колокольчик продавца маффинов’.

В СП зафиксированы 12 единиц, обозначающих МЕСТО, среди которых в ближнюю периферию входят названия мест употребления хлебобулочных и мучных кондитерских изделий: *bakery* ‘булочная’, *bake house* ‘пекарня’, *pastry house* ‘кондитерская’, *patisserie* ‘кондитерская’ и *pancake house* ‘блинный ресторан’. Зону крайней периферии составляют географические номинации, связанные с происхождением, употреблением отдельных изделий (*Middle East* ‘Ближний Восток’, *Ireland* ‘Ирландия’, *Germany* ‘Германия’, *Alsace* ‘Эльзас’, *Scotland* ‘Шотландия’ и *Ireland* ‘Ирландия’).

Группа БЛЮДА насчитывает 33 названия, неотъемлемым ингредиентом которых является мука (*flour*). В качестве примера можно привести следующие члены: *pudding* ‘пудинг’, *baked Alaska* ‘запеченная Аляска’, *baklava* ‘пахлава’, *bobotie* ‘боботи’, *charlotte* ‘шарлотка’, *charlotte russe* ‘русская шарлотка’, *cottage pie* ‘пастуший пирог’, *crumble* ‘крамбл’, *doner kebab* ‘донер кебаб’, *duff* ‘клецка’, *suet pudding* ‘пудинг на сале’, *tiramisu* ‘тирамису’, *trifle* ‘трайфл’, *pizza* ‘пицца’, *pasta* ‘паста’, *spaetzle* ‘шпецле’, *laverbread* ‘лавербрэд’. Данные номинации, многие из которых являются заимствованными, не вербализуют непосредственно понятие “хлебобулочные и мучные кондитерские изделия”, обозначают названия различных готовых блюд, и полностью располагаются в зоне крайней периферии.

Группа СОСТАВНЫЕ БЛЮДА включает 15 членов, среди которых *sandwich* ‘сэндвич’, *beef burger* ‘биф бургер’, *veggie burger* ‘вегетарианский бургер’, *Vegeburger* ‘вегетарианский бургер’, *cheese burger* ‘чизбургер’, *bread sauce* ‘хлебный соус’, *club sandwich* ‘клубный сэндвич’, *hamburger* ‘гамбургер’, *hoagie* ‘сэндвич’, *hot dog* ‘хот дог’, *sausage roll* ‘пирожок с мясом, сосиска в булке’, *toastie* ‘сэндвич из тостов’, *toast* ‘тост’. Данная группа расположена в зоне ближней периферии и примыкает к группе ИЗДЕЛИЙ. Неотъемлемым ингредиентом приведенных выше единиц является то или иное хлебобулочное изделие, преимущественно *bun* ‘булка’, *roll* ‘булочка, рулет’, *baguette* ‘багет’ и *bread* ‘хлеб’.

Группа ВРЕМЯ включает 15 членов. Две единицы обозначают специфическое время употребления определенных изделий (*pancake breakfast* ‘завтрак блинами’ и *cream tea* ‘чай со сливками’) и входят в ближнюю периферию. В эту же зону входит лексическая единица *Christmas* ‘Рождество’, встретившаяся в дефинициях 5 раз. К зоне дальней периферии относятся единицы, обозначающие типичные приемы пищи (*afternoon meal* ‘обед’, *dessert* ‘десерт’, *light meal* ‘перекус’, *breakfast* ‘завтрак’, *starter* ‘закуска’, *snack* ‘перекус’). В крайнюю периферию вошли единицы, обозначающие время и события, не связанные непосредственно с употреблением продуктов питания: *morning* ‘утро’, *New Year* ‘Новый год’ и *Good Friday* ‘Страстная пятница’. Темпоральный параметр оказывается дифференцирующим лишь для круассана, традиционно употребляемого на завтрак. Семантический компонент *время* является определяющим для семантического поля “время”, но так он оказался включен

в дефиниции отдельных слов-членов анализируемой полевой модели, вышеуказанные лексемы, его вербализующие, входят и в состав СП *"bakery items"*, однако в периферийную зону.

Наименее частотной является семантическая группа ЛИЦА, включающая 5 членов, из которых 1 единица (*baker* 'пекарь') входит в ближнюю периферию анализируемого поля, 3 единицы, представляющие менее распространенные номинации (*pastry chef* 'кондитер', *pastry cook* 'кондитер' и *muffin man* 'продавец маффинов') включены в дальнюю периферию и 1 член (*seller* 'продавец') относится к зоне крайней периферии.

Структура полевой модели задается существующими в ней отношениями, установление которых необходимо для получения полной ее характеристики. Анализ отношений между членами центральной группы ИЗДЕЛИЯ и членами остальных 11 групп СП *"bakery items"* позволил объединить их в 3 группы: парадигматические, синтагматические и тематические. Самым многочисленным типом связи является синтагматический (51,2 %), который в исследуемом поле трактуется как потенция к сочетаемости слов различных частей речи и прежде всего фиксируется между членами группы НАИМЕНОВАНИЯ ИЗДЕЛИЙ, с одной стороны, и членами групп ХАРАКТЕРИСТИКИ ИЗДЕЛИЙ и ДЕЙСТВИЯ – с другой. В силу закономерностей языковой системы слова, принадлежащие разным частям речи демонстрируют потенциальную синтаксическую связь – прилагательное связано с существительным, существительное с глаголом, глагол с наречием и т.д. Частотность синтагматического типа связи в данном СП также объясняется спецификой, отображаемой его единицами внеязыковой действительности, а именно продуктов питания, важнейшими атрибутами которых являются разноплановые характеристики с точки зрения вкуса, размера и т.д. (*small* 'маленький', *thin* 'тонкий', *light* 'легкий', *hot* 'горячий', *soft*, *French* 'французский', *spongy* 'пористый', *open* 'открытый', *flaky* 'слоистый', *dry* 'сухой', *brown* 'коричневый', *white* 'белый', *rich* 'сдобный', *domed* 'куполообразный', *thick* 'толстый', *porous* 'пористый', *hard* 'твердый', *dense* 'плотный', *sweet* 'сладкий', *unsweetened* 'неподслащенный', *fried on both sides*, *covered in* и др.). Внутри групп слов одной части речи фиксируются парадигматические отношения: синонимия (*round* 'круглый' – *circular* 'округлый') и антонимия (*sweet* 'сладкий' – *savoury* 'пикантный', *thick* 'толстый' – *thin* 'тонкий', *porous* 'пористый' – *dense* 'плотный', *light* 'легкий' – *hard* 'твердый').

Вторым по частотности типом отношений является парадигматический, на долю которого приходится 43,1 %. Разновидности изделий связаны между собой отношением подобия (*cookie* 'печенье' – *biscuit* 'печенье', *bun* 'булка' – *teacake* 'булочка к чаю', *pie* 'пирог' – *tart* 'торт', *cake* 'торт, пирожное' – *tart* 'торт' и др.), с единицами *bread* 'хлеб', *food* 'еда', *dish* 'блюдо', *pastry* 'выпечка' – отношением включения, а с членами поля, обозначающими составные части и ингредиенты, – отношениями части-целого (*filling* 'начинка', *piece* 'кусочек', *loaf* 'буханка', *flour* 'мука', *yeast* 'дрожжи', *dough* 'тесто', *butter* 'масло', *eggs(s)* 'яйца', *fat* 'жир', *milk* 'молоко', *batter* 'взбитое жидкое тесто', *oats* 'овес', *water* 'вода', *baking powder* 'пекарский порошок', *sugar* 'сахар').

Тематические отношения между референтами лексических единиц составляют 5,7 %. Члены центральной группы оказываются связаны с лексическими единицами, обозначающими МЕСТО (*Scotland* 'Шотландия', *USA* 'США'), ВРЕМЯ (*morning* 'утро', *breakfast* 'завтрак'), КУХОННЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ, используемые для приготовления некоторых изделий (*special pan* 'специальная сковорода', *pan* 'сковорода', *griddle* 'сковорода с ручкой', *waffle iron* 'вафельница') и СОПУТСТВУЮЩИЕ ПРОДУКТЫ (*butter* 'масло', *syrop* 'сироп').

Концентрация отношений в той или иной структурной зоне вызвана концентрацией специфических параметров (Бондарко, 1972), определенных лексикографами в качестве наиболее существенных. Для данной модели таковыми оказались *перцептивные* характеристики, отраженные членами группы ХАРАКТЕРИСТИКИ ИЗДЕЛИЙ, *категориальные*, представленные в группе разновидностей изделий, а также конститутивные параметры, объединившие члены группы КОМПОНЕНТЫ изделий.

С целью установления динамики в отражении исследуемой семантической области в лексикографических изданиях различных временных периодов, целесообразно сопоставить СП, построенное на основании данных лексикографических источников современного английского языка с СП, построенном на материале более ранних лексикографических изданий. Таким изданием стал Оксфордский толковый словарь 1964 года (Concise Oxford English Dictionary, 1964).

Спецификой алгоритма построения СП в данной работе является опора на дефиниции толкового словаря как модели языка. Сопоставление дефиниций членов опорной группы “*bakery items*” современного толкового словаря (Oxford dictionary online) с толковым словарем 1964 года (Concise Oxford English Dictionary, 1964) обнаружило отсутствие существенных отличий. 60 % анализируемых определений отражают идентичный набор параметров описываемых единиц, однако их словесное оформление в ряде случаев разнится. Так, указание на присутствие воды в составе хлеба в (Concise Oxford English Dictionary, 1964) отмечено компонентом *moistened* ‘увлажненный, смоченный’, а в современном словаре компонентом ‘*water*’ ‘вода’; указание на небольшой размер порции *size for single portion* ‘размером для одного человека’ коррелирует с компонентом ‘*small*’ ‘маленький’; наличие начинки, выраженное компонентами *inclosed in or covered with paste* ‘окруженный или покрытый тестом’ отражено компонентами *containing a filling* ‘включающий начинку’.

Ряд семантических компонентов, отсутствующих непосредственно в дефинициях современного словаря, содержатся в них *косвенно*. Так, если в определении лексемы *bun* ‘булка’ современного словаря отсутствуют 2 компонента, указывающих на перцептивные параметры формы и текстуры (*soft* ‘мягкий’ и *round* ‘круглый’), то они содержатся в дефиниции конкретизатора – *cake* ‘торт, пирожное’ (*an item of soft round sweet food* ‘сладкое мягкое изделие круглой формы’), присутствуя, таким образом, в дефиниции имплицировано. 40 % дефиниций незначительно отличаются отраженными в них параметрами, а именно у 4 слов отмечен типичный способ употребления (с маслом и в поджаренном виде), у 2 слов зафиксировано наличие альтернативных дополнительных ингредиентов (сушеные фрукты и сладкая начинка). Таким образом, было установлено, что лексикографическое значение слов опорной группы в исторической перспективе не изменилось, следственно и СП, материалом для построения которого служат семантические компоненты, извлеченные из словарных дефиниций, в диахронии не изменилось. Проверка выборки членов опорной группы наименований хлебобулочных и мучных кондитерских изделий на материале словаря раннего года издания показала, что ряд номинаций изделий (*croissant* ‘круассан’, *bagel* ‘рогалик, бублик’, *doughnut* ‘пончик’, *roll* ‘булочка, рулет’, *muffin* ‘маффин’) не был в него включен, однако этот факт не дает нам основание утверждать, что данные лексические единицы отсутствовали и в лексиконе. Тот факт, что они оказались незафиксированными в словаре, может быть обусловлен спецификой его составления в тот период без привлечения данных корпусов текстов; влияние могла оказать потенциально меньшая частотность их употребления, отнесенность ряда номинаций к заимствованным изделиям, а также субъективная воля лексикографов.

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Проведенный анализ позволил сделать следующие выводы. Семантическая область “хлебобулочные и мучные кондитерские изделия” представляет собой полевую модель, включающую лексические единицы разных частей речи, связанных определенными семантическими отношениями и ранжированных от центра к периферии по типу знаний о данной реалии, представленных в их значениях. Результатом лексикографического моделирования данной семантической области является семантическое поле, структурируемое путем экспликации компонентов значений наименований хлебобулочных и мучных кондитерских изделий и выделения соответствующих им лексических единиц из состава словаря. Исследуемая лексикографическая модель включает 540 лексических

единиц, распределенных по 12 семантическим группам. Самой многочисленной и разнообразной группой является группа ИЗДЕЛИЙ, включающая 141 единицу, объединенных категориальным параметром. За ней следует группа КОМПОНЕНТЫ ИЗДЕЛИЙ, 123 единицы которой отражают конститутивный параметр. Группа ХАРАКТЕРИСТИКИ ИЗДЕЛИЙ состоит из 73 единиц, обозначающих различные свойства изделий и связанных перцептивным параметром. Далее следует группа ДЕЙСТВИЯ (38 единиц), сформированная на основании отражения ее членами операционального параметра. 38 единиц ЦИТАТНОЙ группы представляют собой фразеологические единицы со словами наименованиями хлебобулочных и мучных кондитерских изделий и репрезентируют образный параметр. Группа БЛЮДА включает 33 единицы, связанные симилиативным параметром и обозначающие готовые блюда, ингредиентом которых выступает мука. Члены группы КУХОННЫЕ ИНСТРУМЕНТЫ (27 единиц) номинируют орудия для различных манипуляций с изделиями и объединены функциональным параметром. Группа СОСТАВНЫЕ БЛЮДА (15 единиц) включает названия блюд, неотъемлемой составляющей которых является то или иное хлебобулочное или мучное кондитерское изделие. Составляющие данной группы отражают партитивный параметр. Группа ВРЕМЯ включает 15 единиц, объединенных темпоральным параметром и номинирующих типичное время употребления отдельных изделий. Единицы группы МЕСТО (12 единиц) указывают на возможные или типичные места употребления / приготовления отдельных изделий и репрезентируют локативный параметр. 12 номинаций продуктов, употребляемых вместе с отдельными хлебобулочными и кондитерскими изделиями, отражают комплементарный параметр и формируют группу СОПУТСТВУЮЩИЕ ПРОДУКТЫ. Самая малочисленная семантическая группа ЛИЦА включает 5 единиц, ассоциируемых с приготовлением или употреблением отдельных изделий и объединенных на основании деятельностного параметра. Принцип построения СП, основанный на извлечении семантических компонентов из представленных в словарях значений, призванных в лаконичной форме репрезентировать самые *существенные* характеристики описываемых понятий, обусловил распределение выделенных групп по структурным зонам ядра, ближней, дальней и крайней периферий. Ядро семантического поля “хлебобулочные и мучные кондитерские изделия” в английском языке формируют отдельные члены групп ИЗДЕЛИЙ, КОМПОНЕНТЫ ИЗДЕЛИЙ, ХАРАКТЕРИСТИКИ ИЗДЕЛИЙ и ДЕЙСТВИЯ. Главными типами отношений являются синтагматические (51,2 %) и парадигматические (43,1 %), характеризующие отношение языкового знака – слова – к другим знакам в системе языка и в тексте; тематические связи составляют 5,7%. Динамика лексикографической полевой модели “хлебобулочные и мучные кондитерские изделия” в английском языке за период 1964 – 2018 гг. не обнаружена. Сопоставление значений, различных по времени представления в лексикографических источниках, выявило отсутствие существенных в них изменений как на уровне структуры, так и содержания.

В перспективе возможно сопоставление результатов лексикографического моделирования с данными, полученными другими методами, в частности при помощи психолингвистических методик.

ЛИТЕРАТУРА

- Абрамов, В. П. (1992). *Синтагматика семантического поля: (на материале русского языка)*. Ростов н/Д: Рост. ун-т.
- Бондарко, А. В. (1972). *К теории поля в грамматике – залог и залоговость (на материале русского языка)*, 20-35. Москва.
- Босова, Л. М. (1998). *Соотношение семантических и смысловых полей качественных прилагательных: психолингвистический аспект*. (Автореф. дис. докт. филол. наук). Барнаул.

- Васильев, Л. М. (1971). Теория семантических полей. *Вопросы языкознания*, 5, 105-113.
- Вердиева, З. Н. (1986). *Семантические поля в современном английском языке*. Москва: Высш. шк.
- Гоннова, Т. В. (2003). *Социокультурные характеристики концепта ТРУД в русском языковом сознании*. (Дис. канд. филол. наук). Волгоград.
- Гулова, З. А. (2013). *Концепт "Еда" в русском и польском языках*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Душанбе.
- Денисенко, В. Н. (2006). *Теория семантического поля: тексты, вопросы, комментарии*. Москва: РУДН.
- Караулов, Ю. Н. (1972). Структура лексико-семантического поля. *Филологические науки*, 4, 57-68.
- Кезина, С. В. (2004). Семантическое поле как система. *Филологические науки*, 4, 79-86.
- Кирсанова, Е. М. (2009). *Прагматика единиц семантического поля "ПИЩА": системный и функциональный аспекты (на материале английского и русского языков)*. (Дис. канд. филол. наук). Москва.
- Куренкова, Т. Н. (2008). *Лексико-семантическое поле "еда" в произведениях Н. В Гоголя, А. П. Чехова, М. А. Булгакова*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Кемерово.
- Лавренова, О. А. (2010). *Параметры выявления национальной специфики одноименных лексико-семантических полей*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Воронеж.
- Мильбрет, А. А. (2014). *Привлекательность / непривлекательность внешнего облика человека в русской лингвокультуре*. (Дис. канд. филол. наук). СПб.
- Носенко, Е. А. (2005). *Семантическое поле эмоционального отношения в испанском и русском языках*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Москва.
- Обвинцева, Н. В. (2010). *Лексико-семантическое поле отношения в русском и английском языках*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Челябинск.
- Попова, З. Д. (1989). *Полевые структуры в системе языка*. Воронеж: Воронеж. ун-т.
- Потапова, О. Е. (2012). *Лексико-семантическое поле "море" как фрагмент русской языковой картины мира*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). СПб.
- Уфимцева, А. А. (1961). Теории "семантического поля" и возможности их применения при изучении словарного состава языка. *Вопросы теории языка в современной зарубежной лингвистике*, 30-68. Москва.
- Шафиков, С. Г. (1999). *Теория семантического поля и компонентной семантики его единиц*. Уфа: БашГУ.
- Щур, Г. С. (2009). *Теория поля в лингвистике*. Москва: Либроком.
- Cristal, D. A (1995). *Dictionary of Linguistics and Phonetics*. Oxford: Blackwell Publishing.
- Kempson, R. M. (1977). *Semantic theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehrer, A. (1974). *Semantic Fields and Lexical structure*. USA: North-Holland Publishing Company.
- Lounsbury, F. A (1956). Semantic analysis of the kinship usage. *Language*, 32(1), 27-31.
- Lyons, J. (1977). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. (1981). *Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЕ ИСТОЧНИКИ

- British National Corpus. (n.d.). Retrieved from <https://corpus.byu.edu/corpora.asp>.
- Cambridge English Dictionary. (n.d.). Retrieved from <http://www.dictionary.cambridge.org/>
- Concise Oxford English Dictionary of current English (5th ed.). (1964). Oxford: Oxford University press.
- Concise Oxford English Dictionary (11th ed.). (2008). Oxford: Oxford University press.
- Longman Lexicon of Contemporary English. (1992). Harlow: Pearson.
- Oxford English Dictionary. (n.d.). Retrieved from <http://www.oxforddictionaries.com/>
- Roget's II: The New Thesaurus. (1980). Boston: Houghton Mifflin Com.

REFERENCES

- Abramov, V. P. (1992). Sintagmatika semanticheskogo polya: (na materiale russkogo yazyka). Rostov n / D: Rost. un-t.
- Bondarko, A. V. (1972). K teorii polya v grammatike – zalog i zalogovost' (na materiale russkogo yazyka). (s. 20-35). Moskva.
- Bosova, L. M. (1998). Sootnosheniye semanticheskikh i smyslovykh poley kachestvennykh prilagatel'nykh: psikholingvisticheskiy aspekt. (Avtoref. dis. dokt. filol. nauk). Barnaul.
- Vasil'yev, L. M. (1971). Teoriya semanticheskikh poley. Voprosy yazykoznaneya. 5, 105-113.
- Verdiyeva, Z. N. (1986). Semanticheskiye polya v sovremennom angliyskom yazyke. Moskva: Vyssh. shk.
- Gonnova, T. V. (2003). Sotsiokul'turnyye kharakteristiki kontsepta TRUD na russkom yazykakh v soznanii. (Dis. Kand. Filol. Nauk). Volgograd.
- Gulova, Z. A. (2013). Kontsepty “Yeda” na russkom i pol'skom yazykakh. (Avtoref. dis. kand. filol. nauk). Dushanbe.
- Denisenko, V. N. (2006). Teoriya semanticheskogo polya: teksty, voprosy, kommentarii. Moskva: RUDN.
- Karaulov, Yu. N. (1972). Struktura leksiko-semanticheskogo polya. Filologicheskiye nauki. 4, 57-68.
- Kezina, S. V. (2004). Semanticheskoye pole kak sistema. Filologicheskiye nauki. 4. 79-86.
- Kirsanova, Ye. M. (2009). Pragmaticheskoye ustroystvo semanticheskogo polya “PISHCHA”: sistemnyy i funktsional'nyy aspekty (na materiale angliyskogo i russkogo yazykov). (Dis. kand. filol. nauk). Moskva.
- Kurenkova, T. N. (2008). Leksiko-semanticheskoye pole “yeda” v proizvedeniyakh N. V. Gogolya, A. P. Chekhova, M. A. Bulgakova. (Avtoref. dis. kand. filol. nauk). Kemerovo.
- Lavrenova, O. A. (2010). Parametry natsional'noy natsional'noy spetsifiki odnoimennykh leksiko-semanticheskikh poley. (Avtoref. dis. kand. filol. nauk). Voronezh.
- Mil'bret, A. A. (2014). Privlekatel'nost' / neprivlekatel'nost' vneshnego oblika cheloveka v russkoy lingvokul'ture. (Dis. kand. filol. nauk). SPb.
- Nosenko, Ye. A. (2005). Semanticheskoye pole emotsional'nogo otnosheniya na ispanskom i russkom yazykakh. (Avtoref. dis. kand. filol. nauk). Moskva.
- Obvintseva, N. V. (2010). Leksiko-semanticheskoye pole otnosheniya na russkom i angliyskom yazykakh. (Avtoref. dis. kand. filol. nauk). Chelyabinsk.
- Popova, Z. D. (1989). Polevyye struktury v sisteme yazyka. Voronezh: Voronezh. un-t.
- Potapova, O. Ye. (2012). Leksiko-semanticheskoye pole “more” kak fragment russkoy yazykovoy kartiny mira. (Avtoref. dis. kand. filol. nauk). SPb.
- Ufimtseva, A. A. (1961). Teorii “semanticheskogo polya” i vozmozhnosti ikh primeneniya pri izuchenii slovarnogo sostava yazyka. Voprosy teorii yazyka v sovremennoy zarubezhnoy lingvistike. s. 30-68. Moskva.
- Shafikov, S. G. (1999). Teoriya semanticheskogo polya i komponentnoy semantiki yego ustroystva. Ufa: BashGU.
- Shchur, G. S. (2009 god). Teoriya polya v lingvistike. Moskva: Librokom.
- Cristal, D. A (1995). Dictionary of Linguistics and Phonetics. Oxford: Blackwell Publishing.
- Kempson, R. M. (1977). Semantic theory. Cambridge: Cambridge University Press.
- Lehrer, A. (1974). Semantic Fields and Lexical structure. USA: North-Holland Publishing Company.
- Lounsbury, F. A (1956). Semantic analysis of the kinship usage. Language. 32(1), 27-31.
- Lyons, J. (1977). Semantics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Palmer, F. (1981). Semantics. Cambridge: Cambridge University Press

LEKSIKOGRAFICHESKIYE ISTOCHNIKI

British National Corpus. (n.d.). Retrieved from <https://corpus.byu.edu/corpora.asp>.

Cambridge English Dictionary. (n.d.). Retrieved from <http://www.dictionary.cambridge.org/>
Concise Oxford English Dictionary of current English (5th ed.). (1964). Oxford: Oxford University press.
Concise Oxford English Dictionary (11th ed.). (2008). Oxford: Oxford University press.
Longman Lexicon of Contemporary English. (1992). Harlow: Pearson.
Oxford English Dictionary. (n.d.). Retrieved from <http://www.oxforddictionaries.com/>
Roget's II: The New Thesaurus. (1980). Boston: Houghton Mifflin Com.

Дата надходження до редакції 19.10.2019 р.

Ухвалено до друку 21.11.2019 р.

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192162>

УДК 811.161.2'42

**ОСОБЛИВОСТІ МІКРОПОЛЯ “ВОРОЖІ ВІЙСЬКА” У СТРУКТУРІ
АСОЦІАТИВНО-СЕМАНТИЧНОГО ПОЛЯ “ВОРОГ”
(на матеріалі дискурсу російсько-української інформаційної війни)**

КИРИЛЮК О. Л.

кандидат філологічних наук, доцент, докторантка
*Чорноморський національний
університет імені Петра Могили*
kyryluk@ukr.net
orcid.org/0000-0002-9764-8756

У статті здійснено аналіз лексем на позначення ворога, які суспільство вживає в дискурсі російсько-української інформаційної війни. Результати дослідження дають підстави змоделювати структуру асоціативно-семантичного поля “ворог” у межах українського воєнного наративу. Встановлено, що її формують п’ять асоціативно-семантичних мікрополів: “країна-ворог”, “ворожі війська”, “вороже суспільство”, “ворожі ЗМІ”, “ворожі поняття”. У пропонованій праці головна увага зосереджена на докладному вивченні мікрополя “ворожі війська”, у межах якого виділено вісім асоціативно-семантичних груп, репрезентованих різноманітними лексемами на позначення осіб, що здійснюють збройну агресію на Сході України. Наголошено, що мовні одиниці, якими послуговується українське суспільство, є важливим засобом ведення інформаційної війни, точніше – відбиття, окрім збройної, також інформаційної ворожої агресії.

Ключові слова: асоціативно-семантичне поле, наратив, конституенти, номени, моделювання, інформаційна війна.

**PECULIARITIES OF THE MICROFIELD “HOSTILE TROOPS” IN THE STRUCTURE
OF THE ASSOCIATIVE-SEMANTIC FIELD “ENEMY”
(based on the discourse of the Russian-Ukrainian information war)**

KYRYLIUK Olha Leonidivna
PhD, Candidate of Philological Sciences, Associate Professor,
Doctoral Candidate of the Ukrainian Philology
Petro Mohyla Black Sea National University
kyryluk@ukr.net
orcid.org/0000-0002-9764-8756

Introduction. The era of the information wars requires in-depth study of its discourse. A wide range of recipient’s emotions that can be evoked by certain lexemes makes language an essential tool in the fight for people’s consciousness while conducting information campaigns that accompany armed conflicts.

Purpose. The paper aims at analyzing the structure of the associative-semantic field “hostile troops” in the discourse of the Russian-Ukrainian information war.

Methods. The research is grounded on the following applied methods: the method of *associative linguistic observation* (emotional-expressive and figurative-sensual components of the semantics of the studied lexemes are revealed by means of it), *associative-semantic modelling* (associative-semantic fields, microfields and groups are systematized and classified).

Results. As a result of the analysis, the structure of the associative-semantic microfield of the “hostile troops” has been modelled, within which eight groups (ASG) have been allocated. The main groups are: 1) terminolexemes with a component indicating Russia’s involvement

in the Donbas conflict (*Russian troops, armed forces of the Russian Federation*); 2) names with “Putin”, “putinskiy” components that are synonymous with the concept of “Russia” (*Putin’s terrorists*); 3) metonymic names that associatively indicate the presence of troops of another state (*foreigners, invaders*); 4) terms without reference to the Russian trace, which are characteristic of the initial stage of the conflict, when the fact of Russian aggression has not yet been recognized by Ukrainian legislation (*militants, separatists*), etc.

Conclusion. Thus, the terminology used by the Ukrainian society is an important means for understanding the information referring to the war discourse, as it specifies and transforms in the language not only the armed aggression, but also the sense of hostile aggression. The study of terminolexemes is topical because it enables to form the linguistic identifiers of the war period and follow the psycholinguistic reactions of the society to the front line news.

Key words: associative-semantic field, narrative, constituents, names, modelling, information war.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв’язання. Епоха інформаційних воєн вимагає неабиякої майстерності володіння словом. Широкий набір емоцій, які певні лексеми здатні викликати в реципієнта, роблять мову найважливішим засобом у боротьбі за свідомість людей під час проведення інформаційних кампаній, які супроводжують збройні конфлікти. Словосполучення “інформаційна війна” вперше трапляється в 1967 році у книзі колишнього директора ЦРУ А. Даллеса “Таємна капітуляція”. Однак, на думку науковців, у цій праці воно ще не розглядалося як термін. Тому прийнято вважати, що як терміносполуку його вперше було вжито в документі “Системи зброї та інформаційна війна” (Т. Рона, 1976), підготовленого для компанії Boeing. Нині “інформаційну війну” розуміють як інтелектуальне протистояння концепцій, поглядів, стратегій, оформлених у короткі рядки повідомлень (стрічки новин, картинки, відео), що передаються через усі можливі канали комунікації (Магда, 2017, с. 104 – 105). Тобто головним завданням інформаційної війни є вплив на свідомість противника. Перемагає в цій війні та сторона, яка вміє швидше й доступніше доносити необхідну інформацію до адресата, а отже, має, зокрема, кращі навички вербального оформлення певного наративу.

Україна з 2014 року зазнала, окрім збройної, також інформаційної атаки і була змушена шукати способи відбиття агресії. У таких умовах особливого значення набуває вміння влади акумулювати суспільство до боротьби проти агресора. Важливим стає кожне слово в новинних повідомленнях – як офіційних, так і неофіційних. Зокрема, протягом п’яти років війни вербальне позначення ворога мінялося. З початку антитерористичної операції в 2014 році в офіційних зведеннях штабу АТО стосовно називання ворога домінують терміни без прямої вказівки на причетність Росії до збройних подій. У новинах того часу використано переважно такий набір лексем: “ворог”, “бойовики”, “противник”, “сепаратисти”, “найманці”, “маргінали”, “злочинці”, “незаконні збройні формування”, “бандформування”, “бандити”, “ворожі снайпери”, “знахабнілий агресор”, “терористи”. Рідше траплялися терміносполуки, які засвідчують, що ворог підтримує російську політику: “проросійські бойовики”, “проросійські сепаратисти”, “проросійські бандформування”. Однак у зведеннях часто подавалася інформація про “обстріли з території Російської Федерації” або “потік військової техніки та боєприпасів з території РФ”. У цілому ворог трактувався переважно як озброєні формування, яких підтримує Росія: “російські найманці”, “бойовики, яким допомагають підрозділи регулярних військ збройних сил Росії” (штаб АТО, 04.09.2014); “Російська Федерація і ті незаконні збройні формування, які нею координуються” (П. Порошенко, 21.06.2014). Таке трактування пояснюється тим, що операцію українських військових на Донбасі держава визначила як антитерористичну, а ворога в такому випадку прийнято позначати як *терористи* чи *бойовики*.

У серпні 2014 року в повідомленнях штабу АТО з’являються формулювання “загиблі офіцери російської армії” та “один з російських спецпризначенців був поранений” (штаб АТО, 23.08.2014).

Також у цей час засвідчені факти перетину кордону з боку РФ: “колони бронетехніки без розпізнавальних знаків, які рухалися зі сторони РФ” (штаб АТО, 24.08.2014). З’являються повідомлення, що українських прикордонників “вперше за весь час конфлікту обстріляли вертольоти збройних сил РФ” (інформаційний центр РНБО, 26.08.2014). 25 серпня повідомляють про захоплення на території України російських десантників, які, за словами президента Росії В. Путіна, випадково “заблукали”. Уже 28 серпня 2014 року опубліковано звернення президента П. Порошенка у зв’язку із “фактичним введенням російських військ на територію України”. Після цього в щоденних зведеннях штабу АТО поряд із термінами *терористи* і *бойовики* з’являються терміни “регулярні російські війська”, “регулярні війська збройних сил РФ”, “російські регулярні військові підрозділи”.

З часом на позначення противника почали використовувати терміни “російсько-терористичні війська”, “російсько-терористичні угруповання”, “російські окупанти”. Компонент “терористичні” залишався основним, оскільки в країні все ще тривала “антитерористична операція”, тому, з одного боку, він на асоціативному рівні об’єднував у свідомості реципієнта поняття *Росія* і *тероризм*, а з іншого – свідчив про співпрацю Росії з місцевими терористами. Однак після прийняття 18.01.2018 року Закону України “Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях” термінологія змінюється, бо на законодавчому рівні остаточно закріплюються нові поняття: АТО переформатовується на ООС (Операцію об’єднаних сил), ситуація на Донбасі трактується лише як “збройна агресія Російської Федерації”, сама Росія – як “держава-окупант”, а так звані “ДНР” і “ЛНР” – як “окупаційна адміністрація Російської Федерації”; замість слів *бойовики* і *терористи* – тільки “збройні формування Російської Федерації” (Іваневич, 2018). Відтоді в щоденних зведеннях штабу Операції об’єднаних сил синонімами до слова “ворог” є лише сполуки “збройні формування Російської Федерації та її найманці” і “російські окупаційні війська”. Унормування такої термінології свідчить про офіційне визнання нашою державою Росії як сторони конфлікту, яка відповідальна за події на Сході України. До того ж використання цих термінів є важливим кроком в інформаційній війні, бо чітко дає сигнал суспільству, хто саме є ворогом.

Не менш значущим є найменування подій на Донбасі. Тривалий час Україна трактувала їх як АТО, у зв’язку з чим цей термін сприймається нині суспільством як синонім до слова *війна* (*пішов в АТО, призвали в АТО, ветеран АТО*). Поширеним є функціонування в ЗМІ термінів “конфлікт в Україні”, “український конфлікт”, які автоматично звужують масштаб подій до внутрішньоукраїнської проблеми і знімають провину з Росії. Тому Кремль намагається через усі доступні канали комунікації запускати ці терміни в інформаційний простір як України, так і інших держав, аби відбілити власну репутацію. З огляду на це важливим елементом якраз контрпропагандистських дій нашої країни є систематичне донесення світовій спільноті єдино правильного терміна “російська агресія проти України”.

Отже, термінологія, якою послуговується суспільство, є важливим засобом ведення інформаційної війни, а точніше (у випадку з Україною) – відбиттям, окрім збройної, також інформаційної ворожої агресії. Тому дослідження термінології, якою послуговується суспільство в стані війни, набуває нині особливої актуальності, оскільки дає змогу сформувати мовні ідентифікатори воєнного періоду та простежити психолінгвістичні реакції суспільства на події.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема війни неодноразово ставала об’єктом дослідження мовознавців. Варто виділити працю М. Фабшак “Концептуальний метафоричний підхід до дискурсу війни та її наслідків”, у якій автор вивчає особливості висвітлення у пресі різних воєн з 1980 до 2001 року. Основну увагу в цій студії зосереджено на вивченні ролі концептуальної метафори у воєнному дискурсі. Авторка наголошує, що метафори дають

можливість маніпулювати суспільною думкою, приховуючи або навпаки демонструючи певні явища (Fabiszak, 2007). Дж. Лакофф у праці “Метафора і війна: система метафор, що використовується для виправдання війни в затоці” досліджує основні наративи США під час війни у Перській затоці. Результати свідчать, що за допомогою метафор дії Садама Хусейна щодо окупації Кувейту представлені суспільству як “наступ на нашу життєво важливу економічну лінію” і “згвалтування”, а дії США відповідно названі “захистом свободи нашого майбутнього” і “захистом невинних”. При цьому Саддама Хусейна порівнюють з Гітлером, що одразу формує емоційно негативний образ в західній свідомості (Lakoff, 1992, с. 5). У праці “Війна слів. Мова, політика та 9/11” С. Сільберштейн зосереджує увагу на плакатності висловлювань політиків під час війни, зокрема наголошує, що в урядових повідомленнях домінують короткі чіткі формулювання, а дії США після 11 вересня 2001 року звелися до терміна “війна з терором” (Silberstein, 2002).

Серед українських напрацювань варто виділити дослідження Г. Яворської “Концепт “війна”: семантика і прагматика” (2016) та Т. Вільчинської “Концепт – війна: особливості мовної об’єктивації в газетному тексті” (2017), у яких порушено питання термінологічного апарату на позначення подій на Сході України. Однак автори фокусуються переважно на визначенні конфлікту, яке є проблемним для українського суспільства, тоді як дослідження потребують також інші аспекти дискурсу інформаційної війни. Наприклад, не менш важливим, ніж унормування термінології самого поняття конфлікту, є також вивчення мовних ідентифікаторів поняття “ворог” у контексті російської агресії проти України.

Мета статті – дослідити особливості мікрополя “ворожі війська” в структурі асоціативно-семантичного поля “ворог” на прикладі дискурсу російсько-української інформаційної війни.

Завдання студії: змоделювати структуру мікрополя й визначити психолінгвістичні та синтагматичні особливості досліджуваного корпусу конститuentів.

Виклад основного матеріалу. Інформаційну війну трактують як війну “смыслів”. У ній так само є свої війська і своя зброя, як і у звичайних воєнних протистояннях. Якщо у звичайних операціях беруть участь “силовики” (представники правоохоронних органів або збройних сил), то для бійців медійного фронту придуманий термін “смысловики” (Почепцов, 2019, с. 40). Нині владні органи світових держав уже послуговуються терміном “воєнно-інформаційний комплекс” або “воєнно-розважальний” (Почепцов, 2019, с. 66). Це свідчить, що поняття війни остаточно змінило свою звичну парадигму: нині, окрім воєнних дій безпосередньо на фронті, здійснюється щоденне бомбардування противника навіть на побутовому рівні шляхом донесення в кожен дім основних наративів за допомогою телевізора чи соцмереж. У дискурсі інформаційної війни наративи розглядають як закладені в інформаційне повідомлення моделі поведінки, за допомогою яких ворог може впливати на суспільство, руйнуючи певні картини світу і нав’язуючи нові (Почепцов, 2019, с. 279). Таким чином, людина перебуває під постійним прицілом і щодня отримує дозу підготовлених пропагандистами ідей, які доносяться вербально й візуально. Так, Росія постійно намагається занурити українців у створений нею наратив, нібито у війні на Донбасі винна саме Україна, а точніше – її керівництво. В інформаційний простір систематично запускаються фрази на зразок: “Крим здали”, “Ворог не в Кремлі”, “Україна пішла збройним шляхом, і в результаті загинули 13 тисяч осіб” та ін. Ці фрази Кремль озвучує за допомогою українських політиків, прихильних до Росії. У такому випадку саме лексика відіграє ключову роль: створюється наратив, у якому Крим не “окупували”, а “здали”, Росія не “напала”, а Україна сама “пішла збройним шляхом”. Використання подібної термінології через певний час здатне кардинально змінити картину світу суспільства, тобто спрямувати ненависть населення з реального ворога на владу своєї країни, яка спільно з народом дає відсіч цьому ворогу. Саме таке протистояння називають “наративною війною” (Почепцов, 2019, с.10).

Із цієї причини українська влада і суспільство потужно вибудовували певні групи лексики, які відображали чітке уявлення про ворога в контексті українського варіанту трактування подій, що абсолютно збігався з міжнародним. Аналіз дискурсу інформаційної війни дозволяє згрупувати лексичні одиниці інформаційного простору в певну структуру. У межах асоціативно-семантичного мікрополя (АСП) “ворог” виділено п’ять асоціативно-семантичних мікрополів (АСМ): “країна-ворог”, “ворожі війська”, “вороже суспільство”, “ворожі ЗМІ”, “ворожі поняття”.

Оскільки позначення ворожих військ і вживання цих назв у медіапросторі є важливим складником інформаційної війни, вважаємо за доцільне в пропонованому дослідженні докладніше розглянути АСМ “ворожі війська”. Це мікрополе репрезентоване кількома асоціативно-семантичними групами (АСГ).

АСГ₁ формують узагальнені термінолексеми з компонентом, що вказує на причетність Росії до конфлікту на Донбасі, тобто з використанням слів “російські”, “РФ”, “Російська Федерація”: *гібридна армія РФ, російсько-терористичні війська; російсько-окупаційні війська, російські окупаційні війська, об’єднані російсько-сепаратистські сили, російські окупаційні корпуси, російські найманці, російські регулярні військові підрозділи*, “збройні формування Російської Федерації та її найманці”, “російські військові”, “російські посіпаки”, “проросійські бойовики”. Наприклад: “Російсько-окупаційні війська збільшили кількість та інтенсивність обстрілів позицій Збройних сил України у зоні АТО” (zik.ua, 25.02.2017). Стрижневими словами в таких термінах є як традиційна військова лексика (*війська, корпуси, підрозділи, формування*), так і неофіційні найменування (*посіпаки, найманці, бойовики, терористи*).

АСГ₂ репрезентований номенами з компонентами “Путін”, “путінський”, “Кадиров”, “кадирівські”, які в інформаційному просторі є синонімічними до поняття “Росії”. Часто трапляються факти, коли людей, які воюють проти української армії, називають “терористи Путіна”, “путінські загарбники”, “путінські посіпаки”, “кадирівські загони”, “загони кадирівських головорізів”, “кадирівська гвардія”, “кадирівці”. Наприклад: *Путінські нелюди на Донбасі обстріляли мирне населення: оголошено “червоний” режим* (zna1.ua, 24.08.2018). Варто зазначити, що характеристика “путінські” як синонім до “російські” вживається стосовно багатьох явищ: *путінські паспорти, путінські бомбардувальники*.

АСГ₃ репрезентована термінами без вказівки на російську агресію. Такі найменування вживалися на початку воєнних дій і формували наратив нібито на Донбасі воюють якісь угруповання, які Росія тільки підтримує, не втручаючись відкрито в конфлікт: “маргінали”, “ополченці”, “терористи”, “сепаратисти”, “бойовики”, “окупанти”, “бандити”, “збройні угруповання”, “злочинні угруповання”, “незаконні збройні формування”, “бандформування”, “ворожі снайпери”. Як було зазначено вище, ситуація змінилася наприкінці серпня 2014 року після відвертого російського вторгнення.

Слово “маргінали” часто трапляється в щоденних зведеннях прес-центру штабу АТО теж на початку конфлікту. *Маргіналами* називають певну категорію соціальних груп, до яких зараховують “бездомних, алкоголіків, наркоманів, токсикоманів, психічно хворих, членів неблагополучних сімей, раніше судимих, безробітних, бродяг, жебраків, іноземців-нелегалів, ув’язнених тощо” (Юридична енциклопедія, 1998). Таке позначення противника формує в громадськості негативне до нього ставлення, оскільки одразу переводить його до категорії соціально ненадійних людей. Таким чином, доноситься інформація про те, що конфлікт організований несвідомими, неосвіченими, проблемними людьми, які вчиняють злочини, оскільки ця форма поведінки для них звична: *Нерідко терористи ведуть бойові дії, перебуваючи в стані наркотичного та алкогольного сп’яніння* (штаб АТО, 19.08.2014). У суспільстві переважає думка, що такі групи людей потрібно ізолювати від інших громадян. Контекст, у якому слово “маргінали” стає синонімом до лексем “бойовики”, “терористи”, спонукає населення підтримати легальність дії своєї армії щодо знищення таких злочинців.

АСГ₄ представлений синекдохічними номенами: “агресор”, “знахабнілий агресор”, “ворог”, “противник”: *По всій лінії зіткнення агресор провів 5 прицільних обстрілів* (штаб АТО, 27.02.2018). Варто зупинитися на докладнішому аналізі терміна “агресор”. Відповідно до норм міжнародного права *агресором* вважають державу, яка застосовує збройну силу “проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави” (АБВ 2019, с. 4). Зважаючи на дії Росії в Україні, суспільство визнає її державою-агресором. *Агресія* буває *прямою*, коли країна відкрито здійснює напад, або *непрямою* – “заслання державою чи від імені держави озброєних банд, угруповань та регулярних сил або найманців, які здійснюють акти застосування збройної сили проти іншої держави...” (Словник термінів, 2014). Враховуючи переважно такий формат участі Росії в конфлікті, загальне позначення її *агресором* переноситься за метонімічним принципом і на ті воєнізовані угруповання, які вона контролює на Донбасі. Отже, слово *агресор* вживається як синонім не тільки до слова Росія, а й до слів “терористи”, “бойовики”. Цей термін уживається лише в однині, отже, ідеться про його синекдохічне значення.

АСГ₅ формують метонімічні номені: “чужинці”, “загарбники”. Ці лексеми є показовими з погляду інформаційної війни, бо дають чітку вказівку громадськості на те, що події, які відбуваються на Сході країни, є наслідком втручання чужої держави. Така риторика набуває поширення в офіційному українському дискурсі, зокрема й у звітах штабу АТО, з 2016 року, після виступу президента П. Порошенка до Дня Хрещення Русі-України: *“Категорично не сприймаю паліативні форми, як-то абстрактний “збройний конфлікт” чи “збройне протистояння”. Це оцінки з чужого, неукраїнського голосу. Те, що відбувається на Сході, називається “нашестьям чужинців”* (www.5.ua, 28.07.2016).

Трапляється також поняття на зразок “та сторона”: *“Якщо та сторона не дотримається режиму припинення вогню, без будь-яких додаткових узгоджень ми даємо вогонь у відповідь”* (президент П.Порошенко, 21.06.2014).

АСГ₆ репрезентують лексеми “сепаратисти”, “сепари”, “сепарюги”, утворені від терміна “сепаратизм”, що тлумачиться як “рух за територіальне відокремлення частини держави з метою створення нового державного утворення або надання певній частині держави автономії...” (Шемшученко, с. 398 – 399). Такі дії, відповідно до “Кримінального кодексу України”, трактуються як кримінальний злочин і караються обмеженням волі (ККУ, Стаття 110). Використання терміна “сепаратисти” в інформаційному полі автоматично звинувачує противника у вчиненні незаконних дій, спрямованих на відокремлення частини української території.

АСГ₇ представлений термінами “денеєрівці” (“ДНРівці”), “еленєрівці” (ЛНРівці), “ОРДЛОвці”. Перші два номені утворені від абrevіатур на позначення незаконних квазідержавних утворень “ДНР” (“Донецька народна республіка”) та “ЛНР” (“Луганська народна республіка”). Третій термін є похідним від абrevіатури ОРДЛО (окуповані регіони Донецької та Луганської областей). Наприклад: *“Усе робиться для того, щоб ОРДЛОвці самі провели вибори”* (нардеп І. Попов, ФБ, 05.08.2016); *У Донецьку ДНРівці побили учасників пікету* (ukrinform.ua, 16.08.2016).

АСГ₈ представлений метафоричними чи метонімічними назвами: “ординці”, “орки”, “запоребрики”, “іхтамнети”, “путінські іхтамнети”, “відпускники”, “зелені чоловічки”, “туристи”, “заблукали”, “п’ятнадцятитисячники”, “шахтарі”, “трактористи”.

Поява лексеми “ординці” на позначення бойовиків на Донбасі пов’язана з тим, що в українському інформаційному просторі Росію позначають терміном “Орда”, вважаючи її ментальною спадкоємицею Золотої Орди, під чиім гнітом вона тривалий час перебувала.

Слово “орки” має метафоричне значення і асоціює учасників збройних формувань на Донбасі із персонажами творів Джона Толкіна, яких той змалював як слугителів зла. Саме такі асоціації викликають в українському суспільстві і терористи: *“Біля Новотроїцького, окрім кулеметів та АГСів, орки шалють ЗУшкою”* (tyzhden.ua, 20.05.2016).

Термін **“запоребрики”** утворений від російського слова “поребрик”, яке використовують виключно в Санкт-Петербурзі на позначення “бордюра” (Пальвелева, 2006). Слово “поребрик” зафіксоване в лінгвістичному порталі “Словники України on-line”, але на території України практично не вживалося до подій на Донбасі. Однак 12 квітня 2014 року озброєні люди захопили адмінбудівлі в м. Краматорську. На поширеному в мережі відео захоплення чути, як один із них, даючи вказівку відійти за бордюром, кричить: “За поребрик!” Це одразу дало підстави визначити їх не як місцевих “ополченців”, а саме як військових із Росії. Фраза “за поребрик” одразу стає мемом. Військових, які захоплювали будівлі, називають *“спецназ “Поребрик”*, а сам процес захоплення *“операція “Поребрик”*. Варто зазначити, що термін **“запоребрики”** вживається як на позначення російських військових (*П’ять років тому запоребрики захопили Слов’янськ* (glavnoe.ua, 12.04.2019), так і на позначення будь-яких жителів Росії чи Криму, які підтримують анексію: *“Запоребрики паляться: в мережі показали скрінну мрію фанатів “Кримнаша”* (arostrophe.ua, 18.12.2018). Сполука “за поребриком” набуває значення “в Росії”: *“Україна втерла носа Росії, і це визнали навіть за поребриком* (znaj.ua, 02.02.2019); *Запоребриком – бунт на кораблі через підкинуті журналісту наркотики* (texty.org.ua, 10.06.2019). На основі цієї фрази утворюється низка нових слів: **“запоребрики”** (російські військові чи росіяни), **“Запоребер’я”** або **“Запореберье”** (Росія). Шляхом зрощення з’явилося слово **“Запоребрик”** у значенні “Росія”: *Запоребрик знову погрожує* (Роман Цимбалюк, влог на Ютуб, травень 2019). Також фраза “за поребриком” вживається як синонім до фразеологізму “за бортом”: *“Залишили “за поребриком”: у Мінську на виборчу дільницю не пустили журналістів росЗМІ”* (Високий замок, 31.03.2019). Ця сполука породила в мережі багато трансформованих афоризмів: *Коли ти дивишся на поребрик, поребрик дивиться на тебе; Хто до нас із поребриком прийде, той від поребрика й загине; По поребриках їхніх впізнаєте їх; Білим поребриком шито; За поребриком во лжі; почуватися як поребрик у Краматорську (ірон., як риба у воді); Від бордюра до поребрика – одна війна; Життя прожити – не поребрик переступити; Поребрик наш!; Чи є життя запоребриком?; Битва за Поребрик* (Хаддад-Розкладай, 2014).

Лексема **“іхтамнети”** почала використовуватися на позначення кадрових російських військових без розпізнавальних знаків, які брали участь в окупації Криму та Донбасу. У березні 2014 року В. Путін на питання журналіста “Це були російські солдати чи ні?” відповів: “Це були місцеві сили самооборони”, а вже 17.04.14 р. заявив: *“За стіною сил самооборони Криму, звісно, стали наші військові”*. Однак він продовжив заперечувати присутність російських військ на Донбасі: *“Російських військ в Україні нема”*. Коли ж російських військових виявили, він зауважив, що *“вони заблукали на бронетехніці зі зброєю. Я вірю, що вони заблукали, адже там немає маркованого кордону”* (Путін, 29.08.2014). Фраза **“их там нет”** стає перегуком з іншим висловлюванням Путіна стосовно підводного човна Курськ. На запитання, що з ним сталося, Путін відповів: *“Він затонує”* (рос. *Она утонула*). За цим же принципом громадськість і побудувала мовні формули на позначення російських військових **“они заблудились”** та **“их там нет”**. Згодом остання фраза лексикалізувалася і стала вживатися як одне слово рос. **“іхтамнет”**, укр. **“іхтамнет”**, **“іхтамнет”**. Слово набуло всіх ознак іменника: належить до чоловічого роду, має форми однини і множини. Вживається зі значенням “військовослужбовці, яких держава направила для здійснення бойових дій на території іншої держави, однак публічно заперечує їхню присутність”: *“Путінські “іхтамнети” поранили трьох бійців на Луганщині* (dero.ua, 03.08.2016). Самі ж росіяни трактують його як слово з відтінками “суму”: *“Іхтамнет, мені здається, зовсім не знущальне, а дуже сумне слово”* (Туркова, 2018). Також пояснюють семантику цієї лексеми негативними відтінками: **“непотрібність”**, **“покинутість”**, **“забуття”**. Головну причину появи цього номена вбачають у тому, що в Росії **“відсутня цінність людського життя”**: **“Але з мережевого словника воно зникне лише тоді, коли життя кожного стане для держави по-справжньому цінним”** (Туркова, 2018). Лексема **“іхтамнети”** органічно вписується в загальну

концепцію дегуманізації ворога в контексті інформаційної війни. Зокрема, у реченні “У міський морг за дві доби надійшло мінімум сім “свіжаків”. Явна ознака, що **їхтамнети!**” (znaj.ua, 20.11.19) цей номен не викликає емоцій співчуття, а навпаки – спонукає до схвалення суспільством дій своєї армії щодо знищення представників ворожих військ. Це пов’язано з важливою особливістю війни – “необхідністю подолати табу прийняття іншого людського життя. Табу створює невід’ємний конфлікт між героїчним міфом про війну та необхідністю вбивства інших людських істот, що призводить до риторики жорстокості ворога” (Fabiszak, 2007, с. 9). Термін “їхтамнети” настільки закріпився в суспільному дискурсі, що його почали використовувати не тільки щодо російських військових на Донбасі. Історики вживають цю лексему в контексті подібних подій, зокрема терміном “*їхтамнети Сталіна*” відтепер позначають радянські війська у Фінляндії під час війни 1939 – 1940 рр. (“Іхтамнети” Сталіна”, 2017).

У 2017 році набув поширення номен “**п’ятнадцятитисячники**” (“**п’ятнашки**”), мотивований наявною інформацією про те, що російська влада наймає для ведення бойових дій на Донбасі людей, пропонуючи їм заробітну плату – 15 тисяч рублів (Китаїва, 2017). Термін широко використовувався в інформаційному дискурсі щодо подій на Донбасі: *На відміну від “ідейних”, “п’ятнадцятитисячники” не готові гинути на війні й у разі ескалації бойових дій багато хто з них розриває контракти* (slovoidilo.ua, 07.07.2017).

Номени “**шахтарі**” і “**трактористи**” на позначення бойовиків з’явилися після заяви російського президента В. Путіна про те, що на Донбасі воюють не професійні російські військові, а “*вчорашні шахтарі й трактористи*” (fakty.com.ua, 18.02.2015). Терміни почали використовувати з іронічним значенням. Про це свідчить і контекст сирійської війни, де російських військових теж називають такими лексемами: “*У Сирії виявили тіла донбаських шахтарів і трактористів, які теж воюють проти хунти*” (replyua.net, 14.02.2018).

Стосовно російської армії на Донбасі також уживається термін “**куратори**” (*кремлівські куратори, московські куратори, російські куратори*). Ця лексема має значення “особа, якій доручено наглядати за якою-небудь роботою” (Академічний словник), а отже, використання цієї назви формує в суспільній свідомості важливий і необхідний наратив – усі дії бойовиків на Донбасі контролюються з Російської Федерації: “*після вбивства Захарченка терпіння “кураторів” вичерпалося: розпочалася комплексна зачистка владної вертикалі*” (day.kyiv.ua, 05.11.2018).

Не менш важливими є дослідження використовуваних прикметників, прислівників і дієслів у текстах інформаційних повідомлень про ворога. Дії ворога щодо України кваліфікуються лише словами або словосполученнями з негативними конотаціями: “*напав*”, “*захопив*”, “*окупував*”, “*завдав удару в спину*”; у щоденних зведеннях з лінії фронту вживано лексему “*гатили*”: *Окупанти гатили із заборонених мінометів по українських позиціях під Пісками* (ukrinform.ua, 23.11.2019). До того ж слово “гатили” часто вживається з лексемою “*із заборонених*”, що також посилює наратив незаконності дій противника. У контексті інформаційних повідомлень ворог завжди здійснює щось “*підступно*”, “*нахабно*”, “*віроломно*”, а сам він є “*жорстокий*”, “*підступний*”, “*зухвалий*”, “*підлий*”. Також стосовно ворога ніколи не може бути використано лексему “*вбили*”, оскільки вона передбачає реакцію співчуття. З огляду на це щодо противника вживають слова “*знищили*”, “*ліквідували*”: *Українські військові знищили двох окупантів, причетних до обстрілів авто ЗСУ* (ukrinform.ua, 25.01.2019). *Українські військові на Донбасі ліквідували керівника розвідки сепаратистів* (tsn.ua, 06.07.2019).

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, результати аналізу мікрополя “ворожі війська”, яке входить у структуру асоціативно-семантичного поля “ворог”, дають підстави виокремити вісім асоціативно-семантичних груп, репрезентованих різноманітними лексемами на позначення осіб, які здійснюють збройну агресію на Сході України.

Перспективою подальших досліджень буде докладне вивчення інших асоціативно-семантичних мікрополів (“вороже суспільство”, “ворожі ЗМІ”, “ворожі поняття”) у структурі поля “ворог”, а також визначення особливостей контекстної семантики аналізованих асоціатив.

ЛІТЕРАТУРА

- АБВ. *Збройний конфлікт в термінах (Путівник для України)* (2019). Київ: Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб.
- Академічний тлумачний словник. Узято з <http://sum.in.ua/s/kurator>
- Вільчинська, Т. (2017). Концепт – війна: особливості мовної об’єктивації у газетному тексті. *Лінгвістичні студії Linguistic Studies*. 34, 110-114.
- Даллес, А. (1967). *Тайная капитуляция*. Узято з <https://www.e-reading.life/book.php?book=1013352>
- Іваневич, Т. (2018). *Нова термінологія війни: зона АТО чи РВЗА РФ? Узято з <http://old.qha.com.ua/ru/analitika/nova-terminologiya-viini-zona-ato-chi-rvza-rf/188691/>*
- “Іхтамнети Сталіна. Для кого змішали перший “коктейль Молотова”(2017). Узято з <http://www.dsnews.ua/world/-ihtamneti-stalina-dlya-kogo-zmishali-pershiy-kokteyl-molotova--07082017220000>
- Китаїва, Є. (2017). *Записки з передової: арміїці про зоряні пейзажі, п’ятнадцятитисячників та лазню у ворога під носом*. Узято з <https://www.5.ua/suspilstvo/zapysky-z-peredovoi-armiitsi-pro-zoriani-peizazhi-piatnadsiatytysiachnykiv-ta-lazniu-u-voroaha-pid-nosom-139054.html>
- Кримінальний кодекс України*. Стаття 110. Посягання на територіальну цілісність і недоторканність України. Узято з <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/013/110.php>
- Магда, Є. (2017). *Гібридна агресія Росії : уроки для Європи*. Київ: КАЛАМАР.
- Пальвелева, Л. (2006). “Поребрик” и “бордюр”, “Михал Сергееч” и “Михаил Сергеевич”. Узято з <https://www.svoboda.org/a/161953.html>
- Почепцов, Г. (2019). *Когнитивные войны в соцмедиа, массовой культуре и массовых коммуникациях*. Харьков: Фолио.
- Про особливості державної політики із забезпечення державного суверенітету України на тимчасово окупованих територіях у Донецькій та Луганській областях. 2268-VIII (2018). Узято з <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2268-19>
- Словник термінів для ЗМІ щодо російсько-українського конфлікту*. (2014). Узято з https://ms.detector.media/ethics/standards/slovník_terminiv_dlya_zmi_schodo_rossiyskougkrainskogo_konfliktu/
- Туркова, К. (2018). *Токсичный рыбакейт и ихтамнет-2*. Узято з <https://snob.ru/entry/157688/>
- Хаддад-Розкладай, К. (2014). *Чи є життя за поребриком: як у мову входять слова*. Узято з https://gazeta.ua/articles/istoriya-movi/_ci-ye-zhittya-za-porebrikom-yak-u-movu-vhodyat-slova/567408
- Шемшученко, Ю. С., Бабкін, В. Д., Горбатенко, В. П. (Ред.). (2004). *Політологічний енциклопедичний словник*. Київ: Генеза.
- Юридична енциклопедія*. (1998). Київ: Укр. енцикл. Узято з http://leksika.com.ua/14210923/legal/marginalni_grupi
- Яворська, Г. (2016). Концепт “війна”: семантика і прагматика. *Стратегічні пріоритети*, 1 (38), 14-23.
- Lakoff, G. (1992). Metaphor and war: The metaphor system used to justify war in the gulf. *Journal of Cognitive Semiotics*, IV(2), 5-19. Retrieved from <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/cogsem.2009.4.issue-2/cogsem.2009.4.2.5/cogsem.2009.4.2.5.pdf>
- Silberstein, S. (2002). *War of words. Language, politics and 9/11*. London – New York: Routledge.
- Rona, T. (1976). *Weapon Systems and Information War*. Retrieved from https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/FOID/Reading%20Room/Science_and_Technology/09-F-0070-Weapon-Systems-and-Information-War.pdf

Fabiszak, M. A. (2007). *Conceptual Metaphor approach to war discourse and its implications*.
Узято з http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/510/1/Fabiszak_M_Conceptual_Metaphor.pdf

REFERENCES

- ABV. Zbroyniy konflikt v terminakh (Putivnyk dlia Ukrainy). (2019). Kyiv: Ministerstvo z pytan tymchasovo okupovanykh terytorii ta vnutrishno peremishchenykh osib.
- Akademichnyi tlumachnyi slovnyk. Retrieved from <http://sum.in.ua/s/kurator>
- Vilchynska, T. (2017). “Kontsept – viina: osoblyvosti movnoi obiektyvatsii u hazetnomu teksti”. *Linhvistychni studii. Linguistic Studies*, 34, 110-114.
- Dalles, A. (1967). *Taynaya kapitulyatsiya*. Retrieved from <https://www.e-reading.life/book.php?book=1013352>
- Ivanevych, T. (2018). Nova terminolohiia viiny: zona ATO chy RVZA RF? Retrieved from <http://old.qha.com.ua/ru/analitika/nova-terminologiya-viini-zona-ato-chi-rvza-rf/188691/>
- “Ikhtamniety Stalina. Dlia koho zmishaly pershyi “kokteil Molotova”. (2017). Retrieved from <http://www.dsnews.ua/world/-ihtamneti-stalina-dlya-kogo-zmishali-pershiy-kokteyl-molotova-07082017220000>
- Kytaiva, Ye. (2017). Zapysky z peredovoi: armiitsi pro zoriani peizazhi, piatnadtsiatytysiachnykiv ta lazniu u voroha pid nosom. Retrieved from <https://www.5.ua/suspilstvo/zapysky-z-peredovoi-armiitsi-pro-zoriani-peizazhi-piatnadtsiatytysiachnykiv-ta-lazniu-u-voroha-pid-nosom-139054.html>
- Kryminalnyi kodeks Ukrainy. Stattia 110. Posiahannia na terytorialnu tsilisnist i nedotorkannist Ukrainy. Retrieved from <http://yurist-online.com/ukr/uslugi/yuristam/kodeks/013/110.php>
- Mahda, Ye. (2017). *Hibrydna ahresiiia Rosii : uroky dlia Yevropy*. Kyiv: KALAMAR.
- Pal'veleva, L. (2006). “Porebrik” i “bordyr”, “Mikhal Sergeich” i “Mikhail Sergeevich”. Retrieved from <https://www.svoboda.org/a/161953.html>
- Pocheptsov, G. (2019). *Kognitivnye voyni v sotsmedia, masovoy kul'ture i massovykh kommunikatsiyakh*. Khar'kov: Folio.
- Pro osoblyvosti derzhavnoi polityky iz zabezpechennia derzhavnoho suverenitetu Ukrainy na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh u Donetskii ta Luhanskii oblastiakh. 2268-VIII (2018). Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2268-19>
- Slovnyk terminiv dlia ZMI shchodo rosiisko-ukrainskoho konfliktu. (2014). Retrieved from https://ms.detector.media/ethics/standards/slovník_terminiv_dlya_zmi_schodo_rosiyskokukrainskogo_konfliktu/
- Turkova, K. (2018). Toksichnyy rybkageyt i ikhtamnet-2. Retrieved from <https://snob.ru/entry/157688/>
- Khaddad-Rozkladai, K. (2014). Chy ye zhyttia za porebrykom: yak u movu vkhodiat slova. Retrieved from https://gazeta.ua/articles/istoriya-movi/_ci-ye-zhyttia-za-porebrikom-yak-u-movu-vhodyat-slova/567408
- Shemshuchenko, Yu. S., Babkin, V. D., Horbatenko, V. P. (2004). *Politolohichni entsyklopedychnyi slovnyk*. Kyiv: Geneza.
- Yurydychna entsyklopediia. (1998). Kyiv: Ukr. entsykl. Retrieved from http://leksika.com.ua/14210923/legal/marginalni_grupi
- Yavorska, H. (2016). Kontsept “viina”: semantyka i prahmatyka. *Stratehichni priorytety*, №1 (38), 14–23.
- Lakoff, G. (1992). Metaphor and war: The metaphor system used to justify war in the gulf. *Journal of Cognitive Semiotics*, IV (2), 5–19. Retrieved from <https://www.degruyter.com/downloadpdf/j/cogsem.2009.4.issue-2/cogsem.2009.4.2.5/cogsem.2009.4.2.5.pdf>
- Silberstein, S. (2002). *War of words. Language, politics and 9/11*. London – NewYork: Routledge.

- Thomas, P. R. (1976). Weapon Systems and Information War. Retrieved from https://www.esd.whs.mil/Portals/54/Documents/FOID/Reading%20Room/Science_and_Technology/09-F-0070-Weapon-Systems-and-Information-War.pdf
- Fabiszak, M. A. (2007). Conceptual Metaphor approach to war discourse and its implications. Retrieved from http://repozytorium.amu.edu.pl:8080/bitstream/10593/510/1/Fabiszak_M_Conceptual_Metaphor.pdf

Дата надходження до редакції 09.11.2019 р.

Ухвалено до друку 21.11.2019 р.

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192196>

УДК 811.111r38:821.111

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНІ ТА СТИЛІСТИЧНІ ЗАСОБИ ВЕРБАЛІЗАЦІЇ БІНАРНИХ ОПОЗИЦІЙ (на матеріалі англомовних текстів Рея Бредбері)

ПОДСЄВАК К. С.

старший викладач
Київський національний
лінгвістичний університет
29tikaol@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0002-2114-4471>

Статтю присвячено аналізу лексико-семантичних і стилістичних засобів вербалізації опозицій у текстах Рея Бредбері. Виявлено такі лексичні типи створення відношень опозиції в текстах письменника, як: синонімія, антонімія, лексико-семантичні групи та лексико-тематичні поля. Серед стилістичних засобів виокремлено антитезу, метафору та метонімію. У ході дослідження розглянуто основні погляди науковців щодо теорії опозицій у германістиці, інтерпретовано мовні засоби репрезентації відношень опозиції на основі вибірки прикладів із роману Рея Бредбері “451 градус за Фаренгейтом”.

Ключові слова: опозиція, Рей Бредбері, синонімія, антонімія, лексико-семантична група, лексико-тематичне поле, антитеза, метафора, метонімія.

LEXICO-SEMANTIC AND STYLISTIC MEANS OF THE BINARY OPPOSITIONS' VERBALIZATION (in Ray Bradbury's texts)

PODSIEVAK Kateryna Serhiivna
Senior lecturer
Kyiv National Linguistic University
29tikaol@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0002-2114-4471>

Introduction. The study focuses on the analysis of lexico-semantic and stylistic means of oppositions' verbalization in Ray Bradbury's texts.

Purpose. The aim of this paper is to examine the basic views of scholars on the linguistic means of expressing oppositions and illustrate them with examples from Ray Bradbury's novel “Fahrenheit 451”.

Methods. The paper applied the methods of stylistic analysis, semantic and contextual analysis.

Results. Systemic relation in language representing oppositions of different kinds have been studied by many scholars in different genres of texts but fiction. In Ray Bradbury's science fiction novel “Fahrenheit 451” opposition relations are created with the help of such lexical means as synonymy, antonymy on the levels of separate words, lexical and semantic groups and lexical and thematic fields. The study of lexico-semantic and stylistic means of oppositions' verbalization approved that among the dominant means there are antithesis, metaphor and metonymy as stylistic means to represent the conceptual opposition “HUMAN BEING – TECHNOLOGY” which is one of the crucial in creating the unique idiosyncrasy of the writer.

Conclusions. Oppositions on the lexico-semantic level are verbalized through the synonymic and antonymic relations of the separate words, lexical and semantic groups, lexical and thematic fields. The stylistic means manifesting the oppositions in the Ray Bradbury's

works are antithesis to show the contrast; metaphor and metonymy to create opposition on the basis of common characteristics. The further research will be aimed at the in-depth analysis of the verbalization means of the conceptual opposition "HUMAN BEING – TECHNOLOGY" in Ray Bradbury's works for classifying the peculiarities of the writer's idiosyncrasy.

Key words: opposition, Ray Bradbury, synonymy, antonymy, lexical and semantic group, lexical and thematic field, antithesis, metaphor, metonymy.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Мова, особливо лексика, є "відкритою та динамічною системою, що складається із зон різного ступеня впорядкованості" (Скляревская, 2004, с. 148), тобто з елементів, поєднаних між собою певними відношеннями в єдине цілісне утворення (Крапивник, 2010, с. 67). Основним видом системного зв'язку, що організовує мовні елементи в єдине ціле і впливає на його структурні зміни, лінгвісти (Алефіренко, 2013; Денисов, 2011; Крапивник, 2010; Кузнецова, 1989) уважають відношення опозиції – протиставлення мовних одиниць на основі спільності їхніх значень. Сукупність опозицій, у які вступає певна лексична одиниця, відіграє вирішальну роль для ідентифікації (парадигматичного визначення) цієї одиниці. Ідентифікація одиниці полягає у виявленні тих ознак семантичної субстанції, якими ці одиниці відрізняються одна від одної (Ярцева, 1990, с. 348).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти вербалізації відношень опозиції на лексико-семантичному рівні мови вивчалися багатьма науковцями. Зокрема, лексичними засобами цікавилися Н. Ф. Алефіренко, Ю. Д. Апресян, Л. М. Васильєв, Ю. С. Головащенко, Ю. М. Денисов, Дж. Діз, С. Джонс, О. С. Ковтунець, О. В. Крапивник, Д. Кристал, Е. В. Кузнецова, В. В. Левицький, Г. В. Межжеріна, Г. М. Скляревська, Х. С. Те, Ф. П. Філін, І. І. Шайнер. Відношення опозиції на лексико-стилістичному рівні були об'єктом вивчення таких мовознавців, як: І. В. Арнольд, Т. Г. Бочиної, О. В. Комісарової, Дж. Лакоффа, О. М. Мороховського, В. М. Павлова, О. О. Селіванової, В. Г. Сухенко, О. Д. Тарасенко, Д. Фасса, О. П. Чудінова. Однак лексико-семантичні та стилістичні засоби вербалізації бінарних опозицій у художньому тексті як засобів утілення авторського задуму не знайшли на сьогодні широкого висвітлення.

Актуальність статті зумовлена недостатністю досліджень лексичних і стилістичних мовних засобів створювати відношення опозиції, що особливо важливо для художніх творів, у яких часто зображено конфлікт між персонажами чи явищами, який, зокрема, репрезентовано і через бінарну опозицію.

Мета дослідження – виявити специфіку репрезентації бінарної опозиції лексико-стилістичними засобами на прикладі творчості Рея Бредбері. **Завдання статті:** продемонструвати лексичні (синонімія, антонімія, лексико-семантичні групи та лексико-тематичні поля) та стилістичні (антитеза, метафора, метонімія) засоби створення відношень опозиції на матеріалі творів американського письменника Рея Бредбері, який утілює у своїй творчості бінарну опозицію "людина – техніка".

Виклад основного матеріалу дослідження. Системність лексики в зовнішньому аспекті системи реалізується в різного роду лексичних об'єднаннях на основі парадигматичних відношень (Скляревская, 2004, с. 16) – синонімічних, антонімічних, лексико-семантичних груп слів і лексико-тематичних полів (Алефіренко, 2013, с. 7).

Звичайно синоніми визначають як слова, що мають те саме лексичне значення з різними його відтінками, тобто, це схожі за значенням слова, відмінності між якими здатні нейтралізуватися (Апресян, 1995, с. 216 – 217).

У повсякденній свідомості синоніми сприймаються як різні за звучанням, але однакові за значенням слова. Подібні визначення здебільшого ілюструють прикладами семантично тотожних слів, наприклад, *мовознавство – лінгвістика* (Апресян, 1995, с. 9). Однак, говорячи про синонімію, Х. С. Те (2002) зазначає, що абсолютна тотожність двох одиниць можлива

лише в певних, обмежених правилами умовах контексту. Якщо синоніми розуміти як одиниці абсолютно тотожні, то в мові їх немає, а таке припущення не можливе. Якщо ж синоніми тлумачити як одиниці семантично близькі, то вони є і в мові, і в мовленні (Те, 2002, с. 43).

У сучасному мовознавстві загальноприйнятою є така дефініція синонімів: це “слова, нетотожними семантичними ознаками яких є тільки ті ознаки, які можуть стійко нейтралізуватися у визначених позиціях” (Шмелев, 1964, с. 141). Таким чином, наявність опозицій у складі синонімічних рядів детермінується саме тим, що члени синонімічних рядів мають як спільні, так і відмінні ознаки.

Синонімічний ряд – мікросистема, члени якої пов’язані відношеннями подібності та відмінності, характеризуються наявністю тотожних і відмінних компонентів. Компоненти, що збігаються, інтегрують, вони є тією семантичною основою, його ядром, на якій будується синонімічний ряд; у більшості синонімічних рядів виділяються також диференційні семантичні ознаки, які характеризують окремі члени ряду і визначають наявні між ними семантичні “тяжіння” і “відштовхування” (Денисов, 2011, с. 43). Отже, є всі підстави розглядати синонімічний ряд як опозицію.

У творах Рея Бредбері синонімія актуалізує значення протиставлення, наприклад: *Three seconds later the game was done, the rat, cat, or chicken caught half across the areaway, gripped in gentling paws while a four-inch hollow steel needle plunged down from the proboscis of the Hound to inject massive jolts of morphine or procaine* (Bradbury, 1953, с. 11); *Go on, anyway, shove the bore down, slush up the emptiness, if such a thing could be brought out in the throb of the suction snake* (Bradbury, 1953, с. 6). У цьому випадку світ техніки сприймається письменником як порожнеча на противагу людині, яка сповнена різноманітними почуттями (пор.: *The girl stopped and looked as if she might pull back in surprise, but instead stood regarding Montag with eyes so dark and shining and alive, that he felt he had said something quite wonderful* (Bradbury, 1953, с. 2)).

Наступним типом парадигматичних відношень на лексико-семантичному рівні є антонімія. Антонімічні пари виражають протилежні або несумісні значення, тобто, антоніми – це слова, протилежні за значенням. Прикладом може слугувати пара *poor – rich*, яка демонструє, що людина не може бути одночасно і багатого, і бідною (Defining Antonymy, 2010, с. 3). Говорячи про антоніми, дослідники (Jones et al., 2012) використовують термін “протилежний” для позначення семантичних відношень між парами антонімів (Jones et al., 2012, с. 3). Д. Крістал (2008) стверджує, що “в найзагальнішому значенні антонімія позначає всі типи семантичної протилежності, що далі поділяються на групи (наприклад, градуйовані антоніми типу *big – small* (...) та неградуйовані антоніми на зразок *single – married*)” (Crystal, 2008, с. 29).

Лексеми *limerick* і *pencil* навряд чи будуть тлумачитися як антоніми, оскільки лексико-семантична опозиція передбачає подібність, а також відмінності, і два референти, що позначаються цими словами, недостатньо близькі (Jones et al., 2012, с. 3). Водночас антоніми *hot* і *cold* позначають розмірність “temperature”, але, на відміну від синонімів, які знаходяться на однакових або близьких позиціях на розмірності (наприклад, *scorching* і *hot*), вони становлять протилежні полюси (Scheible et al., 2013, с. 490). Антоніми, таким чином, подібні в усіх відношеннях, крім одного, в якому вони максимально протилежні (Willners, 2001, с. 17).

З одного боку, в антонімічних парах міцно пов’язані між собою слова на зразок *long – short*, *heavy – light*, *hot – cold* та *good – bad* у вимірах “length”, “weight”, “temperature” і “merit”, відповідно; з іншого – наявні антонімічні пари, які менше сприймаються як протилежні і чіткіше пов’язані з конкретними сферами та ситуаціями (Paradis, 2013, с. 2), наприклад, коли лексико-семантичні варіанти багатозначного слова можуть одночасно належати кільком анатомічним парам, пор. *м’який* ‘такий, що легко піддається стисненню’ – *твердий* ‘такий, який важко піддається стисненню’; *м’який* ‘свіжий’ (про хліб) – *черствий* ‘несвіжий’; *м’який* ‘ніжний’ (про риси обличчя, про голос) – *різкий* ‘грубий’; *м’який* ‘нестрогий, поблажливий’ – *твердий* ‘непохитний, непоблажливий’ (Апресян, 1995, с. 22).

Із білим голубом асоціюється в письменника людина та результати її діяльності, особливо книги, які відіграють у його творчості надзвичайно важливу роль: *A book alighted, almost obediently, like a white pigeon, in his hands, wings fluttering* (Bradbury, 1953, с. 17), тоді як механізми – темні кобри, що викликає асоціації з небезпекою: *They had this machine. They had two machines, really. One of them slid down into your stomach like a black cobra down an echoing well looking for all the old water and the old time gathered there* (Bradbury, 1953, с. 77).

Вивчення лексико-семантичних груп невідокремлене із вивченням асоціацій. Як слушно вказують І. Ахмад та В. Чмель (2011), людина сприймає світ зокрема через асоціації, тому зацікавлення до них як до об'єкта наукових досліджень має давню історію (Akhnad & Chmel, 2011, с. 2). Дж. Діз (1965), намагаючись об'єднати психологічний і лінгвістичний аналіз асоціацій, продемонстрував, що для виникнення асоціації між мовними одиницями повинен бути смисловий зв'язок, хоча асоційовані слова не завжди пов'язані семантично. Будь-яке слово належить не лише до певного об'єкта, а є цілою мережею образів, подібних за візуальними ознаками, попереднім досвідом тощо (Deese, 1965, с. 2). М. М. Покровський (1959) зазначав, що слово та його значення буде зрозумілим саме на тлі синонімічних із ним слів, що “належать до того самого кола уявлень” (Покровский, 1959, с. 12). Виходячи з того, що весь словниковий запас мови можна поділити на лексико-семантичні групи слів, така класифікація є універсальною з погляду мети, оскільки такі групи можуть отримувати саме таку структуру, яку їм задає дослідник відповідно до його мети (Филин, 1957, с. 530).

Л. М. Васильєв (1971) терміном “лексико-семантична група” позначає будь-який семантичний клас слів, об'єднаних хоча б однією спільною лексичною парадигматичною семою (Васильєв, 1971, с. 110). Наприклад, слова *fox* ‘лисиця’, *tiger* ‘тигр’, *dog* ‘собака’, *crocodile* ‘крокодил’ входять в одну парадигму на основі загальної ознаки *animals* ‘тварини’ і опозиції, що наявна між ними. Однак у ряді *fox* ‘лисиця’ – *tiger* ‘тигр’ тварини протиставляються за ознакою “псові – котячі”, а *crocodile* ‘крокодил’ протиставляється всім названим тваринам (савцям), оскільки належить до ряду водних хребетних – плазунів (Алефиренко, 2013, с. 7).

Як структурна одиниця лексико-семантичної групи лексема має семантичну структуру з ієрархічно організованими елементами, серед яких виділяються семантичні ознаки, семантичні компоненти, семи. Елементи семантичної структури пов'язані парадигматичними відношеннями: зв'язок між значеннями лексем у межах лексико-семантичної групи здійснюється через спільні для цих лексем семантичні ознаки; диференційні ознаки виконують функцію опозиційних корелятивів (Межжеріна, 2002, с. 122). Так, найбільш типовими компонентами лексико-семантичної групи “техніка” є: 1) *electricity* ‘електрика’: *Her face, turned to him now, was fragile milk crystal with a soft and constant light in it. It was not the hysterical light of electricity but-what?* (Bradbury, 1953, с. 3), 2) *steel* ‘сталь’: *His wife stretched on the bed, uncovered and cold, like a body displayed on the lid of a tomb, her eyes fixed to the ceiling by invisible threads of steel, immovable* (Bradbury, 1953, с. 5), 3) *Mechanical Hound* ‘механічний пес’: *The Mechanical Hound slept but did not sleep, lived but did not live in its gently humming, gently vibrating, softly illuminated kennel back in a dark corner of the firehouse* (Bradbury, 1953, с. 11), що демонструють основні технічні засоби, якими користується людина, та матеріали, з яких вони вироблені.

Лексико-тематичні поля також є виявом системності мови. Кристалізація підходу до тлумачення лексичної системності завдячує своєю актуальністю доктрині мовного поля часів раннього структуралізму (Г. Іпсен, Й. Тріп, В. Порціг) (Головащенко, 2017, с. 189). На нинішньому етапі лінгвістичних пошуків поняття поля й досі опирається на окремі постулати, зокрема структурний характер зв'язків між складниками поля та наявність спільного компонента в семантичній структурі значення конститuentів (Щур, 1974, с. 23; Geeraerts, 2010, с. 54).

Лексико-тематичні об'єднання лексики характеризуються, по-перше, позамовною обумовленістю зв'язків між їхніми елементами (ідеальними і матеріальними денотатами,

вираженими мовними знаками), по-друге, переліком як формою впорядкування денотатів – складників лексико-тематичного угруповання (Левицький, 2006, с. 219). Лексико-тематичне поле – це об'єднання слів однієї теми за логіко-поняттєвим принципом, у якому не є обов'язковою загальна інтегральна сема (Ковтунець, 2017, с. 61). Насамперед ідеться про класифікацію предметів та явищ, об'єднаних типовою ситуацією або темою. Відтак структура лексико-тематичного поля – це різні варіативні маніфестації однієї теми, які впорядковані структурно (від метатеми – до підтем) (Шайнер, 2019, с. 89).

Наприклад, лексико-тематичне поле “людина” репрезентоване такими лексемами: *smile* ‘усмішка’: *Later, going to sleep, he would feel the fiery smile still gripped by his face muscles, in the dark* (Bradbury, 1953, с. 1), *like* ‘вподобати’: *“Because I like you,” she said, “and I don't want anything from you. And because we know each other”* (Bradbury, 1953, с. 13), *crazy* ‘божевільний’: *I'm seventeen and I'm crazy. My uncle says the two always go together. When people ask your age, he said, always say seventeen and insane* (Bradbury, 1953, с. 2) тощо. Вони репрезентують основні емоційні складники людини у творчості письменника.

Сукупність стилістичних прийомів опозиції об'єднана спільністю змісту і забезпечує безперервність смислового простору опозиції. Усі стилістичні прийоми цієї сукупності пов'язані один з одним відношеннями взаємного протиставлення і семантичними кореляціями системного характеру, що дозволяє розглядати їх як такі, що мають “польову структуру” (Бочина, 2010, с. 25), яке охоплює “не тільки чітко розмежовані і протиставлені одне одному утворення, а й переходить між такими утвореннями, які розмивають кордони між ними” (Павлов, 1996, с. 22).

Ядром узагальнено-типізованих способів вираження опозиції на стилістичному рівні, за Т. Г. Бочиною (2010), є антитеза – риторична фігура, що полягає в зумисне підкреслюваному зіставленні двох протилежних, але пов'язаних між собою понять, явищ, речей, ідей та образів для підсилення вражень, для більшої переконливості (Тарасенко, 2014).

В основі риторичної фігури антитези – філософське розуміння світу як єдності протилежностей (Тарасенко, 2014). Основна мета антитези – навмисна демонстрація опозиції (контрасту) – досягається взаємодією декількох симетрично розташованих опозицій, діапазон парадигматичних характеристик яких надзвичайно великий. Контрастна сутність зіставлюваних предметів мови підкреслюється і взаємною актуалізацією відношень протилежності 2 – 3-х пар лексичних антонімів (Бочина, 2010, с. 26): *The Mechanical Hound slept but did not sleep, lived but did not live in its gently humming, gently vibrating, softly illuminated kennel back in a dark corner of the firehouse* (Bradbury, 1953, с. 11). У цьому випадку створюється опозиція між механічним створінням та людиною. Перший компонент кожного сполучення – характеристика людини (*slept, lived*), другий – характеристика неживої істоти (*did not sleep, did not live*).

Засобом вираження відношень опозиції також постає метафора. І. В. Арнольд (2002) визначає метафору як перенесення імені на основі відношень подібності (фактично приховане порівняння). Дослідниця стверджує, що метафора є методом опису, який порівнює одну річ з іншою, посиляючись на неї так, ніби це – якась інша річ (Арнольд, 2002, с. 64). Понад те, в основі метафори лежить розумовий процес порівняння, але в метафорі основа порівняння ніколи не висловлюється відкрито. Під визначення метафори потрапляють і “порівняльні звороти, різноманітні перифрази, метонімія та інші подібні засоби, тобто беруться до уваги не тільки власне слова, а й фразеологізми, складні найменування” (Чудинов, 2001, с. 38).

На думку О. М. Мороховського (1986) та ін., у процесі метафоризації всієї сукупності лексико-семантичних варіантів певного слова реалізується лише один із них, тобто відбувається звуження семантики слова. Наприклад, у реченні рекламного тексту *The woman who wears this rare perfume wears a liquid jewel* слово *jewel* (що в цьому контексті заміщує слово *perfume*) позначає лише одне – “щось значне” (Мороховский et al., 1986, с. 160).

Інтерпретуючи моделювальну функцію метафоричної номінації як засобу вербалізації відношень опозиції, важливо враховувати всі три базові компоненти структури метафоричного

значення, виділені в рамках теорії регулярної багатозначності: результативне, метафоричне значення, вихідний образ і підстава уподібнення – символ метафори (Скляревская, 2004, с. 51).

Метафора, будучи одиницею мислення, представляє когнітивний механізм об'єднання двох понятійних сфер, при якому одна понятійна сфера (“сфера-мішень”, або “сфера-ціль”, “сфера-магніт”, “реципієнтна зона”) інтерпретується в термінах іншої понятійної сфери (“сфера-джерело”, або “вихідна сфера”, “донорська зона”) на основі аналогії (Комиссарова, 2012, с. 12), що і дозволяє розглядати метафору як засіб створення опозицій, оскільки “в метафоричному дзеркалі виявляються найбільш значущі для людини ознаки і якості, приписувані певному об'єкту сприйняття і осмислення” (Комиссарова, 2012, с. 12 – 13). Так, у творах Рея Бредбері, людина за своєю природою ірраціональна, а її почуття і бажання створюють протиріччя, змушуючи її переживати певні емоційні стани, наприклад: *The room was blazing hot, he was all fire, he was all coldness: they sat in the middle of an empty desert with three chairs and him standing, swaying, and him waiting for Mrs. Phelps to stop straightening her dress hem and Mrs. Bowles to take her fingers away from her hair* (Bradbury, 1953, с. 47). У цьому фрагменті описуються емоції головного героя, коли він, прочитавши книгу, хоче поділитися її змістом із знайомими, але розуміє, що це заборонено, тому відчуває хвилювання, а отже, метафора виявляє емоційність людини (пор.: *The impersonal operator of the machine could, by wearing a special optical helmet, gaze into the soul of the person whom he was pumping out* (Bradbury, 1953, с. 6), в якому прикметник *impersonal* демонструє знеособлення людини технікою).

Із самого початку вивчення метонімія, поряд із метафорою, розумілася як просто троп (Truszczynska, 2002 / 2003, с. 221): показово, що один із найбільш видатних мислителів античності Аристотель тлумачив метонімію як підтип метафори. Деякі сучасні лінгвісти зберегли цей підхід до метонімії, трактуючи її як суб-троп (Fass, 1997, с. 47), хоча водночас і відкидають думку про те, що її вияв слід обмежувати лише образною мовою (Truszczynska, 2002 / 2003, с. 221).

Дж. Лакофф та Д. Джонсон (1986) стверджують, що “метонімічні поняття дозволяють нам концептуалізувати одне на основі його відношення до чогось іншого” (Lakoff & Johnson, 1986, с. 39). Вони не деталізують характер згаданого відношення, а натомість намагаються продемонструвати це явище за допомогою таксономії, що пояснюється метонімічними схемами, такими, як: “виробник продукту”, “об'єкт, що застосовує користувач”, “контрольований для підконтрольного” та ін. (Lakoff & Johnson, 1986, с. 38 – 39).

Однак інші дослідники відзначають, що метонімія базується на способах вираження близьких і подібних речей, і саме термінами “близькість” і “подібність” описують явище метонімії (Truszczynska, 2002 / 2003, с. 222). Це визначає її можливості створення відношень опозиції на основі подібності, наприклад, наповнення людини новим змістом передається так: *In the days to follow, and in the nights when there was no moon and in the nights when there was a very bright moon shining on the earth, the old man would go on with this talking and this talking, drop by drop, stone by stone, flake by flake* (Bradbury, 1953, с. 77). Метонімія дозволяє охарактеризувати свідомість людини як єдине ціле, що складається з менших компонентів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Опозиції на лексико-семантичному рівні реалізуються шляхом протиставлення мовних одиниць на підставі їхньої спільності: відношень синонімії та антонімії окремих одиниць, а також лексико-семантичних груп і лексико-тематичних полів для угруповань лексичних одиниць. Серед стилістичних засобів реалізації опозицій виділяємо антитезу як засіб створення протиставлення та метафору і метонімію як засоби створення опозиції на основі спільності характеристик об'єктів чи явищ. До перспектив подальших досліджень належить ґрунтовне вивчення лексико-семантичних засобів вербалізації бінарної опозиції “людина-техніка” у творчості Рея Бредбері, розширення їхнього арсеналу та виділення серед них основних і допоміжних, що уможливить більш глибоке проникнення в ідіостиль письменника.

ЛІТЕРАТУРА

- Алефиренко, Н. Ф. (2013). *Системность медийного лексико-семантического пространства*. Режим доступа: <https://core.ac.uk/download/pdf/151225553.pdf>.
- Апресян, Ю. Д. (1995). *Избранные труды. Т. I. Лексическая семантика (синонимические средства языка)*. 2 изд., испр. и доп. Москва: Школа “Языки русской культуры”.
- Арнольд, И. В. (2002). *Стилистика. Современный английский язык: Учебник для вузов*. 4-е изд., испр. и доп. Москва: Флинта: Наука.
- Бочина, Т. Г. (2010). Стилистические приемы контраста как система с полевой структурой. *Вестник ТГПУ*, 1 (19), 25-29.
- Васильев, Л. М. (1971). Теория семантических полей. *Вопросы языкознания*, 5, 105-113.
- Головащенко, Ю. С. (2017). Тематичне поле в семантичному просторі художнього тексту (на матеріалі романів Дж. М. Кутзее). *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Філологічні науки*, 1, 190-195.
- Денисов, Ю. Н. (2011). Синонимический ряд в аспекте теории оппозиции. *Вестник ТГУ*, 4 (96), 206-211.
- Ковтунець, О. С. (2017). *Актуалізація лексики української літературної мови кінця ХХ – початку ХХІ століття*. (Дис. канд. філол. наук). Київ: Національна академія наук України.
- Комиссарова, О. В. (2012). *Метафорическое моделирование гендерной оппозиции в русском языке*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Томск: Федеральное государственное бюджетное образовательное учреждение высшего профессионального образования “Национальный исследовательский томский политехнический университет”.
- Крапивник, Е. В. (2010). Системные оппозиции в лексике русского языка (на материале прилагательных-цветонаименований). *Ученые заметки ТОГУ*, 1 (2), 66-70.
- Кузнецова, Э. В. (1989). *Лексикология русского языка*. Москва: Высшая школа.
- Левицкий, В. В. (2006). *Семасиология*. Винница: Нова книга.
- Межжеріна, Г. В. (2002). Структурна організація семантичних одиниць (поле – лексико-семантична група – слово). *Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика*, 5, 114-126.
- Мороховский, А. Н., Воробьева, О. П., Лихошерст, Н. И., Тимошенко, З. В. (1984). *Стилистика английского языка*. Київ: Вища школа.
- Павлов, В. М. (1996). *Полевые структуры в строе языка*. Санкт-Петербург: Изд-во СПбУЭФ.
- Покровский, М. М. (1959). *Избранные труды по языкознанию*. Москва: Изд-во АН СССР.
- Русанівський, В. М., Тараненко, О. О. та ін. (ред.). (2000). *Українська мова*. Енциклопедія. Київ: Укр. енцикл.
- Селіванова, О. О. (2006). *Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія*. Полтава: Довкілля.
- Склярєвская, Г. Н. (2004). *Метафора в системе языка*. 2-е изд. Санкт-Петербург: Наука.
- Сухенко, В. Г. (2017). Мовна картина світу українців крізь призму оксиморона. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 5 (34), 124, 72-75.
- Тарасенко, О. Д. (2014). *Інтерпретація антитези як стилістичного засобу у художній мові В. Винниченка*. Режим доступа: <https://www.sworld.com.ua/konfer34/751.pdf>.
- Те, Х. С. (2002). Синонимические отношения в семантических полях ‘ЖИЗНЬ’ и ‘СМЕРТЬ’. *Язык, сознание, коммуникация*, 21, 42-54.
- Филин, Ф. П. (1957). О лексико-семантических группах слов. *Езиковедский изъследования в чест на академик Стефан Младенов*, 530.
- Чудинов, А. П. (2001). *Россия в метафорическом зеркале: когнитивное исследование политической метафоры*. Екатеринбург: УрГПУ.
- Шайнер, І. І. (2019). *Лексико-семантичний простір британських художніх прозових текстів на військову тематику: прагматилістичний аспект*. (Дис. канд. філол. наук). Львів: Херсонський державний університет.

- Шмелев, Д. Н. (1964). *Очерки по семасиологии русского языка*. Москва: Просвещение.
- Щур, Г. С. (1974). *Теория поля в лингвистике*. Москва: Наука.
- Ярцева, В. Н. (ред.). (1990). *Лингвистический энциклопедический словарь*. Москва: Советская энциклопедия.
- Akhmad, I., Chmel, V. (2011). *Association as Linguistic Phenomenon*. Retrieved from: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/ahmad%20chmel_association.pdf.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 6th ed. London: Blackwell.
- Deese, J. (1965). *The structure of associations in language and thought*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Defining Antonymy: A Corpus-based Study of Opposites Found by Lexico-syntactic Patterns (2010). Retrieved from: <http://www.ai.rug.nl/~anja/public/Lobanovaetal.pdf>.
- Fass, D. (1997). *Processing Metonymy and Metaphor*. London: Simon Fraser University.
- Geeraerts, D. (2010). *Theories of Lexical Semantics*. Oxford: Oxford University Press.
- Jones, S., Murphy, M. L., Paradis, C., Willnersuse, C. (2012). *Antonyms in English: Construals, Constructions and Canonicity*. Retrieved from: http://assets.cambridge.org/9780521761796/excerpt/9780521761796_excerpt.pdf.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.
- Paradis, C. (2013). Binary opposition: A spatial configuration of comparison of opposite properties along a meaning dimension. *Oppositeness / Contrariety: From Spatial Perception to Spatial Cognition (Or the Other Way Round?)*. Retrieved from: <http://portal.research.lu.se/ws/files/6072485/4113136.pdf>.
- Scheible, S., Schulte im Walde, S., Spinogrum, S. (2013). Uncovering Distributional Differences between Synonyms and Antonyms in a Word Space Model. *International Joint Conference on Natural Language Processing*. Retrieved from: <https://aclweb.org/anthology/I113/I13-1056.pdf>.
- Truszczynska, A. (2002/2003). Conceptual metonymy – the problem of boundaries in the light of ICMs. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics*, 38, 221-237.
- Willners, C. (2001). *Antonyms in Context*. Lund: Lunds universitet.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Bradbury, R. (1953). *Fahrenheit 451*. Retrieved from: <https://www.secret-satire-society.org/wp-content/uploads/2014/01/Ray-Bradbury-Fahrenheit-451.pdf>.

REFERENCES

- Alefrenko, N. F. (2013). Sistemnost mediynogo leksiko-semanticheskogo prostranstva. Retrieved from: <https://core.ac.uk/download/pdf/151225553.pdf>.
- Apresyan, Yu. D. (1995). *Izbrannyye trudyi. T. I. Leksicheskaya semantika (sinonimicheskie sredstva yazyika)*. 2 izd., ispr. i dop. Moskva: Shkola “Yazyiki russkoy kulturyi”.
- Arnold, I. V. (2002). *Stilistika. Sovremennyyi angliyskiy yazyik: Uchebnik dlya vuzov*. 4-e izd., ispr. i dop. Moskva: Flinta: Nauka.
- Bochina, T. G. (2010). Stilisticheskie priemyi kontrasta kak sistema s polevoy strukturoy. *Vestnik TGGPU*, 1 (19), 25-29.
- Vasilev, L. M. (1971). Teoriya semanticheskikh poley. *Voprosy yazyikoznaniya*, 5, 105–113.
- Holovaschenko, Yu. S. (2017). Tematychno pole v semantychnomu prostori khudozhnioho tekstu (na materialy romaniv Dzh. M. Kutzee). *Visnyk Dnipropetrovs'koho universytetu imeni Al'freda Nobelia. Seriya: Filolohichni nauky*, 1, 190-195.
- Denisov, Yu. N. (2011). Sinonimicheskiy ryad v aspekte teorii oppozitsii. *Vestnik TGU*, 4 (96), 206-211.
- Kovtunets, O. S. (2017). Aktualizatsiia leksyky ukrainskoi literaturnoi movy kintsia XX – pochatku XXI stolittia (Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia kandydata filolohichnykh nauk). Kyiv: Natsionalna akademiia nauk Ukrainy.

- Komissarova, O. V. (2012). *Metaforicheskoe modelirovanie gendernoy oppozitsii v russkom yazyike* (Avtoreferat dissertatsii na soiskanie uchenoy stepeni kandidata filologicheskikh nauk). Tomsk: Federalnoe gosudarstvennoe byudzhethnoe obrazovatelnoe uchrezhdenie vyisshego professionalnogo obrazovaniya "Natsionalnyy issledovatel'skiy tom'skiy politehnicheskii universitet".
- Krapivnik, E. V. (2010). Sistemnyye oppozitsii v leksike russkogo yazyika (na materiale prilagatelnykh-tsvetonaimenovaniy). *Uchenyie zametki TOGU*, 1 (2), 66-70.
- Kuznetsova, E. V. (1989). *Leksikologiya russkogo yazyika*. Moskva: Vysshaya shkola.
- Levitskiy, V. V. (2006). *Semasiologiya*. Vinnitsa: Nova kniga.
- Mezhzherina, H. V. (2002). Strukturna orhanizatsiia semantichnykh odynyts' (pole – leksyko-semantichna hrupa – slovo). *Aktualni problemy ukrainskoi linhvistyky: teoriia i praktyka*, 5, 114–126.
- Morohovskiy, A. N., Vorobeva, O. P., Lihosherst, N. I., Timoshenko, Z. V. (1984). *Stilistika angliyskogo yazyika*. Kiyiv: "Vyscha shkola".
- Pavlov, V. M. (1996). *Polevyie struktury v stroe yazyika*. Sankt-Peterburg: Izd-vo SPbUEF.
- Pokrovskiy, M. M. (1959). *Izbrannyye trudy po yazykoznaniiu*. Moskva: Izd-vo AN SSSR.
- Rusanivskiy, V. M., Taranenko, O. O. ta in. (ed.). (2000). *Ukrainska mova. Entsyklopediia*. Kyiv: Ukr. entsykl.
- Selivanova, O. O. (2006). *Suchasna linhvistyka: terminolohichna entsyklopediia*. Poltava: Dovkillia.
- Sklyarevskaya, G. N. (2004). *Metafora v sisteme yazyka*. 2-e izd. Sankt-Peterburg: Nauka.
- Sukhenko, V. H. (2017). *Movna kartyna svitu ukrainsiv kriz pryzmu oksymorona*. *Science and Education a New Dimension. Philology*, 5 (34), 124, 72-75.
- Tarasenko, O. D. (2014). Interpretatsiia antytezy iak stylistychnoho zasobu u khudozhnij movi V. Vynnychenka. Retrieved from: <https://www.sworld.com.ua/konfer34/751.pdf>.
- Te, H. S. (2002). Sinonimicheskie otnosheniya v semanticheskikh polyah 'ZHYZN' i 'SMERT'. *Yazyk, soznanie, kommunikatsiya*, 21, 42-54.
- Filin, F. P. (1957). O leksiko-semanticheskikh gruppah slov. *Ezikovedskie izsledovaniya v chest na akademik Stefan Mladenov*, 530.
- Chudinov, A. P. (2001). *Rossiya v metaforicheskom zerkale: kognitivnoe issledovanie politicheskoy metaforyi*. Ekaterinburg: UrGPU.
- Shainer, I. I. (2019). *Leksyko-semantichnyy prostir brytanskykh khudozhnikh prozovykh tekstiv na vjiskovu tematyku: prahmastylistychnyy aspekt* (Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata filolohichnykh nauk). Lviv: Khersonskiy derzhavnyy universytet.
- Shmelev, D. N. (1964). *Ocherki po semasiologii russkogo yazyika*. Moskva: Prosveschenie.
- Schur, G. S. (1974). *Teoriya polya v lingvistike*. Moskva: Nauka.
- Yartseva, V. N. (ed.). (1990). *Lingvisticheskii entsiklopedicheskii slovar*. Moskva: Sovetskaya entsiklopediya.
- Akhmad, I., Chmel, V. (2011). Association as Linguistic Phenomenon. Retrieved from: http://www.kamts1.kpi.ua/sites/default/files/files/ahmad%20chmel_association.pdf.
- Crystal, D. (2008). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics*. 6th ed. London: Blackwell.
- Deese, J. (1965). *The structure of associations in language and thought*. Baltimore: Johns Hopkins Press.
- Defining Antonymy: A Corpus-based Study of Opposites Found by Lexico-syntactic Patterns (2010). Retrieved from: <http://www.ai.rug.nl/~anja/public/Lobanovaetal.pdf>.
- Fass, D. (1997). *Processing Metonymy and Metaphor*. London: Simon Fraser University.
- Geeraerts, D. (2010). *Theories of Lexical Semantics*. Oxford: Oxford University Press.
- Jones, S., Murphy, M. L., Paradis, C., Willnersuse, C. (2012). *Antonyms in English: Construals, Constructions and Canonicity*. Retrieved from: http://assets.cambridge.org/9780521761796/excerpt/9780521761796_excerpt.pdf.
- Lakoff, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors we live by*. Chicago: University of Chicago Press.

- Paradis, C. (2013). Binary opposition: A spatial configuration of comparison of opposite properties along a meaning dimension. *Oppositeness / Contrariety: From Spatial Perception to Spatial Cognition (Or the Other Way Round?)*. Retrieved from: <http://portal.research.lu.se/ws/files/6072485/4113136.pdf>.
- Scheible, S., Schulte im Walde, S., Spinogrum, S. (2013). Uncovering Distributional Differences between Synonyms and Antonyms in a Word Space Model. *International Joint Conference on Natural Language Processing*. Retrieved from: <https://aclweb.org/anthology/I13/I13-1056.pdf>.
- Truszczynska, A. (2002/2003). Conceptual metonymy – the problem of boundaries in the light of ICMs. *Poznan Studies in Contemporary Linguistics*, 38, 221-237.
- Willners, C. (2001). *Antonyms in Context*. Lund: Lunds universitet.

*Дата надходження до редакції 02.11.2019 р.
Ухвалено до друку 21.11.2019 р.*

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192338>

УДК 811.111:165.94(045)

ВЕРБАЛІЗАЦІЯ КОНЦЕПТУ СТРАХ В АНГЛІЙСЬКОМОВНОМУ МОЛОДІЖНОМУ АНТИУТОПІЧНОМУ РОМАНІ СЮЗАННИ КОЛЛІНЗ “THE HUNGER GAMES”

ШКУТА О. Г.

викладач

Київський національний лінгвістичний університет

lena.ov4aruck@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2582-0924>

Статтю присвячено проблемі вербалізації концепту СТРАХ в англійськомовному молодіжному романі-антиутопії американської письменниці Сюзанни Коллінз “The Hunger Games”. У роботі виявлено основні інваріантні ознаки антиутопічних романів і молодіжних романів-антиутопій зокрема. Шляхом текстово-інтерпретаційного аналізу матеріалу дослідження виокремлено засоби вербалізації концепту СТРАХ, серед них визначено найбільш частотні та репрезентативні маркери досліджуваного концепту. З’ясовано засоби актуалізації концепту СТРАХ у площині дихотомії часу і простору в тексті молодіжного роману-антиутопії; ідентифіковано емоційні засоби реалізації концепту СТРАХ, простежено етапи зростання напруги як чинника вияву страху. Зроблено висновки про домінуючі лінгвальні засоби актуалізації концепту СТРАХ у молодіжному романі-антиутопії Сюзанни Коллінз “The Hunger Games”.

Ключові слова: концепт, антиутопія, молодіжна антиутопія, страх, вербалізація.

VERBALIZATION OF THE CONCEPT OF FEAR IN THE ENGLISH YOUTH DYSTOPIAN NOVEL “THE HUNGER GAMES” BY SUZANNE COLLINS

SHKUTA Olena Heorhiivna

Lecturer

Kyiv National Linguistic University

lena.ov4aruck@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-2582-0924>

Introduction. The article focuses on the problem of the concept of FEAR verbalization in the English-language youth dystopian fiction novel “The Hunger Games” by American writer Suzanne Collins. The main invariant features of dystopian novels in general, and, in particular, of youth dystopian fiction novels, are detected.

The purpose of the article is to identify the means of verbalization of the concept of FEAR as a component of the invariant model in youth dystopian fiction novel *The Hunger Games* by American writer Suzanne Collins.

The following **methods** are applied to analyze the data: descriptive method, the method of lexicographic analysis and vocabulary definitions’ analysis.

The results. Based on the textual analysis the means of the concept of FEAR verbalization are identified, and the most frequently presented lexical units of its verbalization in *The Hunger Games* are highlighted. Localization of FEAR in the youth dystopian fiction novel in time and space is explored, as well as the manifestations of the emotion of FEAR, the development of successive stages of FEAR growth. The study has revealed that the main invariant features of dystopian novels are totally controlled by society, obligatory unanimity of its members, quest, external conflict. The significance of Suzanne Collins’ interpretation of the tiniest nuances of the emotion of FEAR is summed up. The article states that the FEAR in the novel is inexplicable, existential and motivated by certain circumstances.

The research makes the **conclusion** that the concept of FEAR plays an important role in the poetics of dystopian youth fiction novels, testifying to the author as a master of psychological analysis.

Key words: concept, dystopia, youth dystopian fiction, fear, verbalization.

Формулювання проблеми та обґрунтування її актуальності. Традиційно вважається, що СТРАХ – емоційний багатоаспектний концепт, пов’язаний із психологією, соціологією і лінгвістикою. СТРАХ у системі людських емоцій ми трактуємо, слідом за І. В. Борсуковою, як психічну емоцію, що відображає ставлення людини до самої себе і навколишнього світу та характеризується мімічними, психосоматичними і поведінковими змінами (Борсукова, 2008). Хоча страх і вважається емоцією, притаманною всім народам, у різних культурах він набуває різноманітних форм і, відповідно, способів вираження. З огляду на індивідуально авторську свідомість, цей концепт постає надзвичайно яскравою і непередбачуваною величиною, що відображає менталітет, особистісні риси, уподобання та особливості світогляду автора (Катермина, 2017).

Актуальність нашої роботи обумовлена все більшою популярністю англійськомовних текстів, що належать до жанру молодіжної антиутопії і необхідністю аналізу засобів вербалізації концепту СТРАХ, адже страх є однією з базових емоцій, такими, як радість, сум і гнів, що в художньому тексті отримують вербальну репрезентацію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ця розвідка спирається на праці двох типів. По-перше, це роботи, у яких досліджено інваріантні риси молодіжних романів-антиутопій (Гетман, 2016; Игнатова, 2015; Лекаревич, 2016; Лукашенко, 2010; Скоропанова, 2006; Dean, 2014; Hollis, 2019); по-друге, це розвідки, які присвячені дослідженню емоційних концептів, зокрема, дослідженню концепту СТРАХ (Акетина, 2013; Барсукова, 2008; Белоусов, 2005; Вотякова, 2014; Катермина, 2017; Миллер, 2000; Петрова, 2011; Тарасова, 2003; Шаюк, 2008).

Згідно з М. Холліс, однією з найважливіших рис, притаманних для “універсуму антиутопій”, спрямованих на підліткову аудиторію, є розстановка акцентів у співвідношенні статусу дорослого і підлітка. Набір сюжетних колізій, за допомогою яких може знижуватися статус дорослого стосовно дитини, досить різноманітний: батьки можуть бути недієздатні, девіантні за мірками спільноти, мертві, некомпетентні і т. д. Батьки / опікуни часто не володіють інформацією про фальсифікації реальності, яка відома підліткам, або нездатні змінити чинний порядок. Початком розвитку сюжету багатьох антиутопій є підготовка до ініціації, яка має на меті вивести підлітка із соціального статусу опікуваного і розпочати його самостійне життя. Усі етапи становлення героя молодіжного антиутопічного роману супроводжуються цілою гамою різноманітних емоцій, серед яких домінуючим є постійне почуття страху, що вербалізуються в тексті за допомогою широкого спектру лексичних засобів (Hollis, 2019).

Емоційна мовна картина світу автора відображає певний спосіб концептуалізації дійсності і визначається як сукупність емоційних уявлень, емоційних понять, емоційних концептів, при вербалізації яких формуються складні смислові утворення, що володіють певною структурою. Як відомо, властивий мові спосіб концептуалізації дійсності універсальний і національно специфічний одночасно, що виявляється і при вербалізації емоцій (Барсукова, 2008).

СТРАХ, поза сумнівом, є одним з найбільш базових концептів навколишньої дійсності. А.Ю. Шаюк вважає страх, поряд з гнівом, сумом і задоволенням, однією з чотирьох базових емоцій людини. Таким чином, культурна складова відносин, що викликаються почуттям страху, не може не залишитися непоміченою. Страх є важливим компонентом культури будь-якого суспільства. З огляду на сказане цікаво простежити, як у свідомості героя молодіжної антиутопії концептуалізується це складне явище (2008, с. 110).

Мета статті – виявити засоби вербалізації концепту СТРАХ як складника інваріантної моделі молодіжної антиутопії. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких завдань:

- з’ясувати диференційні ознаки англійськомовних антиутопічних романів;
- встановити інваріантні ознаки англійськомовного молодіжного антиутопічного роману Сюзанни Коллінз “The Hunger Games”;
- визначити особливості вербалізації концепту СТРАХ в англійськомовному молодіжному романі-антиутопії Сюзанни Коллінз “The Hunger Games”;

• здійснити аналіз лексичних засобів вербалізації емоційного концепту СТРАХ в англійськомовному молодіжному романі-антиутопії Сюзанни Коллінз "The Hunger Games".

Виклад основного матеріалу. Антиутопія як жанр сформувалася у ХХ столітті. За цей час дослідженню творів цього жанру приділено значну увагу. У сучасному світі романи-антиутопії все більше набувають популярності, що можна пояснити: 1) актуальною проблематикою (війна, мир, життя людей до / після катастрофи, спроби вийти з кризи, соціальний і політичний устрій суспільства, влада тощо); 2) популяризацією низки творів, що було екранізовано, зокрема, "The Hunger Games" Сюзанни Коллінз (Гетман, 2016).

Є. О. Шкловський зазначає, що "автор антиутопії формує антиутопічний соціально-авантюрний роман із найрізноманітніших, різностильових елементів, досягаючи органічного поєднання всіх елементів за допомогою пародії та іронії" (1991, с. 13).

Своєрідний комплекс типових тем антиутопії виділяє А. К. Жовківський, наприклад: тотальний контроль суспільства, обов'язкова одностайність його членів, квест, у результаті якого герой знаходить "гармонійний синтез усіх традиційно протилежних полюсів", зовнішній конфлікт між "звичайним героєм" і володарем, що доповнюється "внутрішньою суперечливістю кожного з них" (1994, с. 172).

Романи-антиутопії поділяють на декілька жанрових різновидів: апокаліптична антиутопія, сатирична антиутопія, аналітична антиутопія, революційна антиутопія, молодіжна антиутопія та ін. (Лукашенко, 2010).

Термін "молодіжна антиутопія" не загально визнаний і не усталений, його використовують переважно для каталогізації книг в онлайн-бібліотеках на позначення книг для підліткової аудиторії (12 – 18 років), хоча деякі бібліотеки розширюють віковий діапазон читача цього жанру до 21 року, відзначаючи при цьому той факт, що більшість дорослих людей із цікавістю читають такі книжки (Іконнікова, 2008). Однією з особливостей молодіжних антиутопій є головний герой (часто – героїня) – підліток, зазвичай 12 – 18 років (такого ж віку і сама цільова аудиторія жанру), який дорослішає з розвитком сюжету (Игнатова, 2015).

Молодіжні антиутопії дотримуються властивої всім антиутопіям соціально-критичної спрямованості. Однак для "дорослих" антиутопій характерним вважається сатиричне зображення "тоталітарної утопії". Натомість у молодіжних антиутопіях іронія зведена до мінімуму, тобто в цих текстах панує трагічний і героїчний пафос, пріоритетом стає реалізація ідей альтруїзму і бунту (останньому приділяється набагато більше уваги, ніж у "дорослій" антиутопії) (Dean, 2014). "Дорослу" і молодіжну антиутопію об'єднує спільна спроба пізнання "конформізму та індивідуалізму" в межах тоталітарного суспільства. Зазвичай еволюція героя полягає у виході за межі безпечного "ми" і усвідомлення себе як особистості. Варто також відзначити, що якщо герой "дорослої" антиутопії може зазнати поразки і знову повернутися до колективного, то герой молодіжної антиутопії має все ж таки перемогти систему, навіть за рахунок власного життя (Hollis, 2019).

Одним із найвідоміших авторів сучасних молодіжних романів-антиутопій є Сюзанна Коллінз – авторка книжкової серії "The Hunger Games", першу книжку якої опублікувало видавництво "Scholastic Press" у 2008 році. За словами авторки, на написання роману її надихнув грецький міф про героя Тезея та чудовиська Мінотавра. Крім того, з досвіду батька, офіцера повітряних сил, вона чимало знала про голод, злидні, війну. Саме із цих двох джерел і постала яскрава антиутопія й пародія на телевізійні реаліті-шоу, дія якої відбувається в майбутньому на терені сьгоднішніх Сполучених Штатів у вигаданій країні Панем.

У своєму молодіжному романі-антиутопії Коллінз звертається до психологічних переживань героїв, її цікавить проблема зіткнення людини з незвичайним, коли під впливом справжнього страху героєві необхідно зробити вибір, який визначає всю його подальшу долю. Авторку цікавить людина в переломний момент свого життя.

Молодіжні романи-антиутопії, як і будь-які художні твори, характеризуються особливостями індивідуальної концептосфери автора. Центральною одиницею когнітивної парадигми дослідження художнього тексту є художній концепт. Проблеми концептуалізації навколишньої дійсності вперше були розглянуті в працях В. фон Гумбольдта (1985) і О. О. Потебні (1993). Концепт формується між значенням слова і змістом поняття, де значення слова – зв'язок між словесним знаком і змістом поняття, його сигніфікатом, а зміст поняття – зв'язок між обсягом поняття та референтом (Петрова, 2011).

Характер і способи репрезентації концепту в художньому творі того чи іншого автора визначають особливості його індивідуальної концептосфери. Часто відбувається збагачення змісту концепту індивідуальними доповненнями змістовного і прагматичного характеру (Акетина, 2013).

Таким чином, у художньому тексті, що є результатом мовленнєво-розумової діяльності, автор вербалізує свою власну концептуальну картину світу. Виходячи з цього, на основі когнітивного аналізу художнього тексту видається можливим відтворити моделі концептуальної картини світу автора або виявити фрагменти її змісту – власне концепти (Скоропанова, 2006).

В узагальненому визначенні художнього концепту, представленому Л. В. Міллер, справедливо наголошено на діалектиці узуального й індивідуального: художній концепт розглядається як “складне ментальне утворення, яке належить не тільки індивідуальній свідомості, а й (як інтенціональні складники естетичного досвіду) психоментальній сфері певного суспільства”, як “універсальний художній досвід, зафіксований у пам'яті та здатний виступати ферментом і будівельним матеріалом при формуванні нових художніх смислів” (Міллер, 2000, с. 10).

Дослідники припускають наявність “емоційного залишку в тексті художнього твору, який викликає в людини певним чином спрямовані ті чи інші емоції (Белоусов, 2005, с. 23). Емоційний простір художнього тексту – це структурована частина його організації, яка зумовлена структурно-функціональною якістю, здатною викликати в процесі сприйняття змісту динамічний континуум емоцій.

Емоційні концепти як “кванти” структурованого досвіду деяких елементів емоційної сфери свідомості, які формують окремий прошарок концептуальної картини світу та виражаються вербально, у тексті художнього твору являють собою “когнітивні репрезентації емоцій” (Болотнова, 2009, с. 21). Зацікавлення в дослідженні номінацій емоцій визначається їхнім соціокультурним і психофізичним значенням, а також складною для аналізу абстрактною природою.

Однією з базових емоцій, що можуть бути репрезентовані вербально, разом із радістю, сумом і гнівом, є страх. З огляду на це, можемо стверджувати, що аналіз засобів вербалізації емоційного концепту СТРАХ – важливий аспект дослідження антиутопічного тексту. Його вербалізація відображає всі фізіологічні та психологічні процеси, що відбуваються з героєм, який відчуває цю емоцію (Вотякова, 2014).

Концепт СТРАХ має високу семантичну щільність у розглянутому творі американської письменниці, що змушує зробити висновок про значущість для Коллінз з'ясування механізмів переживань героїв, аналізу емоції страху, адже “ціннісна складова концепту, так само, як і складові його понятійних та перцептивно-образних ознак, уважаються облігаторними” (Широкова, 2014).

Набір мовних засобів, за допомогою яких вербалізується емоція страх, дуже різноманітний. В англійській мовній традиції концепт СТРАХ представлений такими лексемами: *fear, dread, fright, alarm, dismay, consternation, panic, terror, horror, angst, awe, recoil* та ін.

При аналізі молодіжного роману-антиутопії “The Hunger Games” було виявлено, що домінантним репрезентантом концепту СТРАХУ є лексема “*fear*” і її похідні: *I didn't pick it up for fear I would keel over and be unable to regain my feet* (Коллінз, 2008, с. 28). *Fearing*

the smell of meat will draw unwanted predators – fresh blood is bad enough – I make a good meal out of the greens and roots and berries Rue and I gathered today (Коллінз, 2008, с. 221). Окрім нього, авторка звертається до таких засобів актуалізації концепту: *I'm seized with terror, weak from my head wound, shaking* (Коллінз, 2008, с. 284). *The heat is horrible, but worse than the heat is the smoke, which threatens to suffocate me at any moment* (Коллінз, 2008, с. 170). *I hug her, because I know these next few hours will be terrible for her* (Коллінз, 2008, с. 15). *It's always dreadful and does nothing to win favor with the crowd* (Коллінз, 2008, с. 65).

Лексеми з меншою частотністю вживання формують периферію концепту СТРАХ: *I peer through the bushes, afraid the Careers have returned, trapping me here for an indefinite time* (Коллінз, 2008, с. 223). *The haggard, pale face of a boy slides into view, and after an initial jolt of alarm, I feel better* (Коллінз, 2008, с. 285). *But even as I utter the words, I feel my insides contracting with anxiety and guilt at the sight of her, and while I can't pull it up, I know some bad memory is associated with her* (Коллінз, 2008, с. 76). *Now if I roll over in my sleep, I won't go crashing to the ground* (Коллінз, 2008, с. 154). *She carefully selects an almost dainty-looking number with a cruel, curved blade* (Коллінз, 2008, с. 280). *The more likable he is, the more deadly he is* (Коллінз, 2008, с. 71). *The energy field enclosing the roof prevents any desperate form of escape* (Коллінз, 2008, с. 138). *The dread that we may come face-to-face at any moment in this arena* (Коллінз, 2008, с. 155). *Clove is scrambling backward on all fours, like a frantic insect, too shocked to even call for Cato* (Коллінз, 2008, с. 282). *I'm completely overcome with stage fright* (Коллінз, 2008, с. 122).

Страх може бути описаний з погляду його обґрунтованості і вмотивованості або відсутності реальних причин для його появи, тобто ірраціональний страх. Він найчастіше сприймається як причина, що породжує дискомфортний, болісний стан, здатний паралізувати волю людини. Це негативна емоція, тому що викликає неприємні почуття і виникає при оцінці ситуації як небезпечної і шкідливої, а також при активізації всіх ресурсів для боротьби з певними загрозливими обставинами. Страх може бути пов'язаний із тим, що сталося, відбувається або може відбутися. Найчастіше його досить важко контролювати, і він здатний викликати параліч або паніку (Вежбицкая, 1996).

Страх розглядається як психічний стан, що виникає на основі інстинкту самозбереження, як реакція на небезпеку (Рассел, 1991). Відчуття, пов'язані зі страхом, тривогою, панікою, фобіями, сприйняття жахливих епізодів, уявлення страшних картин свого і чужого життя лежать в основі базового шару відповідного концепту. Він здебільшого супроводжується руховими виявами та змінами у функціях внутрішніх органів, втратою волевого контролю і бурхливим вираженням емоційних переживань, а також має різні форми та інтенсивність (Солнышкина, 1993).

Відомо, що страх є захисною реакцією організму, яка допомагає швидко й ефективно реагувати на небезпечні ситуації. До фізіологічних виявів страху, описаних у спеціальній літературі, належать: збільшення клітинного метаболізму, підвищення швидкості припливу крові, часте серцебиття, підвищення рівня адреналіну, глюкози, підвищення артеріального тиску й активності мозку, розширення зіниць, посилення кровотоку в нижніх кінцівках, зниження периферичної температури, що викликає блідість (Далквіст, 1989). Усе це так чи інакше відображено в мові при описі стану страху (Шаюк, 2008).

Концепт СТРАХ у молодіжному антиутопічному романі "The Hunger Games" Сюзанни Коллінз репрезентований у різноманітних ситуаціях і часто не містить пряму номінацію. Індивідуально-авторське розуміння страху Коллінз зводиться до таких перцептивно-образних ознак: *I pace the floor, heart beating too fast, breathing too short* (Коллінз, 2008, с. 138). *But the adrenaline pumping through my body would never allow me to follow him, so I can't let him go* (Коллінз, 2008, с. 333). *I know I need to keep moving, but I'm trembling and lightheaded now, gasping for air* (Коллінз, 2008, с. 172). *Feeling too vulnerable on the ground with my lopsided hearing, I scale a tree to wait* (Коллінз, 2008, с. 225). *But as I start to work my way out of the band, I feel a cold liquid seeping into my vein from one of the tubes and almost immediately lose consciousness* (Коллінз, 2008, с. 443).

Подекуди в романі Коллінз відбувається уособлення страху, тобто наділення цього почуття антропоморфними рисами. У рамках цієї моделі виявлено, що страх втілюється в образі атакувального, активного об'єкта. У такій ситуації страх наділений якостями живої істоти: *Fear shoots through me, but I have enough sense to keep still* (Коллінз, 2008, с. 183). *This is the nature of the tracker jacker venom, so carefully created to target the place where fear lives in your brain* (Коллінз, 2008, с. 193). *My fear comes out as anger* (Коллінз, 2008, с. 312). *A fear of the cracked tongue, aching body and fuzzy mind brought on by my previous dehydration creeps into my consciousness* (Коллінз, 2008, с. 321).

У молодіжному антиутопічному романі “The Hunger Games” часто відображено причину почуття страху: *They play her death in full, the spearing, my failed rescue attempt, my arrow through the boy from District 1's throat, Rue drawing her last breath in my arms* (Коллінз, 2008, с. 355). *He'd have bled to death for sure without it* (Коллінз, 2008, с. 361). *Over a period of several weeks, the competitors must fight to the death* (Коллінз, 2008, с. 18). *But the money ran out and we were slowly starving to death* (Коллінз, 2008, с. 27). *This geographical advantage was a major factor in the districts losing the war that led to my being a tribute today* (Коллінз, 2008, с. 58).

На концептуальному рівні свідомості емоція – це ланка розгорнутого причинно-наслідкового ланцюга, який включає три послідовних позиції: подія, яка викликала емоцію, власне емоція та реакція на неї. Часто в молодіжному романі-антиутопії Сюзанни Коллінз представлені етапи розвитку реакції на страх: безстрашність (*In the fall, a few brave souls sneak into the woods to harvest apples* (Коллінз, 2008, с. 6)), занепокоєння (*The dress hangs in such a way that I don't have to lift the skirt when I walk, leaving me with one less thing to worry about* (Коллінз, 2008, с. 120)), роздратування (*It's a voice that provokes first irritation and then eagerness* (Коллінз, 2008, с. 344)), фізичний біль (*The numbness of his loss had passed, and the pain would hit me out of nowhere, doubling me over, racking my body withsobs* (Коллінз, 2008, с. 26)), страх (*You mean after I got over my fear of being burned alive* (Коллінз, 2008, с. 126)), жах (*There are murmurs of assent and then, to my horror, I hear the pack heading toward me* (Коллінз, 2008, с. 157)).

Як основні просторові образи, що беруть участь у реалізації концепту СТРАХ у молодіжному антиутопічному романі Сюзанни Коллінз “The Hunger Games”, слід назвати такі: образ будинку (*I got a glimpse of the wound on his thigh, gaping, charred flesh, burned clear down to the bone, before I ran from the house* (Коллінз, 2008, с. 176)), образ закритої кімнати (*Petrified, I lunge for him, but I'm caught and thrust back into another room, and a glass door seals between us* (Коллінз, 2008, с. 340)), образ лісу (*Now is the time to run away to the woods, to hide in the trees until the patient is long gone and in another part of the Seam the hammers make the coffin* (Коллінз, 2008, с. 340)), дороги (*Since I've no idea where the Careers are, the route back by the stream seems as good as any* (Коллінз, 2008, с. 223)) тощо.

Час і місце дії в молодіжному антиутопічному романі наповнені переживаннями героїв. Основними каналами зовнішнього вияву страху є вербальний і невербальний, при цьому провідна роль у загальній системі експресивних реакцій належить невербальним ознакам почуттів, тоді як їх мовний вияв досить рідко постає предметом авторського зображення. Страх, який відчувають персонажі роману Сюзанни Коллінз “The Hunger Games”, виражений як імпліцитно (*The crowd draws in a collective breath and then you can hear a pin drop, and I'm feeling nauseous and so desperately hoping that it's not me, that it's not me, that it's not me* (Коллінз, 2008, с. 20)), так і експліцитно (*I know it's a girl now, I can tell by the pleading, the agonized scream that follows* (Коллінз, 2008, с. 20)).

Страх репрезентовано як щось вороже, те, із чим потрібно боротися. Герої молодіжних антиутопічних творів можуть перемагати свій страх, але не можуть бути зломлені ним: *I can't go down without a fight* (Коллінз, 2008, с. 139). *If I had the guts to go in and fight for it against the other twenty-three tributes* (Коллінз, 2008, с. 146). *I remember him shaking his head, telling*

me not to go into the fight for the supplies, when all along, all along he'd planned to throw himself into the thick of things (Коллінз, 2008, с. 159). Because Thresh would have never gone down without a fight (Коллінз, 2008, с. 303). Where they're guaranteed a bloody fight to the death with nothing to block their view (Коллінз, 2008, с. 321). Over a period of several weeks, the competitors must fight to the death (Коллінз, 2008, с. 18). This was the one defense the rebels found to battle the wasps (Коллінз, 2008, с. 185). Now it seems the other tributes were just minor obstacles, distractions, keeping us from the real battle of the Games (Коллінз, 2008, с. 322). I struggle again to remember that moment over Glimmer's body (Коллінз, 2008, с. 149).

Висновки і перспективи подальших досліджень. Концепт СТРАХ постає домінантним і характерним для молодіжних романів-антиутопій. Це свідчить про те, що автори таких творів є справжніми майстрами охудоженого психологічного аналізу.

Отже, вираження страху в молодіжних антиутопічних романах, як і інших базових емоцій, містить певний універсальний компонент (це негативна емоція, притаманна всім антиутопічним романам), але вона також має і певні унікальні риси, властиві саме молодіжним текстам-антиутопіям (так, для роману Сюзанни Коллінз "The Hunger Games" характерним є зв'язок страху із серцем, прагнення до емоційної рівноваги, спокою, бажання перебороти страх).

Засоби вербалізації концепту СТРАХ, виявлені в процесі проведеного дослідження, створюють страшну, гнітючу атмосферу молодіжних антиутопічних романів, де зображено ситуації, що виходять за межі звичного для читача світоустрою. Вербалізація цього концепту відображає всі фізіологічні та психологічні процеси, що відбуваються з героєм, який відчуває цю емоцію.

Перспективою подальших наукових розвідок вважаємо виявлення специфіки відтворення засобів вербалізації концепту СТРАХ у молодіжному романі-антиутопії Сюзанни Коллінз "The Hunger Games" українською мовою.

ЛІТЕРАТУРА

- Акетина, О. С. (2013). Концептуальний аналіз художественного тексту и художественный концепт. *Вестник Адыгейского государственного университета*, 1 (114).
- Барсукова, И. В. (2008). Систематизация лингвистических концептов эмоциональных состояний. *Вестник СамГУ*, 4(63), 13-18.
- Белоусов, К. И. (2005). Эмоциональное пространство текста. *Вестник высшей школы*, 7, 23-26.
- Болотова, Н. С. (2009). *Филологический анализ текста*. Москва: Флинта.
- Вежбицкая, А. (1996). *Язык. Культура. Познание*. Москва: Рус. словари.
- Вотякова, И. А. (2014). Концепт СТРАХ в русском языке. *Вестник Удмуртского университета*, 4, 179-183.
- Гетман, Ю. С. (2016). К вопросу изучения романа-антиутопии на современном. *Збірник наукових праць з актуальних проблем економічних наук*, 7-9.
- Гумбольдт, В. (1985). *Язык и философия культуры*. Москва: Прогресс.
- Жолковский, А. К. (1994). *Замятин, Оруэлл и Хворобьев: о снах нового типа*. Москва: Наука.
- Игнатова, И. В. (2015). Отличительные черты молодежной антиутопии как жанра художественной литературы (на примере трилогии С. Коллинз "The Hunger Games"). *Российский гуманитарный журнал*, 4(6), 440-449.
- Іконнікова, М. В. (2007). Антиутопічний дискурс в оцінці літературознавства ХХ століття. *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка*, 33, 142-145.
- Катермина, В. В. (2017). Концепт HORROR и языковая личность Стивена Кинга. *Актуальные вопросы современной филологии и журналистики*, 3(26), 65-71.
- Лекаревич, Е. В. (2016). Маскулыт для подростков: жанр антиутопии. *Детские чтения*, 135-151.
- Лукашёнков, И. Д. (2010). Антиутопия как социокультурный феномен начала ХХІ века. *Ярославский педагогический вестник*, 4(1), 286-288.

- Миллер, Л. В. (2000). Художественный концепт как смысловая и эстетическая категория. *Мир русского слова*, 4, 39-45.
- Орлова, Р. (2010). *Амброз Бирс*. Москва: Наука.
- Петрова, Л. А. (2011). Художественный концепт в современной лингвокогнитологии. *Вісник Дніпровського університету*, 17 (3), 137-145.
- Потебня, А. А. (1993). *Мысль и язык*. Киев: СИНТО.
- Скоропанова, И. (2006). *Русская постмодернистская литература*. Москва: Флинта: Наука.
- Солнышкина, М. И. (1993). *Общее и различное в формировании и структуре фразеотематического поля в разных языках (на материале фразеотематического макрополя мореплавания русского и английского языков)*. (Дисс. канд. филол. наук). Саратовский государственный университет, Саратов.
- Тарасова, И. А. (2003). *Идиостиль Георгия Иванова: когнитивный аспект*. Саратов: Изд-во Саратовского университета.
- Шаюк, А. Ю. (2008). Абсурд как доминанта структурно-семантического пространства текста в репрезентации концепта СТРАХ /ANGST (на материале романов Ф. Кафки). *Вестник Ленинградского государственного университета им. А.С. Пушкина*, 108-118.
- Широкова, И. А. (2014). Образ автора в художественном произведении: отражение отражаемого. *Вестник Челябинского государственного университета. Филология*, 23, 103-106.
- Шкловский Е. А. (1991). Ускользающая реальность. *Лит. обозрение*, 2, 10-18.
- Dalkvist, J., Rollenhagen, C. (1989). *Reports from the Department of Psychology*. Stockholm: Univ. Press.
- Dean, M. (2014). *Our young-adult dystopia*.
- Hollis, M. (2019). *Dystopian Reality or Dystopian Fiction*.
- Russell, J. A. (1991). Culture and the categorization of emotions. *Psychological Bulletin*, 110(3), 426-450.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Collins, S. (2008). *The Hunger Games*. Wilkinsburg: Scholastic Corporation.

REFERENCES

- Aketyna, O. S. (2013). Kontseptual'nyj analiz khudozhestvennoho teksta y khudozhstvennyj kontsept. *Vestnyk Adyhejskoho hosudarstvennoho unyversyteta*, 1 (114).
- Barsukova, Y. V. (2008). Systematyzptsyia lynchvystycheskykh kontseptov emotsyonal'nykh sostoianyj. *Vestnyk SamHU*, 4(63), 13-18.
- Belousov, K. Y. (2005). Emotsyonal'noe prostranstvo teksta. *Vestnyk vysshej shkoly*, 7, 23-26.
- Bolotova, N. S. (2009). Fylohohycheskyj analiz teksta. Moskva: Flynta.
- Vezhbytskaia, A. (1996). Yazyk. Kul'tura. Poznanye. Moskva: Rus. slovary.
- Votyakova, Y. A. (2014). Kontsept STRAKh v russkom iazyke. *Vestnyk Udmurtskoho unyversyteta*, 4, 179-183.
- Hetman, Yu. S. (2016). K voprosu yzucheniya romana-antyutopyy na sovremennom. *Zbirnyk naukovykh prats' z aktual'nykh problem ekonomichnykh nauk*, 7-9.
- Humboldt, V. (1985). Yazyk y fylosofyia kul'tury. Moskva: Prohress.
- Zholkovskiy, A. K. (1994). *Zamiatyn, Oruell y Khvorob'ev: o snakh novoho typu*. Moskva: Nauka.
- Yhnatova, Y. V. (2015). Otlychitel'nye cherty molodezhnoj antyutopyy kak zhanra khudozhestvennoj lyteratury (na prymere trylohyy S. Kollynz "The Hunger Games"). *Rosyjskyj humanytranyj zhurnal*, 4(6), 440-449.
- Ikonnikova, M. V. (2007). Antyutopichnyj diskurs v otsintsi literaturoznavstva XX stolittia.
- Katermyna, V. V. (2017). Kontsept HORROR y iazykovaia lychnost' Styvena Kynha. Aktual'nye voprosy sovremennoj fylohohy y zhurnalistyky, 3(26), 65-71.

- Lekarevych, E. V. (2016). Masskul't dlia podrostkov: zhanr antyutopyy. Detskiye chteniya, 135-151.
- Lukashionok, Y. D. (2010). Antyutopyia kak sotsyokul'turnyj fenomen nachala XXI veka. Yaroslavskij pedahohichesky jvestnyk, 4(1), 286-288.
- Myller, L. V. (2000). Khudozhestvennyj kontsept kak smyslovaia y estetycheskaia katehoryia. Myr russkoho slova, 4, 39-45
- Orlova, R. (2010). Ambroz Byrs. Moskva: Nauka.
- Petrova, L.A. (2011). Khudozhestvennyj kontsept v sovremennoj lynchokohnytolohyy. Visnyk Dniprovs'koho universytetu, 17 (3), 137-145.
- Potebnia, A. A. (1993). Mysl' y iazyk. Kyev: SYNTO.
- Skoropanova, Y. (2006). Russkaia postmodernystskaia lyteratura. Moskva: Flynta: Nauka.
- Solnyshkyna, M. Y. (1993). Obschee y razlychnoe v formirovanyy y strukture frazeotematycheskoho polia v raznykh iazykakh (na materyale frazeotematycheskoho makropolia moreplavanyia russkoho y anhlyjskoho iazykov). (Dyss. kand. fylol. nauk). Saratovskij hosudarstvennyj unyversytet, Saratov.
- Tarasova, Y. A. (2003). Ydyostyl' Heorhyya Yvanova: kohnytyvnyj aspekt. Saratov: Yzd-vo Saratovskoho unyversyteta.
- Shaiuk, A. Yu. (2008). Absurd kak domynanta strukturno-semantycheskoho prostranstva teksta v reerezenatsyy kontsepta STRAKh / ANGST (na materyale romanov F. Kafky). Vestnyk Lenynhradskoho hosudarstvennoho unyversyteta ym. A. S. Pushkyna, 108-118.
- Shyrokova, Y. A. (2014). Obraz avtora v khudozhestvennom proyzvedenyy: otrazhenye otrazhaemoho. Vestnyk Cheliabynskoho hosudarstvennoho unyversyteta. Fylolohyya, 23, 103-106.
- Shklovskij E. A. (1991). Uskol'zaiuschaia real'nost'. Lyt. obozrenye, 2, 10-18.

*Дата надходження до редакції 12.11.2019 р.
Ухвалено до друку 21.11.2019 р.*

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192343>

УДК 811.161.2

ДЕСКРИПТИВНІ І ПРЕСКРИПТИВНІ НОРМИ В ЛІНГВІСТИЦІ

ХОДАКОВСЬКА Н. Г.

кандидат філологічних наук, доцент
Київський національний лінгвістичний університет
khodakn@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9493-7261>

У статті здійснено теоретичне та практичне переосмислення понять дескриптивної і прескриптивної норм у лінгвістиці. Охарактеризовано поняття мовної норми як сукупності правил реалізації мовної системи, окреслено підходи до вивчення норми та різні терміни цього поняття в мовознавстві. Установлено фактори розподілу норми на експліцитну і імпліцитну й проаналізовано джерела формування цих норм у німецькій мові. Описано поняття “дескриптивна норма”, “прескриптивна норма”. Виявлено характерні ознаки дескриптивної норми, а також фактори виникнення, характерні особливості та функції прескриптивної норми. Розглянуто статус дескриптивних і прескриптивних норм у німецькій мові. Диференційовано дескриптивний і прескриптивний підходи до вивчення мови.

Ключові слова: мовна норма, дескриптивна норма, прескриптивна норма, експліцитна норма, імпліцитна норма.

DESCRIPTIVE AND PRESCRIPTIVE NORMS IN LINGUISTICS

KHODAKOVSKA Natalja Hryhorivna
Ph. D. in Philology, Associate Professor
Kyiv National Linguistic University
khodakn@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-9493-7261>

Introduction. The linguistic norm is a defining feature of literary language at all stages of its development. This linguistic phenomenon is characterized by complexity and multidimensionality predetermined by internal and external conditionality of language development. It explains insufficient research of the language norm. Every language realizes the implicit and explicit norm. A codified component of the latter is referred to as a prescriptive norm and non-codified one is labeled as descriptive.

Purpose. The article focuses on determining the status of prescriptive and descriptive norms in linguistics.

Methods. The paper applies linguistic methods and techniques, including descriptive analysis, as well as methods of comparison, classification, and generalization.

Results. The research shows that the descriptive norm creates selection of already existing speech facts, based on the usage and the prescriptive norm. The descriptive standard (Ist-Norm) in German is related to the rules of a written language, rules of pronunciation and oral language. The spelling norm of the German language is always prescriptive, and the orthoepic norm is, on the contrary, descriptive, except for the media and public style. The process of German orthoepic norm codification is fostered by two trends. The representatives of the first movement consider the norm of pronunciation as an ideal and understand it as a prescriptive norm. Their opponents believe that the process of codification is descriptive. The prescriptive norm is ideal. Generally, the prescriptive approach covers the issues on standards in pronunciation, syntax, correct stylistic use of lexical means. The prescriptive norm is labelled as a “regulatory norm” because it has passed its own way, and is considered as fixed one in a form for a certain period of time and regulates the use of linguistic means in speech. The frame construction is part of the prescriptive

norm (Soll-Norm) of the German language, is characterized by a high degree of representation in texts of different styles and performs structural-syntactic and communicative-pragmatic functions in the sentence.

Conclusion. The descriptive norm represents various possibilities of a particular language system, accepted and implemented by the linguistic society of the world. Characteristic features of the descriptive norm are as follows: its determinism, development in the process of change and simultaneously with the change in the language system, variability. The properties of the prescriptive norm are codification, awareness and obligation for all speakers, taking into account social status. In German, prescriptive (*präskriptive*) and descriptive (*deskriptive*) rules are called Regeln rules.

Key words: language norm, descriptive norm, prescriptive norm, explicit norm, implicit norm.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Мовна норма як складне і багатоаспектне явище відображає закономірні процеси і явища, що відбуваються в мові та підтримуються мовленнєвою практикою. Основними джерелами мовної норми вважаються твори письменників-класиків і сучасних письменників. Мовній нормі, як і мові, притаманні, з одного боку, тенденція до стабільності, з іншого – динамізм, змінність. Норма не тотожна системі мови, але нерозривно з нею пов'язана. Зміни в системі мови спричиняють зміни в нормі, і навпаки, норма здатна змінювати систему мови. Для визначення норми окремі лінгвісти, зокрема Ж. Леклер, Р. Лодж, Г. Бардукова, Г. Яворська, застосовують дескриптивний та прескриптивний підходи (Leclerc, 1979; Lodge, 1997; Бардукова, 2012; Яворська, 2000). Дослідження норми нараховує вже більше пів століття, норму вивчали відомі лінгвісти, однак не всі аспекти цього явища описані точно й повно. Недостатнє вивчення проблематики мовної норми можна пояснити, очевидно, складністю і багатоаспектністю цього мовного явища. Розробка цього явища пов'язана безпосередньо з вивченням внутрішньої і зовнішньої обумовленості розвитку мови, оскільки розвиток літературної мови є оновленням її норм.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Функціонування різних типів *норми* в соціальному просторі мовної спільноти констатували багато вітчизняних і зарубіжних мовознавців. Для розмежування типів норм застосовували неоднакові підходи і пропонували різні терміни: *норма / відхилення від норми* (Арнольд, 2004; Бацевич, 2000;), *абсолютна норма / варіативні норми* (Антропова, 2013; Хомутова, 2005), *реалізована норма / норма, що реалізується* (Скворцов, 2005, с. 28 – 29), *норми першого рівня / норми другого рівня* (Алексеев, Григорьева, 1990, с. 18 – 22), *норма об'єктивна, соціальна / норма прескриптивна* (Жозьрьков, 2004; Кудрявцев, 1992); *норма експліцитна / імпліцитна* (Долинин, 2010; Ицкович, 2010). Однак подібний розподіл був лише зазначений у лінгвістичній літературі, але не отримав достатнього обґрунтування. Крім цього, не були достатньо чітко визначені критерії виділення, функції, характерні риси, статус досліджуваних понять. Основною причиною подібного розподілу слугувала різниця між кодифікованими мовними фактами і реальними мовленнєвими реалізаціями; головна відмінність між ними визначалася ступенем обов'язковості їх вживання (поширеність на весь мовний колектив або на окрему його частину), що і спричиняло зацікавленість до неоднаковості кожної з них. Неоднорідний склад колективу і є основною причиною різнотипного вияву *норми* всередині мовного колективу. Незважаючи на певну демократизацію сучасного суспільства, в якому виділяють групи мовців за віком, соціальним статусом, родом занять, походженням, освітою, культурним рівнем і т. ін., життя мовців проходить в абсолютно різних умовах, що не може не позначитися на виборі мовних засобів. Таким чином, лінгвістична норма кожної окремої групи формується насамперед під впливом об'єктивних умов, які пояснюють неідентичність різних імпліцитних норм.

У цій статті ставимо за мету проаналізувати дескриптивну і прескриптивну норми в лінгвістиці, зокрема в німецькій мові.

Завданнями розвідки є визначення факторів розподілу норми на експліцитну та імпліцитну; характеристика дескриптивної та прескриптивної норм у лінгвістиці; встановлення джерел і функцій формування дескриптивної та прескриптивної норм німецької мови; окреслення ознак дескриптивної та прескриптивної норм.

Виклад основного матеріалу дослідження з обґрунтуванням здобутих результатів.

Експліцитна норма поширюється на весь мовний колектив, є зразком. Ця категорія включає в себе фонетичні, лексичні, граматичні та інші кодифіковані норми літературної мови, а також норми, які офіційно не закріплені як норми, однак їх використовує більша частина мовців, незалежно від соціального прошарку. Імпліцитна норма функціонує всередині окремо взятої соціальної групи.

Важливим фактором розподілу *норми* на *експліцитну* і *імпліцитну* є вплив освітнього процесу. Здебільшого рідну мову дитина опановує в сім'ї, тобто всередині певної групи, що забезпечує спадковість – відтворення імпліцитної норми певної групи в мовленні нового носія мови. З огляду на сказане, потрібно згадати монографію І. М. Осовської “Сучасний німецькомовний сімейний дискурс”, у якій розглянуто сучасний німецький сімейний дискурс у когнітивно-семантичному аспекті та з’ясовано комунікативно-прагматичну специфіку, типи та види сучасного німецького сімейного дискурсу (Осовська, 2014, с. 394). У монографії встановлено, що основою гармонійного співіснування німецької пари є історично сформовані авторитети, індивідуалістичні цінності, пов’язані з особистим простором індивіда, наявність яких дозволяє досягти щастя, задоволення, спокою і захищеності (Осовська, 2014, с. 395).

Однак процес опанування мови продовжується в школі, де пропонують кодифіковані лінгвістичні факти експліцитної норми, які істотно відрізняються від вже опанованих. Отже, урахувавши обов’язковість освіти, у мовленні кожного носія мови функціонують як *імпліцитна норма* соціальної групи, до якої він належить, так і *експліцитна норма* певної мови. *Експліцитна норма* також неоднорідна. Відмінності між її кодифікованою і некодифікованою частиною є результатом еволюції норми, її постійного розвитку і оновлення. Розглядаючи кодифікацію як один з етапів становлення норми, у синхронії можна тлумачити некодифіковану частину експліцитної норми як передостанній етап цього процесу, а кодифіковану частину – як її кінцевий результат.

Отже, кодифікований складник *експліцитної норми* іменуємо терміном *прескриптивна норма*, а некодифіковану частину – *дескриптивна норма*.

Розробляючи проблеми літературної норми та її кодифікації, Б. Фаска виділяє *прескриптивну* і *дескриптивну норми* (Фаска, 1976, с. 98 – 101). Лінгвіст трактує дескриптивну норму як рівнозначну тим можливостям, що надає система; вона не виключає жодного варіанта з усіх можливих. Дескриптивна норма визначається лише системою мови з її внутрішніми зв’язками й переходить разом зі змінами в систему мови. Наприклад, статус дескриптивної норми завжди має норма діалектів. *Дескриптивна норма* – репрезентант усіх реальних, реалізованих можливостей певної мовної системи, що прийняті і репродуковані лінгвосоціумом. Для дескриптивної норми, порівняно із прескриптивною, характерні інші риси: по-перше, дескриптивна норма оформлена стихійно, без свідомого втручання людини, що визначає її природний характер; по-друге, незафіксована в академічних виданнях (підручниках, словниках тощо); по-третє, орієнтація тільки на інтуїтивне уявлення про правильне / неправильне зумовлює послаблену імперативність дескриптивної норми, її недостатню усвідомленість мовним колективом і відносну нестабільність.

У діахронічному аспекті *дескриптивна норма* має перспективний характер (розширює використання потенційних можливостей мови, тяжіє до створення нових зразків). Але це не єдине джерело її формування. *Дескриптивна норма* спирається насамперед на *узус*, створюючи відбір уже наявних мовленневих фактів, а також на *прескриптивну норму*, завдяки наявності

в її складі нерівноцінних варіантів. Щодо **дескриптивної норми** (*Ist-Norm*) (норма, яка є, тобто реальна норма) у німецькій мові, потрібно згадати найперше норми писемної мови, що регулюються граматичними правилами, а також усну мову та вимову. Німецькі лінгвісти відзначають, що орфографічна норма завжди прескриптивна, орфоепічна норма має, навпаки, рекомендований характер і є дескриптивною, окрім засобів масової інформації та ораторського мистецтва (Демидович, 1996, с. 48 – 49).

Основою розвитку німецької національної мови була не розмовна мова великого міського центру, а писемна мова міських і князівських канцелярій, мова друкарів, мова Біблії Мартіна Лютера і клерикальної літератури епохи Реформації, мова граматиків-нормалізаторів, мова буржуазної національної літератури XVIII – XIX ст. Могутнім знаряддям мовної уніфікації стало виникнення книгодрукування у середині XV ст. Однією з головних причин, що Німеччина довгий час лишалася без єдиних лексичних та орфоепічних норм, є відсутність економічної єдності і велика роздрібненість країни на окремі князівства. Економічними і культурними центрами були Берлін, Мюнхен, Гамбург, Кельн, але важко визначити за якимсь із них **норму німецької мови**. Починаючи з XV ст., робляться спроби зафіксувати писемні норми німецької мови на основі народно-розмовної форми. Якщо основи писемної норми національної мови були закладені до XVI ст. (епоха Реформації), то уніфікація розмовної мови закінчилася тільки у другій половині XIX ст., коли літературна мова була вже сформована, тобто розмовна мова займає проміжне місце між літературною мовою і діалектами, отже, є джерелом поповнення мови.

Важлива роль у становленні **норм писемної мови** належить М. Лютеру, який, за його ж словами, користувався мовою саксонської канцелярії як “найбільш загальною німецькою мовою” (*die gemeinste deutsche Sprache*). Питання про наявність **писемної норми** в середньовісній німецькій мові було предметом запальних дискусій між німецьким мовознавцем Карлом Лахманом, який визнавав існування загальної мови в цей період (1820 р.) і Германом Паулем, який навпаки критикував цей погляд, хоча й визнавав наявність розрізнених діалектів у німецькій мові того часу (1873 р.). Остаточне закріплення **писемної норми** німецької літературної мови відбувається у другій половині XVIII – початку XIX ст. Тільки у XVIII ст. виникають **норми верхньонімецької національної мови** (*Hochdeutsch*), яка лягла в основу орфографії і граматики німецької мови (Євгененко, Кучинський та ін., 2008, с. 13).

Уніфікація німецької вимови була однією з основних проблем фонетистів Німеччини вже з XVIII ст. Яскравий представник створення єдиної системи вимови німецької мови – Й. К. Готтшед. Проблемою німецької вимовної норми активно займалися В. Фіетор, Т. Зібс. У 1962 р. до процесу кодифікації німецької вимовної норми приєдналося видавництво DUDEN зі словником вимови М. Мангольда (Duden, 1962). Останнім словником вимови німецької мови є виданий у 2009 р. “Deutsches Aussprachewörterbuch” (DAW, 2009), в якому за основу береться мовлення дикторів. Новим у словнику є залучення до визначення вимовної норми соціально-фонетичних параметрів говоріння.

Ілюстрацією зміни підходів до кодифікації вимовної норми в діячності є звук [r]: до 2009 р. передньоязиковий [r] і увулярний [R] розглядалися як норма, але в сценічному мовленні. Подібна нормативна вимога до звуку [r] зафіксована в новітньому словнику вимови німецької мови. Найбільш поширеним нормативним варіантом приголосного звуку [r] вважається щільний задньоязиковий [ʀ], наприклад: [bɪ ʀən], [ʔ'a:t].

Усупереч традиціям світової фонетичної лексикографії, де переважає дескриптивний тип словників, словник К. Дудена “Das Aussprachewörterbuch” є переважно прескриптивним, тому що його автори реєструють ідеальну вимову і заперечують наявність рівноправних фоноваріантів.

Процес **кодифікації орфоепічної норми** німецької мови відбувався завдяки двом течіям. Представники першої течії (Т. Зібс, К. Дуден) розглядають норму вимови як ідеал, тобто розуміють характер орфоепічної норми як **прескриптивну норму**. Прихильники другої течії

(В. Фіетор, Г. Крех) беруть за основу вимовної норми мовлення ведучих програм новин, тобто норми, які наближені до реального мовлення. Вона не вважається ідеалом, об'єктивно зображує мовленнєве вживання, тобто має *deskриптивний* характер. Оскільки під *нормою* в лінгвістиці розуміють, з одного боку, загальновизнане вживання мовних засобів, а з іншого, сукупність правил, що систематизують використання мовних одиниць у мовленні особистості (Ахманова, 2004), тенденції кодифікації відображують обидва аспекти поняття *норми*.

На думку П. О. Селігея, норма базується лише на узусі, а мовознавець вважається споглядачем. Його завдання полягає в підготовці й описі мовних фактів за допомогою нейтральних засобів (Селігей, 2012, с. 68). Г. Бардукова розуміє *deskриптивну норму* як таку, що “відображає реально вживані в мові лексеми, словоформи, мовні конструкції” (Бардукова, 2012, с. 299). Мовні засоби не завжди відповідають установленим зразкам, оскільки вони можуть бути стилістично маркованими, підлягати впливу як екстралінгвальних, так і інтралінгвальних чинників (Коць, 2010, с. 48). Отже, *deskриптивна норма* репрезентує різні можливості певної системи мови, що приймаються і здійснюються мовним соціумом навколишнього світу.

Услід за Л. В. Струганець, характерними ознаками *deskриптивної норми* вважаємо:

- детермінованість норми, що обумовлена лише системою мови і її внутрішніми закономірностями;
- розвиток у процесі зміни й одночасно зі зміною у системі мови;
- неуможливлення дійсних, здійснених і тих, які здійснюються, перспектив мовної системи, що і визначають варіантність (Струганець, 2011, с. 37).

О. О. Селіванова у своєму лінгвістичному словнику трактує прескриптивне мовознавство як розділ мовознавства, що вивчає питання унормування (кодифікації) мовних форм, їхньої оцінки, істинності, естетичності, доцільності тощо (Селіванова, 2008, с. 487). Прескриптивний підхід до вивчення мовних засобів включає в себе стандарт вимови, синтаксис, коректне використання лексичних засобів з погляду стилістики. “Прескриптивісти пропагують те, що певні групи мовного колективу розглядають як добрий смак. Якщо ці смаки консервативні, прескриптивне мовознавство може нав'язувати суспільству незмінність мови, якщо радикальні – продукувати неологізми” (Гайович, 2012, с. 40). Таким чином, прескриптивний підхід до вивчення мовних засобів охоплює пропозиції щодо продуктивного вживання мови і *прескриптивна норма* – комплекс правил використання мовних засобів. Важливою ознакою прескриптивної норми є стабільність, яка залежить від культурно-історичної ситуації, мовної структури та особливостей генези її літературної форми (Коць, 2010, с. 48). Глибоко й різнобічно розглянуто прескриптивну і deskриптивну норми в монографії Г. М. Яворської (2000). Хоча слід зазначити, що ще на початку 20-х років ХХ ст. проблеми співвідношення прескриптивної і deskриптивної норм було висвітлено в дослідженнях О. М. Пешковського.

На нашу думку, *прескриптивна норма* – норма, яка пройшла свій шлях становлення, фіксується в такому вигляді в певний відрізок часу і протягом цього часу регулює використання мовних засобів у мовленні. Тому *прескриптивну норму* називають “розпорядчою нормою”.

У німецькій мові рамкова конструкція є важливим і обов'язковим складником побудови німецьких речень, основною ознакою синтаксису німецької мови, особливістю якої є закріплений порядок слів (Dürscheid, 2007; Egoms, 2007; Schmidt, 2007 та ін.). Ця синтаксична конструкція – частина *прескриптивної норми (Soll-Norm)* (норма, як потрібно, тобто ідеальна норма) німецької мови, що характеризується високим рівнем репрезентативності в текстах різних функціональних стилів та виконує структурно-синтаксичну та комунікативно-прагматичну функції (Туришева, 2012, с. 6).

У мовному суспільстві *прескриптивна норма* визначається трьома факторами:

- по-перше, це уявні репрезентації мовців, сукупність уявлень про нормативне мовлення, щодо якої мовленнєві факти можуть бути правильними / неправильними, поганими / хорошими, стандартними / помилковими і т. ін.;

– по-друге, характерний (референціальний) апарат, що наводить приклади функціонування певного типу норми в джерелах, які є авторитетними стосовно мови. Це можуть бути академії, окремі суспільні організації: окрім цього, подібні реалізації закріплюються в граматиках, словниках, нормативних виданнях;

– по-третє, **прескриптивну норму** поширюють суспільні інститути, такі, як: школа, засоби масової інформації тощо. З огляду на сказане, можна визначити характерні особливості норми в співвідношенні з мовним колективом: кодифікованість, усвідомленість і обов'язковість для всіх мовців, враховуючи соціальний статус (Aleong, 1983, с. 270).

В історичному плані **прескриптивну норму** характеризують стабільність, стійкість (наявна впродовж тривалого періоду часу, не часто змінюється) і ретроспективний характер (орієнтована на зразки, створені в минулому, унаслідок чого відібрані і закріплені мовленнєвою практикою).

Названі вище особливості **прескриптивної норми** визначають її **функції**: **розпорядча** (надає мовцям моделі для побудови висловлювань), **коректна** (поділяє мовленнєві факти на правильні / неправильні), **оцінна** (так говорити “добре”, а так говорити “погано”), а також **консервативна** (направлена на збереження вже наявної системи).

Прескриптивна норма вважається консервативною, якщо вона обумовлена літературною традицією, освітою та соціальним статусом країни. Своєрідність прескриптивного лінгвістичного підходу, що характеризується оцінним ставленням до мови, полягає в його протиставленні дескриптивній лінгвістиці, зорієнтованій на безоцінну об'єктивність (Гайович, 2012, с. 45).

В українській лінгвістиці питання стандартизації вимови, синтаксису, коректного стилістичного вживання лексичних засобів та ін. охоплює **прескриптивний підхід**. Сюди входить і розробка та підтримка міжрегіональної (літературної) мови, стандартних систем мовлення (Гайович, 2012, с. 40) та вивчення проблем унормування (кодифікації) мовних форм, а саме: укладання нормативних граматики різноманітних мов, тлумачних словників, орфографічних, орфоепічних і граматичних словників. Культура мовлення, упорядкування мовного законодавства, суспільні заходи з регулювання мовного функціонування також є результатами розробок у цій галузі (Селіванова, 2006, с. 488), тобто, до **прескриптивної норми** належать проблеми літературної норми та культури мовлення.

У німецькій мові прескриптивну (*präskriptive*) та дескриптивну (*deskriptive*) норми називаються правилами (*Regeln*). Прескриптивні правила мають справу з нормою. Поняття норми є зрозумілішим, коли воно стосується варіанта. Можна сказати, що норми створюються там, де для досягнення певної мети пропонується декілька варіантів. Норми передбачають варіант, **прескриптивне правило** є конкретним вираженням норми (Gallmann, Horst, 1997, с. 94). І. Демль розрізняє **норму мети** (*Zielnorm*) і **норму вживання** (*Gebrauchsnorm*). Про норму мети йдеться, коли висувається обов'язкова вимога (*Sollensforderung*), у випадку її відсутності йдеться про норму вживання. Норми вживання можуть бути прескриптивними або дескриптивними (Deml, 2015, с. 43).

У сучасній лінгвістиці розрізняють дескриптивний і прескриптивний підходи до вивчення мовних засобів, хоча й існують думки щодо повного заперечення прескриптивності, а отже, визнання невідповідності ролі лінгвіста і мовця щодо статусу нормативної лінгвістики та думки про те, що лінгвіст може бути повноправним і продуктивним мовним нормалізатором (Яворська, 2000, с. 21).

Вищезазначені підходи здебільшого в чистому вигляді не вживаються, проте мовні традиції певної країни зазвичай надають перевагу одному з них. Прескриптивна нормотворчість переважно припускає зневажливе ставлення до діалектів та інших регіональних або соціальних варіантів мови, наявність суворих і розвинених орфографічних і пунктуаційних правил, уніфікованої шкільної програми вивчення мови і т. ін., тоді як дескриптивний підхід часто виражається

у відсутності суворо встановлених правил у деяких аспектах мови (наприклад, у пунктуації), поблажливому ставленні до діалектів, фіксації великої кількості різних варіантів уживання в словниках тощо.

Прескриптивна і дескриптивна норми розрізняються за властивостями і функціями, більшою або меншою мірою залежать від системи і узусу, а також взаємообумовлені, взаємопов'язані одна з одною, що безпосередньо пов'язано з динамікою норми. Дескриптивна норма має декілька стадій розвитку: на початковому етапі вона збігається з імпліцитною нормою, на кінцевому етапі досягає експліцитної норми, тобто поширюється на весь мовний колектив. Експліцитна мовна одиниця має максимальну ймовірність закріпитися в системі мови за допомогою кодифікації, тобто потрапити в прескриптивну норму певного мовного колективу. Кодифікація є проміжним етапом у процесі формування і передбачає відбір, закріплення та репродукування мовним колективом мовних засобів, що входять до дескриптивної норми.

Висновки й перспективи подальших досліджень. На створення експліцитної і імпліцитної норм значно впливає освітній процес. Складником мовлення носіїв мови є як імпліцитна, так і експліцитна норми. Відмінність між ними полягає у становленні, розвитку та оновленні мовних норм. Кодифікованим елементом експліцитної норми постає прескриптивна норма, а некодифікований елемент – дескриптивна норма. Дескриптивна норма в німецькій мові – це норма писемної мови; орфографічна норма завжди прескриптивна, орфоепічна – дескриптивна. Писемні норми німецької мови базувалися на народно-розмовних формах мови. Прескриптивна норма виконує розпорядчу, оцінну і консервативну функції. Дескриптивні та прескриптивні норми в німецькій мові називають правилами (Regeln).

Перспективним вважаємо подальші дослідження дескриптивних і прескриптивних норм у лінгвістиці в плані співвідношення літературної норми й мовної практики в історично-культурному дискурсі; визначення і мотивування мовленнєвої діяльності з погляду сучасної кодифікації лексичної, граматичної і стилістичної норм. Аналіз, проведений у цій статті, є однією з необхідних передумов успішного розв'язання поставленого завдання.

ЛІТЕРАТУРА

- Арнольд, Й. В. (2004). *Стилистика. Современный английский язык: учебник для вузов*. Москва: Просвещение.
- Антропова, Л. И. (2013). Вариативность языковой нормы. *Филология. Искусствоведение*, 85, 35 (326), 8-10.
- Алексеев, П. М., Григорьева, А. С. (1984). *Норма, узус, статистика. Нормы реализации. Варьирование языковых средств*, 15-24.
- Ахманова, О. С. (2004). *Словарь лингвистических терминов*. Москва: УРСС: Едиториал УРСС.
- Бардукова, Г. (2012). Поняття “норма” у її співвідношенні з поняттями “система мови” та “мовна практика”. *Лінгвістичні студії*, 24, 143-149.
- Бачевич, Ф. С. (2000). *Основи комунікативної девіатології*. Львів: ЛНУ імені Івана Франка.
- Гайович, Г. В. (2012). Прескриптивний підхід до вивчення мовних явищ: зміст, значення, проблеми. *Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах*, 26, 39-47.
- Долинин, К. А. (2010). *Интерпретация текста: Французский язык: учебное пособие*. Москва: КомКнига.
- Демидович, Н. В. (1996). *Исключения из правил чтения гласных немецкого языка*. Дипл. соч. Санкт-Петербург.
- Євгененко, Д. А., Кучинський, Б. В., Білоус, О. М., Воронкова, Н. Р. (2008). *“Лінгвокраїнознавство” німецькомовних країн*. Вінниця: Нова Книга.
- Ицкович, В. А. (2010). *Очерки синтаксической нормы*. Москва: “Либроком”.
- Козырьков, В. П. (2004). Природа девиации и структура социальных норм. *Вестник ННГУ. Социальные науки*, 1 (3), 159-171.

- Кудрявцев, В. Н. (1992). *Социальные деформации: механизмы и пути преодоления*. Москва: “Издательство ИГиП РАН”.
- Коць, Т. А. (2010). Про прескриптивну і дескриптивну норму в граматиці. *Культура слова*, 72, 47-55.
- Осовська, І. М. (2014). *Сучасний німецький сімейний дискурс: когнітивно-семантичний і комунікативно-прагматичний виміри*. (Дис. докт. філол. наук). Чернівці.
- Селіванова, О. О. (200). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми*. Полтава: Дозвілля.
- Селіванова, О. О. (2006). Поетичний синтаксис у когнітивному висвітленні (на матеріалі творчості Л. Костенко). *Мова. Людина. Світ. До 70-річчя проф. М. Кочергана*, 309-314.
- Селігей, П. О. (2012). Нормативний підхід у мовознавстві й мовна критика. *Стиль і текст*, 13, 66-72.
- Скворцов, Л. И. (2005). *Теоретические основы культуры речи*. Москва: Высшая школа.
- Струганець, Л. В. (2011). Мовна норма: стале і змінне. *Культура слова*, 74, 34-43.
- Туришева, О. О. (2012). *Порушення рамкової конструкції в сучасній німецькій мові: функціональний аспект, нормативний статус*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Одеса.
- Фаска, Б. (1976). *Норма серболужицького літературного язика и ее кодификация*. Проблемы нормы в славянских литературных языках в синхронном и диахронном аспектах, 93-106.
- Хомутова, Т. Н. (2005). Теория языковой вариативности: социолингвистический аспект. *Вестник ЮУрГУ. Серия Лингвистика*, 2 (11), 28-34.
- Яворська, Г. М. (2000). *Прескриптивна лінгвістика як дискурс. Мова, культура, влада*. Київ: Нац. акад. наук України. Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні.
- Aleong, S. (1983). *Nonnes linguistiques et normes sociales. La norme linguistique*. Paris.
- DAW: Krech E.-M. et al. (2009). *Deutsches Aussprachewörterbuch*. Mit Beiträgen von Walter Haas, Ingrid Hove, Peter Wiesinger. Unter Mitarbeit von Ines Bose, Uwe Hollmach, Baldur Neuber. Berlin u.a.: Verlag Walter de Gruyter.
- Deml, I. (2015). *Gebrauchsnormen der Wissenschaftssprache und ihre Entwicklung vom 18. bis zum 21. Jahrhundert. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät III (Sprach-, Literatur- und Kulturwissenschaften) der Universität Regensburg*.
- Duden: Der große Duden. (1962). Bd. 6: Duden Aussprachewörterbuch. Bearb. v. Max Mangold. Mannheim u.a.: Bibliographisches Institut.
- Durscheid, C. (2000). *Syntax. Grundlagen und Theorien*. München: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Eroms, H. W. (2007). *Stil und Stilistik. Eine Einführung (Grundlagen der Germanistik)*, 45. Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH&Co.
- Gallmann, P., Horst, S. (1997). Zum Begriff der orthographischen Regel. *Die Neuregelung der deutschen Rechtsschreibung: Begründung und Kritik*, 93-112.
- Leclerc, J. (1979). *Qu'est-ce que la langue? J. Leclerc Laval. Montréal: Mondial Éditeurs*, 38-47.
- Lodge, R. (1997). *Anthony. Le français. Histoire d'un dialecte devenu langue*. Paris: Fayard.
- Schmidt, W. (2007). *Geschichte der deutschen Sprache*. Ein Lehrbuch für das germanistische Studium 10., verbesserte und erweiterte Auflage, erarbeitet unter der Leitung von H. Langner und N. Richard Wolf. Stuttgart: Hirzel Verlag.

REFERENCES

- Arnoljd, Y. V. (2004). *Stylistyka. Sovremennyy anghlyjskyj jazyk: uchebnyk dlja vuzov*. Moskva: Prosveshhenye.
- Antropova, L. Y. (2013). Varyatyvnostj jazykovej normy. *Fyloghyja. Yskusstvovedenye*, 85, 35 (326), 8-10.
- Alekseev, P. M., Ghryghorj'eva, A. S. (1984). Norma, uzus, statystyka. *Normy realizacyu. Varjyrovanye jazykovykh sredstv*, 15-24.

- Akhmanova, O. S. (2004). Slovarj lynghvystyčeskykh terminov: Moskva: URSS: Edytoryal URSS.
- Bardukova, Gh. (2012). Ponjattja "norma" u jiji spivvidnoshenni z ponjattjamy "systema movy" ta "movna praktyka". *Linghvistyčni studiji*, 24, 143-149.
- Bacevyč, F. S. (2000). *Osnovy komunikatyvnoji deviatologhiji*; [monoghrafija]. Ljviv: LNU imeni Ivana Franka.
- Gajovyč G. V. (2012). Preskryptyvnyj pidkhid do vyvčennja movnykh javyssh: zmist, znachennja, problemy. *Ghumanitarna osvita v tekhnichnykh vyshhykh navchalnykh zakladakh*, 26, 39-47.
- Dolynyn, K. A. (2010). *Ynterpretacyja teksta: Francuzskij jazyk: uchebnoe posobyje*. Moskva: KomKnygha.
- Demydovyč, N. V. (1996). *Yskljuchenyja yz pravyl chtenyja ghlasnykh nemeckogho jazyka*. Dypl. soch. Sankt-Peterburgh.
- Jevghenenko, D. A., Kuchynskij, B. V., Bilous, O. M., Voronkova, N. R. (2008). "Linghvokrajnoznavstvo" nimeckomovnykh krajinj. Vinnycja: Nova Knygha.
- Yckovyč, V. A. (2010). *Očerky syntaksyčeskoj normy*. Moskva: "Lybrom".
- Kozyrjkov, V. P. (2004). Pryroda devyacyy u struktura socyjalnykh norm. *Vestnyk NNGhU. Socyjalnye nauky*, 1 (3), 159-171.
- Kudrjavcev, V. N. (1992). *Socyjalnye deformacyy: mekhanyzmy u puty preodolenija*. Moskva: "Yzdateljstvo YGhyP RAN".
- Kocj, T. A. (2010). Pro preskryptyvnu i deskryptyvnu normu v ghramatyci. *Kuljtura slova*, 72, 47-55.
- Osovjska, I. M. (2014). Suchasnyj nimeckij simejnyj dyskurs: koghnityvno-semantyčnyj i komunikatyvno-pragmatyčnyj vymiry. (Dys. d-ra filol. nauk). Chernivci.
- Selivanova, O. O. (2000). Suchasna linghvistyka: naprjamy ta problemy. Poltava: Dozvilla.
- Selivanova, O. O. (2006). Poetyčnyj syntaksys u koghnityvnomu vysvitleni (na materialy tvorčosti L. Kostenko). *Mova. Ljudyna. Svit. Do 70-ričchja prof. M. Kocherghana*, 309-314.
- Selighej, P. O. (2012). Normatyvnyj pidkhid u movoznavstvi j movna krytyka. *Stylj i tekst*, 13, 66-72.
- Skvorcov, L. Y. (2005). *Teoretyčeskye osnovy kuljtury rečy*. Moskva: Vysshaja shkola.
- Strughanecj, L. V. (2011). *Movna norma: stale i zminne*. *Kuljtura slova*, 74, 34-43.
- Turyšheva, O. O. (2012). Porušennja ramkovoji konstrukciji v suchasnij nimeckij movi: funkcionalnyj aspekt, normatyvnyj status. (Avtoref. dys. ... kand. filol. nauk). Odesa, 2012. 20 s.
- Faska, B. (1976). *Norma serboluzhyckogho lyteraturnogho jazyka y ee kodyfykacyja. Problemy normy v slavjanskykh lyteraturnykh jazykakh v synkronnom y dyakronnom aspektakh*, 93-106.
- Khomutova, T. N. (2005). *Teoryja jazykovoju varyatyvnosti: socyolynghvystyčeskyj aspekt*. *Vestnyk JuUrGhU. Seryja Lynghvystyka*, 2 (11), 28-34.
- Javorsjka, Gh. M. (2000). *Preskryptyvna linghvistyka jak dyskurs. Mova, kuljtura, vlada*. Kyjiv: Nac. akad. nauk Ukrajinj. In-t movoznavstva im. O. O. Potebni.
- Aleong, S. (1983). *Nonnes linguistiques et normes sociales. La norme linguistique*. Paris.
- DAW: Krech E.-M. et al. (2009). *Deutsches Aussprachewörterbuch. Mit Beiträgen von Walter Haas, Ingrid Hove, Peter Wiesinger. Unter Mitarbeit von Ines Bose, Uwe Hollmach, Baldur Neuber*. Berlin u.a.: Verlag Walter de Gruyter.
- Deml, I. (2015). *Gebrauchsnormen der Wissenschaftssprache und ihre Entwicklung vom 18. bis zum 21. Jahrhundert. Inaugural-Dissertation zur Erlangung der Doktorwürde der Philosophischen Fakultät III (Sprach-, Literatur- und Kulturwissenschaften) der Universität Regensburg*.
- Duden: *Der große Duden*. (1962). Bd. 6: *Duden Aussprachewörterbuch*. Bearb. v. Max Mangold. Mannheim u.a.: Bibliographisches Institut.
- Durscheid, C. (2000). *Syntax. Grundlagen und Theorien*. München: Vandenhoeck & Ruprecht.
- Eroms, H. W. (2007). *Stil und Stilistik: Eine Einführung (Grundlagen der Germanistik)*, 45. Berlin: Erich Schmidt Verlag GmbH&Co.
- Gallmann, P., Horst, S. (1997). *Zum Begriff der orthographischen Regel. Die Neuregelung der deutschen Rechtsschreibung : Begründung und Kritik*, 93-112.

- Leclerc, J. (1979). Qu'est-ce que la langue? J. Leclerc Laval. Montréal: Mondial Editeurs, 38-47.
- Lodge, R. (1997). Anthony. Le français. Histoire d'un dialecte devenu langue. Paris: Fayard.
- Schmidt, W. (2007). Geschichte der deutschen Sprache. Ein Lehrbuch für das germanistische Studium 10., verbesserte und erweiterte Auflage, erarbeitet unter der Leitung von H. Langner und N. Richard Wolf. Stuttgart: Hirzel Verlag.

*Дата надходження до редакції 08.11.2019 р.
Ухвалено до друку 21.11.2019 р.*

ПРАГМАТИКА

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192354>

УДК 811.133.1'367.335.1

ТИПИ АДРЕСАТА МОВЛЕННЄВОГО АКТУ *TEASING* (ГЛУЗУВАННЯ / КЕПКУВАННЯ) В СУЧАСНОМУ АНГЛОМОВНОМУ ДИСКУРСІ

КОЛОДЯЖНА К. В.

аспірантка

Київський національний лінгвістичний університет

Ketylaoma@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-4212-3928>

У статті виокремлено типи адресатів, які є активними учасниками діалогу й полілогу, де має місце глузування / кепкування, визначено характерні риси для кожного типу адресата, на основі яких було виділено ці типи. Установлено, що присутність “когось третього” справляє інтенсифікаційний ефект на ілокутивну силу мовленнєвого акту (глузування / кепкування) і, у разі неправильної інтерпретації такого висловлення істинним адресатом, веде до “втрати обличчя” останнім. У комунікації, де має місце глузлива інтеракція, виявлено чотири типи адресата: а) прямий адресат – це істинний адресат, до якого нападник звертається напряду; б) квазіадресат – це адресат, до якого мовленнєвий акт глузування / кепкування адресується експліцитно, насправді повідомлення інтендується метаадресату; в) метаадресат – це істинний адресат, до якого адресант із певних причин прямо не звертається, хоча мовленнєвий акт глузування / кепкування адресується саме йому; г) слухач – це непрямий адресат, який є отримувачем мовленнєвого акту глузування / кепкування разом з істинним адресатом. Однак, на відміну від істинного адресата, слухачеві призначається мовленнєвий акт інформативу, який інформує його, що глузують з адресата-жертви. Істинний адресат завжди є жертвою глузування / кепкування і в глузливій комунікації виступає прямим адресатом або метаадресатом.

Ключові слова: мовленнєвий акт глузування / кепкування, адресант-нападник, адресат-жертва, істинний адресат, прямий адресат, квазіадресат, метаадресат.

TYPES OF ADDRESSEES IN THE SPEECH ACT OF *TEASING* IN MODERN ENGLISH DISCOURSE

KOLODIAZHNA Kateryna Volodymyrivna

Postgraduate student

Kyiv National Linguistic University

Ketylaoma@i.ua

<https://orcid.org/0000-0002-4212-3928>

Introduction. The article is devoted to the study of the types of addressees in the speech act of teasing in modern English discourse.

Purpose. The paper aims to identify the types of addressees according to the contribution and role they play in the communication where teasing occurs.

Methods. In the differentiation of the types of addressees, a discourse and speech act analyses have been used from a pragmalinguistic perspective.

Results. This study shows that in multiparty discourse the participants may acquire different roles – those of a target addressee (addressee-victim), direct (real addressee), quasi-addressee, and metaaddressee. Taking into account the number of participants of the communicative

process the conversation can take shape of a dialogue or polylogue. Proceeding from this fact the addressee can be of four types: a) a direct addressee (who is the target and to whom the addresser speaks explicitly). The direct addressee can be either a true recipient of a speech act of teasing or quasiaddressee); b) a quasiaddressee (a false addressee) to whom a speech act of teasing is directed only formally, however the true recipient is not he, but the one who is termed a meta-addressee); c) a meta-addressee is a target addressee, a true recipient to whom the message is intended but is sent indirectly via others, d) a listener (an indirect addressee who acoustically perceives a speech act of teasing along with the meta-addressee). The listener is a recipient of a speech act of informative. The illocutionary force of an informative is to make the listener conscious of the fact that teasing is taking place here and now.

Conclusion. The presence of a third party has an intensifying effect on the illocutionary force of friendly teasing. If a target addressee fails to understand teasing as a friendly one, he may be offended and as a consequence 'lose his face' The mechanism of the reception and proper interpretation of the speech act of teasing needs further investigation.

Key words: speech act of teasing, addresser, addressee, direct addressee, meta-addressee, quasiaddressee.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Комунікація, де має місце дружнє глузування / кепкування, – поширене явище в повсякденному житті. Задля розваги, зняття стресу і зміцнення стосунків співрозмовники дружньо кепкують один з одного. Глузування / кепкування трапляється як у спілкуванні між двома учасниками, тобто в діалозі, так і в полілозі, де учасників троє і більше. Присутність “когось третього” має значний вплив на хід і модифікацію такого роду комунікації. Однак у лінгвістиці не отримав докладного опису механізм реалізації глузливої комунікації, яка набуває форми полілогу, і те, як кожен учасник розуміє свою роль і внесок у таку інтеракцію. Отже, дослідження глузливої комунікації за участі трьох і більше співрозмовників із позиції лінгвопрагматичного підходу дозволяє зробити внесок у розв'язання актуального питання про закономірності ведення полілогічного спілкування, де має місце явище глузування / кепкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовленнєвий акт глузування / кепкування як невід'ємної частини міжособистісної інтеракції досліджували у своїх працях як вітчизняні, так і зарубіжні науковці. На сьогодні проаналізовано глузування / кепкування в діалогічній комунікації (Т. П. Андрієнко, Л. Р. Безугла, Т. А. Воронцова, С. В. Дороніна, В. І. Карасик, О. П. Костяєв, О. Г. Ножевнікова, Н. А. Трофімова, Ю. В. Щербініна, L. Capps, M. Dynel, D. Eder, S. Ervin-Tripp, J. Hay, E. Heerey, D. Keltner, M. Lampert, N. Norrick, C. Pawluk, T. Warm, R. Young та ін.), у мультисторонній комунікації (D. Boxer, D. Eder F., Cortes-Conde, M. Naugh, P. Drew) і схарактеризовано особливості дружнього глузування / кепкування (Е. Е. Паремузашвілі, А. В. Санніков, К. Ф. Сєдов, L. Capps, M. Dynel, D. Eder).

Польська дослідниця М. Дейнел (2011, р. 24) вивчає роль глузування / кепкування в повсякденній інтеракції і доходить висновку, що цей мовленнєвий феномен виконує одну з найважливіших функцій у комунікації – контактовстановлювальну. Уводячи мовленнєві акти глузування / кепкування до діалогу, адресанти створюють когезійний (зв'язувальний, об'єднуювальний) елемент інтеракції, який допомагає успішно розвивати і підтримувати комунікацію.

Американський соціолінгвіст Д. Едер (1993, с. 19) зазначає, що мовленнєвий акт глузування / кепкування можна вважати успішним лише за умови, що адресат чи адресати правильно зрозуміють таку репліку і ратифікують її своєю вербальною чи невербальною відповіддю. Водночас глузування / кепкування завжди негативне за своїм прямим змістом, адресант глузування / кепкування може подавати певні вербальні та невербальні сигнали, які вказують на те, що висловлення не слід інтерпретувати дослівно.

Мовленнєвий акт глузування / кепкування здійснюється як діалогічний обмін репліками переважно у швидкому темпі (Hay, 1995, р. 34). Ці репліки зазвичай базуються на відомій

для учасників комунікації темі та мають на меті розважити їх. Головною умовою успіху такої комунікації є те, що адресатові глузливого висловлення не слід сприймати його як образливе.

Мета статті полягає у визначенні типів адресата та їхньої ролі в глузливій комунікації, де беруть участь двоє і більше співрозмовників.

Виклад основного матеріалу. Глузування / кепкування як мовленнєве явище неможливе без наявності діалогу між адресантом і адресатом. Адресанта мовленнєвого акту глузування / кепкування ми називаємо **адресантом-нападником**, адресата такого мовленнєвого акту – **адресатом-жертвою**. Однак у ході дослідження було встановлено, що глузлива комунікація також може мати місце в спілкуванні, яке відбувається між трьома і більше особами. Інші учасники полілогу прагматично значущі і роблять свій внесок в інтеракцію.

Присутність “когось третього” має визначальний вплив на подальший розвиток глузливої комунікації. Такий вплив можна пояснити, спираючись на теорію “збереження обличчя” (Brown & Levinson, 1987): *рівень загрози обличчю жертви-адресата мовленнєвого акту глузування / кепкування різко зростає*, тому що третій учасник полілогу виступає в ролі свідка. Хоча інтенцією адресанта-нападника мовленнєвого акту глузування / кепкування є висловити позитивне оцінювально-емоційне ставлення шляхом дружнього висміювання адресата-жертви, останній не завжди в змозі правильно інтерпретувати таке висловлення. У цьому випадку існує вірогідність, що адресат-жертва сприймає висловлення як образливе. За умови присутності інших учасників інтеракції розуміння глузливого висловлення як образливого підсилює перлокутивний ефект образи. Відштовхуючись від фактора присутності “когось третього”, ми спробували класифікувати адресатів глузливої комунікації. Проаналізований емпіричний матеріал доводить, що в комунікації, де має місце глузування / кепкування, можна виділити такі чотири типи адресатів: а) **прямий адресат** (може виступати в ролі істинного або неістинного адресата); б) **квзіадресат** (прямий, але неістинний адресат); в) **метаадресат** (жертва глузування / кепкування, але формально є слухачем); г) **слухач** (у термінах Г. Кларка і Т. Карлсона, непрямий адресат (1986, с. 271); у нашому дослідженні слухач не є жертвою глузування). **Слухач** постає свідком / аудиторією й виконує функцію підсилення ілокутивної сили мовленнєвого акту глузування / кепкування, що адресовано жертві (Почепцов, 2009, с. 453).

Прямий адресат – це особа, до якої безпосередньо звертається адресант, експліцитно кепкуючи з нього. Прямий адресат може бути двох типів: а) істинний адресат, тобто жертва мовленнєвого акту глузування / кепкування, і б) квзіадресат, до якого адресант звертається безпосередньо, але насправді мовленнєвий акт адресовано іншій особі, яка присутня на момент спілкування (Почепцов, 2009, с. 459).

Проаналізуємо приклад, де комунікація відбувається між двома учасниками інтеракції за відсутності сторонніх і в якій прямий адресат є істинним адресатом глузування / кепкування.

“Northamptonshire faring any better?” he [Morse] asked the pathologist.

“Next year, perhaps, I’ll be working there,” said Eddie Andrew pessimistically.

“You’d be out of a job without me.” teasingly continued Morse.

“You always want me to remember this.”

The unsmiling pathologist could find little place in his heart for any banter” (Dexter, 1999, p. 199).

Морс кепкує з Едді, стверджуючи, що без нього (Морса) Едді, який працює патологоанатомом, втратив би роботу. Адресант-нападник Морс експліцитно глузує з істинного адресата-жертви Едді, звертаючись до нього через особовий займенник *you* (“*You’d be out of a job without me*”).

Розглянемо випадки, коли глузлива комунікація є мультисторонньою, де, окрім адресанта й адресата, є третій учасник. Він може бути одним із трьох таких типів: а) **квзіадресат** – адресат, до якого адресант звертається прямо, але насправді об’єктом глузування / кепкування є інша особа, присутня на момент спілкування. Згідно з класифікацією Г. Г. Почепцова (2009,

с. 450), квазіадресат – це формальний адресат, який виконує функцію опосередкованого адресата; б) **метаадресат** – це істинний, тобто інтендований, адресат, до якого адресант прямо не звертається, але мовленнєвий акт глузування / кепкування адресується саме йому; в) **слухач** – це непрямий адресат, який є реципієнтом **мовленнєвого акту інформативу** (Кларк & Карлсон, 1986, с. 271) і **не є жертвою глузування / кепкування**. Адресант здійснює традиційний ілокутивний акт стосовно адресата і одночасно за допомогою цього висловлення інформує слухачів про зміст певного мовленнєвого акту. Із цього випливає, що слухач / слухачі стають безпосередніми учасниками комунікативного процесу (свідками). Не будучи інтендованими адресатами, вони все ж володіють фоновим знанням про предмет глузування / кепкування. Слухач є представником суспільства й своєю присутністю встановлює мовленнєвоетикетні правила спілкування (Почепцов, 2009, с. 457). Такі правила стосуються предмета комунікації, ступеня її персональності для адресанта, адресата й інших присутніх, вибіркового вживання слів та висловів, мовленнєвих актів, тривалості повідомлення, паралінгвістичних характеристик висловлення. У глузливій інтеракції адресант порушує вищенаведені правила, що може призвести до втрати обличчя жертвою.

Прагматична функція квазіадресата і слухача є чимось на зразок інтенсифікатора значення висловлення, оскільки ілокутивна спрямованість на висміювання адресата-жертви підсилюється. Роль слухача є специфічною: експліцитно йому не адресується висловлення, але, враховуючи той факт, що звукове мовлення фізично не є вибіркоким, він чує висловлення. У комунікації, де має місце глузування / кепкування, адресант-нападник може навмисно використовувати цю якість мовлення і продукувати глузливе висловлення в присутності слухача, опосередковано залучаючи його до кола учасників спілкування. У випадку з дружнім глузуванням адресант-нападник досягає солідаризації зі слухачем та квазіадресатом, водночас висміюючи метаадресата. Таким чином, автор глузливого висловлення створює німий альянс із представником або представниками третьої сторони проти метаадресата, який є істинним адресатом. Але через міжособистісні пресупозиції, з якими співрозмовники вступають у комунікацію, адресат-жертва не ображається і сприймає висловлення як дружнє. Проаналізуємо приклад, де інтенсифікатором глузливої комунікації є наявність **слухача**, роль якого належить підлеглому:

[Морс розмовляє зі своїм начальником Стрейнджем у присутності підлеглого Льюїса]:

"I still don't see what it's got to do with me, sir."

"I want this case re-opened – not that it's ever been closed, of course. It worries me, you see. We should have got further than we did."

"I still –"

"I'd like you to look at this case again. If anyone can crack it, you can. Know why? Because you're just plain bloody bastard, Morse, that's why!" teased Strange winking at Lewis."

"You're both trapping me. O'key. I will try to do something" chuckled Morse" (Dexter, 1999, p. 14).

Розмова відбувається між двома близькими друзями, які є одночасно колегами. Стрейндж як керівник відділу поліції має на меті примусити Морса, свого підлеглого, зайнятися кримінальною справою. Він називає Морса *"plain bloody bastard"* ("відвертий чортів виродок"). Водночас Стрейндж підморгує Льюїсу, таким способом залучаючи його до глузливої комунікації. За поверхневою структурою висловлення *"Because you're just plain bloody bastard, Morse, that's why!"* не просто суперечить Принципу Ввічливості, а відкрито загрожує обличчю адресата-жертви, що пояснюється вживанням образливої лексики (*bloody bastard*). Понад те, глузливе висловлення сказане в присутності третьої особи, яка зі свого боку є слухачем й адресатом мовленнєвого акту інформативу. Однак імпліцитний зміст мовленнєвого акту вловлюється як дружнє глузування / кепкування, тому що: а) адресату-жертві (Морсу) відомо, що Стрейндж високо цінує його професійні якості; б) усі троє учасників інтеракції перебувають у близьких

дружніх стосунках; в) усмішка Стрейнджа вказує на несерйозний характер висловлення. Перлокутивний ефект глузливого висловлення показує, що адресат-жертва не сприймає висловлення як образливе, а навпаки, як таке, що має на меті дружньо поглузувати: Морс береться взятися за справу і задоволено хіхікає. При цьому він розуміє, що інші два учасники комунікації вдавано об'єднуються проти нього *"You're both trapping me"*. Дж. Ліч зауважує, що подібні глузливі висловлення є "образливою манерою бути дружнім" (Leech, 1983, p. 144).

Розглянемо випадок, де глузлива комунікація відбувається за участі **квазіадресата й метаадресата**:

Лінда говорить до Елейн [вдаючи секретність]: *Aw! She's* [про Мері, яка є присутньою] *been in the stairwell. Ha! Ha!*

Елейн: *Oh! Are you sure?* [вдаючи занепокоєність і серйозність, але потім не витримує і сміється].

Мері: *Oh, guys! Stop teasing me, please! We've already discussed all this* (Eder, 1991, p. 125).

Лінда звертається до Елейн, говорячи, що вона бачила Мері на сходовій клітці. Лінда вдає нібито інформація є секретною для інших. Висловлення супроводжується контактновстановлювальним вигуком *Aw!*, що надає експресивності й виконує функцію атрактанта уваги. Сміх сигналізує про несерйозність комунікації і прагнення адресата-нападника в ігровій манері оповістити присутніх про інтимні речі, зокрема про стосунки Мері з бойфрендом. Елейн підхоплює глузливу ініціативу й удавано серйозно запитує, чи Лінда впевнена в правдивості інформації. Мовленнєвий акт квеситиву має риторичний характер, оскільки з невербального компонента висловлення (удавана серйозність, яку змінює хіхікання) стає зрозумілим, що ця інформація вже відома адресатові (Елейн). Варто зауважити, що всі троє перебувають у дружніх стосунках і цей факт кардинально впливає на хід комунікації. Ілокутивною метою мовленнєвого акту Лінди є спровокувати Мері і висміяти її таємні стосунки з бойфрендом. Формально Елейн – прямий адресат, тому що повідомлення експліцитно спрямоване саме на неї, хоч насправді, враховуючи глибинний зміст повідомлення, Елейн розуміє, що вона є квазіадресатом, якому глузливе висловлення адресується лише формально. Квазіадресат грає роль катализатора глузливої комунікації: з певних причин Лінда не може або не хоче звернутися безпосередньо до Мері, тому вона "передає" (ретранслює) своє повідомлення через квазіадресата. Квазіадресат бере активну участь у "розкрутці" справжнього адресата-жертви глузування / кепкування і провокує останню до реакції у відповідь. Мері виступає в ролі метаадресата (істинного адресата і жертви глузування), адже адресант-нападник (Лінда) опосередковано (через Елейн) глузує з Мері щодо її "секретних" зустрічей. Мері, розуміючи, що висловлення призначено їй, просить друзів припинити глузування. Мовленнєвий акт жертви-адресата набуває форми окличного речення і свідчить про значний емоційний вплив глузування на жертву-адресата. Жертва-адресат відчуває себе дискомфортно і прохає друзів припинити глузування. Тут доречно говорити про невдалість мовленнєвого акту глузування, адже замість позитивного перлокутивного ефекту у формі позитивних емоцій адресата-жертви висловлення викликає негативне відчуття в останнього.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, поряд із прямим адресатом у глузливій комунікації можуть брати участь такі чотири типи адресата: прямий адресат-жертва, квазіадресат, метаадресат (завжди жертва глузування) і слухач (непрямий адресат і не є жертвою глузування). Вони прагматично значущі учасники спілкування. Комунікативною функцією квазіадресата і слухача є інтенсифікація ілокутивної сили дружнього висміювання: якщо істинний адресат мовленнєвого акту глузування не розпізнає дружньої інтенції адресанта-нападника, то ефект від втрати "обличчя" адресата значно зростає, і навпаки, у разі правильної інтерпретації мовленнєвого акту дружнього глузування адресатом-жертвою інші учасники спілкування, зокрема квазіадресат і слухач, підсилюють глузливий гумористичний

ефект, що зі свого боку підкреслює взаєморозуміння між комунікантами. Істинний адресат (адресат-жертва), якому насправді адресується глузливе висловлення, може виступати у ролі прямого адресата або метаадресата. Так само в ролі прямого адресата може бути істинний адресат (тобто жертва глузування) або квазіадресат (до якого висловлення адресовано лише формально).

Перспективи дослідження вбачаємо в докладному аналізі механізму кодування, передачі, отримання й правильної інтерпретації слухачем ілокутивної сили мовленнєвого акту інформативу в комунікації, яка набуває форми полілогу, а також у поглибленому вивченні того, як квазіадресат розуміє, що мовленнєвий акт глузування / кепкування адресовано йому лише формально.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрієнко, Т. П. (2002). *Мовленнєвий акт іронії в англійській мові (на матеріалі художньої літератури XVI та XX століть)*. (Автореф. канд. філол. наук). Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харків, Україна.
- Безугла, Л. Р. (2007). *Вербалізація імпліцитних смислів у німецькомовному діалогічному дискурсі*: Монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
- Воронцова, Т. А. (2006). Речевая агрессия в коммуникативно-дискурсивной парадигме. *Вестник ВГУ. Серия "Лингвистика и межкультурная коммуникация"*, 1, 83-86.
- Доронина, С. В. (2005). Нормативная интерпретация приёмов высмеивания в свете статистических данных. *Юрислингвистика-6*, 21-31.
- Доронина, С. В. (2009). "Насмешка" в зеркале обыденного метаязыкового сознания. *Обыденное метаязыковое сознание: онтологические и гносеологические аспекты*, 202-213.
- Карасик, В. И. (2012). Концептуализация насмешки в языковом сознании. *Язык. Текст. Дискурс: научный альманах Ставропольского отделения РАЛК*, 10, 51-64.
- Кларк, Г.Г., Карлсон, Т.Б. (1986). Слушающие и речевой акт. В Б.Ю. Городецкий (ред.) *Новое в зарубежной лингвистике*, 17, 270-321. М.: Прогресс.
- Костяев, А. П. (2011). *Вербальная агрессия в профессиональной коммуникации*. (Автореф. канд. филол. наук). Тверь, Российская Федерация.
- Ножевникова, Е. Г. (2015). *Прагматическая ситуация насмешки и её реализация в речи представителей британского лингвосоциума*. (Автореф. канд. филол. наук). Нижегородский государственный лингвистический университет, Нижний Новгород, Российская Федерация.
- Паремужашвили, Э. Э. (2012). Непрямая коммуникация в структуре агрессивного речевого акта (на примере насмешки и иронии). *Вопросы когнитивной лингвистики*, 1, 136-142.
- Почепцов, Г. Г. (2009). *Избранные труды по лингвистике*. Харьков : ХНУ им. В. Н. Каразина.
- Санников, А. В. (2003). Смех и насмешка в русской наивной этике. *Компьютерная лингвистика и интеллектуальные технологии: сборник трудов международной конференции "Диалог 2003"*. М.: Наука. Режим доступа: <http://www.dialog-21.ru/Archive/2003/Sannikov.htm> (дата звернення: 23.06.2019).
- Седов, К. Ф. (2007). Речевая агрессия и агрессивность как черта речевого портрета. *Социальная психолингвистика. Хрестоматия*, 250-277.
- Трофимова, Н. А. (2008). *Экспрессивные речевые акты в диалогическом дискурсе*. СПб.: Изд-во ВВМ.
- Щербинина, Ю. В. (2006). *Вербальная агрессия*. УРСС.
- Boxer, D., & Cortes-Conde, F. (1997). From bonding and biting: conversational joking and identity display. *Journal of Pragmatics*, 23, 275-295.
- Brown, P., & Levinson, S. (1987). Universals in language usage: Politeness phenomenon. In E. Goody (ed.), *Questions and Politeness: Strategies in social interaction* (P. 56-310). Cambridge: Cambridge University Press.
- Drew, P. (1987). Po-faced receipts of teases. *Linguistics*, 25, 219-253.

- Eder, D. (1991). The role of teasing in adolescent peer group culture. *Sociological Studies of Child Development*, 4, 181-197.
- Eder, D. (1993). "Go get ya a french!": Romantic and sexual teasing among adolescent girls. In D. Tannen (Ed.), *Gender and Conversational Interaction* (P. 17-31). New York: Oxford University Press.
- Dynel, M. (2009). Beyond a joke: Types of conversational humour. *Language and Linguistics Compass: Semantics and Pragmatics*, 3, 1284-1299.
- Dynel, M. (2011). *The pragmatics of humour across discourse*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Hay, J. (1995). Only teasing! *New Zealand English Newsletter*, 9, 32-35.
- Hay, J. (2000). Functions of humor in the conversations of men and women. *Journal of Pragmatics*, 32, 709-742.
- Haugh, M. (2017). Teasing. In S. Attardo (Ed.), *The Routledge handbook of language and humor* (pp. 204-218). New York, NY, United States: Routledge Taylor and Francis Group.
- Keltner, D., Capps, L. M., Kring, A. M., Young, R. C., & Heerey, E. A. (2001). Just teasing: A conceptual analysis and empirical review. *Psychological Bulletin*, 127, 229-248.
- Leech, G. N. (1983). *Principles of pragmatics*. London : Longman.
- Norrick, N. R. (1994). *Conversation joking: Humor in everyday talk*. Indiana University Press, Bloomington, IN.
- Norrick, N. (2003). Issues in conversational joking. *Journal of Pragmatics*, 35 (9), 1333-1359.
- Pawluk, C. J. (1989). Social construction of teasing. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 19, 145-167.
- Warm, T. (1997). The role of teasing in development and vice-versa. *Developmental and Behavioral Pediatrics*, 18, 97-101.

REFERENCES

- Doronina, S. V. (2005). Normativnaya interpretatsiya priyomov vy'smeivaniya v svete statisticheskikh dannykh. *Yurilingvistika*-6, 21-31.
- Doronina, S. V. (2009). "Nasmeshka" v zerkale oby'dennogo metazy'kovogo soznaniya. Oby'dennoe metazy'kovoie soznanie: ontologicheskie i gnoseologichaskie aspekty', 202-213.
- Karasik, V.I. (2012). Konceptualizatsiya nasmeshki v yazy'kovom soznanii. Yazy'k. Tekst. Diskurs: nauchny'j al'manakh Stavropol'skogo otdeleniya RALK, 10, 51-64.
- Klark, G.G., & Karlson T.B. (1986). Slushayushhie i rechevoj akt. V B. Yu. Gorodeckij (Red.), *Novoe v zarubezhnoj lingvistike* (Vy'p. 17, S. 270-321). M.: Progress.
- Kostyaev, A. P. (2011). Verbal'naya agressiya v professional'noj kommunikacii. (Avtoref. kand. fylol. nauk). Tver', Rossijskaya Federatsiya.
- Nozhevnikova, E. G. (2015). Pragmatischekaya situatsiya nasmeshki i eyo realizatsiya v rechi predstavitelej britanskogo lingvosocziama. (Avtoref. kand. fylol. nauk). Nizhnegorodskij gossudarstvenny'j lingvisticheskij universitet, Nizhnij Novgorod, Rossijskaya Federatsiya.
- Paremuzashvili, E'. E'. (2012). Nepryamaya kommunikatsiya v strukture agressivnogo rechevogo akta (na primere nasmeshki i ironii). *Voprosy' kognitivnoj lingvistiki*, 1, 136-142.
- Pohepczov, G. G. (2009). Izbranny'e trudy' po lingvistike. Khar'kov : KhNU im. V. N. Karazina.
- Sannikov, A. V. (2003). Smekh i nasmeshka v russkoj naivnoj e'tike. *Komp'yuternaya lingvistika i intellektual'ny'e tekhnologii: sbornik trudov mezhdunarodnoj konferenczii "Dialog 2003"*. M.: Nauka. Rezhim dostupa: <http://www.dialog-21.ru/Archive/2003/Sannikov.htm>.
- Sedov, K. F. (2007). Rehevaya agressiya i agressivnost' kak cherta rechevogo portreta. *Soczial'naya psikholingvistika. Khrestomatiya*, 250-277.
- Shherbinina, Yu. V. (2006). Verbal'naya agressiya. URSS.
- Trofimova, N. A. (2008). E'kspressivny'e rechevy'e akty' v dialogicheskom diskurse. SPb.: Izd-vo VVM.

- Voronczova, T. A. (2006). Rechevaya agressiya v kommunikativno-diskursivnoj paradigme. Vestnik VGU. Seriya "Lingvistika i mezhkul'turnaya kommunikacziya", 1, 83-86.
- Boxer, D., & Cortes-Conde, F. (1997). From bonding and biting: conversational joking and identity display. *Journal of Pragmatics*, 23, 275-295.
- Brown, P., & Levinson, S. (1987). Universals in language usage: Politeness phenomenon. In E. Goody (ed.), *Questions and Politeness: Strategies in social interaction* (P. 56-310). Cambridge: Cambridge University Press.
- Drew, P. (1987). Po-faced receipts of teases. *Linguistics*, 25, 219-253.
- Eder, D. (1991). The role of teasing in adolescent peer group culture. *Sociological Studies of Child Development*, 4, 181-197.
- Eder, D. (1993). "Go get ya a french!": Romantic and sexual teasing among adolescent girls. In D. Tannen (Ed.), *Gender and Conversational Interaction* (P. 17-31). New York: Oxford University Press.
- Dynel, M. (2009). Beyond a joke: Types of conversational humour. *Language and Linguistics Compass: Semantics and Pragmatics*, 3, 1284-1299.
- Dynel, M. (2011). *The pragmatics of humour across discourse*. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Hay, J. (1995). Only teasing! *New Zealand English Newsletter*, 9, 32-35.
- Hay, J. (2000). Functions of humor in the conversations of men and women. *Journal of Pragmatics*, 32, 709-742.
- Haugh, M. (2017). Teasing. In S. Attardo (Ed.), *The Routledge handbook of language and humor* (pp. 204-218). New York, NY, United States: Routledge Taylor and Francis Group.
- Keltner, D., Capps, L. M., Kring, A. M., Young, R. C., & Heerey, E. A. (2001). Just teasing: A conceptual analysis and empirical review. *Psychological Bulletin*, 127, 229-248.
- Leech, G. N. (1983). *Principles of pragmatics*. London : Longman.
- Norrick, N. R. (1994). *Conversation joking: Humor in everyday talk*. Indiana University Press, Bloomington, IN.
- Norrick, N. (2003). Issues in conversational joking. *Journal of Pragmatics*, 35 (9), 1333-1359.
- Pawluk, C. J. (1989). Social construction of teasing. *Journal for the Theory of Social Behavior*, 19, 145-167.
- Warm, T. (1997). The role of teasing in development and vice-versa. *Developmental and Behavioral Pediatrics*, 18, 97-101.

*Дата надходження до редакції 13.11.2019 р.
Ухвалено до друку 21.11.2019 р.*

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192362>

УДК 371.334(076)(100)

ПРАГМАСЕМИОТИКА: ВВЕДЕНИЕ ТЕРМИНА И РАКУРСЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

КРАВЧЕНКО Н. К.

доктор филологических наук, профессор
Национальный университет биоресурсов
и природопользования Украины
nkravchenko@outlook.com
www.researcherid.com/rid/U-4207-2017

В статье обосновано новое направление лингвистических исследований – прагмасемиотика с введением в научный оборот термина “прагмазнак”. Идентифицированы типы прагмазнаков в зависимости от их мотивации коннотатами ситуаций, для обозначения которых они используются. Прагматичные феномены обнаруживают определенные характеристики знаков для обозначения дополнительной коннотативной информации о типах ситуаций. Мотивация “структурными” свойствами коннотируемой ситуации позволяет идентифицировать культовые прагмазнаки; “узуальные” ассоциации прагматических средств с ситуационными коннотатами характерны для прагмазнаков-индексов. Прагмазнаки могут интегрировать характеристики различных типов знаков – с преобладанием признаков и функций одного из типов. Среди означаемых коннотатов обнаружены конвенционная стратегия говорящего, отношения говорящий – слушатель или инвариантная коннотативная особенность определяемой ситуации. Прагмазнаки могут взаимозаменять друг друга, обозначая одинаковую ситуацию.

Ключевые слова: прагмасемиотика, прагмазнак, прагмазнак-икона, прагмазнак-индекс, ситуационный коннотат.

ПРАГМАСЕМИОТИКА: ВПРОВАДЖЕННЯ ТЕРМІНА І РАКУРСИ ДОСЛІДЖЕННЯ

КРАВЧЕНКО Наталія Кимівна
доктор філологічних наук, професор
Національний університет біоресурсів
і природокористування України
nkravchenko@outlook.com
www.researcherid.com/rid/U-4207-2017

Вступ. Дослідження прагматичних явищ із семіотичного погляду є однією з не вирішених проблем сучасної лінгвістики. Певна незацікавленість науковців у з'ясуванні цього питання може бути пояснена традиційною концепцією мовного знака як одиниці, що поєднується з позначеним об'єктом конвенційним зв'язком і утворює обов'язкові структурні зв'язки з іншими знаками. У статті висунено й обґрунтовано гіпотезу стосовно семіотичного аспекту прагматичних феноменів і запропоновано таксономію прагматичних знаків, що конотують певні регулярні асоціації з конкретними типами ситуацій.

Мета дослідження полягає у виявленні прагмазнаків та специфіки їхньої мотивації відповідно до структурних характеристик ситуацій, які вони конотують.

Для аналізу розмовного дискурсу, що використовувався як матеріал дослідження, застосовувалися такі **методи**: прагмасемиотичний аналіз у поєднанні з прийомами аналізу, базованими на теорії Г. П. Грайса, теорії мовленнєвих актів і теорії ввічливості.

Результати. У статті обґрунтовано новий напрям лінгвістичних досліджень – прагмасемиотика – з уведенням у науковий обіг терміна “прагмазнак”. Прагматичні феномени

виявляють певні характеристики знаків на позначення додаткової конотативної інформації про типи ситуацій. Мотивація “структурними” властивостями конотованої ситуації дозволяє ідентифікувати іконічні прагмазнаки; “узуальні” асоціації прагматичних засобів із ситуаційними конотатами характерні для прагмазнаків-індексів. Прагмазнаки можуть інтегрувати характеристики різних типів знаків – з переважанням ознак і функцій одного з типів. Серед означуваних конотатів виявлені конвенційна стратегія мовця, відносини мовець-слухач або інваріантна конотативна особливість означуваної ситуації. Прагмазнаки можуть використовуватися взаємозамінно, позначаючи одну ситуацію.

Висновок. Отримані результати дозволяють дійти висновку про лінгвістичну реальність прагмазнаків як об’єкта прагмасемиотичних досліджень.

Ключові слова: прагмасемиотика, прагмазнак, прагмазнак-ікона, прагмазнак-індекс, ситуаційний конотат.

PRAGMASEMIOTICS: INTRODUCTION OF THE TERM AND PERSPECTIVES OF ITS STUDY

KRAVCHENKO Natalya Kimivna
Doctor in Philology, Professor
National university of life and
environmental sciences of Ukraine
nkравченко@outlook.com
www.researcherid.com/rid/U-4207-2017

Introduction. Pragmatic phenomena exploration from semiotic viewpoint is among unresolved problem of the present-day linguistics. Scientific indifference to this matter can be explained by traditional concept of linguistic sign as a unit that relate to a designated object or situation in a conventional way and forms obligatory structural links with other signs.

The paper introduces a new pragma-semiotic facet of pragmatic phenomena and identifies the taxonomy of “pragma-sign” as specific units connoting some regular associations with particular types of situations. The **purpose** of the study consists in identification of the pragma-signs and specifics of their motivation by the structural characteristics of the situations they connote. The following **methods** have been applied to analyze the conversational discourse data: pragma-semiotic analysis added by the explanatory tools of Gricean pragmatics, speech act theory and politeness theory.

The major **results** of the research are as follows: pragmatic phenomena can be considered as specific signs that contain an additional information about some connotative features of situations. Some “structural” similarity with the connoted information about a situation is characteristic for the iconic pragma-signs; the stable associations of particular pragmatics with the connoted information related to certain types of situations support the idea of indexical pragma-signs. Similar to nominative signs, pragma-signs can integrate the characteristics of various signs – with the predominance of features and functions of one of the types. Among the connoted signified, indexed by pragma-signs, there may be the speaker’s conventional strategy, a specific feature of the speaker-listener relationship or invariant connotative property of the signified situation (“delicacy”, etc.). Pragma-signs can be used interchangeably while signifying the same situation.

These observations lead us to the **conclusion** about the reality of pragma-signs as the linguistic phenomena and the object of pragma-semiotic study.

Key words: pragmasemiotics, pragma-sign, iconic pragma-sign, indexical pragma-sign, situational connotate.

Постановка проблемы и обоснование актуальности ее решения. Возможность интеграции прагматического и семиотического параметров речи, текста и дискурса заложена уже в хрестоматийном выделении Ч. Моррисом (Morris, 1971) прагматики как одного из разделов семиотики, который фокусируется на изучении отношения между знаками и говорящими

или слушающими. Ранее Ч. Пирс (Peirce, 1999) выделяет прагматическую составляющую как основную для определения сущности знака, который приобретает смысл вследствие его определённого использования в сообществе, в системе правил, разделяемых этим сообществом. В еще более утрированной “прагматической” формулировке эта идея представлена Л. Витгенштейном, который проводит знак равенства между значением языкового знака и употреблением (Арутюнова, Гутнер, 2019).

Таким образом, традиционным является выделение *прагматического* аспекта *семиотики*.

В то же время, несмотря на “прагматический” поворот в философии и лингвистике, начиная со второй половины XX века, проблема *семиотического* аспекта *прагматики* или прагматической семиотики не привлекала внимания исследователей. Наиболее очевидной причиной такого состояния вещей является, на наш взгляд, следующая: начиная с семиологии Ф. де Соссюра, основным критерием “знаковости” становится признак условности (“немотивированности”, “конвенциональности”), то есть под знаком, прежде всего, понимается знак-символ. Соответственно, и прагматика определяется как “наука о связях между символами, их интерпретацией и теми, кто их использует” (The New Lexicon Webster's Encyclopedic Dictionary of the English Language, 1993, p. 7).

Второй сложностью при выделении прагматического аспекта является основополагающее положение о системности языкового знака: семиотику интересуют, в первую очередь, модели организации, структурные взаимодействия знаков – синтагматические, парадигматические, иерархические. Такие связи трудно в традиционном виде “приложить” к прагматическим феноменам из-за гетерогенности предмета и проблематики прагматических исследований, а также вследствие того, что прагматические феномены имеют дискурсивную природу и их структурирование так или иначе связано с дискурсивным семиозисом, в то время как обоснование дискурса как специфической системы и структуры само по себе является все еще нерешенной проблемой современной лингвистики (несмотря на попытки, предпринимаемые в этом направлении отдельными учеными (Кравченко, 2017; Кравченко 2017а). Таким образом, **актуальность** этого исследования мотивирована, прежде всего, его новаторским характером, связанным с переосмыслением концепции лингвистического знака в связи обоснованием определенных знаковых свойств прагматических феноменов, названных в работе прагматическими.

Цель статьи – определить возможные ракурсы семиотического исследования прагматических феноменов, наметив наиболее общие контуры прагматической семиотики.

Изложение основного материала исследования. Следует отметить, что термин *прагматическая семиотика* все же иногда используется в европейских и американских исследованиях, но сводится к пониманию того, каким образом текст приобретает смысл посредством разных семиотических ресурсов: “Центральная задача прагматической семиотики – выявление способов генерирования смыслов определенным текстом” (Watson and Hill, 1993, p. 193).

Для реализации цели статьи важно наметить возможные векторы исследования прагматических параметров в семиотическом ракурсе. Среди перспективных направлений прагматической семиотики можно выделить следующие: 1) классификационно-семиотическое (соотнесенность прагматических феноменов с определенными типами знаков); 2) коммуникативно-семиотическое (роль прагматических параметров в моделях семиозиса); 3) когнитивно-семиотическое (зависимость прагматических ресурсов от семиотики “знаний о мире” (архетипов, символов, топосов, поведенческих сценариев и др.); 4) дискурсивно-семиотическое (институциональные стратегии как поведенческие коды, заданные определенной конфигурацией знаков-символов в рамках дискурсов – систем означивания, определяющих способы соединения семантики языка с прагматикой действия); 5) семиотико-ролевое: роли-символы и роли-индексы сценариев коммуникативного поведения; роли-иконы, изоморфные ситуации общения.

Наиболее противоречивым (в силу изложенных выше причин) является классификационно-семиотический аспект прагмасемиотики, то есть проблема определенных семиотических свойств прагматических феноменов и их сходства со знаками.

Классификационно-семиотический аспект прагматических феноменов.

Интерпретируя теорию Ч. Пирса, Г. П. Мельников справедливо замечает, что в основе классификации знаков лежит анализ той причины, которая приводит к возникновению ассоциации между внутренним знаком и внутренним денотатом, т.е. между X"-образом и Y"-образом. На основании этого ученый делает вывод о том, что признак условности (“немотивированности”, “конвенциональности”) не имеет оснований быть критерием при решении вопроса о знаковости или незнаковости того или иного явления. Важен не сам признак условности, а факт наличия или отсутствия ассоциации между знаком и денотатом, внешняя мотивированность знака свойствами денотата (Мельников, 2013, с. 8 – 22).

Не менее важной для нашего исследования является идея о нескольких рядах сигнификации, высказанная в свое время Роланом Бартом, Луи Ельмслевым и другими известными семиотиками. Если на первом уровне сигнификации знак состоит из означающего и означаемого, то на втором уровне денотативное значение используется уже как означающее, то есть означающее денотативного знака создает коннотативное значение (дополнительное означаемое). Третий уровень сигнификации – уровень идеологии и мифологии, когда знак отражает концепты определенного мировоззрения (Barthes, 1957, 1987).

Таким образом, коннотация – это тоже своего рода знак, производный от означающего денотативного знака. При этом знак-коннотат всегда связан с культурными кодами, разделяемыми коммуникантами. Исходя из понимания природы прагматического значения как коннотативного, которое, к тому же, восходит к универсальным и культурно-маркированным кодам-конвенциям вежливости, кооперации, релевантности, а также принимая во внимание тот факт, что определенные ситуации общения устойчиво связаны с определенной прагматикой, к тому же нередко ассоциированной с характеристиками ситуаций (проявляя свойства иконичности), мы вводим в лингвистический обиход понятие прагмазнака, который предоставляет некоторую дополнительную информацию о признаках коннотируемой им ситуации.

В разговорном дискурсе несложно заметить такие проявления иконичности, как структурное подобие между особенностями ситуации общения и использованной “прагматикой”: в ситуации статусного общения или при коммуникации между малознакомыми людьми очевидными будут стратегии негативной вежливости (вежливости “дистанции”), соблюдение максим такта, максим кооперации и избегание конвенциональных импликатур и неконвенциональных не прямых актов (то есть актов, в которых инференция иллюкутивной силы зависит от контекста и требует от адресата дополнительных когнитивных усилий) (Kravchenko, 2017b, p. 54 – 56).

If you had a little time to spare for me this afternoon, I'd like to talk about my paper.

В приведенной фразе прагматика негативной вежливости индексируется такими средствами, как сослагательное наклонение, хедж (*a little time, I'd like to*), этикетная лексика (*to spare for*). Коннотируемым означаемым, индексируемым прагматическим компонентом высказывания, служит такая поведенческая стратегия говорящего, как “готовность уступить” и некоторый пессимизм относительно возможности общения, что согласуется со стратегией 3 негативной вежливости: “Be pessimistic about ability or willingness to comply”.

Напротив, прагмазнаками дружеской беседы будут стратегии позитивной вежливости, нарушение кооперативных максим и несложное выведение импликатур (вследствие общих presuppositions коммуникантов), нарушение максимы такта и других максим вежливости.

People like and me and you, Bill, don't like being pushed around like that, do we?

Прагматика позитивной вежливости отмечена в этом примере таими регулярными маркерами, как обращение по имени (*Bill*), удостоверяющий вопрос (*do we?*), имплицитное противопоставление внутренней группы “мы” (*People like and me and you*) внешней группе

“они”. Коннотируемым “означаемым” прагмазнака служит утверждение общности (взглядов, других точек соприкосновения), что имеет в данном высказывании большее значение, чем семантика (денотативный компонент). Коннотация “общности” (“мы на одной волне”) соответствует стратегии 7 позитивной вежливости “Presuppose, raise, and assert common ground”.

Неловкая ситуация иконично воспроизводится “нагромождением” прагмазнаков: негативной вежливостью, конверсационными стратегиями сохранения лица (пресеквенции, стратегия уклонения от ответа, конверсационные дисклеймеры и др.), нарушением максимы количества информации вследствие дополнительных речевых ходов оправдания, объяснения, извинения и др.

Your father said last night that he'd be more than willing to pay for it if you'd go away someplace by yourself and think things. You could take a lovely cruise... (Salinger, 1948, p. 5).

В процитированном фрагменте неоднозначная ситуация (мать беспокоится о безопасности дочери, которая живет с психически нездоровым человеком, но не может прямо сказать об этом, чтобы не нанести “ущерба” лицу дочери, ее мужа и собственному) иконически воспроизводится комплексом прагмазнаков: непрямым речевым актом с иллюзией директива (держись подальше от своего мужа); негативной вежливостью, маркированной сослагательным наклонением, митигирующими средствами (*he'd be more than willing, if you'd; someplace; think things. could*), нарушением (вследствие структурного осложнения речевого хода маркерами негативной вежливости) кооперативных максим количества и стиля, что становится триггером конверсационной имплицатуры “Мы заботимся о твоей безопасности”. Коннотируемым означаемым денотативной ситуации становится в этом случае такой ее признак, как “деликатность”. Именно этот признак иконично связан с совокупностью прагмазнаков (что, однако, не исключает других окказиональных коннотаций – “беспокойство”, “озабоченность”, “неуверенность в себе”, которые также индексированы прагмазнаками).

Таким образом, для различных ситуаций используется различная прагматика, ассоциированная с коннотативными характеристиками таких ситуационных денотатов. То есть помимо совокупности номинативных знаков, означающих ситуацию, привлекается комплекс прагмазнаков – прагматических феноменов, устойчиво ассоциированных с типами ситуаций, воспроизводя их структурные особенности.

Прагмазнаки могут быть взаимозаменяемыми в означивании определенной ситуации, то есть знаками одной ситуации могут быть различные прагмазнаки (см. выше). С другой стороны, один прагмазнак может структурно соответствовать нескольким коннотатам (стратегии негативной вежливости иконично воспроизводят “неловкость” ситуации просьбы и, одновременно, деликатность ситуации общения статусно неравных коммуникантов).

В этой связи, напрашивается параллель с языковыми знаками, когда один и тот же денотат может означаться различными знаками (синонимия) и, наоборот, один знак обозначать различные денотаты (омонимия) – как проявления закона ассиметричного дуализма.

При этом между прагмазнаками существуют структурные связи – каждый из них предсказывает появление другого (происходит нечто вроде прагматической аттракции (Кравченко, Пастернак, 2018, p. 18 – 26), так как все они структурно изоморфны коннотату одной ситуации.

Подобно номинативным знакам, прагмазнаки могут объединять в себе характеристики различных знаков – с преобладанием особенностей и функций одного из типов. Так, прагмазнак, в котором угадывается иконичная мотивированность свойствами определенной ситуации, при закреплении и воспроизведении ассоциаций с этой ситуацией, становится ее индексом и, соответственно, индексом компонентов этой ситуации. Так, речевые акты *экзерцитивов* (в соответствии с классификацией Дж. Остина) (Austin, 1975)) служат индексами ситуации проявления влияния или осуществления власти. Одновременно, индексируются институциональные роли “представитель власти, наделенный полномочиями”.

Идиоматические не прямые акты в абсолютном большинстве случаев индексируют ситуацию “просьба”:

Why don't you join us?

Would you mind repeating your question?

Would you be so kind as to tell me what time it is?

Would you be willing to help?

Could you oblige me with a match?

Оформление просьбы непрямыми речевыми актами ассоциировано с самой ситуацией просьбы определенной иконичной связью, так как просьба связана с риском потери лица и вследствие этого идеально должна включать два компонента: саму просьбу и ее смягчение для того, кому она адресована (или смягчение последствий отказа для просящего). Соответственно, в идиоматическом не прямом акте совмещены и директивный компонент, и аспект, митигирующий директив.

Свойства идиоматического речевого акта как определенного прагмазнака подтверждаются его конвенциональностью, в частности, сходством его означаемого с конвенциональной импликатурой: “такой акт передает одно и то же дополнительное значение независимо от контекста и в этом отношении соответствует конвенциональной импликатуре” (Кравченко, 2017, р. 60).

Более того, в отношении идиоматических косвенных речевых актов можно предположить наличие не только иконичного и индексикального аспектов (иконично соответствует ситуации просьбы и индексирует такую ситуацию), но и символического компонента, так как такие прагмазнаки мотивированы ситуацией просьбы, но совершенно условны (конвенциональны) в том смысле, что не имеют формальных показателей иллокутивной функции (более того, содержат показатели, предназначенные для маркировки других иллокутивных целей).

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Материал статьи позволил прийти к основному выводу о семиотических свойствах некоторых прагматических феноменов как знаков, которые содержат дополнительную коннотативную информацию о типах ситуаций. Внешняя мотивированность свойствами коннотируемой ситуации, воспроизведение их “структурных” особенностей служит проявлением иконичности прагмазнаков; устойчивые “узловые” ассоциации определенной прагматики с типами ситуаций позволяют идентифицировать прагмазнаки-индексы. Подобно номинативным знакам, прагмазнаки могут объединять в себе характеристики различных знаков – с преобладанием особенностей и функций одного из типов.

Коннотируемым означаемым, индексированным прагмазнаком, может быть поведенческая стратегия говорящего, характеристика взаимоотношений говорящего и слушающего, инвариантная особенность ситуации общения (“деликатность” и др.). Один прагмазнак может коннотировать различные ситуации и, напротив, одна ситуация может коннотироваться совокупностью различных прагмазнаков – вследствие их структурного изоморфизма узловому “коннотату” этой ситуации.

Перспективой дальнейших исследований будет выявление специфики структурных связей между прагмазнаками, а также идентификация знаковых характеристик прагматических параметров в институциональном дискурсе.

ЛИТЕРАТУРА

- Арутюнова, А., Гутнер, Г. Б. Прагматика. *Гуманитарная энциклопедия*. Остання редакція: 23.04.2019. Url: <https://gtmarket.ru/concepts/6935>
- Кравченко, Н. К. (2017). *Дискурс и дискурс-анализ: краткая энциклопедия*. Киев: Интерсервис.
- Кравченко, Н. К. (2017а). Дискурс как структура. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія Філологія*, 26 (1), 138-141.

- Кравченко, Н. К., Пастернак, Т. А. (2018). Прагматическая аттракция: постановка проблемы и введение термина. *Вісник КНЛУ. Серія Філологія*, 21 (1), 18-26.
- Мельников, Г. П. (2013). Системология и языковые аспекты кибернетики. *Вестник РУДН. Серія Теорія языка. Семиотика. Семантика*, 1, 8-22.
- Austin, J. L. (1975). *How to Do Things with Words*. The William James Lectures (Book 5). Harvard University Press. 2-nd edition.
- Barthes, Roland (1957; 1987). *Mythologies*. New York: Hill & Wang.
- Brown, P., & Levinson, S. (1987). Politeness. *Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. In P. Cole, & Morgan, J. L. (Eds.), *Syntax and Semantics*, 3, 41-58.
- Kravchenko, N., Pasternak, T. (2018). Multifacet Pragmatics of Russian Post-Soviet Jokes. *The languages of humor: Jokes Caricatures & Slapstick*. Bloomsbury Publishing Plc., 120-136.
- Kravchenko, N. (2017). Illocution of direct speech acts via conventional implicature and semantic presupposition. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The Journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Warsaw: De Gruyter Open, II (1), 128-168.
- Kravchenko, N. K. (2017b). Indirect speech acts' via conversational implicatures and pragmatic presuppositions. *Cognition, communication, discourse*, 14, 54-66.
- Morris, C. W. (1971). *Writings on the general theory of signs*. The Hague.
- Pierce, C.S. (1999). *Logic as semiotic: The theory of signs*. In M. Danesi, and D.
- Salinger, J. D. (1953). *Nine Stories*. URL: http://materlakes.enschool.org/ourpages/auto/2013/2/25/50973306/Nine_Stories_by_J_D_Salinger.pdf
- The New Lexicon Webster's Encyclopedic Dictionary of the English Language* (1987). Lexicon Pub; Deluxe edition.
- Watson, J. and Hill, A. (1993). *A Dictionary of Communication and Media Studies*. 3rd ed. London: Edward Arnold.

REFERENCES

- Arutunova, A., Gutner, G.B. Pragmatika. Gumanitarnaja entcyklopedija. Url.: <https://gtmarket.ru/concepts/6935>
- Austin, J. L. (1975). *How to Do Things with Words*. The William James Lectures (Book 5). Harvard University Press. 2-nd edition.
- Barthes, Roland (1957; 1987). *Mythologies*. New York: Hill & Wang.
- Brown, P., & Levinson, S. (1987). Politeness. *Some universals in language usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Grice, H. P. (1975). Logic and Conversation. In P. Cole, & Morgan, J. L. (Eds.), *Syntax and Semantics*, 3, 41-58.
- Kravchenko, N., Pasternak, T. (2018). Multifacet Pragmatics of Russian Post-Soviet Jokes. *The languages of humor: Jokes Caricatures & Slapstick*. Bloomsbury Publishing Plc., 120-136.
- Kravchenko, N. (2017). Illocution of direct speech acts via conventional implicature and semantic presupposition. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The Journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Warsaw: De Gruyter Open, II (1), 128-168.
- Kravchenko, N. K. (2017a). Indirect speech acts' via conversational implicatures and pragmatic presuppositions. *Cognition, communication, discourse*, 14, 54-66.
- Kravchenko, N. K. (2017b). *Dyskurs y dyskurs-analyz: kratkaia entsyklopediya*. Kyev: Interservys.
- Kravchenko, N. K. (2017c). *Dyskurs kak struktura*. *Naukovyj visnyk Mizhnarodnoho humanitarnoho universytetu. Seryja Filologija*, 26, 138-141.
- Kravchenko, N. K., Pasternak, T. A. (2018a). *Pragmaticheskaja atraktcyja : postanovka problem i vvedenyje termina*. *Visnyk KNLU. Seryja Filologija*, 21 (1), 18-26.

- Mel'nikov, G. P. (2013). Sistemologiya I jazykovyje aspekty kibernetiki. Visnyk RUDN. Seryja Teoriya jazyka. Semiotika. Semantika, 1, 8-22.
- Morris, C. W. (1971). Writings on the general theory of signs. The Hague.
- Pierce, C. S. (1999). Logic as semiotic: The theory of signs. In M. Danesi, and D.
- Salinger, J. D. (1953). Nine Stories. Url: [http://materlakes.enschool.org/ourpages /auto/2013/2/25/50973306/Nine_Stories_by_J_D__Salinger.pdf](http://materlakes.enschool.org/ourpages/auto/2013/2/25/50973306/Nine_Stories_by_J_D_Salinger.pdf)
- The New Lexicon Webster's Encyclopedic Dictionary of the English Language (1987). Lexicon Pub; Deluxe edition.
- Watson, J. and Hill A. (1993). A Dictionary of Communication and Media Studies. 3rd ed. London: Edward Arnord.

*Дата надходження до редакції 02.10.2019 р.
Ухвалено до друку 21.11.2019 р.*

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192447>

УДК 811.111'27:159.946

FRAME STRUCTURE OF THE EVALUATIVE UTTERANCE

PRIHODKO G. I.

Doctor of Sciences (Philology), Professor
Zaporizhzhia National University
anna.prihodko.55@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6220-5333>

Introduction. The paper focuses on the study of the framework of the evaluative utterance. Frame composition can be considered as an autonomous configuration consisting of a body, a set of standard patterns of speech acts, members of speech situation.

Purpose. The aim of this research is to explore the updating of frame structure that realizes the evaluative potential.

Methods. The research was carried out by means of the methods of Speech act analysis, framing technique, structural, semantic and contextual analysis.

Results. The notion “frame” is used mainly for the description of such elements of consciousness, which are composed for demonstrating situations in object-human cognitive activity. Frame structure can be viewed as a specific formation consisting of a core, a number of standard models of speech acts, participants of speech episode. Also, a significant place occupies the objective, plan and consequent. So, the evaluative situation can be associated with the frame, as it consists of appraisal of the objects of the outer world and depicts the cohesion of concepts of the object and the subject, materialized in the system of parts of speech, as well as all the components of utterances that constitute the situation. The paper looks at the evaluative utterance as the result of a certain perception pattern, picture, and script in the communicative activity. According to socio-role position relations between participants of communication are spread chiefly in the social domain of communication, where social role demonstrates interactional rules between the subject of communicative process and its object.

Conclusions. The realized scheme of the evaluative utterance is related to the accomplishment of the frame pattern of a typical communicative act in the form of a holistic multi-layered creation – functional-semantic formation. Materialization of a frame pattern occurs on the background of social interplay, where the functional-semantic representation of the evaluative frame is benefited by resolving in its structure such components as the illocutionary act-event, topical proposition and conventional grammatical construction.

Key words: frame, evaluation, evaluative utterance, sender, recipient, cognitive-communicative field.

ФРЕЙМОВА СТРУКТУРА ОЦІННОГО ВИСЛОВЛЮВАННЯ

ПРИХОДЬКО Ганна Іллівна
доктор філологічних наук, професор
Запорізький національний університет
anna.prihodko.55@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0001-6220-5333>

Вступ. Дослідження сфокусоване на вивченні фреймової організації оцінного висловлювання. Структуру фрейму розглядаємо як самостійну конфігурацію, що складається з ядра, набору стандартних форм мовленнєвих актів, учасників мовленнєвої події.

Мета статті полягає в описі засобів актуалізації фреймового сценарію, що реалізує потенціал оцінного висловлювання.

Методи. У розвідці використано такі методи: метод актомовленнєвого аналізу, метод фреймового структурування мовленнєвого акту, структурний, семантичний і контекстуальний аналіз.

Результати. Термін “фрейм” уживається насамперед для характеристики структур свідомості, які формуються для відображення ситуацій в об’єктивно-пізнавальній діяльності людини. Важлива роль належить меті, плану та консеквенту. Оцінну ситуацію відносимо до фрейму, оскільки вона включає оцінку явищ зовнішнього світу та ілюструє нерозривність образів об’єкта і суб’єкта, об’єктивованих у частиномовній системі, а також усіх конститuentів висловлювань як складників ситуації. У статті оцінне висловлювання розглянуто як продукт певної рефлексійної картини, сцени, сценарію в комунікативному акті. Відповідно до соціально-рольового статусу відносини між учасниками спілкування поширюються здебільшого на соціальну сферу комунікації, де соціальна роль відображає інтеракціональні умови між суб’єктом комунікативної дії і його об’єктом.

Висновки. Структура оцінного висловлювання пов’язана з реалізацією фреймової структури типового акту спілкування у вигляді цілісного багаторівневого утворення – функціонально-семантичного утворення. Актуалізація такої фреймової структури відбувається на тлі соціальної інтеракції, де увиразнюється функціонально-семантичне уявлення оцінного фрейму шляхом реалізації в його складі таких одиниць, як: ілюктивний акт-подія, тематична пропозиція і типова граматична конструкція.

Ключові слова: фрейм, оцінка, оцінне висловлювання, адресант, адресат, когнітивно-комунікативне поле.

Introduction. At present, the notion “frame” has been widely used in cognitive science (Zhabotynska, 1999, p. 14 – 16; Kroon, 1998, p. 205 – 223). It is applied mainly for the description of such structures of consciousness, which are designed for performing situations in object-human cognitive activity. Bearing in mind this idea the effectiveness of its usage in relation to more complex types of person’s speech activity should be recognized because frame is “an important linguistic component of the cognitive field of text structures, as well as the production, transformation and transposition of knowledge, ideas and thoughts” (Kus’ko, 2001, p. 212).

The concept frame incorporates the explanation of the situation as a cognitive item, and as a text segment. Ch.Fillmore defined frame as a cluster of words the combination of which is motivated and formed by certain standardized knowledge structures or constructions that systemize human abilities and skills (Fillmore, 1988, p. 54).

Frame is a declarative means of knowledge depiction, which is arranged in terms of explications and is a box of knowledge about a specific field of human activity, on the ontology of the world, the human portrayal of the system, topically associated with one image, one act and one script. Such definition of the frame gives rights to grounds consider it as a definitely arranged system of propositions which represent related denotative situations, that is, as a minimum informative section. Thus, the frame can be termed the cognitive-communicative field, or communicative frame.

The **aim** of this research is to explore the updating of frame structure that realizes the evaluative potential. Accomplishing this goal materialized in the resolution of a number of specific tasks: the analysis of actualization of the structure of evaluative utterances in the frame; identification of functional-semantic components of this realization.

The **material** under analysis was a selection of approximately 100 utterances of works by contemporary British and American writers.

Methods and techniques are determined by the objectives, the material, theoretical direction of the piece of writing and are of complex character. They combine points of the cognitive theory and discourse theory. Speech act analysis is used while examining the pragmatic features of utterances having evaluative concepts; the framing method is applied to structure the speech act on the instances of the evaluative utterance.

Theoretical Background. Creation of the frame as the peculiar scheme of consciousness, relating to the representation of the situation, has an ontological ground. Yu.G. Pankrats highlights that it is realized in the course of re-experiencing the same act or in the checking of it. And by the fact

that the description of the situation gets similar from the language point of view shapes, stereotypical connections set in this order: “some event in the real world – understanding and investigation of the situation in the consciousness – conventionalization of linguistic forms of description of the situation” (Pankrats, 1992, p. 16).

The logical examination of concepts, which helps for the formulation of the laws of its internal arrangement in order to identify its elements and modeling their intercooperations, corroborates the idea about the frame as a stereotypical situation. The conceptual analysis of the logical scheme is regulated by the system of predicates and propositional structures picturing the situation in the organization of frames.

As far as the individual's life-world is constructed of many situations, their language and speech fixing demands the combination of events into the utterances. Hence, the evaluative utterance is the result of a definite demonstration pattern, scene, and script in the communicative act (Samohina, 2012).

It integrates such essential components as participants, or communicants – addresser and the addressee and referent (world fragment of phenomena, or images), which are linked in the act of communication set on the position of communicative action, thus generating a unique dynamic complex – the cognitive-communicative field (Zhabotynska, 2013, p. 47 – 76), or a kind of communicative frame, the elements of which are participants in the act of communication (speaker and, correspondingly, the addressee), the essence of the utterance (in our instance – evaluative), the place where the communication happens, the relations between partners during the process of communication (Romanov, 1988, p. 28).

The target orientation of utterance always includes certain models of communicative and social influence of the following types: personal, public, official, unofficial.

The form of communication between the participants is also modified by the social rank and role in deciding the positions of the partners of communicative interaction act in order to accomplish definite social roles: the seller – the buyer, the ticket-collector – the passenger, the chief – the subordinate, etc. (and also the initiator – the recipient and vice versa).

According to socio-role position relations between participants of communication are spread chiefly in the social domain of communication, where social role demonstrates interactional rules between the subject of communicative process and its object. From the point of view of some linguists, conditions of social cooperation between communicants are grounded on three kinds of relations – coordination, subordination and supremacy (Bentham, 1991, p. 17 – 36), which are actualized in the familiar, unconstrained, neutral and elevated communication (speech) registers. Communicative part as a kind of invariant item of behavior, is placed in the habitual pattern of activities and is associated with appropriate normative possibilities, which may be shown by the interlocutors in a given communicative and specific social cases.

Communicants' socio-role rank is set on a specific collection of rights and duties of the members in the act of communication, their knowledge of these rights and obligations. Social locus and socio-role position of partners construct pragmatic aspects that are the indispensable constituent of the frame configuration of utterances in general and the evaluative one in particular, and they need their recording in the performance of the act of communication (Kintsch, 1988, p. 163 – 182). These components or criteria of interaction in the evaluative utterance may be called permanent components of the frame.

The relationships between the communicants, modified by their socio-role rank, are characterized by certain linguistic means giving a sign to the interlocutor about his partner's position. In addition, some linguists (Arutyunova, 1990, p. 411; Shelovskih, 1995, p. 6 – 7) note that the selection of language means in a certain type of communication in the application of the same illocutionary intention to some extent depends on the relationship between the participants and their socio-role status.

Every communicative act is characterized by the specific mode of interaction, which is identified by its interconnection with the situation-type, which is the frame with the essential components and functional conditions inherent to it (Dijk, 1989, p. 26-30; Minskiy, 1988, p. 289). Frame structure can be viewed as an independent complex consisting of a core, a number of models of speech acts, participants of speech episode. Also, a significant place occupies the objective, plan and consequent.

So, the evaluative situation can be associated with the frame, as it consists of appraisal of the objects of the outer world and depicts the cohesion of concepts of the object and the subject, materialized in the system of parts of speech, as well as all the components of utterances that constitute the situation (Zhabotynska, 1999, p. 15-16; Prihodko, 2016, p. 70 – 71).

Taking into consideration the above mentioned, the cognitive-communicative field of evaluative situation can be defined as hyperframe of verbal cooperation, which demonstrates all segments of the frame in their interconnection and interrelationship, which permits to specify the arrangement of the constituents of information in the course of updating and regulate the materialization of certain actions that depict the core of the frame formation in functional and semantic patterns.

Results and Discussion. Here we present the analysis of the process of updating the frame complex of evaluative utterances. By updating, we mean the usage of the certain linguistic item with the aim of conveying message in a peculiar communicative situation, when actualized concept, performed by certain facts identified with his real representation in the speaker's mind (Bakieva 3, 6 – 7). In the process of updating the specific transformation of a language unit into an indicator is observed, so that the verbal expression used by the interlocutor is connected with a typical way of the communicative act, demonstrating the appropriate description and characterization of the image that G.G Pocheptsov (Pocheptsov, 1986, p. 10) defines as “hyperconfiguration”.

Production of utterance is the speaker's matter. He uses language means as the device of influence. Communicative and functional goal of such utterance is dictated by its deliberate use (communicative tension, illocutionary objective) from the speaker's side – in this case, the author, for the planned persuasion on the listener – the reader:

They plonked you out there in the mud ... and your job was to get killed if the enemy attacked. You were not allowed to retreat; you knew that nobody would be allowed to succour or reinforce you; ... A very pleasant prospect. A most jolly look out (Aldington, 1968, p. 54).

Here we observe the description of the desperate situation of the characters. The author draws our attention to the fact that the communicative motive determines not only the role of the speaker as a direct partner of the act of communication, but also illustrates the specific aim of the speech design and the way of its demonstration: whether the speaker resorts to a statement or a question, an order or a request by his action.

The goal may be treated as a signal of the control of verbal behavior from the point of view of the target influence of the statement, inserting it as a social action of verbal interaction actualized by the utterance or utterances.

The target of realization of the utterance aimed at the listener's evaluative perception. In this example a negative evaluation of the situation at war that permeates the whole utterance runs is accentuated in the last two sentences, where a impressive contrast between what is said and what is meant is ironically described. It can be taken for granted that in the evaluative utterance the speaker stresses or emphasizes exactly what he thinks is appropriate at the moment. It is implemented directly by the speaker by using different language means: words, phrases or sentences.

Understanding of what is meant by the speaker is associated with the act of the intention (illocutionary) usage of linguistic expressions, the subject of which is accomplished in a speech act proposition with proper communicative project in the organization of communicative hyperframe. In this respect, the speaker's information governs the semantic reference by means of attributing to the statement in the structure of the frame and can be appraised by participants as correct or incorrect, sufficient or insufficient to the situation of the frame under analysis:

I was standing way the hell up on top of Thompson Hill, right next to this crazy cannon that was in the revolutionary War and all (Salinger, 1998, p. 28).

The main character of the novel is a teenager, who resorts to abusive lexicon in his speech. He was angry at everything and he did not love everyone. In his saying, adjective *crazy* is used together with *hell*, and is observed as the norm of his emotional and expressive way to express his opinion about the outer world, that is, this adjective carries out a reference function.

Association of the reference interrelation of speech formation and its goal installation in the communicative act is natural of the process of updating of the frame design of latter (in this case, statements expressing assessment), here it works as a functional-semantic picture of the act of communication. Represented by the speaker, it comes out as a multidimensional complex, which displays the act of the uniting of the reference propositional essence of the utterance to the target act at the moment of communication.

Within the functional-semantic presentation of a typical network of illocutionary frame is possible to connect numerous operations with a different degree of expression of illocutionary force, but one of them is principal. In this case, the illocutionary force regarding the other illocutionary demonstrations of the united formation is the superior one:

After a particularly deafening morning, Larry erupted from his room and said he could not be expected to work if the villa was going to be racked to its foundations every five minutes. Leslie, aggrieved, said that he had to practice, Larry said it didn't sound like practice, but more like the Indian Mutiny (Durrell, 1987, p. 19).

Evaluation in a humorous utterance is one of its elements created to realize several communication aims: Larry explains that it is impossible to work in such situation, but Leslie makes an effort to persuade him that it is quite possible. Effect of the evaluative statement is determined by the degree of the speaker's impact on the addressee and lies in the illocutionary force of the utterance. Here, the illocutionary power of convincing is the main one. Due to it the perlocutionary result is obtained that does not require the speaker's purposes, which are revealed in Larry's words.

In large numbers illocutionary frames we do not observe explicit means of expression of the intentional verbal impact (threat, pride, joy, boasting). In spite of that, we find resources of prosody or peculiar syntax constructions of the speech formation with a specific thematic meaning, which are used as the illocutionary markers.

This topical essence at the time of the speech influence displays the circumstances for the realization of such content, taking into consideration expected answer in order to develop and plan further the quality of the target of the suggested utterance:

The snowflake of Dolly's face held its shape; for once she did not dissolve (Capote, 1974, p. 33).

To create a metaphorical image in two meanings of the noun *snowflake*: primary – *the snowflake held its shape* and secondary, figurative one *the snowflake of Dolly's face* are actualized. The verb *dissolve* is joined with the pronoun *she* by direct syntactic relationship and realizes figurative meaning, but at the same time its indirect syntactic relation with *snowflake* and actualization of the direct meaning is evidently observed.

"I'd love it", said Miss Matfield, forcing a smile (Priestley, 1974, p. 180).

Miss Mayfield's real wish does not coincide with her speech behavior, that is the true motive of one of the interlocutors (in this case, Miss Mayfield) is expressed by non-verbal means (*forcing a smile*).

Conclusions. A significant part of the procedure of production of the evaluative utterance is a cognitive factor. First of all, it helps to conceptualize the relationships between situations of extralinguistic reality (addresser's perspective), moreover, it acts as a specific indicator for the process of the mental perception of text (addressee's viewpoint). So, participants of communicative act use universal patterns of encoding and decoding of information that is collected in the utterance.

The realized scheme of the evaluative utterance is related to the accomplishment of the frame pattern of a typical communicative act in the form of a holistic multi-layered creation – functional-semantic formation

Materialization of a frame pattern occurs on the background of social interplay, where the functional-semantic representation of the evaluative frame is benefited by resolving in its structure such components as the illocutionary act-event, topical proposition and conventional grammatical construction.

Thus, there is a representation of interconnected and interdependent in their progress notions – from components of the statement – to all evaluative utterance, which is the essence of the cognitive-communicative field of intercommunication.

REFERENCES

- Arutyunova, N. D. (1990). *Referentsiya. Lingvisticheskiy entsiklopedicheskiy slovar*. Moskva: Sov. entsikl., 411-412.
- Bakieva, G. F. (1998). Freim i modelirvanie situatsii. *Dokladu IV Mezhdunar. konf. "Semantika yazukovuh edinits"*, 1, 6-7.
- Dijk, T. A. van. (1989). *Yazuk. Poznaniye. Kommunikatsiya*. Moskva: Progress.
- Zhabotynska, S. A. (1999). Kontseptualnuy analiz: tupu freimov. *Visnyk Cherkaskogo un-tu: Ser. "Filol. nauki"*, 11, 12-25.
- Zhabotynska, S. A. (2013). Imya kak tekst: kontseptualnaya set' leksicheskogo znacheniya (analiz imeni emotsii). *Cognition, communication, discourse*, 6, 47-76.
- Kus'ko, K. Ya. (2001). Freimovi strategii u riznozhannovomu inozemnomovnomu duskursi. *Movni i kontseptual'ni kartunu svitu*, 5, 210-214.
- Minskiy, M. (1988). *Ostroumie i logika kognitivnogo, bessoznatelnogo*. NZL. Moskva: Progress, 23, 281-309.
- Pankrats, Yu. G. (1992). *Propozitsional'nyye strukturu i ih rol' v formirvanii yazukovuh edinits raznuh urovney (na materiale slozhnostrukturirovannuh glagolov sovremennogo angliyskogo yazuka)*. (Avtoref. dis. d-ra filol. nauk). Moskva: IYa RAN.
- Pocheptsov, G. G. (1986). *O kommunikativnoy tipologii adresata. Rechevuye aktu v lingvistike i metodike*. Pyatigorsk: Gos. ped. in-t inostr.yaz., 10-17.
- Prihodko, G. I. (2016). *Kategoriya otsinki v konteksti zminu lingvistichnuh paradigm*. Zaporizhzhya: Krugozor.
- Romanov, A. A. (1988). *Sistemnuy analiz regulyativnuh sredstv dialogicheskogo obsheniya*. Moskva: IYa RAN.
- Samohina, V. O. (2012). *Zhart u suchasnomu komunikativnomu ghjstori Velukoi Brutanii ta SSHA*. Harkiv: HNU imeni V. N. Karazina
- Fillmore, Ch. (1988). *Freimu i semantika ponimaniya*. NZL. Moskva: Progress, 23, 52-92.
- Shelovskih, T. I. (1995). *Rechevoy akt soveta: funktsionalno-pragmaticheskuy analiz*. (Avtoref. dis. kand. filol. nauk). Voronezh: Voronezhsk. gos. un-t.
- Bentham, J. V. (1991). *Linguistic Universals in Logical Semantics. Semantic Universals and Universal Semantics*. Berlin: Max Niemayer.
- Kintsch, W. (1988). The Role of Knowledge in Discourse Comprehension: A Construction-Integration Model. *Psychological Review*, 5, 163-182.
- Kroon, C. (1998). A Framework for the Description of Latin Discourse Markers. *Journal of Pragmatics*, 30, 205-223.

LITERARY SOURCES

- Aldington, R. (1968). *Death of a Hero*. L.: Sphere.

- Capote, T. (1974). *The Grass Harp*. М.: Progress Publishers.
Durrell, G. (1987). *My Family and Other Animals*. М.: Progress Publishers.
Priestley, J. B. (1974). *Angel Pavement*. М.: Progress Publishers.
Salinger, D. (1998). *The Catcher in the Rye*. М.: Apt + N.

*Дата надходження до редакції 02.11.2019 р.
Ухвалено до друку 21.11.2019 р.*

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192450>

УДК 811.111:81'4.81'06'38:821.111

РЕАЛІЗАЦІЯ БІБЛІЙНИХ ОБРАЗІВ-СИМВОЛІВ У РЕПРЕЗЕНТАТИВНИХ І ДИРЕКТИВНИХ МОВЛЕННЄВИХ АКТАХ (на матеріалі містичних трилерів Френка Перетті)

ХАБОТНЯКОВА П. С.

кандидат філологічних наук

Київський національний лінгвістичний університет

pkhabotniakova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3653-8753>

У статті розглянуто специфіку реалізації біблійних образів-символів у репрезентативних і директивних мовленнєвих актах у містичних трилерах американського письменника епохи постмодернізму Френка Перетті, світогляд якого ґрунтується на протестантизмі. Для визначення шляхів актомовленнєвої реалізації біблійних образів-символів у містичних трилерах Френка Перетті в роботі застосовано такі методи когнітивної прагматики, як контент-аналіз, конверсаційний аналіз та функційно-прагматичний аналіз. З'ясовано, що репрезентативні мовленнєві акти представлено в досліджуваних текстах репрезентативними поясненнями, міркуваннями, констатаціями та визнаннями; директивні мовленнєві акти – директивами спонукання, заклику, пропонування, благання, наказування та запрошення.

Ключові слова: біблійні образи-символи, директивний мовленнєвий акт, репрезентативний мовленнєвий акт, когнітивна прагматика, містичний трилер.

REALIZATION OF BIBLICAL IMAGES-SYMBOLS IN REPRESENTATIVE AND DIRECTIVE SPEECH ACTS (in Frank Peretti's mystical thrillers)

KHABOTNIAKOVA Polina Serhiivna

Candidate of Science (Philology)

Kyiv National Linguistic University

pkhabotniakova@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-3653-8753>

Introduction. The article focuses on the specificity of the realization of biblical images-symbols in representative and directive speech acts in the mystical thrillers by Frank Peretti, the American postmodernism writer, whose worldview is based on Protestantism (Christianity).

Purpose. The paper aims to determine the ways of realization and functioning of biblical images-symbols in representative and directive speech acts.

Methods. The methodology of cognitive pragmatics, methods of content analysis, conversion analysis, and functional-pragmatic analysis, gave an opportunity to study the speech acts implemented in analyzed biblically-marked contexts that were taken from the mystical thrillers by Frank Peretti.

Results. The representative speech acts are performed through the markers of explanation, reasoning, statement, and recognition; the directives – by directives of induction, call, offering, supplication, ordering, and invitation. In these speech acts biblical images-symbols embody the most important ideas and intentions, which are interpreted linguistically throughout biblically-marked contexts.

Conclusion. In representative speech acts, biblical images-symbols are to deepen interpretation of the biblical motives of the “the fall of a man” as the mortal threat to mankind and

“the sacrifice of Jesus Christ on the cross” as the redemption of mankind. Biblical images-symbols help to inspire contemplation and spiritual quest in the directives of encouragement, supplication, offering, and are intended to adapt the reader to perceive the world through the biblical guidance and laws in the directives of commanding.

Key words: biblical image-symbol, directive speech act, representative speech act, cognitive pragmatics, mystical thriller

Формування проблеми та обґрунтування актуальності її розв’язання. У сучасних лінгвопрагматичних дослідженнях увагу приділено не тільки комунікативним процесам, але й передумовам комунікаційної діяльності самих мовців. Особливе місце в цій проблематиці займають образність і символічність як невід’ємні складники сучасних художніх текстів. Тут постає питання декодування образів-символів: яку роль вони відіграють у тексті, чому автор використовує саме такий набір образів-символів у діалогах персонажів, яку інформацію за ними приховано тощо. У сучасних текстах постмодерністської літератури цікаві не просто образи-символи, а саме біблійні образи-символи – слова / словосполучення, які у своєму прямому значенні позначають матеріальний об’єкт (артефакт чи персону), що асоціюється з чимось / чимось символічним, і які характеризуються високим потенціалом абстрактності та є елементами тексту Біблії (Святого Письма). У цьому контексті ми звернулися до творчого доробку американського письменника Френка Перетті, який майстерно обіграє біблійні образи-символи у своїх творах. Матеріалом дослідження слугували його п’ять містичних трилерів: *This Present Darkness* / Темрява віку цього (1986), *Piercing the Darkness* / Пронизуючи темряву (1988), *Prophet* / Пророк (1992), *The Oath* / Клятва (1995), *The Visitation* / Візит (1999).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Мовленнєвий акт розуміється як базова мінімальна одиниця вербальної комунікації, граматично й семантично організоване, інтенційно й ситуативно зумовлене висловлення, що супроводжується відповідними діями мовця, спрямованими на адресата та його реакцію (Austin, 1962; Searle, 1976). Мовленнєвий акт характеризується співвідношенням ілокутивної сили повідомлення та структурно-семантичної форми висловлення – інтенції мовця (його ілокутивна мета, комунікативний задум) виражено експліцитно (прямо) за змістом висловлювання, у мовній семантиці перформативних дієслів зокрема. Отже, ілокутивна сила зумовлює реалізацію мовленнєвого акту і полягає у встановленні наміру його здійснення щодо адресата (Austin, 1962; Searle, 1976). Вербальні компоненти, які експлікують ілокуцію, називають індикаторами ілокуції: відмова, заборона, осуд, повідомлення, погрози, прохання, прощення, ритуали, схвалення, твердження тощо (Austin, 1962; Searle, 1976).

Тип ілокуції визначають перформативні дієслова (*performative verbs*), або мовленнєві дієслова (*speech-act verbs*), – дієслова, які позначають наміри та дії мовця, тобто ті, які вказують на процес (Austin, 1962). Дж. Остін запропонував класифікацію мовленнєвих актів, ґрунтуючись на класифікації перформативних дієслів, – бехабітиви, вердиктиви, екзерситиви, експозитиви та комісиви (Austin, 1962). Джон Р. Серль, американський філософ мови, аналізуючи класифікацію Дж. Остіна, зазначив, що основним її недоліком є “відсутність чітких критеріїв розмежування різновидів ілокутивної сили” (Searle, 1976). Продовжуючи ідеї Дж. Остіна, у 60-х роках ХХ століття Дж. Серль розширює типологію мовленнєвих актів і пропонує п’ять типів: репрезентативи, директиви, комісиви, декларативи й експресиви (Searle, 1976).

У художньому тексті біблійні образи-символи являють собою найвищий ступінь образності, втілюючи архетипні (біблійні) уявлення й водночас індивідуально-авторські асоціації задля вираження найбільш значущих ідей і настанов твору. У ракурсі когнітивно-прагматичного підходу (Деїрда Вілсон і Дан Спербер, 2012; Джоан Каттінг, 2015; Робин Карстон, 2002; Марко Маццоне, 2018; Ян Хуанг, 2017), спрямованого на визначення когнітивних чинників взаємодії співрозмовників і виявлення впливу ментального стану комунікантів на їхню мовленнєву діяльність, що обумовлює формування смислів мовленнєвого акту, образ-символ, який

відображає предмети та явища матеріального світу в мисленні людини, постає формою мислення та засобом пізнання, які впливають на комунікацію та поведінку людей саме в комунікативній інтеракції / взаємодії.

Актуальність дослідження визначається необхідністю з'ясувати когнітивно-прагматичний потенціал художньо втілених біблійних образів-символів та розкрити особливості їхньої актомовленнєвої реалізації в текстах містичних трилерів.

Метою статті є визначення ролі лінгвальних репрезентантів біблійних образів-символів в оптимізації маніпулятивного впливу на адресата залежно від специфіки їхньої актомовленнєвої реалізації.

Завдання розвідки – проаналізувати особливості вживання біблійних образів-символів у репрезентативних і директивних мовленнєвих актах.

Виклад основного матеріалу. Репрезентативні (асертивні) мовленнєві акти (Я стверджую) – це мовленнєві акти, які зобов'язують мовця відповідати за істинність висловлювання (Austin, 1962; Searle, 1976). У нашому дослідженні ми розрізняємо такі типи репрезентативів (асертивів), як: пояснення, міркування, констатація, визнання.

Пояснення (від лат. *explanatio* “пояснення”) – розповідь про щось, що робить його ясным та зрозумілим (Словник української мови, URL: <http://sum.in.ua>). Пояснення як тип репрезентативного мовленнєвого акту реалізовано в 95-ти біблійно маркованих контекстах, 32,6%, у яких художньо втілено 19 біблійних образів-символів, 36%. Наприклад, репрезентативний мовленнєвий акт пояснення, індикатором якого виступає перформативне репрезентативне дієслово *see* “бачити, розуміти”, втілює біблійний образ-символ “змій”, що символізує гріхопадіння та художньо реалізований в образі дракона, який лінгвально виражено метафоричним лінгвальним репрезентантом біблійних образів-символів *an embodiment of guilt feelings* “втілення відчуття провини” в персонажному композитивному біблійно маркованому контексті в романі “Клятва” (“The Oath”): *It's real in people's hearts and minds, and that's one of the reasons people are so upset right now. The way I see it, the dragon is an embodiment of guilt feelings. That's why, if an outsider like you comes into town and starts asking about the dragon or hunting it, they feel as if someone is prying into their inner secrets, their hidden faults. Let's face it. Nobody likes that* (с. 287). Стів Бенсон, позитивний головний персонаж твору, пояснює співрозмовнику своє бачення сутності дракона: “Наскільки я розумію, дракон – це втілення нашого почуття провини”. Автор представляє дракона як такого, що живе в думках і серцях людей, ставши вже частиною їхньої враженої гріхом внутрішньої особистості.

Міркування (лат. *ratio* ‘розум’) – висловлення власної думки, погляду та переконання, а також результат роздумів (Словник української мови, URL: <http://sum.in.ua>). Міркування як тип репрезентативного мовленнєвого акту реалізовано в 75-ти біблійно маркованих контекстах, 25,6%, у яких художньо втілено 8 біблійних образів-символів, 32%. Наприклад, репрезентативний мовленнєвий акт міркування, індикатором якого слугує перформативне репрезентативне дієслово *think* “думати”, має у своєму складі біблійний образ-символ “змій”, лінгвально репрезентовано однокомпонентним анімалістичним іменником *dragon* ‘дракон’ у персонажному композитивному біблійно маркованому контексті в романі “Клятва” (“The Oath”): *Hyde Hall is the traditional place where people meet the dragon. I think the dragon can take a person anywhere he wants, but tradition says it happens here* (с. 161). Християнин Леві Кобб, позитивний персонаж, розмірковує про можливу небезпеку з боку дракона, який є уособленням гріха, що переслідує свою жертву, “може забрати людину, куди йому заманеться”. У цьому трилері біблійний мотив гріха виражений різними репрезентантами, проте дракон, огидне й бридке містичне потворисько, яким страшенно залякані жителі містечка Гайд Рівер, ми вважаємо найяскравішим символом гріха в досліджуваних текстах Френка Перетті.

Констатація (франц. *constatation*, від лат. *constare* “відомо”) – повідомлення про точно встановлені, непорушні факти або явища (Словник української мови, URL: <http://sum.in.ua>).

Констатація як тип репрезентативного мовленнєвого акту реалізовано у 66-ти біблійно маркованих контекстах, 22,8%, у яких художньо втілено 5 біблійних образів-символів, 20%. Наприклад, репрезентативний мовленнєвий акт констатації, індикатором якого слугує перформативне репрезентативне дієслово *be* “бути” в першій особі однини, реалізує біблійний образ-символ “хрест”, який символізує слідування за Богом і художньо втілюється в образі християнина, виражено однокомпонентним субстантивним етнонімом *Christian* “християнин” і чотирикомпонентним лінгвальним репрезентантом біблійних образів-символів *a brother in the Lord* “брат у Господі” в персонажному композитивному біблійно маркованому контексті в романі “Пронизуючи темряву” (“Piercing the Darkness”): *Okay, I’m a Christian and everybody knows it... That means, when the Christians get into a legal predicament, they call me, because I’m a “brother in the Lord”* (с. 73). Адвокат Корріган, один із художніх персонажів, у своїй розмові з пастором Марком і директором християнської школи Томом констатує свою належність до християн. Предметом їхньої розмови було те, що Том зіткнувся з проблемою, яку можна вирішити тільки за допомогою професійного досвіду адвоката Коррігана. Річ у тому, що одна з учениць школи почала біснуватися під час уроків, а Том намагався вигнати з неї демона. Наслідком стало те, що соціальна служба відібрала в Тома його власних дітей та подала на нього в суд. Корріган як досвідчений адвокат – єдиний, хто міг би допомогти із цим питанням. У художньому втіленні одночасне вживання двох лінгвальних репрезентантів біблійних образів-символів – однокомпонентного (*a Christian* “християнин”) і чотирикомпонентного (*a brother in the Lord* “брат у Господі”) – означає, що адвокат не може відмовити в допомозі, оскільки своїм братам по вірі не відмовляють, а своїми вони стали через віру в Ісуса Христа, що посилює біблійний мотив слідування за Богом. Тут Перетті створює алюзію на біблійну історію, де Ісус оголосив своїх послідовників братами і сестрами “*До Нього ж прийшли були мати й брати Його, та через народ не могли доступитись до Нього. І сповістили Йому: Твоя мати й брати Твої он стоять осторонь, і бажають побачити Тебе. А Він відповів і промовив до них: Моя мати й брати Мої це ті, хто слухає Боже Слово, і виконує!*” (від Луки 8:19-21), створюючи в такий спосіб атмосферу містичності, адже поняття “духовна сім’я” належить до площини надприродних і таємничих явищ.

Визнання (від лат. *confessio* “визнання, признання”) – ствердження істинності, висловлення-погоджування з чимось (Словник української мови, URL: <http://sum.in.ua>). Визнання як тип репрезентативного мовленнєвого акту реалізовано в 55-ти біблійно маркованих контекстах, 19%, у яких художньо втілено 3 біблійні образи-символи, 12%. Наприклад, репрезентативний мовленнєвий акт визнання, індикатором якого слугує перформативне репрезентативне дієслово *find* “знайти, відкрити, виявити”, реалізує біблійний образ-символ “ідол”, який символізує ідолопоклонство і художньо втілюється в образі дракона, вираженим трикомпонентним лінгвальним репрезентантом біблійних образів-символів *make a religion* “створювати релігію” в персонажному пропозитивному біблійно маркованому контексті в романі “Клятва” (“The Oath”): *Now I find I’m offending people because they’ve made a religion out of whatever this creature is and because I’m associating with someone they don’t like* (с. 284). Стів Бенсон, головний позитивний художній персонаж, визнає, що він образив почуття мешканців містечка, адже їхнє ставлення до дракона як до бога асоціюється з ідолопоклонством “і зараз виявляється, що я образив людей, оскільки вони перетворили цю тварюку на справжню релігію”. У Перетті дракон символізує не лише гріх, але й ідолопоклонство. Отже, люди голублять свій гріх, вклоняючись йому. Намагаючись з’ясувати причину загибелі свого брата, Стів дізнається, що дракон в усьому винен. Прагнучи врятувати інших, Стів стикається з непорозумінням і ворожим ставленням з боку місцевих жителів – вони вважають, що їх не треба рятувати, адже їм усе це подобається. Біблійний образ-символ “ідол”, виражений трикомпонентним

лінгвальним репрезентантом біблійних образів-символів *make a religion* “створювати релігію” в репрезентативному мовленнєвому акті визнання, створює напругу протиріччя – позитивний герой прагне допомогти людям, хоча вони цього не хочуть.

Директивні мовленнєві акти, або акти спонукання, прескриптиви (Я наказую), – це мовленнєві акти, які мають на меті спонукати слухача виконати певну дію, змусити адресата дещо зробити (Austin, 1962; Searle, 1976). Відповідно до індикаторів ілокуції, тобто директивних дієслів, розрізняємо такі типи директивів: спонукання, заклик, пропонування, благання, наказування, запрошення.

Спонукання (від лат. *inducere* “керувати, вести”) – це викликати у когось бажання зробити що-небудь; змусити, схилити, захопити до певної дії, якогось вчинку (Словник української мови, URL: <http://sum.in.ua>). Спонукання як тип директивного мовленнєвого акту реалізовано в 64-х біблійно маркованих контекстах, 29,5%, у яких художньо втілено 6 біблійних образів-символів, 26,09%. Наприклад, біблійний образ-символ “жертвник” символізує жертвоприношення та художньо втілюється антропоморфною метафорою *lay your all on the altar* ‘покласти все на вівтар’ у персонажному комплексному біблійно маркованому контексті в романі “Пророк” (“The Prophet”): *Pastor Thompson, young and fiery, had preached a sermon that caught John by the heart. And when the altar call came and Pastor Thompson said, “If this word is for you, if God is speaking to your heart, I want you to come forward, lay your all on the altar...”* (с. 9). У наведеному уривку індикатором директивного мовленнєвого акту спонукання слугує умовне речення спонукання *I want you to come forward*, завдяки чому пом’якшується наказовий спосіб *lay your all on the altar* “поклади все на вівтар”. Під час відвідування служби в церкві Джон Баррет, головний позитивний персонаж роману, почув слова з проповіді, які торкнулися його серця: “Якщо це слово для вас, якщо Господь звертається до вашого серця – я хочу, щоб ви вийшли наперед та поклали все на вівтар”. Пастор закликав присутніх довірити своє життя Христу і вийти вперед до вівтаря, щоб у молитві вклонитися перед Всевишнім, визнати свої гріхи і попросити прощення. Автор використовує біблійний мотив жертвоприношення, щоб створити напругу в розумінні відповідальності, яка постала перед головним персонажем, – чи проявить він свою мужність у тому, щоб публічно присвятити своє життя Богу.

Заклик (від лат. *voco* “кликати”) – звернутися до певної групи людей, запросити або попросити (Словник української мови, URL: <http://sum.in.ua>). Заклик як тип директивного мовленнєвого акту реалізовано в 58-ми біблійно маркованих контекстах, 26,73 %, у яких художньо втілено 5 біблійних образів-символів, 21,74%. Наприклад, біблійний образ-символ “ягня”, який асоціюється з Ісусом Христом і символізує беззахисність і чистоту, художньо втілюється однокомпонентним лінгвальним репрезентантом біблійних образів-символів *Lamb* “ягнеч” і трикомпонентним лінгвальним репрезентантом біблійних образів-символів *the Lamb of God* “ягнеч Божий” у персонажному комплексному БМК у романі “Пророк” (“The Prophet”): *“Behold the Lamb of God, who taketh away the sin of the world!” Pastor Thompson quoted the Scripture. “Will you receive that Lamb tonight? Will you find Jesus?”* (с. 9). Індикатором директивного МА заклику слугує риторичне питання у Future Simple: “Чи ви приймете агнця сьогодні? Чи ви знайдете Ісуса?”. Пастор Томпсон (див. попередній приклад) своєю проповіддю закликає присутніх відкрити своє серце для Господа, залучаючи біблійний образ-символ “ягня” як біблійну алюзію на Ісуса, який прийняв смерть на хресті заради спасіння всіх людей. У сюжетному розвитку роману Перетті проводить паралель, створюючи містичну напругу, – чи зможе головний персонаж, за прикладом Христа, пожертвувати своїми інтересами та присвятити своє життя Господу.

Пропонування (від лат. *rogationem* “питання”) – висловити кому-небудь якусь пропозицію, якість побажання з наміром долучитися до чогось чи взяти участь у чомусь (Словник української мови, URL: <http://sum.in.ua>). Пропонування як тип директивного мовленнєвого акту реалізовано

у 37-ми біблійно маркованих контекстах, 17,05%, у яких художньо втілено 4 біблійні образи-символи, 17,39%. Наприклад, біблійний образ-символ “змій”, який символізує гріхопадіння, художньо втілюється в образі дракона, який лінгвально репрезентовано антропоморфною метафорою *get free of that sin* “звільнитися від гріха” в директивному мовленнєвому акті пропонування в персонажному комплексному біблійно маркованому контексті в романі “Клятва” (“The Oath”): *Levi consoled her; “It don't have to happen, Maggie! You can get free of that sin right now!”* (с. 96). Тут індикатором директивного мовленнєвого акту пропонування слугує перформативне директивне модальне дієслово *can* “могти”. Леві Кобб, позитивний персонаж, пропонує Меггі, іншому персонажу, позбутися залежності від дракона, щоб уникнути смерті: *You can get free of that sin right now* “Ти можеш прямо зараз звільнитися від цього гріха”. Психологічна напруга створюється завдяки тому, що автор грає на почуттях персонажа – Меггі надається право вибору, але чи скористується вона цим вибором?

Благання (від лат. *placitum* “апелювати”) – прохання; наполегливе, невідступне, ласкаве прохання (Словник української мови, URL: <http://sum.in.ua>). Благання як тип директивного мовленнєвого акту реалізовано у 26-ти біблійно маркованих контекстах, 11,98%, у яких художньо втілено 3 біблійні образи-символи, 13,04%. Наприклад, директивний мовленнєвий акт благання в персонажному комплексному біблійно маркованому контексті в романі “Клятва” (“The Oath”), що виражає молитву до Господа: *“Oh, Lord.” he prayed. “there’s got to be a way out of here.” His eyes were burning with tears. “You can’t let this happen!”* (с. 478), реалізовано вигуком “О Господи” та модальним дієсловом у заперечній формі *can’t*. Стів Бенсон, загубившись у печері дракона, звертається до Бога та благає про допомогу: “О Господи”, він молився, “має бути якийсь вихід звідсіля”. Його очі наповнилися сльозами. “Ти ж не дозволиш, щоб це сталося”. Маючи на увазі, щоб Господь допоміг йому уникнути смертельної зустрічі з драконом.

Наказування (від лат. *procuratio* “управління”) – наказ, розпорядження; вимагання; вказівка, повчання або порада (Словник української мови, URL: <http://sum.in.ua>). Наказування як тип директивного мовленнєвого акту реалізовано в 22-х біблійно маркованих контекстах, 10,14%, у яких художньо втілено 3 біблійні образи-символи, 13,04%. Наприклад, директивний мовленнєвий акт наказування, індикатором якого слугує перформативне директивне дієслово *command* “наказувати”, що виражає найвищий ступінь влади, реалізовано в персонажному пропозитивному біблійно маркованому контексті в романі “Пронизуючи темряву” (“Piercing the Darkness”): *A formula, a tradition from Lucy’s past, came to her mind. “In the name of Jesus Christ, I command you to come out of her!”* (с. 312). Прагматичний ефект директивного мовленнєвого акту наказування значно посилюється внаслідок багатоконпонентного антропоморфного субстантивного лінгвального репрезентанта біблійних образів-символів *in the name of Jesus Christ*, що репрезентує біблійний образ-символ “Ісус Христос”, який символізує міць та надійність. Люсі, одна із головних персонажів роману, намагається вигнати демона зі своєї доньки “іменем Ісуса Христа я наказую тобі вийти з неї”, посилаючись на Святе Письмо: *“А тих, хто вірує, супроводити будуть ознаки такі: у Ім’я Моє демонів будуть вигонити...”* (Від Марка 16:17). Процес вигнання демона створює атмосферу напруги та містичності – чи вдасться Люсі вигнати демона, чи всі зусилля будуть марними.

Запрошення (від лат. *invitatio* “запрошення”) – прохання взяти участь у чомусь, або що-небудь зробити (Словник української мови, URL: <http://sum.in.ua>). Запрошення як тип директивного мовленнєвого акту реалізовано в 10-ти біблійно маркованих контекстах, 4,60%, у яких художньо втілено 2 біблійних образи-символи, 8,7%. Наприклад, директивний мовленнєвий акт запрошення, який реалізовано перформативним директивним дієсловом *come* “увійти” в наказовому способі в поєднанні з власною назвою *Jesus* “Ісус”, представлено в персонажному комплексному біблійно маркованому контексті в романі “Пророк” (“The Prophet”): *He would not remember that he had done business with God, that he had made a covenant with the Creator when only a young*

boy – “*Jesus, come into my heart and take away my sins. God, I give You my life. Use me, Lord. I'm Yours*” (с. 9). У складі директивного мовленнєвого акту реалізовано біблійний образ-символ “хрест”, який асоціюється зі спасінням і художньо втілюється метафоричним лінгвальним репрезентантом біблійних образів-символів – антропоморфними метафорами *come into someone's heart* “увійти в чиєсь серце” та *take away someone's sins* “забрати чиєсь гріхи”. Джон Баррет, головний позитивний персонаж, звертається до Господа в молитві, запрошуючи Ісуса увійти в своє серце та забрати всі гріхи: “Ісусе, увійди в моє серце та забери всі мої гріхи. Боже, я віддаю тобі моє життя. Використовуй мене, Господи. Я твій”. У художньому втіленні біблійний образ-символ “хрест” переосмислюється – у християнській релігійній картині світу хрест асоціюється з місцем страждань через смерть Ісуса Христа на ньому, а в індивідуально-авторському світосприйнятті Френка Перетті хрест перетворюється на символ визволення та спасіння.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, репрезентативні мовленнєві акти в містичних трилерах Френка Перетті представлені маркерами визнання, констатації, міркування та пояснення. Біблійні образи-символи, реалізовані в репрезентативних мовленнєвих актах, відтворюють індивідуально-авторське розуміння християнського світобачення. Біблійні образи-символи “змій” та “хрест”, які асоціюються з гріхом і спасінням від нього, виявилися найживанішими в репрезентативних мовленнєвих актах. Представлені лексико-семантичними лінгвальними репрезентантами біблійних образів-символів, біблійні образи-символи в репрезентативних мовленнєвих актах мають поглибити розуміння біблійних мотивів “гріхопадіння” як смертельної загрози людству та “жертви Ісуса Христа на хресті” як порятунку людства. Біблійні образи-символи “змій”, “Агнець”, “Ісус” та “хрест”, які асоціюються з гріхом і спасінням від нього, грають на контрастах, спонукаючи до роздумів і духовних пошуків та реалізовані різноманітними лінгвальними репрезентантами біблійних образів-символів у містичних трилерах Френка Перетті в директивних мовленнєвих актах благання, заклику, запрошення, наказування, пропонування та спонукування різноманітними лінгвальними репрезентантами біблійних образів-символів. Важливо, що в директивних мовленнєвих актах наказування реалізовано ті біблійні образи-символи, що використовуються лише в біблійному мотиві “духовна битва”, коли персонажі звертаються до демонів, наказуючи тим відчепитися від людей, або до дракона, який також втілює демонічного персонажа. Використовуючи директивні мовленнєві акти, автор благає, закликає, пропонує і спонукає читачів дивитися на світ крізь призму біблійних сюжетів, із позиції, так би мовити, обізнаних читачів, а не звичайних обивателів. Біблійні образи-символи, втілюючи архетипні (біблійні) уявлення, у містичних трилерах Френка Перетті набувають індивідуально-авторського переосмислення для вираження найбільш значущих ідей і настанов художнього твору.

ЛІТЕРАТУРА

- Austin, J. L. (1962). *How to Do Things With Words*. Oxford: Clarendon Press.
- Carston, R. (2002). *Thoughts and Utterances: The Pragmatics of Explicit Communication*. Cornwall: Wiley-Blackwell.
- Cutting, J. (2015). *Pragmatics: A Resource Book For Students* (3rd ed.). London and New York: Routledge.
- Huang, Y. (2017). *The Oxford Handbook of Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
- Mazzone, M. (2018). *Cognitive Pragmatics: Mindreading, Inferences, Consciousness*. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Searle, J. R. (1976). *A Classification of Illocutionary Acts*. University of California.
- Peretti, E. F. (1986). *Prophet*. Wheaton: Crossway books.
- Peretti, E. F. (1989). *Piercing the Darkness*. Westchester: Crossway books.
- Peretti, E. F. (1999). *The Oath*. Dallas: Word Publishing.

- Peretti, E. F. (1986). *This Present Darkness*. Westchester, Illinois: Crossway Books.
Peretti, E. F. (2003). *The Visitation*. Nashville: WestBow Press.
Wilson, D., Sperber, D. (2012). *Relevance and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
СУМ – Словник української мови. URL: <http://sum.in.ua/>

REFERENCES

- Austin, J. L. (1962). *How to Do Things With Words*. Oxford: Clarendon Press.
Carston, R. (2002). *Thoughts and Utterances: The Pragmatics of Explicit Communication*. Cornwall: Wiley-Blackwell.
Cutting, J. (2015). *Pragmatics: A Resource Book For Students (3rd ed.)*. London and New York: Routledge.
Huang, Y. (2017). *The Oxford Handbook of Pragmatics*. Oxford: Oxford University Press.
Mazzone, M. (2018). *Cognitive Pragmatics: Mindreading, Inferences, Consciousness*. Berlin: De Gruyter Mouton.
Searle, J. R. (1976). *A Classification of Illocutionary Acts*. University of California.
Peretti, E. F. (1986). *Prophet*. Wheaton: Crossway books.
Peretti, E. F. (1989). *Piercing the Darkness*. Westchester: Crossway books.
Peretti, E. F. (1999). *The Oath*. Dallas: Word Publishing.
Peretti, E. F. (1986). *This Present Darkness*. Westchester, Illinois: Crossway Books.
Peretti, E. F. (2003). *The Visitation*. Nashville: WestBow Press.
Wilson, D., Sperber, D. (2012). *Relevance and Meaning*. Cambridge: Cambridge University Press.
SUM – Slovyk ukrainskoi movy. URL: <http://sum.in.ua>

*Дата надходження до редакції 15.11.2019 р.
Ухвалено до друку 21.11.2019 р.*

ЛІНГВОСЕМІОТИКА

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192453>

УДК 81.811/81-13

ТИПОЛОГІЯ ОПОВІДАЧІВ У СУЧАСНІЙ АНГЛОМОВНІЙ АМЕРІНДІАНСЬКІЙ ПРОЗІ

ВАРЧУК Л. В.

аспірантка

Київський національний
лінгвістичний університет

varchukliana@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8122-5142>

У статті на основі комплексного лінгвокультурологічного, лінгвосеміотичного й наративного підходів до аналізу художнього образу прозового тексту лінгвістичну увагу сфокусовано на основах типологізації образу оповідача / наратора в сучасній англомовній амеріндіанській прозі та інтерпретації лінгвальних засобів створення різних його типів. Виходячи із принципів розробки типології художнього образу взагалі та зокрема оповідача художнього прозового тексту, на матеріалі сучасних амеріндіанських прозових текстів Л. Ердріч, Л. Хоган, Т. Моррісона та Л. Оунса за допомогою інтерпретаційно-текстового аналізу ідентифіковано такі основні типи оповідача, як: оповідач-маска, оповідач-орнаменталіст, оповідач-скетчер. У роботі схарактеризовано лінгвальні засоби, які використовує оповідач для передачі автохтонного світосприйняття та світорозуміння американських індіанців, а також національного колориту етнопоетики прозових текстів.

Ключові слова: художній образ, типологія оповідача, наратив, етнокультурний наратив, амеріндіанська проза.

THE TYPOLOGY OF THE NARRATORS IN MODERN ENGLISH AMERINDIAN PROSE

VARCHUK Liana Viktorivna

Phd Student

Kyiv National Linguistic University

varchukliana@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-8122-5142>

Introduction. After the era of the pre-Renaissance period, which characterized the development of Amerindian fiction, was changed by the Renaissance era of Amerindian culture, creativity of Amerindian writers of the XX - XXI centuries was widely recognized and attracted the attention of literary critics, ethnologists, culturologists and linguists. As the works of contemporary Amerindian writers reflect the peculiarities of Amerindian worldview, the national color of mythopoetics, knowledge of the culture and traditions of ethnicity conveyed in the text through the image of narrator, who is the representative of Amerindian culture. The issues of narrative organization, as well as the typology of narrators in prosaic texts, have not been fully studied at present, but more and more attract the attention of researchers throughout the world (U. Margulini, W. Schmid, D. Shen, M.-L. Ryan, I. Behta, O. Tkachuk, S. Volkova and others) and are taken as the theoretical ground in our work.

Purpose. The paper aims at identification and linguistic description of the types of narrators in contemporary Amerindian prose.

Methods. A combination of methods, such as linguoculturological, linguosemiotic and narrative approaches to the study of literary image in prosaic text, is applied in the work for realization its tasks.

Results. In identifying the types of narrators in Amerindian prosaic texts we singled out: a narrator-mask, a narrator-ornamentalist, a narrator-sketcher. The paper presents the interpretation of lingual means, which characterize and identify the distinguished types of narrators.

Conclusion. Based on the integrity of complex of methods, such as linguoculturological, linguosemiotic and narrative analyses, it is concluded that the type of narrator in Amerindian prosaic text is based on ethnical identity of the author which is realized by interpretation of the lingual means, which express ethnocultural worldview and his perception of the events and objects of literary world. The paper gives the typology of the narrators in the analyzed texts. So, such types of narrators as narrator-mask, narrator-ornamentalist and narrator-sketcher are interpreted and characterized. The perspective of our work is in linguocultural, linguosemiotic and narrative modelling of the types of narrators in contemporary Amerindian prose.

Key words: literary image, narrator's typology, narrative, ethno-cultural narrative, Amerindian prose.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Після того, як епоха доренесансного періоду, що охарактеризувала розвиток амеріндіанської художньої літератури, була змінена епохою Відродження амеріндіанської культури (NativeAmericanRenaissance), творчість амеріндіанських письменників XX – XXI ст. отримала широке визнання і привернула увагу літературознавців, етнолінгвістів, культурологів (Бронер, 2002; Бюрк, 2001; Куртіс 1975; Дорсі, 1903 Гаррет, 1996; Хартц, 2009; Лінкольн, 1985), оскільки в текстах сучасних амеріндіанських (Волкова, 2017; 2018; 2019) письменників віддзеркалено особливості амеріндіанського світосприйняття та світорозуміння, національний колорит міфопоетики, знання культури і традицій етносу, що передаються в тексті за допомогою образу наратора / оповідача, який є носієм амеріндіанської культури.

На сьогодні питання нарративної організації, особливо типологізації оповідача / наратора недостатньо вивчені, і все більше привертає увагу вітчизняних і зарубіжних дослідників (U. Margulin, W. Schmid, D. Shen, M.-L. Ryan, I.A.Бехта, С.В. Волкова, В.І. Карасик, Г.В. Лещенко, Н.П. Ізотова та ін.), праці яких стали теоретичною основою цієї роботи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У межах лінгвокультурологічного (В. В. Воробйов, В. І. Карасик, В. А. Маслово, Ю. С. Степанов), лінгвoseміотичного (Н. І. Андрейчук, С. В. Волкова, Г. Г. Почепцов, О. І. Селіванова) та нарративного (І. А. Бехта, С. В. Волкова, Г. В. Лещенко, Н. П. Ізотова) підходів розроблені принципи аналізу художнього тексту і наративу, основи моделювання художнього образу. Так, виокремлено критерії типологізації оповідача в художньому тексті (П. Лаббок, Н. Фрідман, В. Бут, В. Шмід), нарративні техніки розгортання художнього наративу і створення художнього образу (С. В. Волкова, Н. П. Ізотова, U. Margulin, M.-L. Ryan, M. Toolan), на які ми спиралися в нашому дослідженні для розроблення типологізації оповідача в амеріндіанській прозі.

Мета статті – на основі комплексного лінгвокультурологічного, лінгвoseміотичного й нарративного підходів розробити типологію оповідачів амеріндіанських прозових текстів і виявити лінгвальні засоби створення образу оповідача / наратора в сучасній англomовній амеріндіанській прозі. Реалізація поставленої мети передбачає виконання таких завдань: характеристика різних типів оповідача / наратора в етнокультурному нарративі досліджуваних прозових текстів, інтерпретація лінгвальних засобів формування образу оповідача-маски, оповідача-орнаменталіста, оповідача-скетчера.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розробляючи типологію образу оповідача в англomовних амеріндіанських романах, ми спираємося на вже запропоновані критерії типологізації оповідача в художньому тексті (І. А. Бехта, Ж. Женнетт, П. Лаббок, Н. Фрідман,

В. Бут, В. Шмід та ін.): експліцитність – імпліцитність, дієгетичність – міметичність, ієрархічність, ступінь маркованості, особовість – безособовість, гомогенність – гетерогенність, наближеність до автора або персонажа – віддаленість від них.

За наведеними критеріями схарактеризовано такі типи оповідачів, як-от: наратор-очевидець; наратор-персонаж; колективний наратор; драматичний наратор; ракурс (Фрідман, 1995); наратор, віддалений від імпліцитного автора або персонажів; імпліцитний наратор, віддалений від читача (Бус, 1961, с. 153 – 154); експліцитний – імпліцитний, дієгетичний – недієгетичний, первинний – вторинний – третинний, явно маркований, неявно маркований, об'єктний – суб'єктний (Шмід, 2003, с. 66 – 67).

Виходячи з принципів розробки типології оповідача в художньому прозовому тексті і базуючись на тому фактичному матеріалі, який дав нам інтерпретаційно-текстовий аналіз сучасних амеріндіанських прозових текстів, виокремлюємо такі типи: оповідач-маска, оповідач-орнаменталіст, оповідач-скетчер. Вони отримали лінгвістичну дескрипцію в нашій статті.

Оповідач-маска

Матеріалом для характеристики лінгвокультурної специфіки образу оповідача в контексті цієї роботи слугують тексти сучасних амеріндіанських прозаїків (Н. С. Момадея, Л. Ердріч, Л. Хоган, Л. Оуенса, Т. Кінга). Завдяки амеріндіанському походженню цих письменників у їхніх творах віддзеркалено особливості автохтонного світосприйняття та світорозуміння американських індіанців, національний колорит їхньої етнопоетики.

Образ оповідача в аналізованих у роботі романах витлумачено як мультинаративний, різнотипний залежно від жанру наративу й етнокультури, представником якої він є, а сам наратив розглядено як етнокультурний.

Комплексний лінгвокультурологічний, лінгвосеміотичний і наративний аналіз амеріндіанських романів показав, що оповідач у процесі повісткування одягає різні маски і залежно від функції, яку він / вони виконують у тексті, постає: а) оповідачем-путівником, наприклад, у романі Томаса Кінга *“Truth and Bright Water”*: *“Truth and Bright Water sit on opposite sides of the river, the railroad town on the American side, the reserve in Canada”* (Кінг, р. 1); б) оповідачем-філософом, скажімо, у романі Льюїс Ердріч *“Tales of Burning Love”*: *“We are conjured voiceless out of nothing and must return to an understanding state. What happens in between is an uncontrolled dance, and what we ask for in love is no more than momentary chance to get the steps right, to move in harmony until the music stops”* (Ердріч, р. 98); в) оповідачем-ментором, наприклад, у романі Луїса Оуенса *“The Sharpest Sight”*: *“Most people think dreams is only for the time we're asleep, they don't know that dreams is how we see in the dark”* (Оуенс, р. 112).

Окремою ознакою етнонаративу є поліфонія (за М. М. Бахтіним, 1994) оповідачів у межах одного твору, що спостерігається в романах Льюїс Ердріч не випадково, тому що у всіх своїх працях авторка пропагує ідею сімейної динаміки, яка розкривається у взаємовідносинах між членами сім'ї як нащадками різних племен, у морально-етичному вихованні молодого покоління. Так, у її романі *“Love Medicine”*, що складається із 16 частин (назви яких подано в дужках), оповідь у кожній наступній частині веде новий оповідач, який виступає і як персонаж (жінка або чоловік), і як сторонній спостерігач, розповідаючи про події, що стосуються того чи іншого члена великої амеріндіанської сім'ї. Сама назва роману метафорична, оскільки в амеріндіанському розумінні *medicine* інкорпорує знання релігії, філософії, охорони здоров'я, психології, екології тощо, а *love* як прикметник у цьому словосполученні, за визначенням С. Лундквіст, має значення мотивувальної сили (Лундквіст, 2004, с. 100).

Оповідач у художньому тексті, перебуваючи в межах етномовної картини світу, творить свій неповторний мовний світ відповідно до світосприйняття та власної психології і трансформує його етнореалії через мову оповідача та інших персонажів. Через ключові концепти етнокультури в художньому прозовому тексті відображено і концептуально мовні аспекти свідомості автора-письменника. У такий спосіб відбувається “накладання” етнокультурного (в авторському

світорозумінні) на індивідуальне (суб'єктивне), тобто досвід етносу, його мовно-культурна чи концептуальна картини світу впливають на свідомість особи, яка формується в атмосфері цієї культури.

Оповідач-орнаменталіст

Орнаменталізм (термін, започаткований у мистецтві кін. XIX – поч. XX ст.) – засіб, за допомогою якого різні художні деталі створюють єдине ціле. Техніка орнаменталізму застосовується в мистецтві, архітектурі, дизайні й літературі.

У своїй праці “Poetic or Ornamental Prose” В. Шмід (2014) характеризує орнаментальну прозу як таку, що формується в результаті дії поетичних засобів (ритмізація і повтори) на розгортання наративу, унаслідок чого створюється поетизований наратив. Завдяки цьому орнаментальна проза постає структурованим образом міфу. Орнаменталізм аналізованих у роботі прозових текстів виконує не тільки декоративну функцію, а й утілює естетичну концепцію етнокультурного спрямування завдяки тим лексичним засобам, які актуалізують етнокультурні цінності, мотиви, образи.

Так, роман “Love Medicine” (Ердріч, 1993), як і інші романи сучасної амеріндіанської письменниці Льюїс Ердріч, демонструє світорозуміння й світобачення автохтонного населення. Етнокультурний фон або орнамент роману формують лексичні індекси та маркери, які відтворюють у сучасному художньому тексті міфологію (Волкова, 2017) традицію висвітлення етнокультурних реалій і цінностей, утілення в словесних образах символів з етнокультурним значенням:

*“By noon, hitching, walking, fueled by 99-cent breakfast specials, they reached the first lake of Minnesota’s ten thousand, a small landreedy oval. There were lots of little **wooden signs** along the road – **jigsaw-cutarrows** with painted names, TROLL MERE, THE LOON’S HEAVEN, JOHNSON’S RESORT.*

The sign to Johnson’s had actually fallen off its post and stuck point down in the grass, which is why they though they could afford to stay there. It had once directed people down a rutted dirt track, so they took the winding seam through a field with a few thirsty-looking horses in it, then some woods and undergrowth, until they arrived at a group of buildings, some large, some small, all peeling the same dullred paint” (Ердріч, 1993, р. 263).

У наведеному фрагменті йдеться про нелегкий шлях героїв у пошуках води. Одночасно з історичними реаліями (*lake of Minnesota*) оповідач акцентує на численності дерев’яних знаків у вигляді стріл на шляху, який долають герої. Із лінгвокультурологічних джерел (Тресіддер, 1990; Енциклопедичний словник символів, 2003; Бріант, 1991) дізнаємося, що стріла – це символ війни або оборони. Тут цікавим є той факт, що важливе значення має форма стріли, яка може символізувати напрям, рух, силу та захист (Тресіддер, 1990; Енциклопедичний словник символів, 2003; Бріант, 1991). Так, стріла, що вказує на напрямок праворуч означає захист, ліворуч – захист від зла, униз – символ миру. Подорожні в наведеному вище фрагменті зустрічають багато дерев’яних стріл з указівкою на різні напрямки (*There were lots of little **wooden signs** along the road – **jigsaw-cutarrows** with painted names, TROLL MERE, THE LOON’S HEAVEN, JOHNSON’S RESORT*). Знак миру, що є основною валоративною цінністю для амеріндіанців, які всіляко виступають за злагоду, баланс в усьому, спокій, тишу, символізує в тексті стріла, спрямована вниз: *The sign to Johnson’s had actually fallen off its post and stuck point down in the grass, which is why they thought they could afford to stay there*. У такий спосіб – метафорично-орнаментально, – оскільки йдеться про географічні та етнореалії, оповідач висловлює бажання встановити мир і злагоду на землі.

Схильність до орнаменталістики в творах амеріндіанських письменників узагалі та Л. Ердріч зокрема бере свій початок від текстів міфів і легенд автохтонного населення, які здебільшого доповнювалися невербальними засобами – образами тварин-символів, рослин-символів, символічних предметів та об’єктів (Волкова, 2016).

Етнокультурний орнаменталізм аналізованих у нашій праці романів створюється як дисперсно (шляхом поодинокого вкраплення в тканину художнього тексту етнонімів, що є лексичними одиницями прямої номінації, а також різними стилістичними засобами), так і конверсивно (включення текстів міфів і легенд до основного повістування). До прикладу, у романі Лінди Хоган “Mean Spirit” етнокультурний орнаменталізм формується шляхом “прошивання” амеріндіанських реалій крізь тканину “сучасності”: “*Moses walked on past the **pumping oil wells** farther down the road. A white sign, visible even in the dark, read “**Indian Territory Illuminating Oil Company**,” and then, past that, the land stretched out beneath the dark hand of night, and from the **peyote tepee** in the hilly, rolling country, Moles could hear **the drum**. It calmed him. It was the song of a deeper life, the heating of earth’s pulse. He stopped on the road to listen before he made his way through the dark to join his people”* (р. 72). З наведеного фрагмента бачимо, як етнореальна прошивка (*Indian territory, peyote tepee, the drum*) постає контрастним фоном для сучасних американських реалій (*pumping oil wells, oil company*) і водночас висуває на вищий ціннісний рівень те, що нагадує про амеріндіанський народ, його культуру, атмосферу. *Indian territory, peyote tepee, drum* – це те, що є символом далекого (*deeper life*) життя, яке в пам’яті звучить як пісня (*the song of a deeper life*), заряджає життєвий пульс (*the heating of earth’s pulse*). Метафори, ужиті в цьому уривку, мають етнокультурне значення, передають емоційний стан оповідача, який сумує за рідним народом, культурою, що з часом занепадає. Задля того, щоб доторкнутися до етнокультурної атмосфери, необхідно пройти шлях через темряву (*he made his way through the dark to join his people*).

У романі Леслі Мармон Сілко “Ceremony” етнокультурним орнаментом слугують пісенні “прошивки” тканини тексту, що виступають вставними елементами, які, за М.-Л. Райан (Ryan, 2014, р. 726 – 743), не тільки створюють етнокультурний фон, а й сприяють розгортанню наративу. Їхня функція в тексті – експресивно передати етнокультурні цінності, краще зрозуміти традиції, звичаї, сакральні предмети й об’єкти, що мають неабияке значення для амеріндіанців:

“It was a special place. He was smiling. He felt strong. He had to touch his own hand to remember what year it was: thick welted scars from the shattered bottle glass.

*His mother-in-law suspected something,
She smelled **coyote** piss one morning,
She told her daughter;
She figured **Coyote** was doing this,
She knew her son-in-law was missing,*

<...>

*They made **Pollen Boy** right in the centre of
the white corn painting.
His eyes were **blue pollen**,
his mouth was **blue pollen**,
his neck was too.
There were pinches of **blue pollen**
at his joints”* (р. 129 – 131).

Повтори лексичних одиниць (*coyote, pollen*), що виконують функцію фасцінації, є вербальними знаками, які постають носіями символічного значення в амеріндіанській культурі: *койот* – сакральна тварина, що одухотворює Великого Творця; *роса* – символи народження, духовної і тілесної чистоти, недоторканості. Значення чистоти підкреслює прикметник *синій*, що символізує непохитність, незламність, силу духу.

Етнокультурний орнаменталізм у такий спосіб слугує зв’язком між амеріндіанським і суто американським світом, між сакральними об’єктами і об’єктами реального світу, між реально-історичними і художніми подіями, між оповідачем-носієм етнокультури та оповідачем-представником сучасного американського соціуму.

Оповідач-скетчер

Скетч – техніка швидкого малюнка (від англ. *sketch* – *to draw a picture quickly and with few details; to make a general plan of something with only a few details* (Macmillan English Dictionary For Advanced Learners, p. 1337):

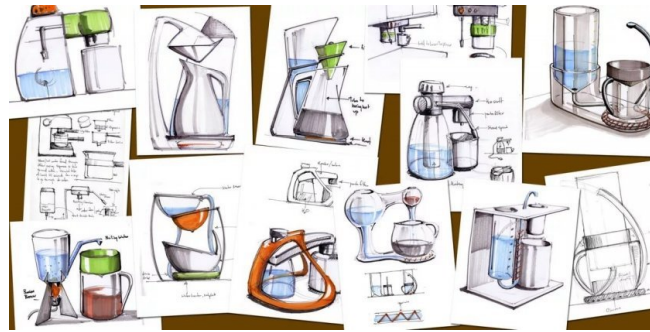

Рис. 1 Приклад скетчу як техніки швидкого малюнка

Рис. 2 Скетч як швидкий малюнок пейзажу

Скетчинг здебільшого трактують як швидкий малюнок пейзажу, різних об'єктів, людей, предметів одягу, інтер'єру. Останнім часом він надзвичайно популярний серед архітекторів і дизайнерів інтер'єру. Звернення до такої техніки зумовлено тим, що останнім часом важко когось здивувати можливостями дигітальних технік (Photoshop і 3DMax), що спричинило ностальгію за “живим малюнком із природи”, тяжіння до так званого “handmade”, тобто створеного власними руками.

Скетчі сьогодні в тренді, і кожен дизайнер інтер'єру просто повинен мати у своєму портфоліо набір графічних робіт, що свідчить про його професіоналізм.

Рис. 3 Скетч як швидкий малюнок дизайну інтер'єру

Аналізуючи фактичний матеріал нашого дослідження, ми звернули увагу на те, що оповідачі амеріндіанської прози, висвітлюючи й актуалізуючи у своїх текстах етнокультурні цінності, ідеали, пріоритети, теж постають скетчерами, оскільки, розповідаючи історію свого народу, швидко переходять від однієї теми до іншої, розгортають один мотив за іншим, використовують різножанровий текстовий матеріал, різні графічні засоби, роблять відступи між абзацами. Словом, скетчують такі художньо-текстові малюнки, в яких мінімум деталей, але максимум смислу.

Продемонструємо це на прикладах з аналізованих у роботі художніх текстів.

У романі Льюїс Едріч "The Painted Drum" упродовж трьох абзаців оповідач-жінка нібито малює скетчі за трьома темами: "Місто", "Творчість скульптора", "Зовнішність скульптора". На перший погляд, повістуння має вигляд опису соціальних проблем, опису містечка, в якому мешкає скульптор, а також опис його зовнішності з позиції оповідач-жінки, оскільки увагу акцентовано на таких маленьких деталях, як: руки, ноги, очі тощо. Однак за допомогою нарагивних прийомів і численних повторів у різних словесних образах відбувається вербалізація та актуалізація прихованого смислу, який передає, наприклад, образ-символ *stone* (камінь). Камінь в амеріндіанській міфології є метонімічним образом *Гори*, а *Гора* слугує символом *Творця*. У наведених нижче фрагментах образ-символ *камінь* ужито в різних контекстах, але цей образ виконує функцію лексичного тригера, який змушує інтерпретатора замислитися над значенням цієї лексичної одиниці і значенням образу-символу *stone*:

Місто

"Over the years our town, famous for the softness and drama of its natural light, has drawn to itself artists from the large cities of the eastern seaboard. They have usually had some success in the marketplace, and can now afford the luxury of becoming reclusive. Since New Hampshire does not tax income, preferring a thousand other less effective ways to raise revenue of stone sculpturing masters, wealthy stone artists find themselves wealthier, albeit slightly bored. <...>"

Творчість скульптора

"At any rate, one such artist lives down at the end of our road, in a large brick cape attached to a white clapboard carriage house (now studio). Kurt Krahe – last name correctly written with an unlaut, a vampire bite above the a – is a striking man. Formely much celebrated for his work in assemblages of stone, he has fallen into what he calls the Zwischenraum, the space between things. <...>"

Зовнішність скульптора

"Kurt's hands are oddly, surprisingly, delicate and small; they remind me of a burly raccon's hands, nimble and clever. His feet are almost girlish in their neatly tied boots, a contrast to the rest of him, so boldly cut. I'm always curious about the stones that Kurt chooses for possible use. I inspect the ones he's kept, and I think, I know, sometimes, what it is about them that draws him. He says that the Japanese have a word for the essence apparent in a rock. I ask him, why don't the Germans? He says he'll think one up. I suppose that I love Kurt for his ability to see that essence, the character of the rock. Only, I wish sometimes that I were stone. <...>" (p. 6-7).

В останньому фрагменті оповідач-жінка вживає такі деталі для свого скетча про зовнішність і характер майстра, як: гарний творчий смак, обізнаність на відчутті тонкого сприймання якостей об'єктів реальності. Динаміка образу-символу *Гори* від узагальнення *stones* до індивідуалізації *a rock*, далі до конкретизації *the rock* і, нарешті, специфікації *stone* в окремо взятому фрагменті, останньому скетчі з трьох наведених, актуалізує етнокультурний смисл того, що дух *Творця*, як він висвітлюється в міфологічних джерелах амеріндіанців, був і залишається одним із найвищих сакральних цінностей та вербалізований у текстах у метафо-метонімічних висловлюваннях.

Функція оповідач як скетчера тут полягає в тому, щоб за допомогою різноманітних деталей, які створюють фон малюнка, розповісти про сучасне життя амеріндіанців і показати, що їхні

етнокультурні цінності досі залишаються найвищими валоративами. Обізнаність і причетність до подій, про які йдеться, оповідач-скетчер ословлює шляхом таких стверджувальних структур, як-от: *I'm always curious about, I inspect the ones, I think, I know, I suppose, I wish*.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Отже, при розробці типології образу оповідача в англійських амеріндіанських романах ми спиралися на запропоновані критерії типологізації оповідача в художньому тексті (І. А. Бехта, Ж. Женнетт, П. Лаббок, Н. Фрідман, В. Бут, В. Шмід та ін.) та ґрунтувалися на матеріалі, який дав текстовий аналіз сучасних амеріндіанських прозових текстів (Н. С. Момадея, Л. Ердріч, Л. Хоган, Л. Оуенса, Т. Кінга). Нам вдалося виокремити такі основні типи оповідача етнокультурного нарративу, як: оповідач-маска (оповідач, який у процесі повісткування одягає різні маски залежно від функції, яку він / вони виконують у тексті); оповідач-орнаменталіст (виконує не тільки декоративну функцію, а й втілює естетичну концепцію етнокультурного спрямування тими лексичними засобами, які актуалізують етнокультурні цінності, мотиви, образи); оповідач-скетчер (за допомогою різноманітних деталей, які створюють фон малюнка, розповідає історію сучасного життя амеріндіанців, поєднуючи її з історією їхнього минулого).

У роботі визначено, що завдяки амеріндіанському походженню письменників у їхніх творах віддзеркалено особливості автохтонного світосприйняття та світорозуміння американських індіанців, національний колорит їхньої етнопоетики. Образ оповідача в проаналізованих у роботі романах витлумачено як мультинарративний, різнотипний залежно від жанру нарративу й етнокультури, яку він представляє в тексті.

У подальших своїх працях плануємо розробити принципи лінгвокультурологічного й лінгвoseміотичного моделювання образу оповідача в сучасних англійських амеріндіанських прозових текстах.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрейчук, Н. І. (2011). *Семиотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття*. Львів: Видавництво Львівської політехніки.
- Бахтин, М. М. (1994). *Проблеми поезики Достоевського*. Київ: NEXТ, 1994. 205-492.
- Бенвенист, Э. (1974). *Семиология языка. Общая лингвистика*. Пер. с франц. Москва.
- Бехта, І. А. (2013). *Авторське експериментаторство в англійській прозі XX століття*. Львів: ПАІС.
- Вороб'єв, В. В. (1997). *Лінгвокультурологія (теорія і методи)*. Монографія. Москва: Изд-во РУДН.
- Эко, У. (1998). *Отсутствующая структура. Введение в семиологию*. Пер. с итал. Санкт-Петербург.
- Ізотова, Н. П. (2018). *Ігрова стилістика романів Дж.М. Кутзее: лінгвопоетологічні студії*. Монографія. Київ: Вид. центр КНЛУ.
- Карасик, В. І. (2010). *Языковая кристаллизация смысла*. Москва: Гнозис.
- Лещенко, Г. В. (2017). *Нарративная напряженность художественного текста*. Черкасы: ЧП Гордиенко Е. И.
- Лотман, Ю. М. (1999). *Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история*. Москва: Гнозис.
- Маслова, В. А. (2001). *Лінгвокультурологія*. Москва: Академия.
- Пирс, Ч.-С. (2000). *Избранные философские произведения*. Пер. с англ. Москва.
- Почепцов, Г. Г. (2002). *Семиотика*. Київ: Ваклер.
- Селіванова, О. О. (2008). *Сучасна лінгвістика: напрями та проблеми: підручник*. Полтава: Довкілля.
- Степанов, Ю. С. (1971). *Семиотика*. Москва.
- Шмід, В. (2003). *Нарратология*. Москва: Языки славянской культуры.
- Якобсон, Р. (2001). *В поисках сущности языка. Семиотика: Антология*. 2-е изд. Москва. Екатеринбург.

- Booth, C. W. (1961). *The Rhetoric of Fiction*. Chicago: University of Chicago Press, 153-154.
- Bronner, S. J. (2002). *Folk Nation: folklore in the creation of American tradition*. Washington: American visions.
- Burke, M. (2001). Iconicity and literary emotion. *European Journal of English Studies*, 5, 1, 31-46.
- Curtis, E. S. (1970). The North American Indian. *The Indians of the United States and Alaska*. New York: Johnson, 3.
- Dorsey, G. A. (1903). *Indians of the Southwest*. New York: Atchison, Topeka and Santa Fe Railroad.
- Friedman, N. (1955). Point of View in Fiction. The Development of a Critical Concept. *Publications of the Modern Language Association of America*, 70, 5, 1160-1184.
- Garrett, J. T. (1996). *Medicine of The Cherokee: the Way of Right Relationship*. Vermont: Bear and company publishing.
- Hartz, P. R. (2009). *Native American Religions*. New York: Okla.
- Lubbock, P. (1957). *The craft of fiction*. New York: The Viking Press.
- Lincoln, K. (1985). *Native American Renaissance*. California: University of California Press.
- Lundquist, S. (2004). *Native American Literatures: an introduction*. New York-London: Continuum International Publishing Group.
- Margolin, U. (1999). *Of what is past, is passing, or to come: temporality, aspectuality, modality, and the nature of narrative*. In Herman, D. *Narratologies: new perspectives on narrative analysis*. Ohio State University: Columbus Press, 42-66.
- Morris, C. (1971). *Writings on the general theory of signs*. Paris.
- Owens, L. (1992). *The Sharpest Sight*. Norman: University of California Press.
- Pierce, Ch. S. (1985). Logic as Semiotic: The theory of Signs. *Semiotics: An Introductory Anthology*. Bloomington, 1-23.
- Ryan, M.-L. (2014). *Possible Worlds in Handbook in Narratology*, 2, 726-743.
- Shen, D. (2011). *Unreliability*. In: P. Hühn et al. eds. *The Living Handbook of Narratology*. Hamburg: Hamburg University Press.
- Toolan, M. (1989). *Analysing Conversation in Fiction: An Example from Joyce's Portrait*. *Language, Discourse and Literature*. Simpson et al. London: Unwin Hyman Ltd, 195-211.
- Volkova, S. V. (2016). Reverse perspective as a narrative technique in Amerindian prosaic texts. *Lege artis. Language yesterday, today, tomorrow. The Journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava. Warsaw: De Gruyter Open*, 1 (1), 359-394.
- Volkova, S. (2017). The Semiotics of Folkdance in Amerindian Literary Prose. Text. Meaning. Context: Cracow Studies in English Language. Literature and Culture. Peter Lang. Frankfurt am Main. Bern. New York. Oxford. Warszawa. Wien: Peter Lang Edition. Vol. 14. *Language. Literature. The Arts: A Cognitive Semiotic Interface*, 149-164.
- Volkova, S. (2019). The concept of MILKY WAY in Linguosemiotic and Narrative Interpretation. *Odessa. Linguistic Journal. Odessa: Odessa Law Academy. Issue 13*. 52-63.

СЛОВНИКИ ТА ДОВІДНИКИ

- Тресиддер, Дж. (1990). *Словарь Символов*. Пер. с англ. С. Палько. Москва: ФАИР-ПРЕСС.
- Энциклопедический словарь символов. (2003). Москва.
- Bryant, Page. (1991). *The Aquarian Guide to Native American Mythology*. London: The Aquarian Press.
- Macmillan English Dictionary For Advanced Learners. (2002). Oxford: Macmillan Publishers Limited.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Eldrich, L. (1993). *Love Medicine*. New York: Henry Holt and Company.
- King, Th. (1999). *Truth and Bright Water*. New York: Atlantic Monthly.
- Hogan, L. (1990). *Mean Spirit*. New York: The Ballantine Publishing Group.

REFERENCES

- Andreychuk, N. I. (2011). Semiotics of the linguocultural space of England of the late XV – beginning of the XVII century. Lviv: Lviv Polytechnic Publishing House.
- Benvenist, E. (1974). Semiology of language. General Linguistics. Trans. from French. Moscow.
- Behta, I.A. (2013). Author's experimentation in twentieth-century English prose. Lviv: PAIS.
- Vorobyov, V.V. (1997). Linguoculturology (theory and methods): monograph. Moscow: Publishing House of RUDN.
- Eco, W. (1998). Missing structure. Introduction to semiology. Trans. from Italian. Saint. Petersburg.
- Izotova, N.P. (2018). Game style of novels by J.M. Coetzee: Linguopoetological Studies. Monography. Kiev: National Center of KNLU, 311-355.
- Karasik, V.I. (2010). Linguistic crystallization of meaning. Moscow: Gnosis.
- Leshchenko, G.V. (2017). Narrative tension of the artistic text. Cherkasy: PE Gordienko E.I.
- Lotman, Yu.M. (1999). Inside the thinking worlds. Man – text – semiosphere – history. Moscow.
- Maslova, V. A. (2001). Linguocultural Studies. Moscow: Academy.
- Pierce, Ch.-S. (2000). Selected philosophical works. Trans. from English. Moscow.
- Pocheptsov, G.G. (2002). Semiotics. Kiev: Wakler.
- Selivanova, O. O. (2008). Modern linguistics: directions and problems: a textbook. Poltava: Dovkillya-K.
- Stepanov, Yu. S. (1971). Semiotics. Moscow.
- Schmidt, V. (2003). Narratology. Moscow: Languages of Slavic Culture.
- Jacobson, R. (2001). In search of the essence of language. Semiotics: Anthology. 2-nd edd. Moscow. Yekaterinburg.
- Booth, C.W. (1961). The Rhetoric of Fiction. Chicago: University of Chicago Press, 153-154.
- Bronner, S.J. (2002). Folk Nation: folklore in the creation of American tradition. Washington: American visions.
- Burke, M. (2001). Iconicity and literary emotion. European Journal of English Studies, 5, 1, 31–46.
- Curtis, E.S. (1970). The North American Indian. The Indians of the United States and Alaska. New York: Johnson, 3.
- Dorsey, G.A. (1903). Indians of the Southwest. New York: Atchison, Topeka and Santa Fe Railroad.
- Friedman, N. (1955). Point of View in Fiction. The Development of a Critical Concept. Publications of the Modern Language Association of America, 70, 5, 1160–1184.
- Garrett, J. T. (1996). Medicine of The Cherokee: the Way of Right Relationship. Vermont: Bear and company publishing.
- Hartz, P. R. (2009). Native American Religions. New York: Okla.
- Lubbock, P. (1957). The craft of fiction. New York: The Viking Press.
- Lincoln, K. (1985). Native American Renaissance. California: University of California Press.
- Lundquist, S. (2004). Native American Literatures: an introduction. New York-London: Continuum International Publishing Group.
- Margolin, U. (1999). Of what is past, is passing, or to come: temporality, aspectuality, modality, and the nature of narrative. In Herman, D. Narratologies: new perspectives on narrative analysis. Ohio State University: Columbus Press, 42-66.
- Morris, C. (1971). Writings on the general theory of signs. Paris.
- Owens, L. (1992). The Sharpest Sight. Norman: University of California Press.
- Pierce, Ch. S. (1985). Logic as Semiotic: The theory of Signs. Semiotics: An Introductory Anthology. Bloomington.
- Ryan, M.-L. (2014). Possible Worlds in Handbook in Narratology, 2, 726-743.
- Shen, D. (2011). Unreliability. In. P. Hühn et al. eds. The Living Handbook of Narratology. Hamburg: Hamburg University Press.
- Toolan, M. (1989). Analysing Conversation in Fiction: An Example from Joyce's Portrait. Language, Discourse and Literature. Simpson et al. London: Unwin Hyman Ltd, 195-211.

- Volkova, S.V. (2016). Reverse perspective as a narrative technique in Amerindian prosaic texts. *Legeartis. Language yesterday, today, tomorrow. The Journal of University of SS Cyril and Methodius in Trnava*. Warsaw: De Gruyter Open, 1 (1), 359-394.
- Volkova, S. (2017). *The Semiotics of Folkdance in Amerindian Literary Prose. Text. Meaning. Context: Cracow Studies in English Language. Literature and Culture*. Peter Lang. Frankfurt am Main. Bern. New York. Oxford. Warszawa. Wien: Peter Lang Edition, 14. Language. Literature. The Arts: A Cognitive Semiotic Interface, 149-164.
- Volkova, S. (2019). The concept of MILKY WAY in Linguosemiotic and Narrative Interpretation. *Odessa. Linguistic Journal*. Odessa: Odessa Law Academy. Issue 13, 52-63.

DICTIONARIES AND GUIDES

- Tresidder, J. (1990). *Dictionary of Symbols*. Trans. from English. S. Palko. Moscow: FAIR-PRESS.
- Encyclopedic Dictionary of Symbols*. (2003). Moscow: OOO "Publishing House AST".
- Bryant, Page. (1991). *The Aquarian Guide to Native American Mythology*. London: The Aquarian Press.
- Macmillan English Dictionary For Advanced Learners*. (2002). Oxford: Macmillan Publishers Limited.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

- Eldrich, L. (1993). *Love Medicine*. New York: Henry Holt and Company.
- King, Th. (1999). *Truth and Bright Water*. New York: Atlantic Monthly.
- Hogan, L. (1990). *Mean Spirit*. New York: The Ballantine Publishing Group.

Дата надходження до редакції 12.11.2019 р.

Ухвалено до друку 21.11.2019 р.

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192456>

УДК: 821.111-3:316.422:159.9.016.1(043.3)

СИМВОЛІКА (ПІСЛЯ)ПОРОГОВОЇ ТІЛЕСНОСТІ В ХУДОЖНІХ ТЕКСТАХ АНГЛІЙСЬКОГО ПОСТМОДЕРНІЗМУ (на матеріалі роману Дж. Вінтерсон “Written on the Body”)

ГАЛУЦЬКИХ І. А.

доктор філологічних наук, доцент
Запорізький національний університет
iryna.galutskikh@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4263-942X>

У статті сфокусовано увагу на одному з аспектів інтерпретації тілесності в художньому тексті – специфіці образно-символічного втілення (після)порогової тіла в оніричних видіннях персонажу твору, що є одним із фрагментів комплексного дослідження тілесності як лінгвопоетологічної категорії в художніх текстах англійського постмодернізму. Здійснюваний на матеріалі тексту роману Дж. Вінтерсон “Written on the Body” лінгвальний аналіз із залученням інструментарію когнітивно-семіотичних досліджень продемонстрував специфіку символічної репрезентації деформованої тілесності та її деструктивних трансформацій.

Ключові слова: художній текст, лінгвопоетика, символіка, образність, тілесність, постмодернізм, Дж. Вінтерсон.

SYMBOLISM OF (POST)LIMINAL CORPORALITY IN ENGLISH POSTMODERNIST LITERARY TEXTS (in J. Winterson’s novel “Written on the Body”)

GALUTSKIKH Iryna Anatoliyivna
Doctor of Philology in Linguistics, Associate Professor
Zaporizhzhya National University
iryna.galutskikh@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0003-4263-942X>

Introduction. The article focuses on one of the aspects of corporality interpretation in a literary text – on the specific features of imagery and symbolic representation of (post)liminal corporality in oneiric images of novel’s characters.

The purpose. The research aims at specifying the symbolism of liminal and postliminal bodies, which textual representation in its verbal dimension becomes the **object** of this study.

On the **material** of Janette Winterson’s novel “Written on the Body” by means of a complex of interpretative **methods** with the application of the method of conceptual tropes (metaphors, metonymies, etc.) reconstruction the analysis demonstrated complicated correlation of symbolic meaning of the imagery with their role in the text plot structure.

The **results** obtained sustained the idea of the predominant destructive nature of the images of human body incorporated into the imagery system of the literary text under analysis and specified the symbols applied for the liminal states literary interpretation. Its results are the fragment of a full-scale cognitive-semiotic analysis of corporality as a linguopoetic category in the literary texts of English postmodernism.

Conclusion. Literary corporeal symbols of (post)liminal body are marked by ambivalent nature as while implying positive events they rely on destructed body images. It contributes to generating new meaning of corporeal symbols concerned with the idea of overcoming the limits of the body in its liminal state through destruction and loss that allows renewal and passing

to the next stage of life. The conclusions correlate with the tendencies of literary interpretation of traumatic and posttraumatic bodies of up-to-date society, focusing on nuances of psychological and emotional states of characters of the literary text.

Key words: literary text, linguopoetics, symbolism, imagery, corporality, postmodernism, J. Winterson.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Осмислення тілесності в гуманітарних науках має складний характер унаслідок застосування терміна "тілесність" у численних міждисциплінарних контекстах. Це унеможливило формулювання його чіткої дефініції, натомість дало поштовх до широкого спектра його інтерпретацій, що в нашій роботі комплексно тлумачиться як лінгвопоеетологічна категорія, яка в художньому тексті знаходить лінгвальне вираження денотативно-образними та нарративними засобами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика тілесності, розроблювана в межах різних гуманітарних дисциплін, – філософії (Гомілко, 2007; Подорога, 1999), соціології (Зверева, 2004; Корецькая, 2006), історії (Муха, 2007; Потапенко, 2011), культурології (Острый, 2007), психології (Тхостов, 2002), філології (Залевская, 2005; Куличихина, 2012; Материнська, 2009; Серякова, 2012; Татару, 2007), когнітології (Johnson, 1987; Zlatev, 2008), до сьогодні залишається відкритим простором міждисциплінарного діалогу.

У рамках філологічних студій дослідження тілесності розгортаються в декількох напрямках. У літературознавстві переважно розбудовують концепцію тілесності як явища, що набуває сюжетно-композиційного переломлення в художніх творах різних історико-літературних періодів (Храброва, 2001; Лебедева, 2003; Полтаробатько, 2009).

Із позицій лінгвістики тілесність у її вербальній іпостасі передовсім вивчалася як складне явище, маніфестоване в мові та тексті номінаціями різного рівня (Клевцова, 2007; Скоробогатько, 2005), включаючи екстеріоризацію внутрішнього світу людини, її емоційних і ментальних станів, що супроводжується їх концептуалізацією крізь призму тілесних феноменів із подальшим набуттям лінгвального означення (Ibarra-Antutano, 2002; Kövecses, 2003; Yu, 2002).

Помітно акцентованого висвітлення тема тілесності отримує в наукових розвідках літератури *модернізму*, зацікавленість темою тілесності в літературознавчих розвідках зберігається і в проєкції на літературу *постмодернізму*, де особливу увагу привертають еротичні й психологічні (Штохман, 2008), а найчастіше – соціальні аспекти тілесності (Harris, 2000) з акцентом на проблематиці гендерного тіла і гендерної ідентичності (Einstein, Flanagan, 2003; Fahraeus, 2008; Niederwimmer, 2006), семіотики тіла (Чишинська, 2001) та проблематики травми (Остапчук, 2013; Antosa, 2006; Kerchy, 2006) як виявів естетики і поетики постмодернізму.

Вивчення досвіду естетизації тіла шляхом його охудожненої інтерпретації засобами словесного мистецтва, аналізованої з літературознавчих і лінгвопоеетологічних позицій, продемонструвало зміну тенденцій у візії тіла, яке у XX столітті набуває ознак деформованого, деконструйованого, зруйнованого (Antosa, 2006; Niederwimmer, 2006), відбиваючи характер деструктивного впливу соціокультурного середовища на людину та її уявлення про тілесну оболонку.

Саме в такому контексті постмодерністського світогляду з'являється поняття "порогового" та "післяпорогового" тіла як результату надлишкового тілесного досвіду при гострому дефіциті адаптивних механізмів, що призводить до складання універсального типажу – тіла перверсивного (Подорога, 1999, с. 48). Останнє представлене типами тіл, серед яких: сновидне, злочинне, епілептичне, садо-мазохістське, екстатичне, гранично інтенсивне, істеричне, алкоголічне, тіло-жертва тощо, – тілесні образи, втілені в образі людини, яка здійснює певне жертвоприношення в пошуку "істинного буття", які представляють собою символ зникнення, зживання людського тіла або його спустошення, внаслідок чого тіло перетворюється на витрачене (Зорина, 2013, с. 8).

Символіка саме (після)порогового тіла є *об'єктом* дослідження в цій статті, що втілюється в образах сновидного тіла в оніричних видіннях персонажу художнього тексту, та набуває в його лінгвальній проєкції як словесно-образного, так і наративного вираження.

Актуальність такого дослідження визначається не лише значущістю ролі (після)порогового тіла в його охудожненому вигляді, а й включенням зазначеного аспекту до комплексного вивчення лінгвального відтворення тілесності як лінгвопоетологічної категорії художнього тексту, яка знаходить різноманітне і багатогранне відображення в словесних та оповідних формах, що здійснюється в ракурсі когнітивно-семіотичних студій шляхом уточнення особливостей взаємодії між позамовним феноменом (тілесністю), мовою художнього тексту як семіотичною системою, його оповідною будовою і когнітивно-естетичними засадами художнього мислення (Галуцьких, 2016), та передбачає вивчення, зокрема, осимволізованої ролі тіла як одного з аспектів.

Підвищена увага до проблематики тіла і сфери тілесного досвіду людини в художніх творах постмодернізму зумовила вибір **матеріалу**, яким у цій статті виступає текст художнього твору англійської письменниці Дж. Вінтерсон "Written on the Body", головним персонажем якого є жінка, хвора на лейкемію (рак крові), і весь роман є описом її екзистенційного досвіду перебування у хворобі, супроводжуваного любовною лінією.

Мета статті полягає у виявленні специфіки символіки сновидних тілесних образів на тлі загальної сюжетної лінії роману. Це передбачає виконання низки **завдань**, серед яких – ідентифікація текстових фрагментів з описом сновидних видінь, їхня систематизація, проведення кореляції із загальною символікою обраних явищ, що часто виступає підґрунтям утворення художніх образів, та інтерпретація крізь призму сюжетної лінії роману та подій, які наративізуються.

Виклад основного матеріалу дослідження. Аналіз художніх образів тіла в сновидних видіннях, що набувають символічного значення в образно-наративній структурі роману, продемонстрував домінування деструктивно-трансформованої тілесності, що виражено і експліковано, і імпліковано. Тілесний символізм сновидінь як ірраціональної форми осмислення є художньою інтерпретацією почуттєво-емоційних станів та загального психофізіологічного стану персонажів.

Треба зазначити, що символічний код тілесності представлений символами двох типів – "глобальними" і "текстовими" (Лотман, 1996, с. 3 – 14). Тоді як символи першого типу виступають частіше не самостійним образним засобом, а лише підґрунтям для утворення образності тілесності, що відбувається завдяки активізації фонових, енциклопедичних знань під час добору метафоричного корелята для тілесних явищ або тілесних явищ як об'єктів переосмислення, останні є образними засобами, що набувають ролі художніх символів у конкретному художньому тексті, що існують у межах певного тексту як осимволізований словесний троп, поява якого відбувається через творчий акт автора (Есо, 1979). При цьому в аналізованому художньому творі спостерігаємо здебільшого поєднання обох зазначених типів символів.

Проінтерпретуємо низку тілесних образів-символів сновидінь персонажа, який спостерігає за життям Луїзи – хворої на рак крові жінки, яка уособлює хворе тіло на грані переходу від життя до смерті через хворобу, з якою вона бореться. Переживання за долю коханої жінки провокують появу переломлених у символіці сновидних образів, що відображено в тексті роману, і своєрідно репрезентує інтерпретацію порогового стану людини на межі життя і смерті, а також потенційно імплікує результат розвитку подій у сюжетній лінії твору. При цьому проаналізовані символи денотативно або конотативно отілеснені.

Наприклад, одне з нічних видінь оповідача роману Дж. Вінтерсон "Written on the Body" про кохану жінку Луїзу, що приходить і вдень і вночі, описано в текстовому фрагменті:

"Of the visions that come to me waking and sleeping the most insistent is your face. Your face, mirror-smooth and mirror-clear. Your face under the moon, silvered with cool reflection, your face in its mystery, revealing me" (Winterson, с. 132).

Це видіння продовжується описом того, як закохана людина немов "вирізає" поглядом віддзеркалення величезне за розміром обличчя Луїзи з льоду, що покриває ставок, до якого притискається губами для поцілунку, і лише болісні відчуття опіку холодом та кров від прилипло до льоду губи зупиняють оповідача. Споглядаючи образ жінки, оповідач уявляє, як смерть обійматиме її: *"I cut out your face where it had caught in the ice on the pond, your face bigger than my body, your mouth filled with water. I held you against my chest on that snowy day, the outline of you jagged into my jacket. When I put my lips to your frozen cheek you burned me. The skin tore at the corner of my mouth, my mouth filled with blood. The closer I held you to me, the faster you melted away. I held you as Death will hold you"* (Winterson, с. 132).

Такі думки і спогади болісно ранять оповідача, що в сновидінні відбивається шляхом зображення обличчя Луїзи, яке немов "пронизує" його тіло наскрізь: *"Your face gores me. I am run through. Into the holes I pack splinters of hope but hope does not heal me. Should I pad my eyes with forgetfulness?"* (Winterson, с. 132).

Наведене фантазійне сновидіння сповнене тілесним символізмом та образністю. Символи, які є значущими для цілісної інтерпретації сновидіння, включають тілесні (*обличчя (face), рот (mouth), сенсорика холоду (coldness, ice)*), а також асоціативно пов'язані з тілесністю (*місячне сяйво (moon), віддзеркалення (mirror, reflection)*).

Обличчя в цьому сновидінні, на якому зроблено найбільш виразний акцент, слугує репрезентантом особистості людини (коханої оповідача Луїзи), адже уві сні обличчя дає відчуття присутності людини як найперша і найважливіша ознака розпізнавання людьми (FACE stands for a HUMAN BEING). Увага до обличчя близької людини – передвісник поглиблення або зміни стосунків із нею, хвилювання за неї, що спостерігаємо в романі, де автор словами персонажа описує обличчя коханої жінки, станом здоров'я якої (хворої на рак крові) він дуже стурбований, що є намаганням підсвідомості відшукати відповіді про її майбутнє з приводу її перебування на межі між життям і смертю, що й визначає її пороговий стан.

Важливими аспектами для інтерпретації символіки *обличчя* в сновидінні є його стан, розмір, цілісність структури, його метаморфози і трансформації. У цьому сновидінні обличчя гладке і чисте як дзеркало (*mirror-smooth, mirror-clear*), що в символіці позначає стан, до якого людина прагне як позитивного результату за будь-яких обставин, одужання після хвороби.

Однак спостерігаємо тут і деструктивні тенденції та деформації розміру, адже обличчя постає величезним, заввишки з людину (*your face bigger than my body*), і відділеним від тулуба.

Ще один значущий аспект видіння – візуалізація обличчя уві сні в двох можливих світах – не лише в реальному вимірі, але й у відображенні в замерзлій воді, яке оповідач немов вирізає за контурами. Для оповідача зазирнути у віддзеркалення – це намагання зазирнути в майбутнє або інший світ у пошуку відповіді стосовно можливості одужання коханої жінки. Тут символіка віддзеркалення у воді є тотожною до символіки *дзеркала*, функцію якого виконує водна поверхня.

Дзеркало здавна вважалося дуже суперечливим символом, що пов'язано зі стародавнім уявленням про дзеркало як межу між земним та потойбічним світами і магічний зв'язок відображення та відображеного, як символ "подвоєння" дійсності, у результаті чого воно наділяється здатністю відтворювати не лише видимий світ, але й невидимий і навіть потойбічний (СС, 2010, с. 69) (MIRROR stands for FRONTIER).

Із цієї причини у фольклорі та казках дзеркала асоціюються з магією, як двері, що ведуть із нашого в інші світи, як поверхня, що відображає душу. Дзеркало як символічні двері в інший світ зазвичай є породженням фантазії. Отже, відображення в дзеркалі постає не лише як образ

дійсності, а дещо інше, поза межне щодо навколишнього світу, дещо невидиме, але наявне, що символізує взаємозв'язок видимого та невидимого у світі, а також причинно-наслідковий зв'язок усього суцього в реальному світі та інших світах (ЭСЗЭ, 2008, с. 196).

Тимчасовий, непостійний характер віддзеркалення надає дзеркалу, а отже, і водній поверхні, саме жіночої символіки, що підсилено описом такої деталі сновидіння, як місячне сяйво на її обличчі, яке освітлює його сріблястим холодним світлом (*Your face under the moon, silvered with cool reflection*). Це нарощує жіночу пасивну символіку і конотації сенсорики холоду, адже місяць є ключовим символом рецептивних, жіночих, холодних і темних аспектів світу як позбавлене життя небесне тіло, що не випромінює власне світло, а лише віддзеркалює чуже.

На рівні архетипу місяць асоціюється саме з образом жінки. Як жіночий символ, місяць і місячне сяйво символізують сферу позасвідомого, заглиблення у власні внутрішні переживання, загострення інтуїції (ЭСЗЭ, 2008, с. 293), прислухавшись до якої, можна отримати правильні відповіді на важливі та нагальні питання, зокрема про стосунки з коханою жінкою та питання життя і смерті. У нашому випадку місячне сяйво символізує переміни і циклічну течію життя, смерть і відродження, відродження через трансформацію (там само, с. 296 – 297) (MOON stands for CYCLIC TRANSFORMATIONS).

Такі суперечливі конотації місяця та місячного сяйва ускладнюють тлумачення сновидіння, оскільки може символізувати протилежні перебіги подій – від найсприятливіших прогнозів змін на краще, як добра ознака щасливого кохання, удачі, здоров'я і сімейного благополуччя, до труднощів, несприятливих перемін, розчарування, тому що місячне сяйво водночас уважється негативним символом статичного застійного минулого, що впливає на теперішнє. Поєднує наведені суперечливі тлумачення символізму місячного сяйва в сновидінні прогнозування неочікуваних перемін у подіях, що відбуваються наяву. Імовірно, що таке сновидіння насамперед відображає теперішній стан оповідача роману, переповненого неабиякими хвилюваннями з приводу небезпеки смерті коханої людини. Зазначена суперечливість символізує одночасно і його емоційно-почуттєвий стан.

Окрім місяця, зі сприйняттям холоду асоціюється також і символіка самого дзеркала, що співвідноситься з низкою таких першоелементів, як вода та метал. Серед стихій йому відповідають холод, сухість, серед емоцій, що асоціюються із символізмом дзеркала, – страх, туга. З усіма цими асоціаціями корелюють образи в сновидінні, описаному в наведеному текстовому фрагменті роману Дж. Вінтерсон, де функцію дзеркала виконує обледеніла поверхня водної гладі озера (*your face where it had caught in the ice on the pond*), у якому оповідач бачить віддзеркалення обличчя смертельно хворої коханої жінки, з якою він розлучився і не знає, чи жива вона взагалі. Сама сенсорика тактильного сприйняття холоду, що супроводжує події у видінні (*your face where it had caught in the ice on the pond, your frozen cheek*), указує на негативний емоційний стан персонажа внаслідок несприятливих подій у сюжетній лінії художнього твору.

Сновидець, немов розуміючи плинність побаченого – віддзеркаленого на водній поверхні обличчя коханої жінки, яке є гладеньким, красивим і молодим, – уві сні починає діяти: вирізає віддзеркалення її обличчя за контурами, ніби бажаючи зафіксувати, зберегти її в побаченому. Справді, місяць – ключовий символ рецептивних, жіночих, холодних і темних аспектів світу, адже являє собою позбавлену життя планету, яка не випромінює власне світло, а лише віддзеркалює чуже. Це таємничий і складний символ, як і сам Місяць, зворотного боку якого ми ніколи не спостерігаємо із Землі.

На рівні архетипу місяць асоціюється саме з образом жінки. Як жіночий символ місяць і місячне сяйво позначають сферу позасвідомого, що примушує власника сновидіння заглибитися у свої внутрішні переживання, оскільки це підказує час загострення інтуїції, прислухавшись до якої можна отримати правильні відповіді на важливі і нагальні питання.

Місячне сяйво в темряві в сновидіннях часто вказує на напрям інтуїтивного пізнання світлого в глибинах підсвідомого, що в аналізованому художньому описі сновидіння фокусується навколо стосунків із коханою жінкою, а також питання життя і смерті. Місячне сяйво символізує переміни і циклічну течію життя, смерть і відродження, відродження через трансформацію. Такі суперечливі конотації місяця та місячного сяйва ускладнюють тлумачення сновидіння. Вони можуть символізувати протилежні перебіги подій – від найсприятливіших прогнозів змін на краще, як добра ознака щасливого кохання, удачі, здоров'я і сімейного благополуччя до труднощів, несприятливих перемін, розчарування, оскільки місячне сяйво водночас вважається негативним символом статичного застійного минулого, яке впливає на теперішнє. Суперечливі тлумачення символізму місячного сяйва в сновидінні поєднує прогнозування неочікуваних перемін у подіях, що відбуваються наяву. Імовірно, що таке сновидіння скоріше відображає теперішній стан оповідача роману, сповненого неабияких хвилювань із приводу небезпеки смерті коханої людини. Ця суперечливість символізує одночасно і його емоційно-почуттєвий стан.

Крім місяця, зі сприйняттям холоду асоціюється також і символіка самого дзеркала, що співвідноситься з низкою таких першоелементів, як вода, метал. Серед стихій йому відповідають холод, сухість, серед емоцій, що асоціюються із символізмом дзеркала, – страх, туга. З усіма цими асоціаціями корелюють образи в сновидінні, описаному в наведеному текстовому фрагменті роману Дж. Вінтерсон, де функцію дзеркала виконує обледеніла поверхня водної гладі озера (*your face where it had caught in the ice on the pond*), у якому оповідач бачить віддзеркалення обличчя смертельно хворої коханої жінки, з якою він перебуває в розлуці і не має інформації стосовно того, чи жива вона взагалі. Сама сенсорика тактильного сприйняття холоду, що супроводжує події у видінні в тексті (*your face where it had caught in the ice on the pond, your frozen cheek*), вказує на негативний емоційний стан персонажа внаслідок несприятливих подій у сюжетній лінії художнього твору.

Сновидець, немовби розуміючи плинність побаченого – віддзеркаленого у водній поверхні обличчя коханої жінки, красиве й молоде, – уві сні починає діяти: вирізає віддзеркалення її обличчя за контурами, ніби бажаючи зберегти її в побаченому вигляді (*I cut out your face where it had caught in the ice on the pond*).

Наступний аспект символіки обличчя в сновидінні, який потребує уваги, – це занурення його у воду. Рот коханої наповнюється водою (*your mouth filled with water*), яка пізніше виявляється кров'ю.

Занурене у воді обличчя, мабуть, можна трактувати дwoяко: 1) як умивання водою, що символізує у сновидіннях добре здоров'я, бадьорість, довголіття після періоду нещастя і засмучення (ЭСЗЭ, 2008, с. 263 – 264); 2) як напування водою, адже рот здебільшого пов'язують із поняттям живлення. Наведені тлумачення імплікують надію на позитивну динаміку стану жінки і можливість відновлення організму. Те, що вода в роті перетворюється на кров, лише підсилює символіку, додаючи символічні конотації крові як життєвого соку в організмі, символу життя, здоров'я, життєвої сили, якою вона наповнюється через рот (BLOOD stands for VITAL FORCE). Рот у сновидінні найчастіше пов'язують із поняттям живлення, бо через рот потрапляють природним способом живильні речовини в організм. Пити воду вві сні – отримати доступ до блоків рідини в організмі. Отже, сон може вказувати на наявність в організмі сил на самовідновлення власними ресурсами. Символіка крові, яка потрапляє в її організм через рот, є особливо значущою, якщо брати до уваги особливості її хвороби – раку крові, нестачі червоних кров'яних тілець, за якої таке символічне поповнення кров'яного потоку новою кров'ю вкрай необхідне.

Тілесний образ як деталь сновидіння є ознакою доброго розвитку подій із можливим одужанням Луїзи і того, що її організм подолає хворобу власними силами.

Подібні тілесні символи в оніричних видіннях, застосовані для передачі специфіки пограничного стану персонажів, їхнього перебування на межі між світами і на роздоріжжі між можливими варіантами розвитку подій, хоча й передбачають надію на позитивний розвиток подій, усе ж базуються на образах деконструйованого тіла.

Загалом відзначимо амбівалентність символізму тілесності в аналізованому тексті роману Дж. Вінтерсон, адже навіть імпліковано символізуючи потенційно можливі позитивні зміни і перехід до життєвих характеристик, (після)порогове тіло та його символи мають деструктивні ознаки (наприклад, проштрикнуте тіло, вирізане за контуром обличчя, наповнюваний кров'ю рот, поява якої імплікує втрату цілісності тіла, відчутий холод тощо). Таке поєднуване значення символів тілесності генерує нове, пов'язане з ідеєю переродження, проходження цього порогового стану, який передбачає руйнування і втрати та дозволяє вийти оновленим на інший життєвий етап.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Загалом аналіз образно-символічної репрезентації (після)порогового тіла в письменників-постмодерністів корелює із характеристикою тілесного коду в його психологізованому варіанті, для образного текстового позначення якого притаманна найчастіша апеляція до образу ЗРУЙНОВАНОГО ТІЛА / BROKEN BODY (у 58 % образних засобів), що через посередність образного фізичного болю та тілесних ушкоджень або їх потенційної можливості імплікує душевні страждання та емоційний біль, які стосуються навіть позитивних почуттів. Виходячи з цього, для душевного і психологічного стану персонажів характерні переважно негативні переживання (становлять 70 % емоційного фону персонажів, виражених тілесно) (Галуцьких, 2016). Виявлена тенденція до актуалізації болісних, хворобливих і страдницьких тілесних станів корелює з ідеєю про травмоване тіло, притаманне для сучасного суспільства, яке Т. Гундорова називає посттравматичним, позначеним регресом в інфантильність і хворобу (2010, с. 24).

Сама ж деструктивність як ознака символіки (після)порогового тіла виявляється і образно (скривавленість, вирізане обличчя), і глобально, імплікуючи психологічну та фізичну зруйнованість унаслідок хвороби та нерівної боротьби з нею шкідливими і токсичними для організму речовинами. Крім того, оскільки спостерігається пряма залежність між тілесними та емоційно-чуттєвими станами людини, таке акцентування тілесності свідчить і про увиразнення найтонших нюансів психологічних переживань персонажів художніх творів.

Виконане дослідження відкриває **перспективи** для подальшого поглибленого вивчення тілесності як лінгвопоетологічної категорії, методика когнітивно-семіотичного дослідження якої може проектуватися на інші складні категорії художнього тексту.

ЛІТЕРАТУРА

- Галуцьких, І. А. (2016). *Тілесність в художній прозі англійського модернізму й постмодернізму (когнітивно-семіотичні студії)*. Запоріжжя: Кругозір.
- Гомілко, О. Є. (2017). *Феномен тілесності*. (Автореф. дис. д-ра філос. наук). Київ: КНЛУ.
- Гундорова, Т. (2010). Симптоматика "хворого тіла". *Критика*, 7-8 (153-154), 24-28.
- Залевская, А. А. (2005). Корпореальная семантика и интегративный подход к языку. *Психолингвистические исследования. Слово. Текст*. Москва: Гнозис, 245-255.
- Зверева, В. (2004). Специализированные тела массовой культуры. *Синий диван*, 2, 118-130.
- Зорина, Л. В. (2013). *Трансформация образа телесности от архаики к современной альтернативной культуре*. (Автореф. дисс. канд. филос. наук). Тюмень.
- Клевцова, О. Б. (2007). *Концепт "человек телесный": когнитивное моделирование и переносы (на материале сопоставительного анализа древнерусского и древнеанглийского языков)*. (Автореф. дисс. канд. филол. наук). Тюмень: ТГУ.
- Корецкая, Л. Ф. (2006). Телесность человека как объект социогуманитарного познания. *Известия Иркутской государственной экономической академии*, 1 (46), 69-74.

- Куличихина, М. А. (2012). *Тело и телесность в немецком романтизме: концепции и образы*. (Автореф. дисс. канд. філол. наук). Москва.
- Лебедева, Е. В. (2003). *Проблема телесности в философии С. Н. Булгакова*. (Дис. канд. філос. наук). Москва.
- Лотман, Ю. М. (1996). *Внутри мыслящих миров. Человек – текст – семиосфера – история*. Москва: Языки русской культуры.
- Материнська, О. В. (2009). *Типологія найменувань частин тіла*. Донецьк.
- Муха, О. Я. (2007). *Категорія тіла в історико-філософській традиції раннього західноєвропейського Середньовіччя*. (Автореф. дис. канд. філос. наук). Львів.
- Остапчук, Т. П. (2013). Концепція "тілесності" в романі Дж. С. Фоєра "Все освітлено". *Філологічні науки. Наукові праці*, 59, 46, 161-164.
- Острый, М. В. (2007). *Проблема телесности в западном искусстве XX века: онтологический аспект* (Дисс. канд. філос. наук). Самара.
- Подорога, В. А. (1999). *Феноменология тела. Введение в философскую антропологию*. Москва: Ad Marginem.
- Полтаробатько, Е. Д. (2009). *Категория телесности в акмеистическом дискурсе* (Дисс. канд. філол. наук). Москва.
- Потапенко, Я. (2011). Номо Somaticos як об'єкт історичного дискурсу в постмодерністській парадигмі доби мережевого суспільства. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 31, 25-29.
- Серякова, І. І. (2012). *Соматикон англомовних дискурсивних практик*. (Дис. д-ра філол. наук). Київ: КНЛУ.
- Скоробагатько, Н. О. (2005). Концептуалізація соматичного коду культури в східноукраїнських фразеологізмах. *Вісник Луганського нац. пед. ун-ту імені Тараса Шевченка. Філологічні науки*, 9 (89), 144-149.
- Словарь символов* (2010). Минск: Харвест.
- Татару, Л. В. (2007). Представление концепта "Тело человека" в композиционно-нарративной структуре модернистского текста. *Вестник СПбУ. Серия 9. Филология, востоковедение, журналистика*, 4 (Ч. II), 68-77.
- Тхостов, А. Ш. (2002). *Психология телесности*. Москва: Смысл.
- Храброва, Г. М. (2001). Художня візія тілесності в епоху Відродження: аксіологія, семантика і провідні моделі репрезентації. *Наукові праці. Філологія. Літературознавство*. Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 86-90.
- Чишинська, О. М. (2001). Тілесна картографія: мотив бібліотеки у циклі есе "Подорож у внутрішній світ Відня" І. Рота. *Наукові праці. Філологія. Літературознавство*. Миколаїв: МДГУ ім. Петра Могили, 91-94.
- Штохман, Л. М. (2008). Антропология нарації: стать, гендер і сексуальність в романі Дженет Вінтерсон "Тайнопись плоти". *Studia methodologica: "Антропология літератури: комунікація, мова, тілесність"*, 25. Тернопіль, 284-287.
- Энциклопедия. Символы, знаки, эмблемы*. (2008). Москва: Астрель, АСТ.
- Antosa, S. (2006). "Soul and Body Have No Bounds": Fantastic Body Transformations in Jeanette Winterson's Fiction. *Fantastic Body Transformations in English Literature*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 191-202.
- Eco, U. (1979). *The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts*. Bloomington: Indiana University Press.
- Einstein, C. & Flanagan, O. (2003). Sexual Identities and Narratives of Self. *Narrative and Consciousness: Literature, Psychology and the Brain*. Oxford: OUP, 209-232.
- Fahraeus, A. (2008). Embattled Subjects: The Role of Textual Masculinity in Written on the Body. *Nordic Journal of English Studies*, 7, 1, 81-97.

- Harris, A. L. (2000). *Other Sexes: Rewriting Difference from Woolf to Winterson*. Albany: State U of New York.
- Ibarretxe-Antucano, I. (2002). MIND-AS-BODY as a cross-linguistic conceptual metaphor. *Miscelánea. A Journal of English and American Studies*, 25, 93-119.
- Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination*. Chicago: Chicago University Press.
- Kerchy, A. (2006). Angela Carter's The Passion of New Eve: Grotesque Body Modification, Freaked Femininity and Narrative Self-Decomposition. *Fantastic Body Transformations in English Literature*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 89-106.
- Kövecses, Z. (2003). *Metaphor and emotion: Language, Culture and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Niederwimmer, M. (2006). Body Transformations and the Transferability of Gender Attributes: Three Postmodern Gender Parodies. *Fantastic Body Transformations in English Literature*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter. 67-80.
- Winterson, J. (2001). *Written on Body*. London.
- Yu, N. (2002). Body and emotion: Body parts in Chinese expression of emotion. *Pragmatics and Cognition*, 10 (1/2), 341-367.
- Zlatev, J. (2008). The co-evolution of intersubjectivity and bodily mimesis. *The Shared Mind: Perspectives on Intersubjectivity*. Amsterdam: Benjamins, 215-244.

REFERENCES

- Galutskikh, I. A. (2016). Tilesnist v khudozhiy prozi angliyskoho modernizmu i postmodernizmu (kohnotyvno-semiotychni studii). Zaporizhzhya: Krohozir.
- Homilko, O. E. (2017). Fenomen tilesnosti (Avtoref. dys. doktora filos. nauk). Kyiv: KNLU.
- Hundorova, T. (2010). Symptomatyka "khvoroho tila". *Krytyka*, 7-8 (153-154). 24-28.
- Zalevskaya, A. A. (2005). Korporealnaya semantika i integrativnyi podkhod k yazyku. *Psikholingvisticheskiye issledovaniya. Slovo. Tekst. Moskva: Gnozis*, 245-255.
- Zviereva, V. (2004). Spetsializirovannyye tela massovoy kultury. *Siniy divan*, 2, 118-130.
- Zorina, L. V. (2013). Transformatsiya obraza telesnosti ot arkhayki k sovremennoy alternativnoy kulture (Avtoref. diss. kand. filos. nauk). Tumen.
- Klevtsova, O. B. (2007). Kontsept "chelovek tiesnyi": kognitivnoye modelirovaniye i perenosy (Avtoref. diss. kand. folol. nauk). Tumen: TGU.
- Kotetskaya, L. F. (2006). Tiesnost cheloveka kak objekt sotsiogumanitarnogo poznaniya. *Izvestiya Irkutskoy gosudarstvennoy akademii*, 1 (46), 69-74.
- Kulitsikhina, M. A. (2012). Tielo i tiesnost v nemetskom romantizme: kontseptsii i obrazy (Avtoref. diss. kand. folol. nauk). Moskva.
- Liebedeva, Ye. V. (2003). Problema telesnosti v filosofii S. N. Bulgakova (Diss. kand. folol. nauk). Moskva.
- Lotman, Yu. M. (1996). Vnutri myslislichkh mirov. Chelovek – tekst – semiosfera – istoriya. Moskva: Yazyki russkoy kultury.
- Materisnka, O. V. (2009). Typolohiya naymenuvan chastyn tila. Donetsk.
- Mukha, O. Ya. (2007). Katehoriya tila v istoryko-filosofskiy tradytsii rannyyoho zakhidnoyevropeyskoho Serednyovichchya (Avtoref. dys. kand. filos. nauk). Lviv.
- Ostapchuk, T. P. (2013). Kontseptsiya "tiesnosti" v romani J. S. Foyera "Vse osvityleno". *Filolohichni nauky. Naukovi pratsi*, 59, 46, 161-164.
- Ostryi, M. V. (2007). Problema tiesnosti v zapadnom iskusstve XX veka: ontologicheskyy aspekt (Diss. kand. filos. nauk). Samara.
- Podoroga, V. A. (1999). Fenomenologiya tiela. Vvedeniye v filosofskuyu antropologiyu. Moskva: Ad Marginem.

- Poltarobatko, Ye. D. (2009). *Kategoriya tiesnosti v akmeisticheskom diskurse* (Diss. kand. folol. nauk). Moskva.
- Potapenko, Ya. (2011). Homo Somaticos yak objekt istorychnoho dyskursu v postmodernistskiy paradymy doby merezhevoho suspilstva. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnogo universytetu*. Vyp. 31, 25-29.
- Sieryakova, I. I. (2012). *Somatykon anhlomovnykh dyskursyvnykh praktyk* (Dys. doktora. folol. nauk). Kuiv: KNLU.
- Skorobohatko, N. O. (2005). Kontseptualizatsiya somatychnoho kodu kultury v skhidnoukrayinskykh fraseolohizmakh. *Visnyk Luhanskoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Filolohichni nauky*, 9 (89), 144-149.
- Slovar simvolov. (2010). Minsk: Kharvest.
- Tataru, L. V. (2007). Predstavleniye kokontseptantsypta "Tielo cheloveka" v kompozitsionno-narrativnoy strukture modernistskogo teksta. *Vestnik SPbU. Seriya 9. Filologiya, vostokovedeniye, zhurnalistika*. Vyp. 4 (Ч. II), 68-77.
- Tkhostov, A. Sh. (2002). *Psikhologiya tiesnosti*. Moskva: Smysl.
- Khrabrova, H. M. (2001). Khudozhnya viziya tiesnosti v epokhu Vidrozhennya: aksiolohiya, semantyka i providni modeli reprezentatsii. *Naukovi pratsi. Filolohiya. Literaturoznavstvo*. Mykolayiv: MDHU im. Petra Mohyly, 86-90.
- Chyshynska, O. M. (2001). Tiesna kartohrafiya: motyv biblioteky u tsikli ese "Podorozh u vnutrishniy svit Vidnya" G. Rota. *Naukovi pratsi. Filolohiya. Literaturoznavstvo*. Mykolayiv: MDHU im. Petra Mohyly, 91-94.
- Shtokhman, L. M. (2008). Antropolohiya naratsii: stat, hender i seksualnist v romani Dzhenet Winterwon "Tainopys ploti". *Studia methodologica: "Antropolohiya literatury: komunikatsiya, mova, tilensist"*, 25. Ternopil, 284-287.
- Entsiklodiediya. Simvoly, znaki, emblemy. (2008). Moskva: Astrel, AST.
- Antosa, S. (2006). "Soul and Body Have No Bounds": Fantastic Body Transformations in Jeanette Winterson's Fiction. *Fantastic Body Transformations in English Literature*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 191-202.
- Eco, U. (1979). *The Role of the Reader: Explorations in the Semiotics of Texts*. Bloomington: Indiana University Press.
- Einstein, C. & Flanagan, O. (2003). *Sexual Identities and Narratives of Self. Narrative and Consciousness: Literature, Psychology and the Brain*. Oxford: OUP, 209-232.
- Fahraeus, A. (2008). Embattled Subjects: The Role of Textual Masculinity in *Written on the Body*. *Nordic Journal of English Studies*, 7.1, 81-97.
- Harris, A. L. (2000). *Other Sexes: Rewriting Difference from Woolf to Winterson*. Albany: State U of New York.
- Ibarretxe-Antucano, I. (2002). MIND-AS-BODY as a cross-linguistic conceptual metaphor. *Miscelánea. A Journal of English and American Studies*, 25, 93-119.
- Johnson, M. (1987). *The Body in the Mind: The Bodily Basis of Meaning, Imagination*. Chicago: Chicago University Press.
- Kerchy, A. (2006). Angela Carter's *The Passion of New Eve*: Grotesque Body Modification, Freaked Femininity and Narrative Self-Decomposition. *Fantastic Body Transformations in English Literature*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 89-106.
- Kövecses, Z. (2003). *Metaphor and emotion: Language, Culture and Body in Human Feeling*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Niederwimmer, M. (2006). Body Transformations and the Transferability of Gender Attributes: Three Postmodern Gender Parodies. *Fantastic Body Transformations in English Literature*. Heidelberg: Universitätsverlag Winter, 67-80.

- Winterson, J. (2001). *Written on Body*. London.
- Yu, N. (2002). Body and emotion: Body parts in Chinese expression of emotion. *Pragmatics and Cognition*, 10 (1/2), 341-367.
- Zlatev, J. (2008). The co-evolution of intersubjectivity and bodily mimesis. *The Shared Mind: Perspectives on Intersubjectivity*. Amsterdam: Benjamins, 215-244.

*Дата надходження до редакції 17.11.2019 р.
Ухвалено до друку 21.11.2019 р.*

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192478>

УДК 811:81-116

**СЕМІОТИКА ОБРАЗУ-СИМВОЛУ ВОДИ В СУЧАСНІЙ
АМЕРИКАНСЬКІЙ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛЬНІЙ ПРОЗІ
(на матеріалі романів "Black Water" Джойс Керол Оутс
та "Beloved" Тоні Моррісон)**

РОМАНЕНКО В. Г.

аспірантка

Київський національний

лінгвістичний університет

by.vr08@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8053-7147>

У статті лінгвістичну увагу сфокусовано на висвітленні лінгвосеміотичних ознак образу-символу води в текстах романів сучасних американських письменниць, які мають різну етноідентичність, зокрема, Тоні Моррісон "Beloved" та Джойс Керол Оутс "We were the Mulvaneys". На основі лінгвосеміотичного аналізу виявлено, що в романі Тоні Моррісон цей образ символізує повернення до життя, воскресіння та переродження, а в романі Джойс Керол Оутс домінуючим постає символічне значення смерті. З'ясовано, що в аналізованих текстах образ-символ води слугує маркером зміни стану персонажа, а його символічні характеристики відтворюють перехід з одного його стану в інший, з однієї реальності в іншу. У роботі представлено лінгвосеміотичну модель образу-символу води, яка реалізована в текстах аналізованих романів.

Ключові слова: лінгвосеміотика, образ-символ, мультикультуральний, етноідентичність, символічне значення, лінгвосеміотична модель.

**SEMIOTICS OF IMAGE-SYMBOL OF WATER
IN CONTEMPORARY AMERICAN MULTICULTURAL PROSE
(in "Black Water" by Joyce Carol Oates and "Beloved" by Toni Morrison)**

ROMANENKO Victoria Gennadiivna

Phd Student

Kyiv National Linguistic University

by.vr08@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0001-8053-7147>

Introduction. The article explores the image-symbol of water, the semiotic means of its realization in the novels by American writers of different ethnoidentity Toni Morrison "Beloved" and Joyce Carol Oates "Black water". An image-symbol is understood as such a sign, which is a component of the semiotic fabric of literary prose text, endowed with significant ethno-cultural information and is considered to be an ethno-cultural image-symbol. The specifics of contemporary American multicultural prosaic texts is in their relating to the mythology, ethnocultural customs and traditions, beliefs of ethnicity living on the territory of the contemporary United States. Various cultural codes are accumulated in the text canvas of literary works, which serve as markers of belonging to a particular culture. The symbol of water depicts the archetypal knowledge of American and African-American ethnicity about worldview and cultural memory. It encodes the various ethno-cultural and axiological values and their hierarchy inherent in the studied ethnicities. The image symbol of water from texts of contemporary American writers of different ethnic identity is a sign of the ethno-cultural worldview and world perception of African-American and American people and embodies different ethno-cultural codes.

Purpose. The article aims at linguosemiotic constructing the image-symbol of water in contemporary American multicultural prose.

Methods. The paper is based on such scope of methods, as textual and contextual analysis, the linguosemiotic method, the method of contrastive and descriptive analysis, the linguocultural method and the method of linguistic interpretation the semiotic sense of the image-symbol.

Results. In the novel “Beloved” by T. Morrison, the symbolic significance of water is revealed to characterize the novel's main character, Beloved, who symbolizes the individual and collective past of the African American people. The symbolic meaning of water in Joyce Carol Oates's novel “Black water” is radically rethought and, unlike the analyzed novel by T. Morrison, is the epitome of dark matter that robs a young girl of her life. Linguosemiotic features of the analyzed symbol are identified in the paper.

Conclusion. The descriptive-contrastive analysis of the image-symbol of water in the texts of American writers of different ethnical identity has allowed us to characterize the different semiotic properties of this symbol in Toni Morrison, in which it symbolizes a return to life, resurrection and rebirth, and in Joyce Carol Oates's novel, in which it is highlighted the symbolic meaning of death. It is found that in the analyzed texts, the image-symbol of water serves as a marker of change in the status of the character, and its symbolic characteristics reproduce the transition from one state to another, from one reality to another. The perspective of our further investigation will be working out the methods and ways of decoding the hidden meanings in literary multicultural texts with ethnocultural sense, the study of multilevel textual means of creating the literary images of resilient women as components of the literary space. Therefore, each linguistic sign is regarded as a component of the semiotic fabric of the prosaic text, endowed with meaningful ethno-cultural information and considered as ethno-cultural image-symbol.

Key words: linguosemiotics, image-symbol, multicultural, ethnoidentity, symbolic meaning, linguosemiotic model.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв’язання. Образи-символи постійно знаходяться в епіцентрі лінгвістичної уваги, про що свідчать численні праці вітчизняних і зарубіжних науковців (Л. І. Белехової, С. В. Волкової, Т. Ю. Горчак, В. І. Карасика, Н. В. Слухай, О. Fisher, О. Semino, К. Shinohara, F. De Saussure). Об’єкт вивчення цієї роботи – образ-символ *води*, який має різне смислове навантаження в романах “Beloved” (Тоні Моррісон) та “Black water” (Джойс Керол Оутс), що стали фактичним матеріалом для лінгвoseміотичного аналізу. Актуальність нашого дослідження обумовлена необхідністю лінгвістичної розвідки, спрямованої на розробку принципів і критеріїв лінгвoseміотичного моделювання предметних образів, зокрема образу-символу *води* в текстах сучасних американських письменниць різного етнічного походження. Крім того, актуальність праці полягає і в нашій спробі шляхом лінгвoseміотичного підходу запропонувати способи моделювання персонажного образу засобом розпредметнення прихованих етнокультурних смислів у предметних образах художніх мультикультуральних текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Роботу виконано в лінгвoseміотичному аспекті, який останнім часом постійно розвивається і в його рамках зроблено чимало досліджень. Наразі виокремлено моделі образів-ізоморфів, розроблено спосіб реконструкції ізоморфних моделей квадрa-образів першоелементів буття (Н. В. Слухай, 2011), доведено потужний міфопоетичний зміст образів-міфологем вода, вогонь, дракон, ведмідь та олень та їх належність до складників міфопоетичної картини світу слов’ян (О. М. Самусенко, 2004), реконструйовано узагальнені семіотичні моделі міфолорно-авторського образу персонажа і предметних міфолорно-авторських образів (С. В. Волкова, 2016). Образ-символ води досліджувався в лінгвокультурологічному (К. І. Приходченко, 2004) та лінгвокогнітивному (Т. П. Ковальова, 2011) аспектах.

Мета статті та її завдання. Метою статті є лінгвосеміотичне конструювання образу-символу *води* в сучасній американській мультикультуральній прозі. Для реалізації мети поставлено низку завдань: провести лінгвосеміотичний аналіз досліджуваного образу в текстах, авторами яких є американські письменники різного етнічного походження; виявити лінгвокультурні коди, в яких зафіксовано інформацію про символічне значення образу *води*; представити лінгвосеміотичну модель образу-символу *води* на основі лінгвосеміотичної інтерпретації тих вербальних засобів, у яких закодовано інформацію про цей образ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Осмислення поняття символу має давню традицію. Ч. С. Пірс уважав, що символ виявляє найвищу ступінь знаковості (2000, с. 163). За Ю. М. Лотманом, символ – це ідея змісту, що має глибший і важливіший смисл, яка маніфестує неперервний зв'язок знака з об'єктом крізь призму ідеї (2000, с. 178).

С. С. Аверинцев зіставляє поняття символу як знака та естетичне розуміння його як образу, сприймання якого відбувається завдяки аспекту його знаковості, а знак натомість наділений органічністю і багатозначністю образу (1972, с. 101).

Трактування символу з позиції соціокультурних наук запропоновано О. Г. Шейкіним. Він відносить його до культурного об'єкта, який має матеріальне втілення, є частиною комунікативного чи трансляційного процесу у вигляді знака, тлумачення якого виступає еквівалентом до значення іншого об'єкта (2007, с. 457). О. Г. Шейкін стверджував, що відбувається превалювання кількості культурних смислів над загальноприйнятими знаковими формами. Символ наділений естетичною привабливістю, що висвітлює його важливість і значущість, та необхідною для комунікативних ситуацій формальною простотою (2007, с. 480).

Осмислення поняття символ є динамічним процесом, адже символ спрямований на вихід від часткового явища на цілісний образ світу. За визначенням С. О. Радіонової, “символ створює багаторівневу структуру, смислову перспективу, роз'яснення і розуміння якої потребує від інтерпретатора роботи з кодами різного рівня” (2002, с. 674 – 675).

О. Ф. Лосєв зіставляє символ з алегорією та схемою, вказуючи на те, що схема є вираженням ідей в їхньому загальному смислі, алегорія виступає образним демонструванням ідей, а символ – подібністю ідей та образів (1990, с. 424 – 427). В. І. Карасик протиставляє символ і алегорію інакомовленню, що є образом, який містить формулу однозначної дешифровки цього образу (наприклад, череп і кістки – смерть) (2010, с. 57). Л. Ф. Чертов проводить паралель між нехудожнім і художнім символізмом: нехудожній символізм – тригер вільної когнітивної операції смислотворення у свідомості реципієнта (1993, с. 135).

За Р. Якобсоном, мовні знаки та художні образи містять кодову інформацію, від якої залежить продукування та інтерпретація текстового матеріалу (1975; 1983; 2000; 2001). Ідентифікація закодованих смислів є основним процесом для виявлення значення самого знака або образу. Відтак, утворення певного формату значення образу, що виражений словесними знаками, відбувається завдяки кодовій інформації та прихованим смислам. Термін “код” впроваджено Ф. де Сосюром як синонім до поняття “langue” (мова). К. Леві-Строс уважав, що існує “універсальний код”, який обумовлює спільність природи феноменів мови і культури (2000, с. 163).

За В. В. Красних, завдяки кодам відбувається передача найдавніших архетипних уявлень людини, які за своєю природою є універсальними, але здійснюється національна детермінація їхніх виявів (2002). Вона визначила такі коди культури, як: соматичний, просторовий, часовий, предметний, біоморфний та духовний (Красних, 2002, с. 233).

Ці коди являють собою результат цілісно-системного осмислення будови реальності, що відбувається різними способами, її осягання, відчуття своєї присутності в ній і вважається певною проєкцією реальності на свідомість індивіда (Андрейчук, 2002, с. 36). Відтак, виникає картина, яка дає змогу описувати реальність крізь призму певної культури та її колективну пам'ять.

Існування колективної пам'яті не можливе без архетипних символів (Агрба, 2004, с. 65). К. Г. Юнг зазначав, що архетипи є найстародавнішою та найзагальнішою формою уявлення людства про світ, що входить до складу колективного та особистісного несвідомого. Архетипи виступають універсальними, стійкими психологічними схемами та відображені в архаїчних ритуалах, міфах, віруваннях, символах (1991, с. 136). Учений уважав, що інтеграція свідомого та підсвідомого полягає в символічному переживанні архетипних структур (Юнг, 1991, с. 138). Інтерпретування символічних образів, у яких представлений архетип, залежить від індивідуального сприйняття, певного соціального та культурного підґрунтя, адже самі архетипи не мають конкретно визначеного змісту, а виступають певним вектором для утворення тих чи інших уявлень (Юнг, 1991, с. 146).

Релевантним для нашого дослідження є визначення коду в етнокультурному сенсі, адже робота базується на вивченні етнокультурних цінностей певних етносів, що актуалізовані в образах, сюжетах та мотивах і вплетені в полотно сучасних мультикультуральних прозових текстів. Услід за С. В. Волковою, ми розуміємо “етнокультурний код як етнокультурну інформацію (уявлення, вірування, стереотипи, значення, етнічні цінності та концептуальні доміанти амеріндіанської картини світу), що закодована в словесних знаках (носіїв інформації), які постають образами-символами і слугують складниками художнього простору текстів” (Волкова, 2016, с. 86).

Етнокультурні уявлення про світ вербально втілені в образах-символах у текстах сучасних американських письменниць Тоні Моррісон та Джойс Керол Оутс. Тоні Моррісон, письменниця афро-американського походження, висвітлює тему відновлення ідентичності етносу. У своєму романі “Beloved” авторка вибудовує етнокультурні уявлення про світ крізь призму культурної самотності героїв і усвідомлення особистої трагедії з погляду спільного колективного досвіду.

Джойс Керол Оутс у своїх романах розкриває тему “трагічної Америки” та описує побут, культуру, звичаї та життя пересічних американців. У романі “Black water” висвітлено трагедію молодої дівчини, яка так і не встигла реалізувати себе та загинула. Образ головної героїні, Келлі, виступає узагальнювальним образом молодих і мрійливих американок, а її персональна трагедія осмислюється крізь призму американського етнокультурного досвіду.

Спільним для романів Тоні Моррісон та Джойс Керол Оутс є символічний образ *води*. Для встановлення денотативного значення лексичної одиниці *water* ми звернулися до різних словників. Так, у словнику сучасної української мови (Словник сучасної української мови, URL: <http://sum.in.ua/s/voda>) лексична одиниця *вода* тлумачиться як прозора, безбарвна рідина, що становить собою найпростішу хімічну сполуку водню з киснем; напій або розчин якоїсь речовини; лікувальна рідина мінеральних джерел. Macmillian dictionary (Macmillian dictionary, URL: <https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/water>) подає таке значення лексеми *вода*: “*the clear liquid that falls as rain and is used for things such as drinking and washing*” (прозора рідина, яка випадає як дощ і використовується для таких речей, як пиття та миття – *переклад наш*). У словнику Cambridge dictionary (Cambridge dictionary, URL: <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/water>) знаходимо таке пояснення *water*: “*a clear liquid, without colour or taste, that falls from the sky as rain and is necessary for animal and plant life*” (прозора рідина, без кольору і смаку, яка падає з неба як дощ і необхідна для життя тварин і рослин – *переклад наш*). Словник символів Джека Трессідера (2001, с. 64) трактує символ води як “древній універсальний символ чистоти, родючості і джерело самого життя”. За словниковими дефініціями лексичної одиниці *вода* ми визначили її семантико-семіотичні ознаки (життя, відновлення, джерело життя), що ословеснені в аналізованих у роботі текстах вербальними знаками, які є носіями культурної / етнокультурної інформації.

За В. В. Красних (2002), між кодами культури немає меж, а з позиції філогенезу і процесу окультурації людиною навколишнього середовища світу соматичний код визначає просторовий,

просторовий накладається на часовий тощо (Красних, 2002, с. 234). Прикладом такої семіотичної моделі слугує в нашому дослідженні образ-символ *води*. Так, у фрагменті роману “Beloved” описано повернення вбитої матір’ю дитини, Коханої, з царства мертвих: “*A fully dressed woman walked out of the water*” (Morrison, 1987, p. 59). Образ-символ *води* інтерпретуємо шляхом виявлення його архетипних ознак, вербалізованих у тексті лексичною одиницею *water* – чисте джерело, лікувальна рідина. Символічне значення образу-символу *води* в тексті роману трактуємо як портал між світом загиблих і живих, у якому опиняється головна героїня, і це марковано приєднанням *out of* (просторовий код). Знак, що героїня вийшла одягнена *fully dressed* (тілесний код) символізує те, що вона в змозі подолати всі труднощі, які трапляються в неї на шляху. Просторовий код реалізується шляхом використання минулого часу (часовий код), що символізує переміщення героїні в часовому просторі, зокрема, повернення її з Царства мертвих, із забуття, у світ, з якого вона пішла багато років тому. Вона є лише привидом (соматичний код), який “зайшов” із минулого в теперішнє (просторовий код). В аналізованому в роботі фрагменті роману померла дівчина виходить живою із води, вона пройшла ритуал воскресіння. У такий спосіб втілено етнокультурні знання (етнокультурний код) про воду, носіями яких постають ті лексичні засоби, які вербалізують етнокультурний смисл образу-символу в тексті.

Утіленням етнокультурного коду в аналізованому нами образі є вербалізація знання про воду як символ жіночого начала (Агрба, 2004, с. 121). У романі вона виступає аналогом жіночого лона та пов’язана з мотивом ембіонального світу. До прикладу, опис водного середовища (просторовий код), в якому перебуває після смерті Кохана: “*Oh, I was in the water. I saw her [Sethe’s] diamonds down there. I could touch them*” (Morrison, 1987, p. 88). Використання минулого часу *was, saw* (часовий код) постає символом того, що дівчина досі живе минулим і не може адаптуватися до нової реальності. Водночас у наведеному прикладі об’єктивовано і предметний код. Так, лексема *diamonds* (предметний код) є знаком характеру відносин між Коханою (дочкою) та Сеті (матір’ю) і символом того, що матір для дочки – найбільша цінність, яку не замінить ніщо. Однак дочка з матір’ю залишаються віддаленими одна від одної, що осимволізовано приєднанням *down* (просторовий).

У роздумах Коханої про свої відчуття під час воскресіння із мертвих, свого виходу із води, декодуємо сакральний смисл: “*I come out of blue water after the bottoms of my feet swim away*” (Morrison, 1987, p. 199). Метафора *the bottoms of my feet swim away* символізує повернення дівчини до світу живих після символічного прощення свого минулого (*after the bottoms of my feet swim away*). Символом перехідного внутрішнього стану героїні (просторовий код) слугують приєднаннями *after, out of*, які постають маркерами межі між світом мертвих і світом живих (просторово-часовий).

У романі Джойс Керол Оутс “Black water” вода має негативну конотацію, уособлює темну матерію, яка забирає життя в молодій дівчині. К. Г. Юнг (1991, с. 51) трактував архетип води як життєвий символ душі, що перебуває в п’яті. Символічне значення образу-символу *води* розкривається в сцені, коли машина Сенатора та Келлі зривається з узбіччя та потрапляє до води, яка символізує пастку, з якої дівчина відчайдушно намагається вибратися: “*It was approximately 8:15 p.m. when the rented Toyota unobserved by any whiteness plunged in the water – the creek?*”. Уживання дієслів минулого часу в другій формі *was, plunged* (часовий код) символізує безвихідність становища та повну відсутність можливості на спасіння. Приєднання *approximately* (просторовий код) указує на зникання надії на спасіння та подальше майбутнє героїні. Прикметник *rented* (соматичний код) символізує те, що життя Келлі Келлер їй більше не належить, воно повністю під владою *чорної води*. Об’єктивований у прикладі предметний код, власна назва машини *Toyota*, указує на те, що дівчина прожила досить звичайне, середньостатистичне життя та належала до середнього класу суспільства, адже ця марка є дуже поширеною у США серед людей середнього заробітку. В аналізованому прикладі

вербалізовано етнокультурні особливості американського народу – жага до конфіденційності та приватного життя *unobserved by any whiteness* (етнокультурний код), що підкреслює самотність головної героїні. Прийменник та іменник *into the water* (сакральний код) символізують потрапляння Келлі до чистилища, де відбувається ритуал спокутування гріхів і очищення перед неминучою загибеллю.

У романі описано важку та болочу смерть головної героїні: “*Now on all sides of her, loud, jarring, her name rippling through the black water*” (Oates, 1993, p. 67). Лексична одиниця *black* (соматичний код) надає символу води негативного змісту. Метафоричний вислів (*on all sides of her*) позначає середовище, у якому опинилася героїня, а саме полону (просторовий код), у який узяла дівчину *чорна вода*, звідки їй нереально вивільнитися. Прийменник *through* указує на те, що *вода* трактується як межа між життям та смертю (просторовий код). Уживання теперішнього часу та прислівника *now* символізує неможливість повернення в минуле та виправлення попередніх помилок (часовий код).

Ще одне символічне значення образу-символу води розкрито у фінальній сцені роману, де йдеться про останні хвилини життя Келлі Келлер: “... *the pressure of the black water on all sides now, churning rising, eager to fill her mouth and her lungs*” (Oates, 1993, p. 150). *Black water* у цьому фрагменті символізує ката. Іменник *the pressure* означає силу, яку застосовували до дівчини (соматичний код), а дієслово у формі інфінітива *to fill* символізує безпорадність та повне оволодіння Келлі водою (просторовий код). Дієприслівниковий зворот *churning rising* (просторовий код) і вислів *to fill her mouth and her lungs* (соматичний код) позначають наближення безвихідної гибелі героїні.

На основі проведеного в цій роботі лінгвосеміотичного аналізу образу-символу *води* в текстах американських письменниць різного етнічного походження представлено узагальнену модель цього образу:

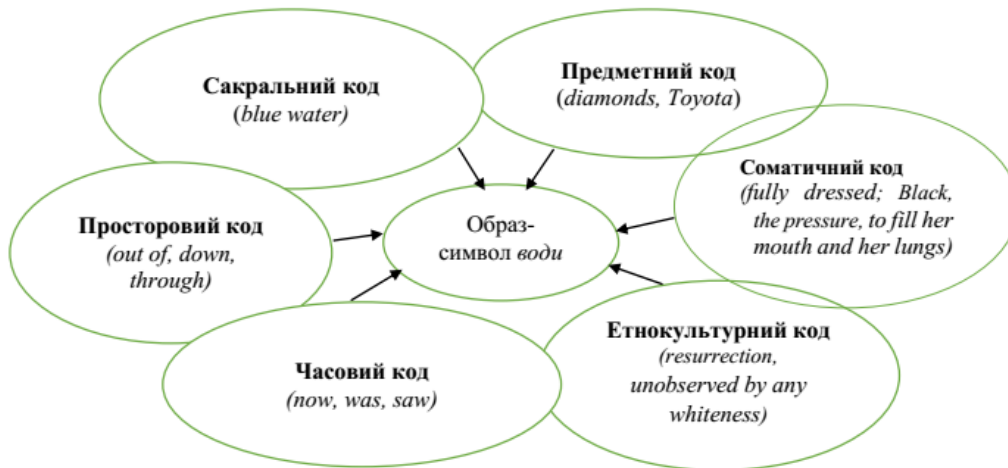

Рис. 1 Узагальнена лінгвосеміотична модель образу-символу *води*

Висновки й перспективи подальших досліджень. Дослідження прозових текстів “*Beloved*” та “*Black water*” сучасних американських письменниць різного етнічного походження Тоні Моррісон та Джейс Керол Оутс із позиції лінгвосеміотичного підходу показало, що художній образ-символ *води* акумулює різні культурні коди: соматичний, просторовий, часовий, сакральний, предметний, етнокультурний. У романі Тоні Моррісон цей образ символізує повернення до життя, воскресіння та переродження, а в романі Джейс Керол Оутс – смерть. Проаналізований образ у текстах обох романів виконує референтну функцію та слугує маркером зміни стану персонажа, переходу з одного стану в інший, з одної реальності в іншу.

Перспективи подальших досліджень убачаємо в розробці методів і шляхів розпредметнення прихованих у художніх мультикультуральних текстах етнокультурних смислів, вивчення різнорівневих текстових засобів створення образу непохитної жінки.

ЛІТЕРАТУРА

- Аверинцев, С. (1972). *Античность и современность: сборник к 80-летию Федора Александровича Петровского*. Москва: Наука.
- Агрба, Л. (2004). *Мифосемiotическое пространство романов Тони Моррисон*. (Дис. канд. филол. наук). Кабардино-Балкарский государственный университет им. Х. М. Бербекова.
- Алефиренко, Н. (2014). *Лингвокультурология. Ценностно-смысловое пространство языка: учебное пособие*. Москва: Флинта.
- Андрейчук, Н. (2011). *Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття*. Львів: Вид-во Львівської політехніки.
- Арнольд, И. (1990). *Стилистика современного английского языка. Стилистика декодирования*. Москва: Просвещение.
- Багаутдинова, Е. (2000). *Миф как символическая форма в культурологической концепции Эрнста Кассирера*. (Дис. канд. культурол. наук). Московский институт молодежи.
- Барт, Р. (1989). *Избранные работы: Семиотика. Поэтика*. Москва: Прогресс.
- Быкова, Г. (2011). *Феноменология лексической лакунарности русского языка*. Благовещенск: БГПУ.
- Волкова, С. (2016). *Мифологический простір англоговних амеріндіанських художніх текстів: когнітивно-семіотичний і наративний аспекти*. (Дис. докт. філол. наук). Київський національний лінгвістичний університет.
- Воробей, Н. (2011). *Етнокультурна картина світу в афро-американській поезії: лінгвокультурологічний та лінгвокультурний аспекти*. (Дис. канд. філол. наук). Херсонський державний університет.
- Губский, Е. Ф. (Ed.). (1999). *Философский энциклопедический словарь*. Москва: ИНФРА-М.
- Карасик, В. (2010). *Языковая кристаллизация смысла: монография*. Москва: Гнозис.
- Кафтанджиев, Х. (2006). *Семиотика абсолюта*. Москва: РИП-холдинг.
- Красных, В. (2002). *Этнопсихолінгвистика и лингвокультурология*. Москва: Гнозис.
- Леві-Строс, К. (2000). *Структурна антропология: монография*. Київ: Основи.
- Лосев, А. (1990). *Диалектика мифа*. Москва: Правда.
- Лотман, Ю. (1964). *Лекции по структуральной поэтике. Ю. М. Лотман и тартусско-московская семиотическая школа*. Москва: Гнозис.
- Лотман, Ю. (2000). *Семиосфера*. Санкт-Петербург: Искусство.
- Пирс Ч. (2000). *Избранные философские произведения*. Москва: Логос.
- Пирс, Ч. (2000). *Избранные философские произведения*. Москва: Логос.
- Потапенко, С. (2011). *Вербализация действительности в ракурсе ориентационного пространства*. Нежин: Изд-во НГУ имени Николая Гоголя.
- Потебня, А. (1990). *Теоретическая поэтика. Слово и его свойства*. Москва: Высшая школа.
- Радионова, С. (2002). *Символ*. Москва: АСТ.
- Словник сучасної української мови. *Вода*. Режим доступу: <https://www.slovnyk.ua/index.php?sword=%D0%92%D0%9E%D0%94%D0%9E>
- Чертов, Л. (1993). *Знаковость: опыт теоретического синтеза идей о знаковом способе информационной связи*. Санкт-Петербург: Изд-во СПбГУ.
- Шейкин, А. (2007). *Культурология: энциклопедия*. Москва: РОССПЭН.
- Юнг, К. (1991). *Об архетипах коллективного бессознательного*. Москва: Ренессанс.
- Якобсон, Р. (1975). *Лингвистика и поэтика*. Москва: Прогресс.
- Якобсон, Р. (1983). *Поэзия грамматики и грамматика поэзии*. Москва: Радуга.

- Якобсон, Р. (2000). *Из воспоминаний*. Москва: Языки русской культуры.
- Якобсон, Р. (2001). *В поисках сущности языка*. Москва: Академический проект.
- Cambridge dictionary. Water. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/>
- Eco U. (1984). *Semiotics and the Philosophy of Language*. Bloomington: Indiana University Press
- Eco, U. (1984). *Semiotics and the Philosophy of Language (Advances in Semiotics)*. Bloomington: Indiana University Press.
- Kazuko Shinohara, Shigeto Kawahara (2010). *A Cross-linguistic Study of Sound Symbolism: The Images of Size*. Tokyo University of Agriculture and Technology: Rutgers University
- Macmillian dictionary. Water. URL: https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/water_1?q=water+
- Morrison, T. (1987). *Beloved*. New York: Alfred A. Knopf
- Oates, J. (1993). *Black water*. New York: Plum Print.
- Sandner, D. (1991). *Navajo Symbols of Healing*. Rochester: Healing Arts Press.
- Volkova, S. (2017). *The Semiotics of Folkdance in Amerindian Literary Prose. Text – Meaning – Context: Cracow Studies in English Language, Literature and Culture*. Peter Lang Frankfurt am Main Bern • New York • Oxford • Warszawa • Wien: Peter Lang Edition. Vol. 14 “Language – Literature – the Arts: A Cognitive Semiotic Interface”.
- Volkova, S. (2019). The concept of MILKY WAY in Linguosemiotic and Narrative Interpretation. *Odessa Linguistic Journal. Odessa: Odessa Law Academy, 13, 52-63.*

REFERENCES

- Ahrba, L. (2004). Myfosemyotycheskoe prostranstvo romanov Tony Morryson. (Dys. kand. fylol. nauk). Kabardino-Balkarskij hosudarstvennyj unyversytet ym. Kh.M. Berbekova.
- Alefyrenko, N. (2014). Lynhvokul'turolohyia. Tsennostno-smyslovoe prostranstvo iazyka: uchebnoe posobyе. Moskva: Flynta.
- Andrejchuk, N. (2011). Semiotyka linhvokul'turnoho prostoru Anhljjskoho kintsia XV – pochatku XVII stolittia. L'viv: Vyd-vo L'vivs'koi politekhniky.
- Arnol'd, Y. (1990). Stylystyka sovremennoho anhljjskoho iazyka. Stylystyka dekodyrovanyia. Moskva: Prosveschenye.
- Averyntsev, S. (1972). Antychnost' y sovremennost': sbornyk k 80-letyiu Fedora Aleksandrovycha Petrovskoho). Moskva: Nauka.
- Bahautdynova, E. (2000). Myf kak symvolycheskaia forma v kul'turolohycheskoj kontseptsyy Ernsta Kassyrera. (Dys. kand. kul'turol. nauk). Moskovskij ynstitut molodezhy.
- Bart, R. (1989). Yzbrannye raboty: Semyotyka. Poetyka. Moskva: Prohress.
- Bykova, H. (2011). Fenomenolohyia leksycheskoj lakunarnosti russkoho iazyka. Blahoveschensk: BHPU.
- Cambridge dictionary. Water. URL: <https://dictionary.cambridge.org/ru/>
- Chertov, L. (1993). Znakovost': opyt teoretycheskoho synteza ydej o znakovom sposobe ynformatsyonnoj sviazy. Sankt-Peterburh: Yzd-vo SpbHU.
- Eco, U. (1984). *Semiotics and the Philosophy of Language*. Bloomington: Indiana University Press
- Eco, U. (1984). *Semiotics and the Philosophy of Language (Advances in Semiotics)*. Bloomington: Indiana University Press.
- Hubskij, E. F. (Ed.). (1999). Fylosofskij entsyklopedycheskij slovar'. Moskva: YNFRA-M.
- Kaftandzhyev, Kh. (2006). Semyotyka absoliuta. Moskva: RYP-kholdynh.
- Karasyk, V. (2010). Yazykovaia krystallyzatsyia smysla: monohrafyia. Moskva: Hnozys.
- Kazuko Shinohara, Shigeto Kawahara (2010). *A Cross-linguistic Study of Sound Symbolism: The Images of Size*. Tokyo University of Agriculture and Technology: Rutgers University.
- Krasnykh, V. (2002). Etnopsykholynhvystyka y linhvokul'turolohyia. Moskva: Hnozys.

- Levi-Stros, K. (2000). *Strukturna antropolohiia : monohrafiia*. Kyiv: Osnovy.
- Losev, A. (1990). *Dyalektyka myfa*. Moskva: Pravda.
- Lotman, Yu. (1964). *Lektsyy po struktural'noj poetyke*. Yu. M. Lotman y tartussko-moskovskaia semyotycheskaia shkola. Moskva: Hnozys.
- Lotman, Yu. (2000). *Semyosfera*. Sankt-Peterburh: Yskusstvo.
- Macmillian dictionary. Water. URL: https://www.macmillandictionary.com/dictionary/british/water_1?q=water+
- Morrison, T. (1987). *Beloved*. New York: Alfred A. Knopf
- Oates, J. (1993). *Black water*. New York: Plum Print.
- Potapenko, S. (2011). *Verbalyzatsyia dejstvytel'nosti v rakurse oryentatsyonnoho prostranstva*. Nezhyh : Yzd-vo NHU ymeny Nykolaia Hoholia
- Potebnia, A. (1990). *Teoretycheskaia poetyka. Slovo y eho svojstva*. Moskva: Vysshaia shkola.
- Pyr, Ch. (2000). *Yzbrannye fylosofskye proyzvedeniya*. Moskva: Lohos.
- Pyr, Ch. (2000). *Yzbrannye fylosofskye proyzvedeniya*. Moskva : Lohos.
- Radyonova, S. (2002). *Symvol*. Moskva: AST.
- Sandner , D. (1991). *Navajo Symbols of Healing* . Rochester: Healing Arts Press.
- Shejkyn, A. (2007). *Kul'turolohiya: entsyklopedyia*. Moskva: ROSSPEN.
- Slovyk suchasnoi ukrains'koi movy. Voda. Rezhym dostupu: <https://www.slovyk.ua/index.php?sword=%D0%92%D0%9E%D0%94%D0%9E>
- Volkova, S. (2016). *Mifolornyj prostir anhlomovnykh amerindians'kykh khudozhnikh tekstiv: kohnityvno-semiotychnyj i naratyvnyj aspekty*. (Dys. dokt. filol. nauk). Kyivs'kyj natsional'nyj linhvistychnyj universytet.
- Volkova, S. (2017). *The Semiotics of Folkdance in Amerindian Literary Prose. Text – Meaning – Context: Cracow Studies in English Language, Literature and Culture*. Peter Lang • Frankfurt am Main • Bern • New York • Oxford • Warszawa • Wien: Peter Lang Edition. Vol. 14 "Language – Literature – the Arts: A Cognitive Semiotic Interface".
- Volkova, S. (2019). *The concept of MILKY WAY in Linguosemiotic and Narrative Interpretation*. *Odessa Linguistic Journal*. Odessa: Odessa Law Academy, 13, 52-63.
- Vorobej, N. (2011). *Etnokul'turna kartyna svitu v afro-amerykans'kij poezii: linhvokul'turolohichnyj ta linhvokul'turnyj aspekty*. (Dys. kand. filol. nauk). Khersons'kyj derzhavnyj universytet.
- Yakobson, R. (1975). *Lynhvystyka y poetyka* . Moskva: Prohress.
- Yakobson, R. (1983). *Poezyia hrammatyky y hrammatyka poezyu*. Moskva: Raduha.
- Yakobson, R. (2000). *Yz vospomynanyj*. Moskva: Yazyky russkoj kul'tury.
- Yakobson, R. (2001). *V poyskakh suschnosti iazyka*. Moskva: Akademicheskyj proekt.
- Yunh, K. (1991). *Ob arkhetypakh kollektivnoho bessoznatel'noho*. Moskva: Renessans.

Дата надходження до редакції 20.11.2019 р.

Ухвалено до друку 21.11.2019 р.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА: ХУДОЖНІЙ ПЕРЕКЛАД

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192490>

УДК 81'23+811.161.2

МОВНА ТА КОНЦЕПТУАЛЬНА КАРТИНИ СВІТУ В ІНТЕРКУЛЬТУРНІЙ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ ХУДОЖНЬОГО ПЕРЕКЛАДУ

АКМАЛДІНОВА О. М.

кандидат філологічних наук, професор
Національний авіаційний університет
k_imf@nau.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7732-9179>

СТЕЖКО Ю. Г.

кандидат педагогічних наук, доцент
Національний авіаційний університет
istezhko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-0226-8081>

У статті розглянуто актуальну для практики художніх перекладів проблему взаємозумовленості мовної та концептуальної картин світу, висвітлено інваріантні чинники формування мисленнєвого способу концептуалізації дійсності та її мовної експлікації. Визначено, що логічність суджень в осягненні дійсності є ключем до формування поля семантичних універсалій, на якому спільна для всіх культур концептуалізація може бути відображена засобами різних мов. Доведено, що сутнісний рівень перекладу полягає у відтворенні перекладачем референційності концептів мовної картини світу першотвору. Проаналізовано трансцендентність понять як лінгвістичних концептів. Досліджено об'єктивний і суб'єктивний компоненти в картинах світу, закономірності їхнього формування. Уточнено особливості перекладацької культури в імперативах постмодернізму.

Ключові слова: мовна картина світу, концептуальна картина світу, концепт, культура, референція.

LANGUAGE AND CONCEPTUAL PICTURES OF THE WORLD IN THE INTERCULTURAL REPRESENTATION OF LITERARY TRANSLATION

AKMALDINOVA Oleksandra Mykolaivna
Candidate of Sciences (in Philology), Professor
National Aviation University
k_imf@nau.edu.ua
<https://orcid.org/0000-0001-7732-9179>

STEZHKO Yurii Hryhorovych
Candidate of Sciences (in Pedagogy), Associate Professor
National Aviation University
istezhko@ukr.net
<https://orcid.org/0000-0002-0226-8081>

Introduction. The paper focuses on the problem of interconnection of the conceptual and language pictures of the world in the intercultural representation of artistic translation. With the expanding of international links and mental rapprochement between different cultures'

representatives, the problem of the artistic translation, which is understood as the reproduction of the referentiality of concepts in target text with saving the empts of cultural values in a source text, becomes more and more topical.

Purpose. The aim of the paper is to reveal the invariant factors for the mutual influence of the thinking way of the conceptualized reality and its language explication; to disclose the role of a logical thinking as a key for recognizing of the semantic universals in the language picture of the world.

Methods. The main methods applied in the given investigation are the general scientific methods (analysis and synthesis, induction and deduction), the linguistic methods (the method of description, the method of comparison and contrasting) and the methods, which are applied in the translation studies (methods of making analogies in source and target texts, methods of transformations and characterizations).

Results. The paper outlined that the verbalization of the conceptual picture of the world is determined by social and cultural factors, as well as the language picture of the world reflects the way of thinking in the process of getting an agreement between representatives of different cultures. The generality of logical thinking organizes the knowledge into one conceptual picture as the basis for the formation of the semantic universals for the creation of the world pictures of different languages. The cases of the concepts transcendence and the pragmatic strategy of artistic translation are examined separately.

Conclusion. Based on our analysis, we have got the following outcomes: the author (translator as well) is a channel of the expression of the national mentality and thinking method in conceptualizing the world due to his choice of stylistic means of artistic representation the reality; linguistic concepts-elements for the logical comprehension of reality form the invariant and thinking filling of the conceptual picture of the world and a basis for coincidence of associative recipients' reactions in different languages.

Key words: language picture of the world, conceptual picture of the world, concept, culture, reference.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Розширення можливостей міжнаціональних культурних взаємин, передусім у царині художніх перекладів, викликає необхідність досліджень взаємозумовленості мови, мислення, культури, тенденцій ментального зближення (на семантичному полі) мовних картин світу, зокрема, і проблем художнього перекладу як діалогу культур. На сьогодні одним із практичних аспектів нарощування інтеркультурних комунікацій постав пошук шляхів розширення спільного семантичного поля перекладів мовних картин світу, скорочення неперекладних втрат, а загалом – поглиблення міжнаціональної комунікації. Тож проблема досягнення міжнаціонального порозуміння при збереженні національно-маркованих мовно-культурних здобутків наразі постала особливо гостро, що, на наш погляд, і спричиняє теоретичну та практичну актуальність теми нашого дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз наукової літератури засвідчив, що феномен картини світу, розмежування її концептуального та мовного вираження перебуває в полі зору як вітчизняних, так і зарубіжних учених. У лінгвістичному, лінгвокультурологічному, лінгвофілософському та когнітивному зрізах співвідношення концептуальної та мовної картин світу в інтеркультурній інтерпретації, інноваційні ідеї, які ще потребують свого вивчення, висвітлено в працях В. П. Беляніна, І. В. Волженцевої, С. В. Волкової, О. П. Воробйової, О. О. Залевської, І. О. Зімньої, Ю. М. Караулова, В. М. Манакіна, В. О. Маслової, О. Б. Новосадської, М. В. Піменової, В. І. Постовалова, О. О. Селіванової, Н. Хомського та інших лінгвістів. На сьогодні мало досліджено проблеми докорінних зрушень, зумовлені експансією постмодернізму та методологією синергетичної векторіальності в лінгвістику.

Попри наявність численних праць із проблем художнього перекладу, його сутнісний рівень – забезпечення референційної еквівалентності різномовних картин світу за інваріантною

концептуалізації дійсності – висвітлено ще не достатньо, так само не набула свого практичного розв'язання й проблема співвідношення мови та мислення в картинах світу. “Сто років експериментальної психології та півторастолітня традиція лінгвістики чіткої відповіді на питання про зв'язок думки та слова не дали. Як казав Л. С. Виготський, думка не виражається, а здійснюється в слові” (Фрумкіна, 2003, с. 4).

Мета статті – окреслити інваріантні чинники взаємовпливу мисленнєвого способу концептуалізації дійсності та її мовної експлікації крізь призму постмодерних культурних традицій; розкрити роль логічного мислення як ключа до розпізнання семантичних універсалій у мовних картинах світу.

Виклад основного матеріалу. Дослідження картин світу з акцентом на особливості художнього перекладу приваблює лінгвістів тим, що закарбований у них спосіб мовленнєво-мисленнєвої діяльності просякнутий духовними, культурними та національними цінностями. Принцип антропоцентричності, у вимірах якого актуалізується мовно-мисленнєве відображення дійсності, передбачає задіяність у творенні мовної картини світу всіх структурних рівнів свідомості людини, усього ресурсу національної ментальності. Тому досліджувати мовну картину світу поза її зв'язком із мисленнєвою концептуалізацією, без опертя на потенціал інтеріоризації не можливо.

Ідея всезагальності мови як всеземного когнітивно-семантичного континууму органічно випливає із вчення В.І. Вернадського про ноосферу, значення якої, “как особой сферы разума на планетарном уровне, – на думку В. Манакіна, – переоценить невозможно” (Манакин, 2004, с. 30). Цією ідеєю опікувалися такі видатні вчені, як: В. фон Гумбольдт, Ф. де Соссюр, Р. Якобсон. Отже, завданням лінгвістики, а потім і психолінгвістики було “виявлення факторів, які постійно та універсально діють у всіх мовах, і встановлення тих загальних законів, до яких можна звести окремі явища в історії цих мов” (Соссюр, 1999, с. 14). У новітній історії психолінгвістичних досліджень на вістрі полемічних зіткнень так само перебуває проблема у визначенні таких “факторів”, але вже здебільшого в сенсі основи концепцій універсального семантичного простору взагалі. Наразі в прикладній частині психолінгвістики є різні підходи до вирішення цього питання, зокрема щодо природи словесних асоціацій. Так, якщо одні “автори вважають, що вони обумовлені лексичними супутніми явищами, інші підкреслюють роль заснованих на значенні зв'язків” (Vivas. Manoilloff, 2019, с. 245).

Частина дослідників, аналізуючи зв'язок “продуктивності за конкретними та абстрактними підкатегоріями іменників та дієслів із завданням визначення семантичної подібності”, також приходять до висновку, що “ефект конкретності, виміряний на різних рівнях абстрактних слів, [...] свідчить на користь унітарного семантичного простору, а лексико-семантична обробка залежить від сприятливого ефекту чуттєво-перцептивної та сенсорно-моторної інформації” (Vonk. Oble. Jonkers, 2019, с. 2).

У психолінгвістичному ключі все більшого визнання набуває положення про провідну роль мислення в процесі порозуміння націй на рівні мовного зображення картини світу. Не існує міжмовної прірви, позаяк “логічний лад думки однаковий для всіх людей [...]” (Швейцер, 2012, с. 101). Отже, усе розмаїття мовних картин світу має спільну основу, яка випливає із самої людської сутності – логічного способу мисленнєвого осягнення дійсності як концептуальної картини світу. Ідеться про знання, які впорядковують концептосферу як чинник формування семантичних універсалій – ландшафт мовних картин світу.

Усезагальність логічного мислення систематизує знання в концептуальну картину як основу формування семантичних універсалій творення мовних картин світу і водночас викликає багато питань у дослідників, зокрема, чи означає зазначене повну концептуальну спільність людських знань та повну взаємоперекладність мов. Відповідь знаходимо в О. Шайковського: “Сукупність ментальних універсалій є базовим компонентом мислення, який характеризується інтернаціональністю і не залежить від національних мов ті культур. Саме наявність цього

загального мислительного коду уможливило взаєморозуміння між людьми з різними культурами та різними мовними колективами, робить можливим переклад з однієї мови на іншу, але однакове лише ядро. [...] Це стосується логічного осмислення світу. Позалогічне відображення світу, як нам здається, не припускає будь-якої єдності” (Шайковський, 2011, с. 314). Виходячи з цього, правомірно говорити про взаємоперекладність як міру реалізації референційної еквівалентності в перекладі понять оригіналу з опертям на раціональність мислення. Логічність – інтернаціональний “базовий компонент мислення”, що становить наріжний камінь у творенні універсального семантичного простору. В антропоцентричному зрізі мови причиною формування семантичних універсалій є культурна взаємодія народів.

Якщо логічний спосіб мислення є спільним для націй і народів, тому що впливає із самої людської природи, а логічно обумовлене пізнання (об’єктивність знань) концептуалізується в картину світу, то чи означає це, що й мовна картина світу також має суто об’єктивний зміст, позбавлена суб’єктивності, а то й суб’єктивізму? Звісно, ні. Адже мовну картину світу формують національно-марковані лексеми, і різні мови, культури, природно, мають різні можливості відтворення знань та суб’єктивно різні світоглядні орієнтації творців тексту, неоднакове оцінне позиціонування щодо жанрово-стилістичних напрямів у літературі. Для прикладу візьмемо оцінки правомірності вжитку обценної лексики в літературній творчості постмодерністів або застосування в конструюванні мовних картин лексем, понять, не обтяжених референтом, – коли немає “предметної співвіднесеності слова з денотатом” (Керимов, 2013, с. 16) та вираженої оцінної семантики. Ідеться про трансцендентність понять, а отже, і їхню самореференційність. Коли “референтом поняття є самі ці поняття” (Керимов, 2013, с. 16), раціональність мислення виявляє свою безпорадність. У таких випадках мова про референтність не у звичному для лінгвістів розумінні – як спрямованість думки на певний об’єкт, – а вже як про конвенцію, узгодженість суб’єктивних думок щодо денотативного наповнення поняття. У такому разі об’єктивність детермінації картин світу неповна, тому що складається із сукупності узгоджених суб’єктивних уявлень про референта, який не має онтологічного вираження. Феномен самореферентності докладно висвітлений нами (Стежко, 2019).

Методологічно стратегія художнього перекладу ґрунтується на прагматизмі – правильним є те, що ситуативно задовольняє потреби практики. Зазначене філософське розуміння взаємообумовленості мови та осмислення світу не суперечить постмодерністським імперативам, зокрема, інтертекстуальності, тотальному лібералізму в інтерпретації тексту тощо. Переклади постмодерністів яскраво ілюструють сказане. Не дивно, що проблема співвідношення мови та мислення, яка століттями розроблялася філософами, психологами, зрештою перейшла й у площину лінгвістичних досліджень, проте ні експериментальна психологія, ні лінгвістика чіткої відповіді на питання про зв’язок думки і слова не дали. Немає наразі й чіткого бачення зв’язку мислення та мови крізь питання співвідношення концептуальної та мовної картин світу. Відтак задля вивчення проблеми доцільно буде звернутися до витлумачення провідними лінгвістами категорій “концепт”, “концептуальна картина світу”, “мовна картина світу”, що, як свідчить аналіз літератури, не мають змістової однозначності. Проте за всіма змістовими розбіжностями проглядається однастайність щодо визнання взаємозв’язку мислення та мови та обумовленості формування концептуальної та мовної картин світу панівною культурою. На зазначену обумовленість проливає світло наведений С. В. Волковою когнітивний аспект вивчення мовних одиниць, які позначають етнореалії. “Концептуалізацію розглядаємо як поняттєву класифікацію осмисленої інформації, набутої людиною від народження в процесі соціалізації й інкультурації за допомогою різних пізнавальних механізмів, тобто мисленнєве конструювання предметів та явищ, які приводять до утворення певних уявлень про світ у вигляді концептів, зафіксованих у свідомості людини смислів [...]” (Волкова, 2017, с. 416). Синтез процесів “соціалізації й інкультурації” виводить нас на цілісну концептуальну картину як систему знань у вигляді концептів / понять, зафіксованих у свідомості людини.

Із наведених визначень випливає, що в основі концептуальної картини світу лежать знання, організовані в систему, елементами якої є концепти-абстракції як мисленнєва характеристика денотата, які становлять репрезентацію у свідомості світу, інтеріоризованого людиною. Щодо згаданої нами вище самореференційності трансцендентних концептів, то інтеріоризація набуває змісту конструювання. “Неможливість і недосяжність референта означають неминучість його відкриття, неминучість його конструювання” (Керимов, 2013, с. 17). На практиці зазначене конструювання в концептуальній картині відбувається, як ми уже згадували, на засадах конвенції – надання терміну певного узгодженого спільного смислу з урахуванням традиційно національного, ментально обумовленого способу осягнення дійсності (раціонального чи ірраціонального).

Говорячи про концепт як національно забарвлений зміст поняття, маємо бути свідомими щодо його утворення як мисленнєвого відображення сукупності однорідних речей чи явищ у їхніх істотних ознаках, що дає змогу говорити про концептуальну картину світу як сутнісну характеристику дійсності, обумовлену етнокulturурою. Безумовно, домінуючу роль у формуванні концептуальної картини відіграє логічність мислення – “загальний мислительний код”, проте не варто відкидати етнокulturурну специфіку світосприйняття. Концепти, на відміну від понять, є одиницями етнокulturурної інформації, тому відображають світ відповідно до національного сприйняття речей та явищ, що позначаються мовою. Загалом концептуальна картина світу становить специфічне (етнокulturурне) смислове наповнення системи понять як узагальненого відображення дійсності.

Задля висвітлення зв'язку концептуалізації дійсності з мовною картиною маємо звернутися до інших, продуктивних, на нашу думку, дефініцій. “Концептуальна картина світу – це не лише система понять про сукупність реалій довкілля, але й система смислів, втілена в ці реалії через слова-концепти; мовна ж картина світу – це система взаємопов'язаних мовних одиниць, що відбиває об'єктивний стан речей довкілля і внутрішнього світу людини. Концептуальна картина світу існує у вигляді концептів, які утворюють концептосферу, а мовна картина світу – у вигляді значень мовних знаків, які утворюють сукупний семантичний простір мови” (Юдко, 2011, с. 295).

Отже, роль мислення в процесі творення мовної картини полягає в номінації абстракцій з метою визначитися з їхньою чуттєвою основою. Мова і становить таке чуттєве вираження, тобто матеріалізацію мисленнєвого осягнення об'єктивного світу; “[...] слово для самого мовця є засобом об'єктивування своєї думки” (Потебня, 1999, с. 212).

Наведена добірка цитат дає нам уявлення про взаємозв'язок мовної та концептуальної картин світу. Щодо концептуальної картини світу наведені визначення проливають світло на суб'єктивне за формою та об'єктивне за змістом відображення дійсності на понятійному рівні. Об'єктивізація означає відтворення думки, незалежно від того, якою мовою говорить мовець чи сприймає її реципієнт. Далі О. Потебня уточнює: “Тільки за допомогою об'єктивування думки в слово з нижчих форм думки може утворюватися поняття” (Потебня, 1999, с. 29). Додамо – поняття як лінгвістичні концепти є елементами логічного осягнення дійсності, яке становить інваріантне мисленнєве наповнення концептуальної картини та підґрунтя для збігу асоціативних реакцій різними мовами. Ідеться про об'єктивність знань, яким належить надати чуттєвої основи в мовному виразі.

Проте виникає запитання – мовна картина також однозначно обумовлена об'єктивним змістом знань про світ? Відповідь – ні. Чи віддзеркалені в мовній картині світу суб'єктивні характеристики, творчу реконструкцію концептуалізації дійсності? На нашу думку, так, передусім тому, що суб'єкт при виборі засобів експлікації знань у мовну картину неодмінно виявляє компоненти власних характеристик, як-то: жанрово-стилістичні вподобання, фантазії, асоціації, спосіб національного самовираження, психотип тощо. Це впливає із самого визначення мовної картини світу: “Мовна картина світу – сукупність значною мірою суб'єктивних уявлень

людини про об'єктивну дійсність, що виражаються через складну сітку мовних відношень” (Сас, 2011, с. 275). Постає питання, від чого ж залежить ця “сукупність значною мірою суб'єктивних уявлень”, адже у виборі засобів творення мовної картини митець нічим не обмежений, окрім панівних у суспільстві культурних стереотипів, цінностей, які від доби до доби також змінюються. У суб'єкта може виникнути бажання додати до об'єктивної концептуалізації власне позитивне чи негативне емоційно-оцінне ставлення, метафоричне чи метонімічне переосмислення концепту тощо. “Увесь цей спектр може виникати у свідомості і втілюватися в найменуваннях тільки тому, що людина вимірює всі форми буття в масштабі власного досвіду та знання і за власними образом та подобою. Свавілья в уподібненні обмежене лише абсолютно “немислимою” подібністю, воно залежить від уяви і досвіду “мовної особистості”, яка володіє власним “особистісним тезаурусом”, під яким [...] розуміється здатність мовця, який говорить певною мовою, створювати тексти на основі індивідуальних знань про світ, зафіксованих у значеннях слів та їхніх асоціативних комплексах, відповідно до національно-психічного складу розуму і особистої зацікавленості в інтерпретації фактів, які позначаються (або сприймаються)” (Телия, 1988, с. 41). Отже, щодо практичного значення дослідження суб'єктивного та об'єктивного чинників у картинах світу маємо визнати, що в художніх перекладах зазначене “свавілья в уподібненні” є можливим як індульгенція на вияв креативності перекладача, на замах на власний художній твір, зміст якого лише ініційований авторськими інтенціями.

Не можемо оминати увагою ще одну лінгвофілософську тезу про суб'єктивність мовної картини, на відміну від об'єктивної обумовленості концептуальної картини. Ідеться про можливість суб'єкта у вербалізації мисленнєвого відображення світу, зокрема про популярну в колах лінгвістів думку, що в зіставленні із мовною концептуальна картина є багатшою, змістовнішою, позаяк вона організована за законами фізичного світу та розвивається із розвитком пізнавальної діяльності, а мовна – за законами мови, тому є більш консервативною, обтяженою рудиментами. Чи так це? На нашу думку, питання не має однозначної відповіді, адже і мова не є сталою, вона також розвивається, позбувається одних лексем, запозичує інші. Окрім того, літературний постмодернізм особливо відзначився творенням оказіоналізмів задля вираження вже відомих знань. Із постулатом щодо змістової переваги концептуальної картини можна погодитися, але з усвідомленням того, що, за словами С. В. Волкової, “концептуалізація світу може мати вербальний або невербальний, але принципово знаковий характер” (Волкова, 2017, с. 421). Думку про нерівність мови та мислення відстоює також І. Курч: “Ми не можемо ототожнювати людську думку з мовою, тому що існує багато форм нелінгвістичних, образних думок” (Kurcz, 2001, с. 5). Особливим чином мовна невідтворюваність стосується трансцендентних ідей чи абстракцій високого рівня.

Як доказ змістових переваг концептуальної картини стосовно мовної свідчить і той факт, що, порівняно з концептуальними, які динамічні, щоразу збагачуються зі здобутками на ниві пізнання та соціальної практики, мовні картини світу у виконанні суб'єкта тривалий час ще можуть зберігати “пережиткові, реліктові уявлення людей про всесвіт” (Манакін, 2004, с. 44). Справді, людство зробило великий крок уперед у знаннях про світобудову. Але є і зворотний бік у зіставленні картин світу, що дає нам підстави для протилежного твердження. Погляньмо на ту частину знань про світ, яка піддається вербалізації, і ми побачимо, що кожен науковий факт має практично необмежені можливості мовної експлікації, про що свідчить широке поле синонімів, метафор, фразеологізмів, алюзій та інших форм вираження думки. Яскравим прикладом є метафоричність наукових термінів. Або ж, скажімо, розуміння безглуздості якогось вчинку, явища можна мовно виразити в англійській культурі фразеологізмом “carry coals to Newcastle”, у російській – “ехать в Тулу со своим самоваром” або ж інтеркультурним еквівалентом – “у ліс дрова везти” чи “їхати в Париж з дружиною”.

Щодо уявлення про багатство мовної картини світу нам імпонують судження Р. Фрумкіної. “Отже, бувають думки без слів, – пише вона. – А слова без думок? Вам потрапила смітинка в око, і ви вигукнули: “Ой!” Ви застали свого kota в загрозовому сусідстві з біфштексом і крикнули йому: “Брись!” Ой, брись, безсумнівно, висловлюють почуття – у всякому разі, скоріше почуття, ніж думки. Бувають, мабуть, і слова без думок” (Фрумкіна, 2003, с. 4).

У постмодерністській культурній традиції при конструюванні мовних картин використовуються лексеми з яскраво вираженою емоційно-оцінною семантикою, розпізнати та відтворити яку в перекладі дуже важко навіть для досвідчених перекладачів. Усе тому, що мова не лише породжує думку, а й суб’єктивно “характеризує позитивну чи негативну цінність реалії, що позначається, а водночас ще й “підносить” або ж “принижує” її у сприйнятті слухача та викликає в нього схвальну чи несхвальну емотивну кваліфікацію” (Телия, 1988, с. 41), а назагал забарвлює картину світу в національно-культурні кольори, які не завжди відтворюються іншою мовою. Тож недостатньо мати значний словниковий запас – потрібно знатися на культурі нації – носія мови, знатися на алюзіях, ремінісценціях, метафорах.

Зазначене спричиняє труднощі в художньому перекладі ще тим, що мовна картина покликана відобразити все денотативне, конотативне та когнітивне багатство відображеної в оригіналі дійсності. Отже, у сенсі множинності форм експлікації концептів доцільно говорити про багатство мовної картини в зіставленні з концептуальною.

Узагальнено специфіка концептуальної та мовної картин розкривається через категорії “змісту” (царина мислення, пізнання на рівні сутності) та “форми” (царина вербального вираження знань на рівні явища розмаїттям мовностилістичних засобів). Той самий зміст може набувати різних форм і навпаки – залежно від умов. Із цієї причини відповідь на запитання, яка з картин світу є змістовно багатшою, криється в інтелектуальній спроможності, креативності суб’єкта та його лексикону.

Проблема про змістове багатство мовних картин світу та їх експлікації в концептуальній картині на мисленнєвому рівні осягнення дійсності не схоластичне, як може видатися, адже вибір стратегії перекладу, визначення ролі перекладача полягає у творенні смислу. Опосередковано ілюстрацію узгодження концептуальної та мовних картин дає нам психолінгвістичний (асоціативний) експеримент.

Сучасна доба – це доба переосмислення культурних традицій, тому природно, що в постмодерністській парадигмі художнього перекладу утвердилася стратегія доместикації, орієнтації не на достеменне відтворення оригіналу, збереження автентичності першотвору, а на творення адаптованого тексту, нової реальності маркерами мови перекладу, які володіють аналогічним художнім ефектом. Наразі набуває методологічного значення бачення картини світу як творчого відображення дійсності, що виправдовує переклад уже як широку інтерпретацію авторських інтенцій. Для перекладача імперативного значення набувають культурні запити читача, тому “розуміння ціннісного смислу тексту передбачає не тільки знання того, яким був цей смисл для автора, але і співставлення його (наскільки це взагалі можливо) з цінностями того, хто розуміє цей текст” (Порус, 2016, с. 90). Утім, за презумпції незаперечності перекладності художнього тексту чіткої межі допустимої інтерпретації, як ми вже зазначали, немає. Спираючись на паритетність автора та перекладача у творенні смислу, перекладач долає стереотип невідтворюваності авторської індивідуальності та творить нову реальність, свідомо йдучи на надання тексту нового смислу та й самої художньої цінності першотвору. Інтерпретація означає об’єктивізацію думки, наділення її предметністю, інваріантно вираженою поняттями будь-якої мови. Поняття як лінгвістичні концепти (елементи логічного осягнення дійсності) становлять інваріантне мисленнєве наповнення концептуальної картини та підґрунтя для збігу асоціативних реакцій реципієнтів за різних мов. Наведені теоретичні положення експериментально підтверджені в одній із наших праць (Акмалдінова, Стежко, 2019).

Проте в художніх перекладах не варто покладатися лише на поле семантичних універсалій. Переклад не має перетворюватися в гонитву за збереженням автентичності першотвору, тому що покликаний творити художню цінність, задовольняючи запити національного читача. Діє непорушний зв'язок: “мова – культура”. “Лінгвісти й етнографи давно дійшли згоди про те, що кожна мова адекватно обслуговує свою культуру. [...] Наприклад: якщо в мові є імена, що позначають певні культурні реалії, то їхня семантика може вивчатися лише за умови залучення широкого культурного контексту” (Фрумкіна, 2003, с. 61). Щоб розпізнати художню цінність твору, “треба володіти тим, що зветься “культурним кодом” чи притаманним певній культурній традиції способом “розпізнавання” цінностей, емоційно закарбованих у ті чи інші знакові (символічні) структури” (Порус, 2016, с. 85). Кожна нація прагне, з одного боку, до семантичної універсальності, збагачення інтернаціоналізмами, які з легкістю піддаються перекладу, калькуванню, а з іншого – тяжіє до виявлення національно-культурних особливостей у мовній картині світу, наповнюючи її фразеологізмами, метафорами та іншими національними маркерами, які не мають раціонального тлумачення та іншомовних еквівалентів.

Кожній мові притаманна своєрідна культура формування мисленнєвої концептуалізації та мовного вираження картини світу. Специфіка мовної експлікації картини світу виявляє себе в етнонаціональних відмінностях когнітивного світосприйняття (Манакин, 2004, с. 45). Нації різняться мовно-культурним розвитком, різним позначенням речей та явищ. Застереження від хибного отождолення різних мовно-культурних позначень концептів бачимо в словах: “Існує ілюзія, властива часом навіть освіченим людям, ніби значення однакові у всіх мовах, і мови різняться лише формою вираження цих значень. По суті ж, значення, у яких класифікується наш досвід, культурно детерміновані, так що вони істотно варіюються від культури до культури. [...] Специфіка цього варіювання складає істотну частину специфіки мовних картин світу, які кожна по-своєму верифікують імовірнісні моделі мовного бачення єдиного світу, включаючи сферу всезагального людського розуму” (Манакин, 2004, с. 45). Отже, мовна картина світу акумулює спільне, загальнолюдське у відображенні дійсності на рівні концептуальних картин світу і водночас становить специфічне національне надбання, виражене в художньо-поетичних образах. Художній переклад здійснює прагматичну функцію – досягнення бажаних культурно-детермінованих перлокутивних впливів на соціум.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Таким чином, наведене бачення мовної картини, її зв'язку з концептуальною та обумовленість культурою проливає світло на розуміння міжмовної та міжкультурної комунікації у вимірах культурно-історичних цінностей доби постмодерну.

Автор / перекладач у виборі стилістичних засобів художнього відображення дійсності в мовній картині є виразником національної ментальності та мисленнєвого способу концептуалізації світу; задає норми комунікативної компетенції, виступає провідником культурних цінностей епохи в суспільстві. Художній переклад як уніфікований засіб міжкультурної комунікації сприяє ментальному зближенню націй на засадах інваріантних рис концептуалізації дійсності в картину світу.

Дослідження за логікою міждисциплінарності відбилися досі не вивченими гранями референційності поняття / концепту та його онтологічного засновника, новими знаннями про взаємообумовленість мовної та концептуальної картин світу. У практичній площині синергія знань про світ та їхня експлікація в мовну картину дає цілісне уявлення про культуру, міжнаціональні стосунки та стосунки людини зі світом, створює підґрунтя для визначення методів формування білінгвізму, комунікативної компетенції та навичок перекладу у студентів. Результати дослідження орієнтують лінгвістів-викладачів на формування культуровідповідної постмодернізму комунікативної компетенції студентства та перекладацьких навичок.

Перспективою подальших наукових розвідок уважаємо в дослідженні динамічності цивілізаційних перетворень, обумовлених міжнаціональними комунікаціями, що час від часу

висвітлює нові аспекти проблеми перекладу як міжнаціонального діалогу. Отже, дослідження способів концептуалізації дійсності та її мовного вираження ніколи не втрачатимуть своєї актуальності.

ЛІТЕРАТУРА

- Акмалдінова, О. М., & Стежко, Ю. Г. (2019). Психолінгвістичні аспекти формування двомовності студентів військово-технічного фаху. *Актуальні проблеми іноземної підготовки фахівців у сфері національної безпеки: Збірник матеріалів I-ї міжвузівської науково-методичної конференції* 16 квітня 2019 р. К.: ВДА, 99-101.
- Волкова, С. В. (2017). Концептуальні доміанти міфологічного дискурсу (на матеріалі амеріндіанських міфів, легенд і казок). *Концепти і контрасти: монографія*. Одеса: "Тельветика", 416-427.
- Керимов, Т. Х. (2013). *Філософія*. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та.
- Леонтьев, А. А. (1969). *Психолінгвістическіє єдностіци і порождение речевого высказывания*. Москва: Наука.
- Манакин, В. Н. (2004). *Сопоставительная лексикология*. Київ: Знання.
- Порус, В. Н. (2016). Что значит "понять" художественный текст? *Вопросы философии*, 7, 84-96.
- Потебня, А. А. (1999). *Собрание трудов: Мысль и язык*. Москва: "Лабиринт"
- Сас, В. (2011). Методи реалізації концепту у мовній картині світу автора на прикладі малої прози Франца Кафки. *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 95. Кіровоград: РВВ КДПУ, 274-278.
- Соссюр, Ф. де. (1999). *Курс общей лингвистики*. Екатеринбург: Изд-во Урал. ун-та.
- Стежко, Ю. Г. (2019). Лінгвофілософський аналіз прагматизації теорії референції у перекладах. *Фаховий та художній переклад: теорія, методологія, практика: збірник наукових праць*. Київ: Аграр Медіа Груп, 149-155.
- Телия, В. Н. (1988). Метафора как модель смыслопроизводства и ее экспрессивно-оценочная функция. *Метафора в языке и тексте*. Москва: Наука, 26-51.
- Фрумкина, Р. М. (2003). *Психолінгвістика*. Москва: "Академия".
- Шайковський, О. В. (2011). Культурно-обумовлений характер мовної картини світу (на матеріалі української та англійської мови) *Наукові записки. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 95, Кіровоград: РВВ КДПУ, 311-314.
- Швейцер, А. Д. (2012). *Теория перевода (статус, проблемы, аспекты)*. Москва: Либроком.
- Юдко, Л. В. (2011). Мовна та концептуальна картини світу як відображення свідомості нації. *Studia Linguistica. Збірник наукових праць*, 5, 2. "Київський університет", 292-298.
- Kurcz, I. (2001). Language – Cognition – Communication. *Psychology of Language and Communication*, 5, 1, 5-16. URL: http://www.plc.psychologia.pl/plc/plc/contents/fulltext/05-1_1.pdf
- Vivas, L., Manoiloff, L. (2019). Core Semantic Links or Lexical Associations: Assessing the Nature of Responses in Word Association Tasks. *Journal of Psycholinguistic Research*, 48, 1, 243-256. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10936-018-9601-8>
- Vonk, J., & Oble, L. & Jonkers, R. (2019). Levels of Abstractness in Semantic Noun and Verb Processing: The Role of Sensory-Perceptual and Sensory-Motor Information. *Journal of Psycholinguistic Research*, 48, 2, 1-15. URL: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10936-018-9621-4>

REFERENCES

- Akmaldinova, O. M., Stezhko, Yu. H. (2019). Psykholinhvistychni aspekty formuvannia dvomovnosti studentiv viiskovo-tekhnichnoho fakhu. [Psycholinguistic Aspects for the Formation Bilingualism of Students for the Military-Technical Professions]. Aktualni problemy inshomovnoi pidhotovky fakhivtsiv u sferi natsionalnoi bezpeky: Zbirnyk materialiv I-i mizhvuzivskoi naukovo-metodychnoi konferentsii 16 kvitnia 2019 r. K.: VDA, 99-101 [in Ukrainian].

- Volkova, S. V. (2017). Kontseptualni dominanty mifolornoho dyskursu (na materialy amerindianskykh mifiv, lehend i kazok). [The Conceptual Dominants of Mythological Discourse (based on amerindianskykh myths, legends and fairytales)] Kontsepty y kontrasty: monohrafiia. Odessa: Helvetyka, 416-427 [in Ukrainian].
- Kerimov, T. Kh. (2013). Filosofiia [Philosophy]. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta [in Russian].
- Leontyev, A. A. (1969). Psikholingvysticheskie edynitsy i porozhdenie rechevogo vyskazyvaniia [Psycholinguistic units and speech utterances generation]. Moscow: Nauka [in Russian].
- Manakin, V. N. (2004). Sopostavitelnaia leksikologiia [Comparative lexicology]. Kyiv: Znannia [in Ukrainian].
- Porus, V. N. (2016). Chto znachit "poniat" khudozhestvennyi tekst? [What does it mean to "understand" an artistic text?] Voprosy filosofii Questions of philosophy, 7. 84-96 [in Russian].
- Potebniia, A. A. (1999). Sobranie trudov: Mysl i iazyk [Collection of works: Thought and language]. Moscow: "Labirint" [in Russian].
- Sas, V. (2011). Metody realizatsii kontseptu u movnii kartyni svitu avtora na prykladi maloi prozy Frantsa Kafky [Methods of realization the concept in the language picture of the author's world by the example of a small prose by Franz Kafka] Naukovi zapysky. Serii: Filolohchni nauky (movoznavstvo) – Scientific works. Series: Philology (Linguistics), 95. 274-278 [in Ukrainian].
- Sossyur, F. de. (1999). Kurs obshej lingvystiki [The course of general linguistics]. Ekaterinburg: Izd-vo Ural. un-ta [in Russian].
- Stezhko, Yu. G. (2019). Lihvofilosofskyi analiz prahmatyzatsii teorii referentsii u perekladakh [Linguophilosophical analysis of the pragmatization of the theory of reference in translations] Fakhovyi ta khudozhnii pereklad: teoriia, metodolohiia, praktyka: zbirnyk naukovykh prats. K.: Ahrar Media Hrup. 2019. 149-155 [in Ukrainian].
- Teliia, V. N. (1988). Metafora kak model smysloproizvodstva i ee ekspressivno-otsenochnaia funktsiia [Metaphor as a model of semantic production and its expressive-evaluative function]. Metafora v iazyke i tekste – Metaphor in language and text, (pp. 26-51). Moscow: Nauka. [in Russian].
- Frumkina, R. M. (2003). Psycholinguistics. M.: Akademiia [in Russian].
- Shaikovskiy, O. V. (2011). Kulturno-obumovlenyi kharakter movnoi kartyny svitu (na materialy ukrainskoi ta anhliiskoi movy) [Cultural-determined character of the language's picture of the world (on the material of Ukrainian and English)]. Naukovi zapysky. Serii: Filolohchni nauky (movoznavstvo) – Scientific works. Series: Philology (Linguistics), 95. 311-314 [in Ukrainian].
- Shveitser, A. D. (2012). Teoriia perevoda (status, problemy, aspekty). Serii: Iz lingvisticheskogo naslediia [Translation theory (status, problems, aspects). Series: From the Linguistic Heritage]. Moscow: Librokom [in Russian].
- Yudko, L. V. (2011). Movna ta kontseptualna kartyny svitu yak vidobrazhennia svidomosti natsii [Language and conceptual pictures of the world as a reflection of the nation's consciousness]. Studia Linguistica. Zbirnyk naukovykh prats – Studia Linguistica. Collection of scientific works, 5. (Vols. 2). 292-298 [in Ukrainian].
- Kurcz, I. (2001). Language – Cognition – Communication. Psychology of Language and Communication, 5, 1, 5-16. Retrieved from http://www.plc.psychologia.pl/plc/plc/contents/fulltext/05-1_1.pdf
- Vivas, L., Manoiloff, L. (2019). Core Semantic Links or Lexical Associations: Assessing the Nature of Responses in Word Association Tasks. Journal of Psycholinguistic Research, 48, 1. 243-256. Retrieved from <https://link.springer.com/article/10.1007/s10936-018-9601-8> [in English].
- Vonk, J., Oble, L. & Jonkers, R. (2019). Levels of Abstractness in Semantic Noun and Verb Processing: The Role of Sensory-Perceptual and Sensory-Motor Information. Journal of Psycholinguistic Research, 48, 2. 1-15. Retrieved from: <https://link.springer.com/article/10.1007/s10936-018-9621-4> [in English].

*Дата надходження до редакції 18.11.2019 р.
Ухвалено до друку 21.11.2019 р.*

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192579>

УДК 81'255.4:821.161.1(410)

**“АНГЛИЙСКИЙ ЮМОР В ПЕРЕВОДЕ”: ЯЗЫКОВЫЕ ПУТИ
ФОРМИРОВАНИЯ ЮМОРИСТИЧЕСКИХ КОНТЕКСТОВ
В РУССКОЯЗЫЧНЫХ ПЕРЕВОДАХ ДЕТЕКТИВНЫХ ПОВЕСТЕЙ
АРТУРА КОНАН ДОЙЛА О ШЕРЛОКЕ ХОЛМСЕ**

ДОБРОШТАН Т. В.

кандидат филологических наук, доцент

Киевский национальный лингвистический университет

darse_avval@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1889-6549>

Статья посвящена изучению языковых особенностей объективации английских юмористических контекстов в русскоязычных переводах повестей Артура Конан Дойла о Шерлоке Холмсе. Выявлены, описаны и классифицированы юмористические контексты. Рассмотрены национально-специфические особенности английского юмора. Описаны функции и характеристики юмора и иронии в английской коммуникативной культуре. Выделены иронические маски коммуникантов в тексте. Исследованы способы формирования комического эффекта и механизмы выражения иронии. Проанализированы языковые средства создания иронии. Проведен их количественный и семантический анализ. Доказана и проиллюстрирована непосредственная связь иронических контекстов с эмоциональными состояниями человека. Вычленены эмоции, которые объективируются в юмористических контекстах повестей А. К. Дойла.

Ключевые слова: юмор, ирония, самоирония, сарказм, коммуникативная культура, иронические маски, эмоции, языковые средства создания иронии.

**“АНГЛІЙСЬКИЙ ГУМОРИ У ПЕРЕКЛАДІ”: МОВНІ ШЛЯХИ ФОРМУВАННЯ
ГУМОРИСТИЧНИХ КОНТЕКСТІВ У РОСІЙСЬКОМОВНИХ ПЕРЕКЛАДАХ
ДЕТЕКТИВНИХ ОПОВІДАНЬ АРТУРА КОНАН ДОЙЛА
ПРО ШЕРЛОКА ХОЛМСА**

ДОБРОШТАН Тетяна Володимирівна

кандидат філологічних наук, доцент

Київський національний лінгвістичний університет

darse_avval@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1889-6549>

Вступ. Наукові дослідження багатьох сфер знання спрямовані на з'ясування універсальних і національно-специфічних характеристик гумору та іронії в комунікативних культурах носіїв різних мов. Особливу увагу в сучасному науковому дискурсі приділено аналізу мовних засобів вираження іронії в англійській мові та в перекладах англійськомовних творів.

Мета. Статтю присвячено вивченню мовних особливостей об'єктивації англійських гумористичних контекстів у російськомовних перекладах творів Артура Конан Дойла про Шерлока Холмса.

Методи. У роботі використано такі методи та прийоми лінгвістичних досліджень, як описовий, метод компонентного аналізу та прийом кількісного аналізу.

Результати. Масив дібраного та описаного матеріалу свідчить про багатство мовних засобів творення іронії в російськомовних перекладах творів А. К. Дойла. Розглянуто національно-специфічні особливості англійського гумору. Описано функції гумору та іронії в англійській комунікативній культурі. Виділено іронічні маски партнерів по комунікації. Виявлено та досліджено засоби формування комічного ефекту та механізми вираження

іронії. Класифіковано та проаналізовано мовні засоби творення іронії. Доведено та проілюстровано безпосередній зв'язок іронічних контекстів з емоційними станами людини. Проведено кількісний та семантичний аналіз гумористичних контекстів. Виділено 110 контекстів на 1312 сторінок авторського тексту.

Висновок. Англійський гумор характеризується інтелігентністю, інтелектуальністю, вишуканістю, завуальованістю, глибокою та тонкою самоіронією і сарказмом. Основними функціями гумору в англійському мовному середовищі є встановлення контакту та зняття напруги, або забезпечення комфортного спілкування. Серед іронічних масок, які надягають на себе партнери по комунікації, виділяються маски “розумного” та “дурня”. Для формування комічного ефекту автор використовує такі засоби, як: перебільшення / зменшення, іронію, самоіронію, сарказм, чорний гумор та прийом марного очікування. Серед механізмів створення іронії в текстах А. К. Дойла фігурують двозначна іронія, порушення комунікативних очікувань, відкриття очевидного і абсурд. Мовні засоби творення іронії в детективних текстах А. К. Дойла характеризуються різнобарвністю та яскравістю. Виділено морфологічні, синтаксичні, лексичні, фразеологічні, фонаційні засоби, а також цитати з літературних творів. Гумористичні контексти об'єктивують широкий спектр людських емоцій, серед яких: гнів, радість, задоволення, подив, презирство тощо. Іронічні контексти детективних творів А. К. Дойла класифіковано за направленістю та емоційно-оцінним забарвленням. Виділено іронічні висловлювання, адресовані самому собі (самоіронія), іронічні висловлювання, адресовані іншим людям, іронічні висловлювання, що описують емоційні стани людини, а також порівняльні та метафоричні висловлювання.

Ключові слова: гумор, іронія, самоіронія, сарказм, комунікативна культура, іронічні маски, емоції, мовні засоби вираження іронії.

“ENGLISH HUMOR IN THE TRANSLATION”: VERBAL MEANS OF MODELLING THE HUMOR CONTEXTS IN RUSSIAN TRANSLATIONS OF ARTHUR CONAN DOYLE'S DETECTIVE STORIES ABOUT SHERLOCK HOLMES

DOBROSHATAN Tetyana Volodymyrivna

Candidate of Sciences (in Philology), Associate Professor

Kiev National Linguistic University

darse_avval@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0003-1889-6549>

Introduction. Many works in philology are devoted to the study of nationally specific characteristics of humor and irony in communicative cultures of the different languages' native speakers. Contemporary linguistics is characterized by investigation the linguistic means of expressing the irony in the English literary works and their translations.

Purpose. This paper focuses on the linguistic features of English humorous contexts' expression in Russian translations of Arthur Conan Doyle's detective stories about Sherlock Holmes.

Methods. Some linguistic methods are applied in our research: descriptive, component analysis method, quantitative and calculative method.

Results. The paper illustrates that the range of the linguistic means of expressing the irony in Arthur Conan Doyle's translations is very wide and variegated. Arthur Conan Doyle's novels about Sherlock Holmes are analyzed in the paper. Humorous contexts have been selected and categorized. 110 objectifications are presented there. Connection of ironic contexts with human emotions and evaluations has been investigated and illustrated in the paper. Nationally specific characteristics of English humor have been described. The ways of comic effect's formation and mechanisms of irony demonstration are suggested. The linguistic features of creation the irony are examined and classified. Humor's and irony's functions in English communicative cultures are described. Ironic masks of communication acts' participants have been characterized. Quantitative and semantic analyses are applied in the work.

Conclusion. The English humor is very intelligent, intellectual, exquisite, covert, deep self-ironic and sarcastic. Ironic masks of interlocutors are found in Doyle's detective stories: "smart" and "stupid". Among the ways of comic effect's formation hyperbole / litotes, irony, self-irony, sarcasm, black humor, the cheated expectation device has been used. There are a lot of mechanisms of expressing the irony in Doyle's texts: double digit irony, nonobservance of communicative expectations, explication of the obviousness and absurd. The linguistic features of irony creation in detective stories about Sherlock Holmes are characterized by variety and intensity. The paper concludes that such emotions as fear, anger, sad, shame, disgust, amazement, gratification, gladness and others are objectivized in the text under investigation. Morphologic, syntactic, lexical, phraseological means, phonological characteristics and literature citations have been systematized. Special attention has been paid to the ironic contexts with emotional and evaluative markers. Doyle's texts are rich in self-ironic reflections, ironic reflections, which can be directed to another participants of communication, ironic reflections, which imply human's emotions and comparative or metaphoric verbalization.

Key words: humor, irony, self-irony, sarcasm, communicative culture, ironic masks, emotions, linguistic means of expression the irony.

Формулирование проблемы и обоснование ее актуальности. Юмор и ирония относятся к числу культурных универсалий, являются важными формами коммуникации и средством воздействия на собеседника, а также способом установления и развития связей между людьми (Пропп, 1976; Карасик, 2001; Чубарян, 1994; Королева, 2008; Кулинич, 2000). Составитель библиографии по юмору Д. Нилсен отметил, что ни одна область знания в мире не развивается так стремительно, как изучение юмора (Nilsen, 1993). С одной стороны, юмор универсален, а с другой, – глубоко национален. Поэтому переводчик сталкивается с большим количеством трудностей, связанных с передачей национального юмористического колорита. По факту переводчик создает свой оригинальный текст, в котором он должен во всей полноте отразить национальный колорит и окраску юмора. В этой связи хочется вспомнить высказывание коллег-современников о том, что "перевод художественного текста – это сложный интеллектуальный процесс, который требует не только знания языков, но и широкой эрудиции, высокой культуры, тонкого вкуса и понимания своей ответственности перед автором и читателем" (Кам'янець, Некряч, 2010, с. 6). Нужно отдать должное переводчикам повестей А. К. Дойла. Им удалось справиться с такой непростой задачей и создать шедевр переводческого искусства, во время прочтения которого читатель погружается в английскую среду обитания, в английскую коммуникативную культуру и ощущает глубину и насыщенность английского юмора. Важнейшей чертой английского юмористического дискурса является глубокая и тонкая самоирония. Англичане не боятся смеяться над собой и делают это мастерски. Эту национальную характеристику английского юмора переводчикам также удалось передать в русских переводах повестей о Шерлоке Холмсе. Англичане считают юмор неотъемлемой частью общения и называют его главной чертой своего национального характера (Королева, 2008, с. 8). С точки зрения лингводидактики и межкультурной коммуникации, понимание юмора и употребление юмористических высказываний в речи свидетельствует о высоком уровне владения иностранным языком, а также обеспечивает адекватное восприятие и понимание иноязычной речи. Именно поэтому изучение национально-специфических черт юмора и иронии как вида юмора, их отражения в текстах и звучащей разговорной речи было и остается **актуальным**.

Анализ последних исследований и публикаций. Многоплановость и многоаспектность юмора и иронии являются предметом внимательного изучения различных областей знания. Так, в частности, фундаментальные исследования природы комического и его типов (юмора и сатиры) на материале различных языков были выполнены в русле литературоведения (Борев, 1970; Лук, 1968; Пропп, 1976). Интерес к изучению комического отразился и в научных работах лингвистов, которые сконцентрировались на исследовании языковых средств выражения юмора

и сатиры (Азарова, 1980; Колесниченко, 1984; Почепцов, 1976). Огромный пласт лингвистических исследований посвящен иронии, которую рассматривали чаще всего как стилистический прием (Арнольд, 1981; Гальперин, 1977), как один из типов многозначности и механизм ее создания (Кнох, 1961), не заслужено относили к промежуточному звену между юмором и сатирой (Тимофеев, 1976), рассматривали как вид юмора, находящийся между сатирой и пародией (Чубарян, 1994), а также изучали как нравственную и эстетическую категорию (Борев, 1970; Пивоев, 1981) и как вид тропа (Ахманова, 2007). Однако эти труды были далеки от рассмотрения собственно языкового выражения иронии. Научные изыскания лингвистов советского периода также отличались углубленным изучением иронии, были выполнены на материале русского, украинского, английского, французского языков, однако концентрировались на анализе иронии, в основном, на лексическом уровне, игнорируя комплексное изучение языковых средств ее формирования (Багдасарян, 1969; Салихова, 1976). Своего рода прорывом стало появление диссертации украинской исследовательницы С. И. Походни, которая применила комплексный подход к изучению иронии, соединила семантическое, структурное, контекстуальное, сравнительное исследование языковых средств создания иронии на всех языковых уровнях (Походня, 1984). Кроме того, С. И. Походня представила иронию как самостоятельную форму комического наряду с юмором и сатирой и ввела в научный обиход термин “иронический смысл”, который создается, по ее мнению, суммой разноуровневых языковых средств (Походня, 1984, с. 9). Среди современных исследований о комическом и его разновидностях хотелось бы особо выделить диссертационные работы А. А. Горностаевой, Ю. П. Королевой, Ю. Н. Мухиной, Е. Я. Кузьмич. Так, А. А. Горностаева детально описала средства и механизмы создания иронии в русской и английской коммуникативных культурах (Горностаева, 2013), Ю. П. Королева обратилась к фонетическому аспекту юмора и иронии, который игнорировался ее предшественниками (Королева, 2008), Ю. Н. Мухина исследовала средства репрезентации иронии в русском и английском художественном тексте (Мухина, 2006), а диссертация украинской исследовательницы Е. Я. Кузьмич направлена на детальное рассмотрение и изучение языковых средств создания комического в современной украинской прозе (Кузьмич, 2015). Особого внимания, на наш взгляд, заслуживает книга “Інтертекстуальна іронія і переклад” (Кам’янець, Некряч, 2010), в которой перевод иронических высказываний рассматривается как один из самых сложных вопросов перевода. В этой книге исследовательницы предлагают переводческие тактики, призванные помочь максимально сохранить в переводе смыслы оригинального текста.

Следует заметить, что ирония проявляет себя только на фоне контекста (Горностаева, 2013, с. 11; Кузьмич, 2015, с. 180). Научная новизна нашего исследования состоит, прежде всего, в том, что мы обратились к анализу детективных текстов, которые не были ранее предметом отдельного исследования. Вербальное выражение юмора изучалось, в основном, на материале юмористических текстов (шутки, анекдоты, юмористических повестей, афоризмов, надписей, загадок и головоломок из юмористических журналов), а также публичных выступлений. Мы же обратились к специфике вербальной объективации юмористических контекстов в детективных повестях А. К. Дойла о Шерлоке Холмсе.

Цель данной статьи – исследовать языковые особенности создания юмористического эффекта в русскоязычных переводах повестей Артура Конан Дойла о Шерлоке Холмсе. Данная цель предусматривает постановку и решение следующих **задач**: 1) рассмотреть национально-специфические особенности английского юмора, 2) описать функции и характеристики юмора и иронии в английской коммуникативной культуре, 3) определить и выделить иронические маски, которые используют коммуниканты в ситуациях общения, описанных в детективных повестях А. К. Дойла, 4) исследовать способы формирования комического эффекта и механизмы выражения иронии в детективных повестях, 5) выявить и описать языковые средства создания иронии в текстах А. К. Дойла, 6) выделить

и охарактеризовать эмоции, которые объективируются в юмористических контекстах, 7) классифицировать выделенные юмористические контексты по признаку направленности и эмоционально-оценочной окраске.

Юмористические контексты и отступления в детективной прозе Артура Конан Дойла нельзя назвать многочисленными. Некоторые из его повестей о Шерлоке Холмсе содержат сразу несколько юмористически окрашенных описаний и заключений, другие характеризуются единичными примерами. Однако есть и повести, которые, на наш взгляд, вовсе лишены юмористической окраски. Причиной их существования является, скорее всего, запутанный и трагический детективный сюжет, наличие острого конфликта или тяжкого преступления (например, повести “Пляшущие человечки”, “Конец Чарльза Огастена Милвертона”, “Шесть Наполеонов”, “Три студента” и др.). Как показал анализ материала, количество контекстов невелико – 110 контекстов на 1312 страниц текста. Несмотря на свою немногочисленность, иронические отступления делают прозу А. К. Дойла яркой, насыщенной и изящной.

Изложение основного материала. Юмор в текстах А. К. Дойла носит чисто английский характер и напрямую связан с национальными особенностями характера англичан: сдержанностью, интеллигентностью, высокой степенью самоконтроля, умением скрывать свои чувства и переживания. Однако все перечисленные черты не мешают ему быть образцом юмора в мировом масштабе. Английский юмор тяготеет к иронии, точнее, к самоиронии, сарказму и является в высшей степени интеллектуальным, необходимым и точным. В английском речевом дискурсе ирония рассматривается как стратегия вежливости. Основной функцией иронии в английской коммуникативной культуре является обеспечение комфортного общения, сближение собеседников и устранение всяческих барьеров (Горностаева, 2013, с. 14, 16). Данный факт подтверждается и анализом материала повестей А. К. Дойла о Шерлоке Холмсе. Именно поэтому практически каждый рассказ о замечательном сыщике-консультанте заканчивается словами, которые подбадривают читателя, снимают эмоциональное напряжение или утверждают веру в победу добра и справедливости. Например: “...*А теперь, друг мой, обратимся мыслями к предметам более приятным. Несколько недель такого тяжелого труда дают нам право на свободный вечер. Я взял ложу в оперу. Вы слушали де Рецке в “Гугенотах”?* Так вот, будьте любезны собраться в течение получаса. *Если успеете, мы заедем по дороге к Марцини и не торопясь пообедаем там*” (Дойл А., “Собака Баскервилей”, т. 2, с. 412).

В ироническом дискурсе коммуниканты часто используют различные иронические маски: маска глупца, злобного человека, наивного человека, доверчивого человека, хвастуна, любовника, лентяя, грубияна, щёголя и др. (Горностаева, 2013, с. 16). Однако, по справедливому замечанию исследователей английского юмора, главнейшими масками-антонимами в англоязычном дискурсе являются маски “умного” и “глупца”. Такое противопоставление характерно и для детективных повестей о Шерлоке Холмсе. Исследованный материал подтвердил доминирование этих масок в тексте. Например: “*Я не считаю себя глупее других, но, когда имею дело с Шерлоком Холмсом, меня угнетает тяжелое сознание собственной тупости. Ведь вот я слышал то же самое, что слышал он, видел то же самое, что видел он, однако он знает, очевидно, не только, что случилось, но и то, что должно случиться, тогда как мне все это дело по-прежнему представлялось непонятной нелепостью*” (Дойл А., “Союз рыжих”, с. 257).

В исследовании иронических масок большое значение имеет сотрудничество между партнерами, потому что собеседник, который надевает маску, нуждается в поддержке партнера по коммуникации (Горностаева, 2013, с. 16). Используя иронические высказывания в речи, Шерлок Холмс всегда обращается за поддержкой к своему другу доктору Уотсону. И доктор Уотсон всегда оказывает знаменитому другу свою молчаливую или открытую поддержку. Именно благодаря ей достигается максимальный юмористический эффект (Горностаева, 2013, с. 16): “*Проснувшись в одно апрельское утро 1883 года, я увидел, что Шерлок Холмс стоит*

у моей кровати. Одет он был не по-домашнему. Обычно он поднимался с постели поздно, но теперь часы на камине показывали четверть восьмого. Я посмотрел на него с удивлением и даже несколько укоризненно. – Весьма сожалею, что разбудил вас, Уотсон, – сказал он. – Но такой уж сегодня день. Разбудили миссис Хадсон, она – меня, а я – вас. – Что же там такое? Пожар? – Нет, клиентка...**Дело может оказаться интересным, и вам, конечно, хотелось бы услышать эту историю с самого первого слова. Вот я и решил предоставить вам эту возможность. – Буду счастлив услышать такую историю**” (Дойл А., “Пестрая лента”, с. 368).

Лингвисты, которые активно занимаются исследованием природы комического и, в частности, особенностей английского юмора, выделяют приемы / способы создания комического эффекта, языковые средства выражения иронии и механизмы порождения иронии (Королева, 2008, с. 8, 16, 18; Горностаева, 2013, с. 15 – 18). Как правило, все описанные способы, языковые средства и механизмы тесно переплетаются в тексте, чередуются, создавая тем самым стойкий и действенный комический эффект. Поскольку все указанные средства и механизмы детально описаны нашими коллегами, мы коротко остановимся на них. Анализ детективных повестей А. К. Дойла о Шерлоке Холмсе показал, что для создания комического эффекта автор использует такие способы, как преувеличение/ преуменьшение, ирония/ самоирония, сарказм, черный юмор. Единичными примерами представлен прием обманутого ожидания. Хотелось бы привести пример из текста, в котором главный герой критично и иронично отзывается о своих успехах и победах: “– Я слышал о вас, мистер Холмс. Я слышал от майора Прендергаста, как вы спасли его во время скандала в клубе Тэнкервилл. – А-а, помню. Его ложно обвинили в шулерстве. – Он сказал, что вы можете раскрыть любую тайну. – Ну, он преувеличивает. – По его словам, вы никогда не знали неудач. – У меня было четыре неудачи. Три раза меня перехитрили мужчины и один раз женщина. – Но это ничто по сравнению с числом ваших побед. – Да, обычно я добивался успеха. – В таком случае, я надеюсь, что вы добьетесь успеха и в моем деле” (Дойл А., “Пять апельсиновых зернышек”, с. 308); Интересным также представляется цитата из повести “Пестрая лента”, где используется такой прием создания комического эффекта, как черный юмор: “–...Как только я услышал шипение змеи – вы, конечно, тоже слышали его, – я немедленно зажег свет и начал стегать ее тростью. – Вы прогнали ее назад в вентилятор... – и тем самым заставил напасть на хозяина. Удары моей трости разозлили ее, в ней проснулась змеиная злоба, и она напала на первого попавшегося ей человека. **Таким образом, я косвенно виновен в смерти доктора Гримсби Ройлотта, но не могу сказать, чтобы эта вина тяжким бременем легла на мою совесть**” (Дойл А., “Пестрая лента”, с. 391).

Среди механизмов создания иронии в текстах А. К. Дойла выделяются двусмысленная ирония и нарушение коммуникативных ожиданий. Единичными примерами представлены такие механизмы, как открытие очевидного и утверждение абсурда в качестве известной истины. Приведем фрагмент, в котором присутствует нарушение коммуникативных ожиданий партнера по коммуникации. Говорящий (доктор Уотсон) ожидает похвалы и признания своего труда от слушающего (Шерлока Холмса), однако не получает ни того, ни другого, напротив, слышит безжалостную критику в адрес своего литературного опуса: “– ...Вспомните хотя бы дело Джефферсона Хоупа. – Да, я помню, – ответил я, смягчаясь. – **Интереснейший случай. Я даже написал о нем нечто вроде повести под интригующим названием: “Этюд в багровых тонах”.** – Я видел вашу повесть, – без энтузиазма покачал головой Холмс. – И, должен признаться, не могу поздравить вас с успехом. Расследование преступления – точная наука, по крайней мере должно ею быть...А у вас там сантименты. Это все равно что в рассуждение о пятом постулате Эвклида включить пикантную любовную историю” (Дойл А., “Знак четырех”, с. 113).

Среди лингвистических средств, выделенных в научных исследованиях (Королева, 2008, с. 8, 16, 18; Горностаева, 2013, с. 15 – 18), в нашем текстовом материале лидируют ироническое

сравнение и игра слов. Например: *“Мистер Уидинбек вскочил со стула и взял свою шляпу. – Я не могу тратить время на нелепую болтовню, мистер Холмс, – сказал он. – Если вы сможете задержать этого человека, схватите его и известите меня. – Разумеется, – сказал Холмс, подходя к двери и поворачивая ключ в замке. – В таком случае извещаю вас, что я его задержал. – Как? Где? – вскричал Уидинбек, смертельно побледнев и озираясь, как крыса, попавшая в крысоловку. – Не стоит, право же, не стоит, – учтиво проговорил Холмс. – Вам теперь никак не отвертеться, мистер Уидинбек. Все это слишком ясно, и вы сделали мне прекрасный комплимент, сказав, что я не смогу решить такую простую задачу”* (Дойл А., “Установление личности”, с. 278). В данном примере присутствует и ироническое сравнение, и игра слов. А следующий контекст является ярким примером использования игры слов: *“...Мисс Тэнер пригласила Лестрейда, чтобы восстановить истинную картину. Лестрейд, считающий дело трудным, передал его мне, и вот два джентльмена средних лет мчатся на запад со скоростью пятьдесят миль в час вместо того, чтобы спокойно завтракать у себя дома. – Боюсь, что факты слишком очевидны, – сказал я, – вряд ли вы сумеете внести в это дело существенные поправки. – Ничто так не обманчиво, как слишком очевидные факты, – ответил Холмс, смеясь. – Кроме того, мы можем наткнуться на какие-нибудь другие столь же очевидные факты, которые не очевидны для мистера Лестрейда. Вы хорошо меня знаете и не подумаете, что я хвастаюсь... Взять хотя бы первый пришедший в голову пример: мне совершенно ясно, что в вашей спальне окно с правой стороны, но я далеко не уверен, что мистер Лестрейд заметит такой очевидный факт”* (Дойл А., “Тайна Боскомской долины”, т. 2, с. 285).

В нашем исследовании особое внимание обращено на языковые средства выражения иронии и создания комического эффекта. Среди языковых средств нами были выделены следующие группы: 1) морфологические средства, 2) синтаксические средства, 3) лексические средства, 4) фразеологические средства, 5) фонационные средства и 6) литературные цитаты.

К морфологическим средствам создания и усиления комического эффекта относятся частицы *уж, же, уже, едва ли, -ка*, союз *даже*, а также так называемые “союзы-частицы” *ведь, ли*. Кроме того, все эти средства вносят дополнительную эмоциональную окраску в текст. Приведем пример из текста: *“Из того, что вы рассказали, я заключаю, что дело это гораздо серьезнее, чем может показаться с первого взгляда. – Уж чего серьезнее! – сказал мистер Джабез Уилсон. – Я лишился четырех фунтов в неделю. – Ну, вы-то лично вряд ли можете жаловаться на этот необычный Союз, – сказал Холмс. – Напротив, вы ведь заработали тридцать фунтов, не говоря уже о том, что приобрели глубокие познания о предметах, начинающихся на букву “А”. Так что, в сущности, вы ничего не потеряли”* (Дойл А., “Союз рыжих”, с. 253).

К многочисленным синтаксическим средствам создания и усиления комического эффекта в текстах А. К. Дойла о Шерлоке Холмсе можно отнести следующие: а) наличие большого количества сложноподчиненных и сложносочиненных предложений. Например: *“Эванс в самом деле оказал немалую услугу и многим почтенным особам и уголовного розыска дал возможность спать спокойнее. Ведь фальшивомонетчик – это совсем особая опасность для общества. В Скотленд-Ярде все охотно сложились бы на медаль размером с тарелку, о которой говорил “американский адвокат”, но неблагодарные судьи придерживались менее желательной для него точки зрения, и “убийца Эванс” вновь ушел в мир теней, откуда только что было вынырнул”* (Дойл А., “Три Гарридеба”, т. 2, с. 629), б) наличие сложных и простых предложений с причастными и деепричастными оборотами. Например: *“...Ну что, Уотсон, вы достаточно бодро себя чувствуете для шестимильного пробега? – Конечно, – ответил я. – Нога выдержит? – Выдержит. – Поди сюда, Тоби. Нюхай, Тоби! Нюхай! – Холмс сунул собаке под нос платок, испачканный креозотом. Расставив свои лохматые ноги и смешино задрав вверх ухо, Тоби нюхал платок с видом дегустатора, наслаждающегося букетом старого вина”*

(Дойл А., “Знак четырех”, с. 157), в) наличие восклицательных и вопросительных предложений, участвующих в оформлении юмористических контекстов. Например: “...Женщина, которую он выдает здесь за мисс Стэплтон, на самом деле его жена. – **Боже мой, Холмс! Тогда как же он допустил, чтобы сэръ Генри влюбился в нее? – Романтические чувства сэра Генри грозят бедой только самому сэру Генри**” (Дойл А., “Собака Баскервилей”, т. 2, с. 378), г) вводные слова, словосочетания и предложения, которые выражают чувства, эмоции, экспрессию, оценки говорящего, его отношение к высказыванию и тем самым привносят в текст оттенок модальности. Данная группа языковых средств очень обширна, поэтому невозможно перечислить все встречающиеся в тексте слова, словосочетания и предложения. Приведем лишь некоторые из них: *вероятно, кажется, наверное, разумеется, может быть, конечно, действительно, к счастью, к сожалению, таким образом, итак, значит, без сомнения, (я) думаю, (я) надеюсь, (я) полагаю, (я) боюсь, (я) уверен* и мн. др. Вот пример из текста: “– Вы с оружием, Лестрейд? – Маленький сыщик улыбнулся. – Раз на мне брюки, – **значит**, и задний карман у них есть, а раз есть задний карман, – **значит**, он не пустует” (Дойл А., “Собака Баскервилей”, т. 2, с. 395).

Лексические средства создания иронии в текстах А. К. Дойла о Шерлоке Холмсе характеризуются, прежде всего, разной стилистической окраской: книжные, устаревшие слова, просторечная, разговорная, эмоционально-экспрессивная лексика (шутливые, неодобрительные, презрительные, уменьшительные, ласкательные, фамильярные слова). Наличие диаметрально противоположных по стилиевой принадлежности слов обеспечивает смену стилиевого регистра в тексте и формирует яркие юмористические контексты. Например: *воззриться, зрелище, воскликнуть, весьма, соблаговолить, облечь, бремя, погребенный, умолкнуть, браниться, дарование, почтенный, восседать; дружище, удрать, делишки, писанина, втиснуть, копошиться, проньра, ищейка, убраться, уродец, красавчик* и мн. др. Приведем примеры из текста: “– Не стану я садиться! Здесь была моя падчерица. Я выследил ее. Что она говорила вам? – Что-то не по сезону холодная погода нынче, – сказал Холмс. – Что она говорила вам? – злобно закричал старик. – Впрочем, я слышал, крокусы будут отлично цвести, – невозмутимо продолжал мой приятель. – Ага, вы хотите **отделаться** от меня! – сказал наш гость, делая шаг вперед и размахивая охотничьим хлыстом. – Знаю я вас, **подлеца**. Вы любите **совать нос в чужие дела**. – Мой друг улыбнулся. – Вот **проньра!** – Холмс улыбнулся еще шире. – **Полицейская ищейка!** – Холмс от души расхохотался. – Вы удивительно приятный собеседник, – сказал он. – Выходя отсюда, закройте дверь, право же, сильно сквозит” (Дойл А., “Пестрая лента”, с. 378); “После непродолжительной борьбы фон Борка, все еще связанного по рукам и ногам, **усадили** на свободное сиденье маленького “форда”. Его **драгоценный** чемодан **втиснули** рядом с ним. – Надеюсь, вам удобно, насколько это позволяют обстоятельства? – сказал Холмс, когда все было готово. – Вы **не сочтете за вольность**, если я разожгу сигару и **суну** ее вам в рот?” (Дойл А., “Его прощальный поклон”, т. 2, с. 579). Иногда автор использует слова “высокого стиля” в речи героев, нарушивших закон и оказавшихся благодаря талантливому расследованию Шерлока Холмса в руках полиции. Тем самым комический эффект и воздействие на читателя только удваивается: “– **Уберите свои грязные руки, пожалуйста! Не трогайте меня!** – сказал ему (полицейскому) наш пленник после того, как ему надели наручники. – Вам, может быть, неизвестно, что во мне течет королевская кровь. Будьте любезны называть меня “сэр” и говорить “пожалуйста”. – Отлично, – сказал Джонс, усмехаясь. – **Пожалуйста, сэръ, поднимитесь наверх и соблаговолите сесть в кэб, который отвезет вашу светлость в полицию.** – Вот так-то лучше, – спокойно сказал Джон Клей” (Дойл А., “Союз рыжих”, с. 262).

Тексты А. К. Дойла пестрят фразеологизмами, которые выражают чувства, эмоции, оценки, отношение говорящих и, в свою очередь, также являются средством создания иронии: *совать нос в чужие дела, обвести вокруг пальца, вводить в соблазн, уйти в мир теней, дать маху,*

ни с того ни с сего, пропасть втуне, пальма первенства и мн. др. Приведем примеры из текста: “– Разумеется, это мелочь, граф Сильвиус, но я попросил бы вас обращаться ко мне, соблюдая правила вежливости. Вы понимаете, что по роду своей деятельности мне пришлось бы **быть на “ты”** с доброй половиной преступников, и согласитесь, что я не могу делать ни для кого исключения, дабы **не вводить в соблазн** других. – Ладно, пусть будет мистер Холмс” (Дойл А., “Камень Мазарини”, т. 2, с. 588 – 589); “– Не обижайтесь, дружище. Вы знаете, я совершенно беспристрастен. Вы справились со своей задачей **как нельзя лучше**. Многие и этого бы не сумели. Но кое-какие существенные частности вы явно упустили... При вашем врожденном обаянии, Уотсон, каждая женщина вам сообщница и друг. Почему я не слышу, что думает барышня на почте и супруга зеленика? Как естественно вообразить себе такую картину: вы нашептываете комплименты молодой кельнерше из “Синего якоря”, а взамен получаете сухие фрукты. И все это **пропало втуне**” (Дойл А., “Москательщик на покое”, т. 2, с. 674).

Среди фонационных средств создания иронии в повестях А. К. Дойла о Шерлоке Холмсе выделяются интонация, высота тона, сила звука, паузы, молчание, тональность высказывания. Часто автор даже сам описывает голосовые характеристики своих персонажей, завершая таким образом иронический контекст и показывая комичность ситуации. Фонационные характеристики героев повестей А. К. Дойла настолько интересны и разнообразны, что им может быть посвящено отдельное самостоятельное исследование. Рамки же данной статьи позволяют привести лишь самые яркие, на наш взгляд, примеры их использования. Например: “– Не собираюсь принуждать вас братья за это расследование, если вы этого не хотите. Но предупреждаю: вам это может дорого обойтись. Я подчинял людей и покрепче вас. Никто из вставших мне поперек дороги не выходил победителем. – **Я не раз такое слышал, но пока жив и здоров.** – **В голосе Холмса звучала ирония.** – Прощайте, мистер Гибсон” (Дойл А., “Загадка Торского моста”, т. 2, с. 691).

Исследователи отмечают, что использование автором литературных цитат и аллюзий – это особый способ выражения иронии и создания комического эффекта (Кам’янець, Некряч, 2010). В повестях А. К. Дойла также присутствуют цитаты из произведений классической литературы, поскольку главный герой – Шерлок Холмс – эрудированный и талантливый человек. Он часто ссылается на классиков и использует их высказывания в своей речи. Приведем самые яркие примеры: “Мистер Джабез Уилсон громко расхохотался. – Вот он что! – сказал он. – Я сначала подумал, что вы Бог знает какими мудреными способами отгадываете, а, оказывается, это так просто. – Я начинаю думать, Уотсон, – сказал Холмс, – что совершил ошибку, объяснив, каким образом пришел к моим выводам. Как вам известно, **“omne ignotum pro magnifico”**, и моей скромной славе грозит крушение, если я буду так откровенен... Вы нашли объявление, мистер Уилсон?” (Дойл А., “Союз рыжих”, с. 245). В данном контексте употребляется цитата из произведения Тацита “Жизнь и нравы Юлия Агриколы”, которая переводится с латинского как “Все неизвестное принимается за великое”. Цитата, упоминаемая в следующем примере, отсылает нас к произведению У. Шекспира “Генрих IV”: “– Вот видите, Уотсон, эти люди действуют абсолютно открыто: никаких тайн и уловок. Им как-то удалось оформить все официально, и они теперь уверены, что им ничего не угрожает. Что ж, у нас остается один выход: идти ва-банк. Вы вооружены? – Вот трость! – Ну ничего, как-нибудь пробьемся... **“Ведь трижды тот вооружен, кто прав”** (Дойл А., “Несостоявшееся погребение”, т. 2, с. 533).

По справедливому замечанию ученых, юмор является одним из средств выражения эмоций (Кулинич, 2000). Данный вывод находит свое подтверждение и в нашем материале. Проанализировав юмористические контексты в повестях А. К. Дойла, мы увидели, что в них объективируются такие эмоции героев, как страх, удовлетворение, удивление, радость, досада, разочарование, уверенность, гнев, восхищение, презрение, уважение, обида, растерянность,

безразличие, недоверие, сосредоточенность. Приведем некоторые примеры: “– *А еще что-нибудь он говорил? – Сказал свою фамилию. – Холмс бросил на меня победоносный взгляд. – Весьма неосторожно с его стороны! Так как же его зовут? – Его зовут, – сказал кебмен, – мистер Шерлок Холмс. – Ответ кебмена буквально сразил моего друга. В жизни своей я не видел у него такого ошеломленного выражения лица. Минуты две он не мог вымолвить ни слова, потом громко расхохотался. – Удар, Уотсон! Меткий удар!... На сей раз он обвел меня вокруг пальца*” (Дойл А., “Собака Баскервиль”, т. 2, с. 315 (удивление, изумление); “– *Если вы донесете на него (на беглого каторжника), нам с женой несдобровать. Прошу вас, сэр, не обращайтесь в полицию! – Уотсон, что вы на это скажете? – Я пожал плечами: – Если этот человек уберется из Англии, налогоплательщики вздохнут свободнее*” (Дойл А., “Собака Баскервиль”, т. 2, с. 358) (безразличие).

Исследователи иронии по признаку выраженности иронии делят ее на явную и скрытую, по признаку направленности – на самоиронию и иронию, направленную на других, и по признаку типа вежливости – на позитивную (притворную грубость) и негативную (собственно иронию) (Горостаева, 2013, с. 15). По нашим наблюдениям, контексты, которые содержат юмористические описания, иронию, сарказм, черный юмор можно классифицировать по признаку направленности и эмоционально-оценочной окраске следующим образом: 1) иронические высказывания, адресованные себе (самоирония), например: “– *...И тем не менее, даже если вы банальны, я вас не виню, ибо дни великих дел сочтены. Человек, или по крайней мере преступник, утратил предприимчивость и самобытность. Что же касается моей скромной практики, то я, похоже, превращаюсь в агента по розыску утерянных карандашей и наставника молодых леди из пансиона для благородных девиц. Наконец-то я разобрался, на что гожеусь*” (Дойл А., “Медные буки”, с. 457); 2) иронические высказывания (иронические комплименты, “антикомплименты”), адресованные присутствующим, главным образом, тем, кто ведет себя вызывающе, оскорбительно или глупо, например: “– *...Здесь суетился румяный инспектор, который приветствовал Холмса, как старинного приятеля. – Думаю, мистер Холмс, данное дело не для вас! Самое обычное бесхитростное ограбление. Его вполне способна раскрыть и старомодная полиция. Крупные специалисты тут не требуются. – Убежден, что расследование находится в надежных руках, – ответил знаменитый сыщик*” (Дойл А., “Происшествие на вилле “Три конька”, т. 2, с. 726); 3) иронические высказывания, которые описывают эмоциональное состояние человека, в частности, крайнее проявление эмоций (ярость, ужас, изумление, восхищение и др.), например: “– *Он вас узнал? – Без труда, – я представился по всем правилам. Уотсон, это превосходный противник – сам холоден, как лед, голос словно бархат, но как ядовит, как язвитель! В манерах ему не откажешь – элита преступного мира! Казалось бы, вежливо предложит чашечку чаю, а у гостя при этом от страха мороз по коже. Да, великолепный экземпляр! Благодарю судьбу, что она свела меня с бароном Адельбертом Грюнером!*” (Дойл А., “Влиятельный клиент”, т. 2, с. 771); 4) сравнительные и метафорические высказывания, например: “– *Теперь мы его (Стэплтона) поймали, Уотсон! И клянусь вам, завтра к ночи он будет биться в наших сетях, как бьются его бабочки под сачком. Булавка, пробка, ярлычок – и коллекция на Бейкер-стрит пополнится еще одним экземпляром*” (Дойл А., “Собака Баскервиль”, т. 2, с. 389), “– *Лестрейд, как петух, возвещает о своей победе громким криком, – ответил Холмс с горькой усмешкой. – Но, может быть, еще рано бросать дело*” (Дойл А., “Норвудский подрядчик”, т. 2, с. 40).

Выводы и перспективы дальнейших исследований. Проведенный нами анализ языкового материала позволяет сделать следующие выводы. Во-первых, английский юмор обладает такими национально-специфическими особенностями, как интеллигентность, интеллектуальность, изысканность, завуалированность, ирония / самоирония и сарказм. Именно поэтому известный

переводчик Александр Ливергант сравнил английский юмор с айсбергом, 98% которого находится под водой. Во-вторых, к основным функциям юмора в английской коммуникативной культуре относится функция установления контакта и функция снятия напряжения / обеспечения комфортного общения. Вторая из названных функций является необходимой в английской языковой среде. В-третьих, основными ироническими масками, которые используются в повестях о Шерлоке Холмсе, являются антонимичные маски “умного” и “глупца”. В-четвертых, для формирования комического эффекта А. К. Дойл в своих текстах использует такие способы, как преувеличение / преуменьшение, иронию, самоиронию, сарказм, черный юмор, а также прием обманутого ожидания. Среди механизмов создания иронии в текстах А. К. Дойла фигурируют двусмысленная ирония, нарушение коммуникативных ожиданий, а также открытие очевидного и абсурд. В-пятых, языковые средства создания иронии в детективном творчестве А. К. Дойла характеризуются разнообразием и широким охватом. Анализ текстов позволил выделить морфологические, синтаксические, лексические, фразеологические, фонационные средства, а также цитаты из литературных произведений. В-шестых, в юмористических контекстах детективных повестей о Шерлоке Холмсе объективируется широкий спектр человеческих эмоций и чувств (гнев, радость, удовлетворение, удивление, восхищение, презрение и мн. др.). В-седьмых, основываясь на проведенном лингвистическом анализе повестей А. К. Дойла, мы классифицировали иронические контексты по признаку направленности и эмоционально-оценочной окраске следующим образом: 1) иронические высказывания, адресованные себе (самоирония), 2) иронические высказывания, адресованные другим людям (иронические комплименты, “антикомплименты”), 3) иронические высказывания, которые описывают эмоциональное состояние человека, в частности, крайнее проявление эмоций (ярость, ужас, изумление, восхищение и мн. др.), 4) сравнительные и метафорические высказывания.

В перспективе, на наш взгляд, возможны такие пути исследования: 1) изучение и описание средств создания комического эффекта в русскоязычных или украиноязычных переводах произведений англоязычных писателей, 2) сравнение американской и английской культуры комического, 3) сравнительный анализ английского, русского, украинского юмористического дискурса и 4) исследование языковых средств создания иронии в рамках живого разговорного дискурса.

ЛИТЕРАТУРА

- Азарова, Л. В. (1980). *Прием преуменьшения как средство создания комического эффекта*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Ленинград.
- Арнольд, И. В. (1981). *Стилистика современного английского языка*. Ленинград: Просвещение.
- Багдасарян, М. А. (1969). *Языковые средства выражения иронии в современном французском языке*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Москва.
- Борев, Ю. (1970). *Комическое*. Москва: Искусство.
- Гальперин, И. Р. (1977). *Стилистика английского языка*. Москва: Высшая школа.
- Горностаева, А. А. (2013). *Ирония в английской и русской коммуникативных культурах*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Москва.
- Кам'янець, А. Б., Некряч, Т. Є. (2010). *Інтертекстуальна іронія і переклад*. Київ: Видавець Карпенко В. М.
- Карасик, В. И. (2001). *Лингвокультурные характеристики английского юмора*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Волгоград.
- Колесниченко, С. А. (1984). *Условия реализации стилистического приема игры слов в английском языке*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Ленинград.
- Королева, Ю. П. (2008). *Роль просодии в реализации юмора и иронии в британской публичной речи*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Москва.

- Кузьмич, О. Я. (2015). *Мовні засоби творення комічного в українській прозі кінця ХХ століття – початку ХХІ століття*. (Дис. канд. філол. наук). Луцьк.
- Кулинич, М. А. (2000). *Семантика, структура и прагматика англоязычного юмора*. (Автореф. дис. докт. культуролог. наук). Москва.
- Лук, А. Н. (1968). *О чувстве юмора и остроумии*. Москва: Искусство.
- Мухина, Ю. Н. (2006). *Средства репрезентации иронии в художественном тексте: на материале русского и английского языков*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Саратов.
- Пивоев, В. М. (1981). *Ирония как эстетическая категория*. (Дисс. канд. филол. наук). Ленинград.
- Походня, С. И. (1984). *Языковые средства выражения иронии в англоязычной художественной прозе (на материале английской и американской художественной литературы XIX – XX веков)*. (Дисс. канд. филол. наук). Киев.
- Почепцов, Г. Г. (1976). *Язык и юмор*. Киев: Вища школа.
- Пропп, В. Я. (1976). *Проблемы комизма и смеха*. Москва: Искусство.
- Салихова, Н. К. (1976). *Языковая природа и функциональная характеристика стилистического приема иронии (на материале английской и американской литературы XVIII – XIX вв.)*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Москва.
- Тимофеев, Л. И. (1976). *Основы теории литературы*. Москва: Просвещение.
- Чубарян, Т. Ю. (1994). *Семантика и прагматика речевых жанров юмора*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Москва.
- Кнох, N. (1961). *The Word Irony and Its Context, 1500 – 1755*. Durham, North Carolina: Dure University Press.
- Nilsen, D. (1993). *Humor scholarship: a research bibliography*. Greenwood press, Westport, Conn.

ЛЕКСИКОГРАФИЧЕСКИЙ ИСТОЧНИК

- Ахманова, О. С. (2007). *Словарь лингвистических терминов*. Москва: КомКнига.

ИСТОЧНИКИ ИЛЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРИАЛА

- Дойл, А. К. (2013). *Полное собрание сочинений о Шерлоке Холмсе. Том 2*. Харьков: Книжный клуб “Клуб семейного досуга”; Белгород: ООО Книжный клуб “Клуб семейного досуга”.
- Дойл, А. К. (1998). *Приключения Шерлока Холмса: Повести и рассказы*. Харьков: Фолио; М.: ООО “Фирма Издательство АСТ”.

REFERENCES

- Azarova, L. V. (1980). *Pryem preumen'shenyia kak sredstvo sozdanyia komycheskoho effekta*. (Avtoref. dys. kand. fylol. nauk). Lenynhrad.
- Arnol'd, Y. V. (1981). *Stylistyka sovremennoho anhlyjskoho iazyka*. Lenynhrad: Prosveschenye.
- Bahdasarian M. A. (1969). *Yazykovye sredstva vyrazhenyia yronyy v sovremennom frantsuzskom iazyke*. (Avtoref. dys. kand. fylol. nauk). Moskva.
- Borev, Yu. (1970). *Komycheskoe*. Moskva: Yskusstvo.
- Hal'peryn, Y. R. (1977). *Stylistyka anhlyjskoho iazyka*. Moskva: Vysshaia shkola.
- Hornostaeva, A. A. (2013). *Yronyia v anhlyjskoj y russkoj kommunykativnykh kul'turakh*. (Avtoref. dys. kand. fylol. nauk). Moskva.
- Kam'ianets', A. B., Nekriach, T. Ye. (2010). *Intertekstual'na ironiia i pereklad*. Kyiv: Vydavets' Karpenko V.M.
- Karasyk, V. Y. (2001). *Lynhvokul'turnye kharakterystyky anhlyjskoho iumora*. (Avtoref. dys. kand. fylol. nauk). Volhohrad.
- Kolesnychenko, S. A. (1984). *Uslovyia realizatsyy stylstycheskoho pryema yhry slov v anhlyjskom iazyke*. (Avtoref. dys. kand. fylol. nauk). Lenynhrad.

- Koroleva, Yu. P. (2008). Rol' prosodyy v realizatsyy iumora y yronyy v brytanskoj publychnoj rechy. (Avtoref. dys. kand. fylol. nauk). Moskva.
- Kuz'mych, O. Ya. (2015). Movni zasoby tvorennia komichnoho v ukrains'kij prozi kintsia KhKh stolittia – pochatku KhKhI stolittia. (Dys. kand. filol. nauk). Luts'k.
- Kulynych, M. A. (2000). Semantyka, struktura y prahmatyka anhloiazychnoho iumora. (Avtoref. dys. dokt. kul'turoloh. nauk). Moskva.
- Luk, A. N. (1968). O chuvstve iumora y ostroumyy. Moskva: Yskusstvo.
- Mukhyna, Yu. N. (2006). Sredstva reprezentatsyy yronyy v khudozhestvennom tekste: na materyale russkoho y anhlyjskoho iazykov. (Avtoref. dys. kand. fylol. nauk). Saratov.
- Pyvov, V. M. (1981). Yroniya kak estetycheskaia katehoryia. (Dyss. kand. fylol. nauk). Lenynhrad.
- Pokhodnia, S. Y. (1984). Yazykovye sredstva vyrazhenia yronyy v anhloiazychnoj khudozhestvennoj proze (na materyale anhlyjskoj y amerykanskoj khudozhestvennoj lyteratury KhIKh-KhKh vekov). (Dyss. kand. fylol. nauk). Kyev.
- Pocheptsov, H. H. (1976). Yazyk y iumor. Kyev: Vyscha shkola.
- Propp, V. Ya. (1976). Problemy komyzma y smekha. Moskva: Yskusstvo.
- Salykhova, N. K. (1976). Yazykovaia pryroda y funktsional'naia kharakterystyka stylstycheskoho pryema yronyy (na materyale anhlyjskoj y amerykanskoj lyteratury KhVIII-KhIKh vv.). (Avtoref. dys. kand. fylol. nauk). Moskva.
- Tymofeev, L. Y. (1976). Osnovy teoryy lyteratury. Moskva: Prosveschenye.
- Chubarian, T. Yu. (1994). Semantyka y prahmatyka rechevykh zhanrov iumora. (Avtoref. dys. kand. fylol. nauk). Moskva.
- Knokh, N. (1961). The Vord Irony and Its Tsontekht, 1500-1755. Durham, North Tsarolina: Dure University Press.
- Nilsen, D. (1993). Humor scholarship: a research bibliography. Greenwood press, Vestport, Tsonn.

LEKSYKOHRAFYChESKYJ YSTOChNYK

Akhmanova, O. S. (2007). *Slovar' lynchvystycheskykh termynov*. Moskva: KomKnyha.

YSTOChNYKY YLLYuSTRATYVNOHO MATERYALA

- Dojl, A. K. (2013). *Polnoe sobranie sochynenyj o Sherloke Kholmse. Tom 2*. Khar'kov: Knyzhnyj klub "Klub semejnogo dosuha"; Belhorod: OOO Knyzhnyj klub "Klub semejnogo dosuha".
- Dojl, A. K. (1998). *Prykliuchenyia Sherloka Kholmsa: Povesty y rasskazy*. Khar'kov: Folyo; M.: OOO "Fyrma Yzdatel'stvo AST".

*Дата надходження до редакції 18.11.2019 р.
Ухвалено до друку 21.11.2019 р.*

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192584>

УДК 778.534.45: 81'25

ІНВАРІАНТНІ ПЕРЕКЛАДАЦЬКІ ТРАНСФОРМАЦІЇ КІНОТЕКСТУ ДЛЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ КОМУНІКАТИВНО-ПРАГМАТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ МОВЛЕННЄВИХ АКТИВ ОРИГІНАЛУ В УМОВАХ ДУБЛЮВАННЯ ТА СУБТИТРУВАННЯ

ЖУРАВЕЛЬ Т. В.

аспірантка

Київський національний лінгвістичний університет

zhuravel_tania@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-6336-4296>

У статті досліджено застосування інваріантних перекладацьких трансформацій у перекладі кінотексту для збереження комунікативно-прагматичного потенціалу мовленнєвих актів оригіналу в умовах дублювання і субтитрування. Виявлено, що врахування прагматичних відношень мовленнєвих актів оригінального кінотексту в кіноперекладі забезпечує досягнення прагматично адаптованого цільового кінотексту. Кожен вид кіноперекладу має на меті якомога повнішу передачу змісту першотвору та відтворення його комунікативного потенціалу. Саме це і зумовлює інваріантне застосування різноманітних перекладацьких прийомів у дублюванні та субтитруванні. Основну увагу приділено таким перекладацьким трансформаціям, як: смисловий розвиток, конкретизація, генералізація, заміна, перестановка, опущення. Проаналізовано та обґрунтовано випадки застосування зазначених трансформацій для досягнення прагматичної адаптації в англійсько-українському перекладі кінотексту.

Ключові слова: кінотекст, кінопереклад, мовленнєвий акт, прагматична адаптація, дублювання, субтитрування.

INVARIANT TRANSLATION TRANSFORMATIONS OF A CINEMATIC TEXT FOR RETENTION OF THE COMMUNICATIVE AND PRAGMATIC POTENTIAL OF THE ORIGINAL SPEECH ACTS IN DUBBING AND SUBTITLING

ZHURAVEL Tetiana Valentynivna

PhD Student

Kyiv National Linguistic University

zhuravel_tania@ukr.net

<https://orcid.org/0000-0002-6336-4296>

Introduction. Undoubtedly, film translation is different from other types of translations. In both dubbing and subtitling, it is extremely important to take into account the interrelation of audio and video tracks, that is, verbal and non-verbal components. The combination of such components is referred to as a cinematic text. The target cinematic text must be communicative equivalent to the original one in order to preserve the pragmatic potential of the original speech acts.

The **purpose** of the paper is to identify the translation transformations, which are used in the English-Ukrainian translation of a cinematic text in order to ensure pragmatic adaptation of original speech acts.

Methods. The combination of translation analysis, comparative analysis, and communicative and pragmatic analysis provides a thorough study of the cinematic text, comparing the speech acts in the target and source variants of the cinematic texts, identifying and analysing the types of translation transformations used to achieve a pragmatically equivalent target cinematic text in the English-Ukrainian dubbing and subtitling of “The Hobbit” trilogy.

Results. It is revealed that each type of film translation aims at a comprehensive transmission of the content of the original and its communicative potential. This causes the invariant application of various translation transformations in dubbing and subtitling. The main attention of the study is paid to such transformations as semantic development, concretization, generalization, replacement, transposition, omission.

The analyzed material approved that the aim of pragmatic adaptation of a cinematic text is to keep the communicative purpose of the target and source texts. The main feature of a cinematic text, that is the combination of verbal and non-verbal components, has to be taken into account while translating the original cinematic text.

Conclusion. Cultural context is an integral part of pragmatic adaptation. Since language is a reflection of culture, the meanings of lexical units and the situations of their use may vary from one culture to another. That is why the translator must take into account these differences and select carefully the translation transformations in order to preserve and correctly reproduce communicative and pragmatic potential of the original speech acts, that is, to achieve pragmatic adaptation of the original cinematic text.

Key words: cinematic text, film translation, speech act, pragmatic adaptation, dubbing, subtitling.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Останнім часом дослідження в галузі кіноперекладу, зокрема дублювання та субтитрування, набувають усе більшої актуальності. І це не дивно, адже саме переклад кінострічки впливає на сприйняття представниками іншої культури. Безсумнівно, кінопереклад відрізняється від інших типів перекладу. Як у дублюванні, так і в субтитруванні надзвичайно важливо брати до уваги взаємозв'язок тексту (звуку) і зображення, тобто вербального і невербального складників. Поєднання цих складників має назву кінотекст. Цільовий кінотекст завжди повинен бути комунікативно рівнозначним оригінальному і зберігати прагматичний потенціал мовленнєвих актів оригіналу з метою здійснення комунікативно-прагматичного впливу на реципієнтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові розвідки в галузі кіноперекладу є відносно новими для сучасного перекладознавства. Першими перекладом кінотекстів почали цікавитися європейські фахівці на зламі XX – XXI століть. Так, наприклад, М. Данан (1991) лідував у спробі обґрунтувати застосування стратегії доместикації в дублюванні; З. де Лінде, Н. Кей (1999) звернули свою увагу на субтитри як спосіб відтворення іншомовного фільму; Ф. Карамітроглу (1998) розробив методологію та стандарти субтитрування для європейських країн. Значне місце серед наукових доробків Ф. Чаума (2008) посідає порівняння двох основних видів кіноперекладу – субтитрування та дублювання. Учений навіть прагне впорядкувати комплекс перекладацьких прийомів для досягнення ліпсинку в дублюванні. Х. Діас-Сінтаз і Г. Андерман (2009) також намагаються зіставити дублювання із субтитруванням, визначити їхні основні особливості й окреслити переваги та недоліки кожного із цих типів кіноперекладу.

Серед українських дослідників явище кіноперекладу займає чільне місце в працях С. Радецької, Т. Калішак (2016), Н. Бідасюк, І. Кучман (2012), які розглядають поняття аудіовізуального (кіно-) перекладу, аналізують його особливості та вивчають його типи; Н. Матківської (2015), яка досліджує методологічні аспекти аудіовізуального перекладу; Г. Кузенко (2017), яка розглядає кінопереклад як особливий тип художнього перекладу.

Як бачимо, основні наукові розвідки в галузі кіноперекладу не висвітлюють прагматичні аспекти цього явища. До незначної кількості праць сучасних українських мовознавців, що певною мірою торкаються прагматики кіноперекладу, належать дослідження А. П. Мельник (2015) і В. Конкульовського (2013), які виокремлюють мовленнєвий акт як одиницю перекладу у відтворенні кіно іншою мовою саме завдяки його прагматичному змісту.

Аналіз наявних праць у сфері кіноперекладу засвідчує, що комплексного дослідження відтворення комунікативно-прагматичного потенціалу мовленнєвих актів у кіноперекладі ще

не було проведено ані українськими, ані закордонними вченими. Виходячи з цього, питання застосування перекладацьких трансформацій для збереження комунікативно-прагматичного потенціалу мовленнєвих актів і, відповідно, досягнення прагматичної адаптації оригінального кінотексту в перекладі кінопродукції залишається досі не вирішеним і потребує докладного вивчення.

Мета статті полягає у визначенні перекладацьких трансформацій щодо забезпечення прагматичної адаптації мовленнєвих актів англійськомовних кінотекстів кінотрилогії “The Hobbit” в умовах дублювання та субтитрування українською мовою. Досягнення поставленої мети передбачає виконання таких **завдань**: порівняти оригінальні мовленнєві акти з їхніми дубльованими та субтитрованими перекладами українською мовою; окреслити саме інваріантні перекладацькі трансформації кінотексту для збереження комунікативно-прагматичного потенціалу мовленнєвих актів оригіналу в умовах дублювання та субтитрування; з’ясувати основні чинники їхнього застосування.

Виклад основного матеріалу дослідження. Кінопереклад як вид міжмовної та міжкультурної комунікації має на меті прагматично вплинути на реципієнта, тобто глядача. У ході перекладу фільму відбувається переадресація оригіналу реципієнтам, що є представниками іншої культури. Для того щоб викликати в глядачів перекладеного фільму саме таку реакцію, яку створює оригінальний кінотекст, перекладачам необхідно враховувати прагматичні відношення мовленнєвих актів в оригіналі, адже будь-який мовленнєвий акт містить у собі прагматичний аспект. З прагматичного погляду процес перекладу передбачає розширення аудиторії та встановлення потенційних відносин між носіями мов оригіналу і перекладу, а не самими мовами. Цільовий текст завжди є варіантом першотвору в нових умовах мови перекладу та для нової аудиторії, але його прагматичний аспект, тобто вплив на реципієнтів, має відповідати оригінальному (Нойберт, 1978, с. 190).

Прагматична адаптація оригіналу насамперед полягає в однаковій реакції одержувачів оригінального та цільового текстів. О. Д. Швейцер пояснює прагматичну адаптацію як коригування соціально-культурних, психологічних та інших розбіжностей, що можуть виникнути між одержувачами першотвору та його перекладом (1973, с. 242). Під час прагматичної адаптації будь-якого типу тексту, зокрема й кінотексту, перекладачеві важливо обирати не смислові еквіваленти слів, словосполучень чи висловлювань, а саме ті їхні функціональні еквіваленти, які б вносили поправки на вищезазначені розбіжності. Прагматичну адаптацію тексту також можна розглядати як видозміну оригіналу з метою створення тексту мовою перекладу, що задовольняв би потреби нової комунікативної ситуації (Зауберга, 1994).

Головною ознакою прагматичного складника перекладу є орієнтація на одержувача. Прагматична адаптація оригіналу може залучати додавання нової роз’яснювальної інформації або ж, навпаки, виявлятися в опущенні надмірної частини повідомлення, інтерпретації оригінального висловлювання з метою передачі емоційного впливу першотвору. Згідно з В. В. Демецькою, “адекватність перекладу прагматично зорієнтованого тексту можлива за умов його адаптації до лінгвокультурних стереотипів реципієнта” (2008, с. 17).

Виходячи із зазначеного вище, потреба у використанні прагматичної адаптації в перекладі зумовлена передусім відмінністю в знаннях реципієнтів оригіналу і перекладу та пов’язана зі специфічністю організації мовленнєвого спілкування в різних лінгвокультурах. Одним із виявів такої специфічності є використання в спілкуванні мовленнєвих актів (Пасенчук, 2017). Основною одиницею комунікації є не слово, словосполучення чи речення, а саме мовленнєвий акт. Підвалини теорії мовленнєвих актів закладено в праці Дж. Остіна (1962). Розглядаючи мовленнєві акти, Дж. Остін звертає увагу на те, що одне висловлювання містить одразу кілька актів. Кожен із них, окрім власне інформативного блоку, ще й певною мірою містить у собі інші фактори, що впливають на учасників комунікації (оточення, умови) (1962, с. 124). Саме

тому чітко виокремлення всіх учасників комунікативної ситуації, визначення їхнього місця в цій інтеракції, їхніх інтенцій і мотивів, властивої для них картини світу, дає змогу максимально наблизити переклад до оригіналу не тільки на лінгвістичному рівні, а й на прагматичному (Пасенчук, 2017).

Кожен вид кіноперекладу так чи інакше змінює текст оригіналу. Зрозуміло, що в процесі дублювання оригінальний текст змінюється найбільше, адже такий вид кіноперекладу спрямований на доместикацію кінотексту. Під час дублювання перекладені репліки синхронізуються з артикуляцією та рухами акторів, тож основною метою цього типу перекладу є змусити глядачів повірити, ніби актори і справді розмовляють мовою перекладу. З іншого боку, субтитрування змінює оригінальний текст не так кардинально і послуговується стратегією форенізації. До того ж субтитри не синхронізуються з артикуляцією акторів. Однак кожен з описаних видів кіноперекладу має забезпечити адекватну передачу вихідного повідомлення і правильне розуміння глядачем того, що відбувається на екрані. Тому збереження комунікативно-прагматичного потенціалу мовленнєвих актів оригіналу є невід'ємною частиною під час виконання будь-якого із зазначених типів кіноперекладу. Із цією метою необхідно застосувати різноманітні перекладацькі прийоми, спрямовані на забезпечення адекватного та комунікативно рівноцінного перекладу. Належні міжмовні перетворення часто використовуються інваріантно в обох типах кіноперекладу для пристосування (підлаштування) тих елементів вихідного тексту, які можуть бути незрозумілі реципієнтам або ж інтерпретовані ними неправильно через певні лінгвокультурні розбіжності.

За основу нашої наукової розвідки взято класифікацію перекладацьких трансформацій, запропоновану С. Є. Максимовим (2006). Виявлено, що найбільш уживаними лексико-семантичними та граматичними трансформаціями в англійсько-українському перекладі кінотрилогії "The Hobbit" для досягнення прагматичної адаптації цільового кінотексту є такі: смисловий розвиток, конкретизація, генералізація, заміна, перестановка, опущення. Тому в праці розглянуто випадки вживання саме згаданих трансформацій.

Матеріалом дослідження слугують англійськомовні кінотексти кінотрилогії "The Hobbit", а саме: "An Unexpected Journey" (2012), "The Desolation of Smaug" (2013), "The Battle of the Five Armies" (2014) – та їхні українськомовні дубльовані ("Хоббіт: Несподівана подорож", "Хоббіт: Пустка Смога", "Хоббіт: Битва п'яти воїнств") і субтитровані ("Гобіт: Неочікувана подорож", "Гобіт: Пустка Смога", "Гобіт: Битва п'яти армій") переклади.

Одним із найпоширеніших лексико-семантичних прийомів у перекладі трилогії "The Hobbit" є трансформація смислового розвитку, що стає в пригоді переважно при коригуванні лінгвокультурної асиметрії або ж відтворенні лексичних одиниць, дослівний переклад яких може бути неповністю зрозумілий реципієнтам чи інтерпретований хибно, для прикладу: *It's our little secret, Myrtle* (The Hobbit: An Unexpected Journey). – *Це наш секретик, Мальво* (Хоббіт: Несподівана подорож; Гобіт: Неочікувана подорож). У наведеному мовленнєвому акті головний герой трилогії хоббіт Білбо звертається до поні. *Myrtle*, що дослівно перекладається з англійської як *мирт* (вид рослини роду вічнозелених деревних), є широкоживаним іменем для свійських тварин в англійськомовних країнах, проте для українських лінгвокультурних реалій таке ім'я не типово. До того ж англійськомовне ім'я *Myrtle* є жіночим, а його словниковий еквівалент *мирт* в українській мові репрезентує чоловічий рід. Саме тому перекладачі вирішили скористатися прийомом смислового розвитку та замінити оригінальну лексичну одиницю іменем *Мальва*, яке є більш звичним для приймаючої культури, у такий спосіб адаптувавши його для реципієнтів тексту перекладу.

В англійсько-українському кіноперекладі смисловий розвиток застосовуються під час відтворення ідіоматичних словосполучень, які зазвичай потребують адаптації: *It'll buy us more time* (The Hobbit: The Desolation of Smaug). – *Виграємо час* (Хоббіт: Пустка Смога); *Так ми*

виграємо трохи часу (Гобіт: Пустка Смога). Ідіоми – це стійкі звороти, які виражають певне поняття і притаманні лише конкретній мові (Словник лінгвістичних термінів, 1957, с. 166). Виходячи зі сказаного, прагматична адаптація є невід’ємним аспектом їхнього перекладу будь-якою мовою. Англійськомовна ідіома *to buy time* і її український відповідник *вигравати час* описують те саме явище і мають однакове значення (вкладатися в коротший відрізок часу, ніж потрібно; діставати перевагу в часі) (Словник української мови, 1970, с. 378), але вербалізуються в кожній мові по-різному.

Смисловий розвиток також стає в пригоді, коли потрібно змінити структуру оригінального мовленнєвого акту на більш притаманну для мови перекладу: *Do I have your word?* (The Hobbit: The Desolation of Smaug) – *Ти даєш слово?* (Хоббіт: Пустка Смога); *Даєш мені слово?* (Гобіт: Пустка Смога). В англійській мові для того, щоб висловити обіцянку, використовуються обидві конструкції *to have a word* і *to give a word*, а от для української характерна лише одна з них – *давати слово*, що є відповідником другого варіанту в англійській мові. Саме через те, що в оригінальному мовленнєвому акті обіцянку висловлено шляхом вживання словосполучення *to have a word*, яке не має прямого відповідника в українській мові, що зберіг би комунікативно-прагматичний потенціал оригіналу, наведений приклад має ознаки прагматично адаптованого перекладу.

Як відомо, англійська мова багата на багатозначні, або ж полісемічні, словникові одиниці та словосполучення. Одне слово може мати велику кількість різних відтінків значень, і в такому разі перекладачеві доводиться обирати саме те значення, яке буде найближчим для культури-реципієнта або ж якомога точніше відповідатиме прагматичній ситуації, використовуючи при цьому прийом конкретизації, наприклад: *I've got you* (The Hobbit: The Battle of the Five Armies). – *Я допоможу* (Хоббіт: Битва п'яти воїнств; Гобіт: Битва п'яти армій). Зазначений приклад чудово демонструє нерозривність аудіо- та відеоряду в кіноперекладі і є саме тим випадком, коли відеоряд допомагає перекладачеві зрозуміти, про що саме йдеться, і прийняти адекватне перекладацьке рішення. Англійськомовний вислів *I've got you* залежно від контексту може мати доволі різні та жодним чином не пов'язані одне з одним значення. На додаток до прямого значення *я маю тебе / ти в мене є* сленгові еквіваленти можуть бути такими: *я тебе зрозумів; я тебе спіймав; я тебе підтримаю / допоможу тобі*, при чому останнє є скороченням від *I've got your back*. В описаному випадку зазначений мовленнєвий акт уживається у вербально безконтекстному епізоді, тобто у відокремленій сцені, та не супроводжується іншими репліками. Із цієї причини саме відеоряд, тобто події, які відбуваються на екрані під час звучання зазначеного мовленнєвого акту, експлікує його значення в заданій конкретній ситуації.

Здебільшого все-таки саме комунікативна ситуація допомагає експлікувати значення багатозначної ідіоми: *Hold your ground* (The Hobbit: An Unexpected Journey). – *Стій на смерть!* (Хоббіт: Несподівана подорож; Гобіт: Неочікувана подорож). Англійська ідіома *to hold one's ground* залежно від контексту може набувати хоч і пов'язаних між собою, та все ж дещо різних за відтінками значень, зокрема: не здаватися, не йти на компроміс, не змінювати власну думку, утримувати атаку (The Free Dictionary by Farlex, 2003). Саме останнє значення відтворено в перекладі відповідно до контексту, до того ж із додатковим експресивним забарвленням.

У кіноперекладі трилогії “Хоббіт” також було виявлено випадки інваріантного застосування трансформації генералізації з метою коригування лінгвокультурних розбіжностей: *There'll be dozens of them out there* (The Hobbit: An Unexpected Journey). – *Їх тут не один десяток* (Хоббіт: Несподівана подорож; Гобіт: Неочікувана подорож). Як відомо, англійська мова свого часу зазнала певного впливу французької мови. Англійське *dozen* походить від французького слова *douzaine*, що означає *група з дванадцяти*. Така міра рахунку широко використовувалася в низці країн, зокрема англійськомовних, до введення метричної системи і залишається актуальною й зараз. Однак для українських реалій цей спосіб числового рахунку не типовий, тому

перекладачі дубльованого та субтитрованого перекладу вдалися до трансформації генералізації, щоб замінити *dozen* на більш типову для українського лінгвокультурного середовища одиницю *десяток*.

Розглянемо ще один приклад застосування генералізації для нейтралізації мовної асиметрії: *They strike in the wee small hours when everyone's asleep* (The Hobbit: An Unexpected Journey). – *Нападають серед ночі, коли всі мирно сплять* (Хоббіт: Несподівана подорож; Гобіт: Неочікувана подорож). У цьому випадку в оригіналі можемо спостерігати словосполучення *wee small hours*, що дослівно можна перекласти як *ранні години* (описують період одразу після настання півночі). В українській мові перші години після опівночі не виділяються як окрема частина доби. Із цієї причини перекладачам довелося генералізувати англійське словосполучення, щоб адаптувати його до мовної картини світу українськомовних реципієнтів.

Застосування граматичних трансформацій в англійсько-українському кіноперекладі трилогії “The Hobbit” з метою забезпечення прагматичної адаптації здебільшого зумовлене наявністю граматичних структур в англійській мові, відсутніх в українській, відмінністю їхньої синтаксичної ролі в реченні, а також тема-рематичним членуванням речення. Наприклад, в англійському реченні *I want the watch doubled at our borders* (The Hobbit: The Desolation of Smaug) конструкція *I want* виражає наказ, а не бажання, а в українській мові її еквівалент використовується лише для вираження останнього, саме тому перекладачі вдалися до заміни типу речення та опущення конструкції *I want*, тим самим замінивши оригінальну декларативну конструкцію імперативною в українських перекладах: *Подвоїти охорону на кордонах!* (Хоббіт: Пустка Смога); *Подвоїти варту на наших кордонах* (Гобіт: Пустка Смога).

Іноді адаптація комунікативної структури мовленнєвого акту оригіналу не можлива без застосування трансформації перестановки. Як відомо, тема-рематичне членування речення здійснюється засобами порядку слів та інтонації, а тема в реченні завжди визначається прагматичними міркуваннями, а не синтаксисом. Прийом перестановки в англійсько-українському кіноперекладі здебільшого відбувається при відтворенні речень із регресивним порядком розгортання комунікативної структури мовленнєвого акту, коли рема знаходиться на початку оригінального висловлювання. У такому разі переважно відбувається заміна регресивного порядку розгортання висловлювання прогресивним у процесі перекладу: рема інвертується, тобто переноситься в кінець речення, а інформаційна структура перекладеного висловлювання в такий спосіб залишається незмінною, як-от: *A lake lies between us and that mountain* (The Hobbit: The Desolation of Smaug). – *Між нами й тією Горою – озеро* (Хоббіт: Пустка Смога); *Але між нами і горою ще озеро* (Гобіт: Пустка Смога). У наведеному прикладі рема *a lake*, що виступає в ролі підмета оригінального речення, розміщується на початку речення, але в перекладі переміщується в більш характерне для реми місце в українському реченні – наприкінці. Зазначений приклад демонструє комунікативну інверсію, тобто явище, коли тема і рема змінюють своє положення в мовленнєвому акті, зберігаючи при цьому співвідношення між граматичними і комунікативними структурами речень оригіналу і перекладу (Кондратьєва, 2013, с. 236). До того ж у згаданому прикладі прийом перестановки супроводжується опущенням присудка *lies*, що адаптує українське висловлювання до вимог кіноперекладу, тим самим скорочуючи їхню тривалість та підлаштовуючи її під оригінальну.

Можемо навести ще один схожий випадок застосування перестановки, що зумовлений прагматичними міркуваннями: *A dark power dwells in there* (The Hobbit: An Unexpected Journey). – *Там оселилася темна сила* (Хоббіт: Несподівана подорож; Гобіт: Неочікувана подорож). Так само, як і в попередньому прикладі, рема знаходиться на початку оригінального речення, виконуючи функцію підмета, що зумовлено фіксованим порядком слів в англійській мові. Комунікативна інверсія дозволяє змінити початкове положення реми на більш характерне для української мови – кінцеве, тим самим зберігаючи комунікативно-прагматичний потенціал оригінального мовленнєвого акту.

Опущення є досить широкоживаною трансформацією в англійсько-українському кіноперекладі. Здебільшого вона зумовлена вимогою синхронізації аудіо- та відеорядів і передбачає вилучення надлишкової інформації або ж елементів, що не мають важливого смислового навантаження, особливо зважаючи на те, що українські синтаксичні конструкції здебільшого довші за англійські. Однак у деяких випадках така трансформація зумовлена не лише зазначеною вимогою, а ще й необхідністю адаптувати оригінальне висловлювання до лінгвокультурної картини світу реципієнтів або ж зберегти його комунікативний потенціал: *You don't want to be late* (The Hobbit: An Unexpected Journey). – *Не спізнися* (Хоббіт: Несподівана подорож; Гобіт: Неочікувана подорож). В англійській мові конструкція *you don't want to* вживається як порада або ж застереження, щоб сказати, що комусь не варто чогось робити. Її дослівний переклад був би еквівалентним, але не адекватним для українськомовного глядача, оскільки він змінив би комунікативну інтенцію оригінального директивного мовленнєвого акту. Комунікативно-прагматичний потенціал оригінального мовленнєвого акту *You don't want to be late* полягає в застереженні, попередженні про те, що запізнюватися не варто. Збереження слова *want* перетворило б мовленнєвий акт у перекладі з директивного на асертивний, у такий спосіб спотворивши його комунікативний намір. Із цієї причини в наведеному прикладі трансформація опущення є засобом досягнення прагматичної адаптації оригінального висловлювання в перекладі.

Висновки й перспективи подальших досліджень. Аналіз матеріалу дослідження дає підстави стверджувати, що прагматична адаптація кінотексту завжди полягає в передачі комунікативної мети оригіналу та спрямована на культуру реципієнта. Особливості кінотексту, що полягають у наявності вербального і позамовного складників, також впливають на прагматичні відношення мовленнєвих актів оригіналу і мають бути враховані в процесі кіноперекладу.

Культурний контекст є невід'ємним складником прагматичної адаптації. Оскільки мова відображає культуру народу, значення лексичних одиниць і ситуації їхнього застосування можуть варіюватися від одного культурного середовища до іншого. Саме тому перекладач має враховувати такі розбіжності і ретельно добирати міжмовні перетворення для того, щоб зберегти і правильно відтворити комунікативно-прагматичний потенціал мовленнєвих актів оригіналу і їхню комунікативну мету, тобто досягнути прагматичної адаптації оригінального кінотексту.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі можуть полягати у вивченні застосування варіативних перекладацьких трансформацій для збереження комунікативно-прагматичного потенціалу мовленнєвих актів оригінального кінотексту, зумовлених типом перекладу, а також виявленні випадків недосягнення прагматичної адаптації кінотексту та простеженні причин і результатів цього явища.

ЛІТЕРАТУРА

- Бідасюк, Н. В., Кучман, І. М. (2012). Синхронний аудіовізуальний переклад: виклики професії. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского. Сер. Филология. Социальные коммуникации*, 25 (64), 48-52.
- Демецька, В. В. (2008). *Теорія адаптації в перекладі*. (Автореф. дис. докт. філол. наук). Київ.
- Кондратьєва, О. В. (2013). Порядок слів як засіб відтворення комунікативної структури речення в перекладі. *Мовні і концептуальні картини світу*, 43(2), 233-240.
- Конкульовський, В. (2013). До проблеми відтворення ключових концептів у кінотекстах комедійних піджанрів. *Наукові виклади. Мовознавство*, 6, 56-58.
- Кузенко, Г. М. (2017). Кінопереклад як особливий вид художнього перекладу (на матеріалі англійської мови). *Одеський лінгвістичний вісник*, 9(3), 70-74.
- Максимов, С. Є. (2006). *Практичний курс перекладу (англійська та українська мови)*. Київ: Ленвіт.

- Матківська, Н. А. (2015). Питання методології дослідження аудіовізуального перекладу. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер. Філологічні науки (мовознавство)*, 3, 147-152.
- Мельник, А. П. (2015). Кінопереклад як особливий тип аудіовізуального перекладу. *Наукові записки Національного університету "Острозька академія". Сер. Філологічна*, 58, 110-112.
- Нойберт, А. (1978). Прагматические аспекты перевода. *Вопросы теории перевода в зарубежной лингвистике* (А. Батрак, Пер.), 185-202.
- Пасенчук, Н. В. (2017). Мовленнєві акти в перекладі: теоретичний аспект. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету ім. Івана Франка. Серія: Філологічні науки (мовознавство)*, 7, 137-140.
- Радецька, С. В., Каліщак, Т. Т. (2016). Субтитрування як вид аудіовізуального перекладу: переваги та недоліки. *Наукові записки [Ніжинського державного університету ім. Миколи Гоголя]. Філологічні науки*, 2, 81-84.
- Швейцер, А. Д. (1973). *Перевод и лингвистика. (Газетно-информационный и военно-публицистический перевод)*. Москва: Воениздат.
- Austin, J. L. (1962). *How to do things with words*. London: Oxford University Press.
- Chaume, F. (2008). Teaching synchronisation in a dubbing course: Some didactic proposals. *The Didactics of Audiovisual Translation*, XII, 129-140.
- Danan, M. (1991). Dubbing as an Expression of Nationalism. *Meta*, 36 (4), 606-614.
- De Linde, Z., Kay, N. (1999). *The Semiotics of Subtitling*. London: Routledge.
- Diaz-Cintas J., Anderman G. (2009). *Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen*. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Karamitroglou, F. (1998). A Proposed Set of Subtitling Standards in Europe. *Translation Journal*, 2(2). Retrieved from <https://translationjournal.net/journal/04stndrd.htm>
- Zauberga, I. (1994). *A concise course of translation studies*. Retrieved from https://books.google.fi/books?ei=vB5RTILgJM_GOMHAodwI&ct=bookthumbnail&id=cdu3AAAAIAAJ&dq=Zauberga+%22A+Concise+Course+of+Translation+Studies%22&q=%22pragmatic+adaptation%22&hl=ru

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

- Білодід, І. К. (Ред.). (1970). *Словник української мови*. Київ: Наукова думка.
- Кротевич, Є. В., Родзевич, Н. С. (1957). *Словник лінгвістичних термінів*. Київ: Видавництво АН Української РСР.
- The Free Dictionary by Farlex*. (2003). Retrieved from <https://idioms.thefreedictionary.com>

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Jackson, P., Walsh, F., Cunningham, C., Weiner, Z. (Producers), & Jackson, P. (Director). (2012). *The Hobbit: An Unexpected Journey* [Motion Picture]. New Zealand / USA: Warner Bros. Pictures.
- Jackson, P., Walsh, F., Cunningham, C., Weiner, Z. (Producers), & Jackson, P. (Director). (2013). *The Hobbit: The Desolation of Smaug* [Motion Picture]. New Zealand / USA: Warner Bros. Pictures.
- Jackson, P., Walsh, F., Cunningham, C., Weiner, Z. (Producers), & Jackson, P. (Director). (2014). *The Hobbit: The Battle of the Five Armies* [Motion Picture]. New Zealand / USA: Warner Bros. Pictures.
- Джексон, П., Волш, Ф., Каннінгем, К., Уейнер, З. (Продюсери), & Джексон, П. (Режисер), & Дяченко, Р. (Переклад). (2012). *Хоббіт: Несподівана подорож* [Кінофільм]. Нова Зеландія / США: Warner Bros. Pictures.
- Джексон, П., Волш, Ф., Каннінгем, К., Уейнер, З. (Продюсери), & Джексон, П. (Режисер), & Дяченко, Р. (Переклад). (2013). *Хоббіт: Пустка Смога* [Кінофільм]. Нова Зеландія / США: Warner Bros. Pictures.

- Джексон, П., Волш, Ф., Каннінгем, К., Уейнер, З. (Продюсери), & Джексон, П. (Режисер), & Дяченко, Р. (Переклад). (2014). *Хоббіт: Битва п'яти воїнств* [Кінофільм]. Нова Зеландія / США: Warner Bros. Pictures.
- Джексон, П., Волш, Ф., Каннінгем, К., Уейнер, З. (Продюсери), & Джексон, П. (Режисер), & Hurtom (Переклад). (2012). *Гобіт: Неочікувана подорож* [Кінофільм]. Нова Зеландія / США: Warner Bros. Pictures.
- Джексон, П., Волш, Ф., Каннінгем, К., Уейнер, З. (Продюсери), & Джексон, П. (Режисер), & Hurtom (Переклад). (2013). *Гобіт: Пустка Смога* [Кінофільм]. Нова Зеландія / США: Warner Bros. Pictures.
- Джексон, П., Волш, Ф., Каннінгем, К., Уейнер, З. (Продюсери), & Джексон, П. (Режисер), & Hurtom (Переклад). (2014). *Гобіт: Битва п'яти армій* [Кінофільм]. Нова Зеландія / США: Warner Bros. Pictures.

REFERENCES

- Bidasiuk, N. V., Kuchman, I. M. (2012). Synkhronnyj audiovizual'nyj pereklad: vyklyky profesii. Uchenye zapysky Tavrycheskoho natsyonal'noho unyversyteta im. V. Y. Vernadskoho. Ser. Fylohohyia. Sotsyal'nye kommunykatsyy, 25 (64), 48-52.
- Demets'ka, V. V. (2008). Teoriia adaptatsii v perekladi. (Avtoref. dys. d-ra filol. nauk). Kyiv.
- Kondrat'ieva, O. V. (2013). Poriadok sliv iak zasib vidtvorennia komunikatyvnoi struktury rechennia v perekladi. Movni i kontseptual'ni kartyny svitu, 43(2), 233-240.
- Konkul'ovs'kyj, V. (2013). Do problemy vidtvorennia kliuchovykh kontseptiv u kinotekstakh komedijnykh pidzhanriv. Naukovi vyklady. Movoznavstvo, 6, 56-58.
- Kuzenko, H. M. (2017). Kinopereklad iak osoblyvyj vyd khudozhn'oho perekladu (na materialii anhlijs'koi movy). Odes'kyj lnhvistychnyj visnyk, 9(3), 70-74.
- Maksimov, S. Ye. (2006). Praktychnyj kurs perekladu (anhlijs'ka ta ukrains'ka movy). Kyiv: Lenvit.
- Matkivs'ka, N. A. (2015). Pytannia metodolohii doslidzhennia audiovizual'noho perekladu. Naukovyj visnyk Drohobys'tkoho derzhavnoho pedahohichnoho unyversytetu imeni Ivana Franka. Ser. Filolohichni nauky (movoznavstvo), 3, 147-152.
- Mel'nyk, A. P. (2015). Kinopereklad iak osoblyvyj typ audiovizual'noho perekladu. Naukovi zapysky Natsional'noho unyversytetu "Ostroz'ka akademiia". Ser. Filolohichna, 58, 110-112.
- Neubert, A. (1978). Prahmatycheskye aspekty perevoda. Voprosy teoryy perevoda v zarubezhnoj lnhvistyke (A. Batrak, Per.), 185-202.
- Pasenchuk, N. V. (2017). Movlennievi akty v perekladi: teoretychnyj aspekt. Naukovyj visnyk Drohobys'tkoho derzhavnoho pedahohichnoho unyversytetu im. Ivana Franka. Seria : Filolohichni nauky (movoznavstvo), 7, 137-140.
- Radets'ka, S. V., Kalischak, T. T. (2016). Subtytruvannia iak vyd audiovizual'noho perekladu: perevahy ta nedoliky. Naukovi zapysky [Nizhyn'skoho derzhavnoho unyversytetu im. Mykoly Hoholia]. Filolohichni nauky, 2, 81-84.
- Shvejtser, A. D. (1973). Perevod y lnhvistyka. (Hazetno-ynformatsyonnyj y voenno-publytystycheskyj perevod). Moskva: Voenyzdat.
- Austin, J. L. (1962). How to do things with words. London: Oxford University Press.
- Chaume, F. (2008). Teaching synchronisation in a dubbing course: Some didactic proposals. The Didactics of Audiovisual Translation, XII, 129-140.
- Danan, M. (1991). Dubbing as an Expression of Nationalism. Meta, 36 (4), 606-614.
- De Linde, Z., Kay, N. (1999). The Semiotics of Subtitling. London: Routledge.
- Diaz-Cintas J., Anderman G. (2009). Audiovisual Translation: Language Transfer on Screen. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Karamitroglou, F. (1998). A Proposed Set of Subtitling Standards in Europe. Translation Journal, 2(2). Retrieved from <https://translationjournal.net/journal/04stndrd.htm>

Zauberga, I. (1994). A concise course of translation studies. Retrieved from https://books.google.fi/books?ei=vB5RTILgJM_GOMHAodwI&ct=bookthumbnail&id=cdu3AAAAIAAJ&dq=Zauberga+%22A+Concise+Course+of+Translation+Studies%22&q=%22pragmatic+adaptation%22&hl=ru

LEKSYKOHRAFICHNI DZHERELA

Bilodid, I. K. (Red.). (1970). Slovnyk ukrains'koi movy. Kyiv: Naukova dumka.

Krotevych, Ye. V., Rodzevych, N. S. (1957). Slovnyk linhvistychnykh terminiv. Kyiv: Vydavnytstvo AN Ukrains'koi RSR.

The Free Dictionary by Farlex. (2003). Retrieved from <https://idioms.thefreedictionary.com>

DZHERELA ILYUSTRATYVNOHO MATERIALU

Jackson, P., Walsh, F., Cunningham, C., Weiner, Z. (Producers), & Jackson, P. (Director). (2012). The Hobbit: An Unexpected Journey [Motion Picture]. New Zealand / USA: Warner Bros. Pictures.

Jackson, P., Walsh, F., Cunningham, C., Weiner, Z. (Producers), & Jackson, P. (Director). (2013). The Hobbit: The Desolation of Smaug [Motion Picture]. New Zealand / USA: Warner Bros. Pictures.

Jackson, P., Walsh, F., Cunningham, C., Weiner, Z. (Producers), & Jackson, P. (Director). (2014). The Hobbit: The Battle of the Five Armies [Motion Picture]. New Zealand / USA: Warner Bros. Pictures.

Jackson, P., Walsh, F., Cunningham, C., Weiner, Z. (Prodiusery), & Jackson, P., (Rezhyser), & Diachenko, R. (Pereklad). (2012). Khobbit: Nespodivana podorozh [Kinofil'm]. New Zeland / USA: Warner Bros. Pictures.

Jackson, P., Walsh, F., Cunningham, C., Weiner, Z. (Prodiusery), & Jackson, P., (Rezhyser), & Diachenko, R. (Pereklad). (2013). Khobbit: Pustka Smoga [Kinofil'm]. New Zeland / USA: Warner Bros. Pictures.

Jackson, P., Walsh, F., Cunningham, C., Weiner, Z. (Prodiusery), & Jackson, P., (Rezhyser), & Diachenko, R. (Pereklad). (2014). Khobbit: Bytva p'iaty voinstv [Kinofil'm]. New Zeland / USA: Warner Bros. Pictures.

Jackson, P., Walsh, F., Cunningham, C., Weiner, Z. (Prodiusery), & Jackson, P., (Rezhyser), & Hurtom (Pereklad). (2012). Hobit: Neochikuvana podorozh [Kinofil'm]. New Zeland / USA: Warner Bros. Pictures.

Jackson, P., Walsh, F., Cunningham, C., Weiner, Z. (Prodiusery), & Jackson, P., (Rezhyser), & Hurtom (Pereklad). (2013). Hobit: Pustka Smoga [Kinofil'm]. New Zeland / USA: Warner Bros. Pictures.

Jackson, P., Walsh, F., Cunningham, C., Weiner, Z. (Prodiusery), & Jackson, P., (Rezhyser), & Hurtom (Pereklad). (2014). Hobit: Bytva p'iaty armij [Kinofil'm]. New Zeland / USA: Warner Bros. Pictures.

Дата надходження до редакції 17.11.2019 р.

Ухвалено до друку 21.11.2019 р.

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.191992>

УДК 811.111:821.111

**ОБРАЗНІ ПОРІВНЯННЯ ЯК ЗАСОБИ РЕПРЕЗЕНТАЦІЇ
ІНДИВІДУАЛЬНО-АВТОРСЬКОЇ СВІТОБУДОВИ ТА ЇХНІ
ВІДТВОРЕННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ПЕРЕКЛАДІ
(на матеріалі українських перекладних версій сучасної англійської поезії)**

НИКОНОВА В. Г.

доктор філологічних наук, професор
Київський національний лінгвістичний університет
vera1854@ua.fm
<https://orcid.org/0000-0002-0324-4217>

ЛУЦЕНКО Р. І.

здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Київський національний лінгвістичний університет
romanlutsenko@online.ua
<https://orcid.org/0000-0001-5435-2050>

У статті проаналізовано ознаки відтворення при перекладі образних порівнянь як засобів репрезентації індивідуально-авторської світобудови в художньому перекладі. Зокрема, визначено лінгвістичний статус порівняння, досліджено його структуру. Розглянуто особливості образного порівняння як різновиду порівняння та досліджено його відмінності від загальнолюдського, логічного порівняння як засобу пізнання світу. На матеріалі сучасної англійської поезії окреслено основні перекладацькі трансформації, які дозволяють передавати в перекладі транспоноване значення образного порівняння. З'ясовано, що до таких основних трансформацій належать: диференціація, модуляція, додавання, вилучення та цілісне перетворення. Вони найбільш суттєво впливають на семантичний аспект поетичного твору при його репрезентації в перекладі.

Ключові слова: порівняння, переклад, перекладацький аналіз, образне порівняння, англійська поезія.

**SIMILES AS MEANS OF REPRESENTING THE AUTHOR'S WORLDVIEW
AND THEIR RENDERING IN LITERARY TRANSLATION
(in Ukrainian translations of contemporary English poetry)**

NIKONOVA Vira Hryhorivna

DrSc. (Philology), Professor
Kyiv National Linguistic University, Kyiv, Ukraine
vera1854@ua.fm
<https://orcid.org/0000-0002-0324-4217>

LUTSENKO Roman Ivanovych

Magister student
Kyiv National Linguistic University
romanlutsenko@online.ua
<https://orcid.org/0000-0001-5435-2050>

Introduction. Today, simile as a stylistic device attracts the attention of scholars in translation studies, since similes convey the figurative information of the source text and, consequently, their adequate rendering contributes to the creation of an adequate translation of the whole poetic work taking into account its imagery as a key to understanding the author's

worldview. The translator should strive to preserve the image of the source text in translation by using the means of expressiveness which is one of the most complex problems in the theory of translation from English into Ukrainian.

Purpose. The purpose of the article is to highlight the peculiarities of similes as a means of representing the author's worldview and to determine the specificity of their rendering in Ukrainian translations of modern English poetry.

Methods. The methodology of the research includes the use of methods of analysis and synthesis for determining the theoretical background of the study; contextual analysis for the selection of illustrative material; lexical, stylistic, and pragmatic analysis as a means of determining the imagery of simile and its transferred meaning in the poem; as well as the methods of translation analysis in determining the specifics of rendering similes in translation.

Results. Simile is a linguistic and stylistic means at the same time; it is a complex system of multifaceted means of expression: morphological, syntactic, lexical, and word-forming, representing the author's vision of reality through the correlation of objects and phenomena. Figurative comparison (simile), unlike logic one, captures one of the most distinctive features of an object or phenomenon, sometimes unexpected, and makes it the main one ignoring all others. In the works of modern English poets, similes are unexpected, "fresh", i.e. the authors strive to create new ways to embody their worldview. Rendering such similes is extremely important for understanding the author's worldview, so the most significant transformations occur in the sphere of lexical units' meanings and are represented by differentiation and modulation, as well as addition, omission, and total rearrangement.

Conclusions. The research reveals that, most often, similes in contemporary English poetry are rendered in Ukrainian translations by using transformations that modify their semantic content. This conclusion confirms that the semantics is the basis for rendering similes in translation.

Key words: comparison, translation, translation analysis, simile, English poetry.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Не лише класики, а й сучасні поети залишають за собою велику творчу спадщину, яка стає об'єктом дослідження і літературознавців, і лінгвістів. Сьогодні порівняння як стилістичний прийом привертає також увагу перекладознавців, оскільки цей стилістичний засіб передає образну інформацію оригіналу. Виходячи зі сказаного, адекватне відтворення порівняння сприяє створенню адекватного перекладу всього поетичного твору з урахуванням його образності як ключа до розуміння індивідуально-авторської світобудови. Перекладач повинен прагнути зберегти образ оригіналу в перекладі, використовуючи засоби експресії, що є однією з найскладніших проблем у теорії перекладу з англійської мови на українську, а необхідність дослідження образних порівнянь як засобів репрезентації індивідуально-авторської світобудови в художньому перекладі обумовлює актуальність нашої праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порівняння – універсальна форма пізнання, оскільки, як зазначає О. О. Молчко, усе в докільці пізнається саме через порівняння (2015, с. 11). Значущість цього методу пізнання, на думку Н. І. Кондакова, стає зрозумілою, коли вважати порівняння органічним компонентом практичної діяльності людей (1975, с. 567). З одного боку, порівняння є елементом оцінної діяльності, з іншого, – універсальним способом переосмислення значення слів. Традиційно порівняння вважається найпростішим стилістичним засобом створення образності в художній літературі (Кирсанова, 1997; Новикова, 2006).

Порівняння вивчало багато науковців, зокрема: А. Бен (2011), А. І. Варшавська (2008), О. Ю. Грипас (2011), О. М. Донік (2018), Х. К. М. Драйсаві (2014), М. С. Заборна (2017), Л. М. Малих (2011), – а їхній переклад досліджували О. О. Молчко (2015), Е. О. Фінік (2014) та ін. Однак на сучасному етапі розвитку лінгвістики і перекладознавства відтворення порівнянь у сучасній англійськомовній поезії потребує особливої уваги.

Мета статті – продемонструвати особливості образних порівнянь як засобів репрезентації індивідуально-авторської світобудови та визначити специфіку їхнього відтворення в українських перекладних версіях сучасної англійської поезії.

Для досягнення мети передбачено вирішити такі **завдання**: 1) визначити поняття порівняння та дослідити його структуру; 2) охарактеризувати образне порівняння як різновид порівняння та з'ясувати його роль у художньому тексті; 3) виявити специфіку відтворення художніх порівнянь в українськомовних перекладах англійської поезії.

Методологія дослідження включає застосування методів аналізу та синтезу в з'ясуванні теоретичних передумов дослідження, контекстуального аналізу при доборі ілюстративного матеріалу дослідження, лексичного, стилістичного та прагматичного аналізу як інструментів визначення транспонованого значення образного порівняння в поетичному творі, а також методи перекладознавчого аналізу у виявленні специфіки передачі порівняння при перекладі.

Виклад основного матеріалу. Будь-який семантичний процес породжує порівняння, зіставлення двох одиниць, тобто за своєю суттю є пізнавальним, гносеологічним (Хараман, 2013, с. 627). Таким чином, передумовою порівняння є реальна подібність і відмінність об'єктів пізнання, їхні ознаки і взаємозв'язки, а гносеологічною передумовою порівняння вважають апіорну установку на результат, закладений основою порівняння (Молчко, 2015, с. 12).

Розглядаючи порівняння як мовний і стилістичний засіб одночасно, Е. О. Фінік зазначає, що саме порівняння вважається найбільш фундаментальною формою образної мови, яка припускає, що мовні одиниці, буквально пов'язані з одним об'єктом, можуть бути перенесені на інший об'єкт (2014, с. 6). Як лінгвістичний феномен порівняння репрезентує явище надзвичайно різноманітне: це і структурні, і значеннєві засоби відтворення семантики порівняння, і синтаксична роль, і стилістичні особливості означених конструкцій (Єрмоленко & Іщук, 2018, с. 60).

З. І. Хованська та Л. Л. Дмитрієва виділяють дві семантичні ознаки порівняння: 1) актуалізація в позиції порівняння вільного значення, через яке актуалізовано предмет компаративної конструкції; 2) неповна актуалізація другого компонента порівняння. За цими ознаками дослідники розглядають порівняння як проміжне явище між тропеїчними та нетропеїчними стилістичними прийомами (Хованська & Дмитрієва, 1984, с. 301).

Порівняння, за твердженням О. М. Донік, є динамічною моделлю й гнучким способом репрезентації змісту, а тому воно покладене в основу багатьох образних засобів мови. Це – синкретичне явище, оскільки перебуває на межі між тропеїчними і нетропеїчними стилістичними прийомами й виконує дві основні [...] функції – пізнання (когнітивну) та впливу (прагматичну) (2018, с. 19 – 20). А. Бен зазначає, що в усіх формах мовлення, мета яких вплинути на розум (опис, розповідь, судження), порівняння використовують для того, щоб зробити предмет зрозумілішим. В ораторському мовленні і в поезії, у творах, що впливають на почуття, завдання інше, оскільки мета порівняння тут виконати експресивну функцію (2011, с. 56).

Порівняння в загальній схемі побудови словесного знака будь-якого рівня складності, що містить строго обов'язкову частину позицію “середнього члена” (Черемисина, 2006, с. 18), умовно позначається як $A (r) B$, де (r) – “середній член”, тобто граматичний показник наявності відношення порівняння (найчастіше сполучник), A і B – два порівнювані предмети (об'єкти, явища в різній термінології) (Варшавская, 2008, с. 45).

За Ю. О. Грипас, сутність поняття *порівняння* (або *порівняльна конструкція*) у працях мовознавців розкриває загальноприйнята модель, структуру якої формують три компоненти: суб'єкт порівняння – те, що порівнюють; об'єкт порівняння – те, з чим порівнюють; основу порівняння – яскраво виражену і всім відому ознаку (2011, с. 297). Трестороння структура порівняння визначається і в західних дослідженнях, де виділяють “тему” (topic), або *comparandum* (те, що описується порівнянням), “засіб” (vehicle), або *comparatum* (те, до чого порівнюється об'єкт), в супроводі з маркером порівняння; “риси подібності” (similarity feature(s)) (властивості, спільні для теми і засобу), які можуть бути виражені явно або не виражені (Shamsaeefard et al., 2013, с. 165).

Розглядаючи структуру порівняння, С. І. Єрмоленко та Г. В. Іщук віддають перевагу чотирикомпонентній моделі порівняльної конструкції (суб'єкт – об'єкт – основа – показник). Дослідники акцентують увагу на тому, що між об'єктом і суб'єктом немає реального зв'язку, “він виникає лише у свідомості мовця, який прагне відтворити певну ситуацію дійсності” (Єрмоленко & Іщук, 2018, с. 59). Показник порівняльних відношень у цьому випадку – це засіб мовного оформлення порівняльної семантики (Шаповалова, 1998, с. 7).

Наприклад, у реченні *Вікно було чорне, як агат...* (М. Хвильовий) Н. П. Шаповалова виділяє предмет *вікно*, об'єкт *агат* і показник порівняння *як*, без якого компаративна семантика не реалізується, тобто поняття *вікно* й *агат* мисляться не як компоненти порівняльної конструкції, а як окремі факти дійсності. Компаративна ж конструкція, на думку дослідниці, функціонує за умови специфічних семантичних відношень між суб'єктом і об'єктом порівняння, які не дозволяють ототожнювати суб'єкт і об'єкт і водночас не позбавляють мовця можливості сприймати їх як співвідносні одиниці. Обидва типи відношень зумовлюються показником порівняльної семантики (Шаповалова, 1997, с. 8).

Л. І. Мацько та О. М. Мацько розрізняють логічні й образні порівняння. При логічних порівняннях установлюється ступінь схожості чи відмінності між предметами одного класу, беруться до уваги всі властивості. Логічні порівняння використовуються здебільшого в науковому, офіційно-діловому, розмовному стилях. Вони додають до предмета нову інформацію. Образне порівняння відрізняється від логічного тим, що воно вихоплює одну найвиразнішу ознаку, часом несподівану, і робить її основною, ігноруючи всі інші (Мацько & Мацько, 2003, с. 152). Для успішної реалізації логічного (або необразного) порівняння необхідно, щоб зіставлялися однорідні поняття, які відображають однорідні предмети і явища об'єктивної дійсності. В образних компаративних одиницях найчастіше порівнюються поняття далекі один від одного, і віддаленість порівнюваних понять прямо пропорційна ймовірності виникнення образу (Манчева, 2012, с. 298–299).

Обґрунтованим критерієм для визначення образності можна вважати висунення в семантичній структурі агенту порівняння сигніфікативного компонента, на відміну від денотативного компонента при логічному зіставленні. Наприклад, у порівнянні *В неї очі сині, мов волошки* слово “волошка” вживається у своєму сигніфікативному значенні, оскільки співвідноситься з поняттям, тоді як у прикладі *В неї очі такі ж сині, як її сукня* у слові “сукня” на перший план виходить денотативне значення (*сукня ось цієї дівчини*) (Манчева, 2012, с. 299).

Невід'ємною ознакою порівняльної конструкції, в якій найбільш повно відтворено лінгвістичну природу цієї категорії, є наявність образності. Якщо поєднуються елементи одного класу, категорія порівняння виявляє логічні ознаки, що в сукупності забезпечують пізнання предметів і явищ об'єктивного світу: *Зозуля – це птах, Собака – це тварина* тощо.

При наявності в порівняльних конструкціях елементів різних класів, як уважає Т. П. Павлюк, утворюється образність. Наприклад: *Хтось хитрий, як лисиця* або *Someone angry as a bull* – тут особа порівняна не з конкретною твариною, а з узагальненим поняттям (хитрість в українській лінгвокультурі асоціюється з лисицею, злість в англійській – з биком) (Павлюк, 2018).

В образному порівнянні відбувається “прирошення смислу”, тобто значення всього комплексу порівняння не просто складається із суми значень слів, що входять до його складу, а є самостійною мовною одиницею, значення якої відмінне від суми значень її частин (ibid.).

Якщо слов'янське мовознавство розмежує образне і звичайне, логічне, порівняння, то в західному мовознавстві, зокрема в стилістиці англійської мови, розмежовуються самі поняття *comparision* (порівняння) (Merriam-Webster's Dictionary), що уособлює логічне порівняння, та *simile* (порівняння) як стилістичний прийом (ibid.), риторична фігура (Hussain, 2014, с. 1), в якій автор використовує порівняння, яке художньо, хоча і часто неінформативне, правдиве,

з метою досягнення ефектів, які зазвичай класифікуються як “образні” (Gargani, 2014, с. 1). Образне порівняння (simile) вважають близьким до метафори, використовуючи для образного порівняння поняття tenor і vehicle, що І. А. Річардс (1936, с. 96) використовує щодо метафори.

Залежно від складності асоціацій, покладених в основу образних порівняльних зворотів, порівняння поділяють на неметафоричні і метафоричні. В основі неметафоричного порівняння лежить проста асоціація, що ґрунтується на нескладних, прозорих ознаках: *Свої крохмальні і тугі яєчка висиджують, мов кури, картоплі* (І. Малкович). Водночас основою метафоричних порівнянь є складні асоціації, які передбачають багатоступеневість розумових операцій. Таким порівнянням властива найвища абстрактність, оскільки в них встановлюється зв’язок між абстрактними поняттями: *душі вернулась половина, як блудний син* (В. Стус); *Де – мов жива роса – тріпоче крупно невидиме зерно людей* (І. Малкович) (Павлюк, 2018).

Образне порівняння є важливим компонентом поетичної картини світу і однією з визначальних ознак ідіостилу автора. Дослідження Х. К. М. Драйсаві демонструє, що індивідуальні відмінності компаративних систем окремих авторів виявляються: 1) у виборі предмета порівняння і способах його лексичної репрезентації; 2) у виборі способу порівняння і способах його лексичної репрезентації; 3) в індивідуальному характері співвіднесення когнітивної сфери предмета порівняння з когнітивною сферою образу порівняння в компаративних парадигмах; 4) в асоціативних ознаках, які є підставою порівняння об’єктів (Драйсаві, 2014, с. 8).

Образні порівняння, що використовуються в сучасній поезії, відображають ставлення авторів до світу, який їх оточує, до явищ, які вони описують. Відтворення в перекладі образних порівнянь визначає застосування низки перекладацьких трансформацій, які передбачають перетворення на рівні мови та дозволяють перекладачеві передати текст оригіналу мовою перекладу, втіливши в перекладі як зміст, так і форму твору, включаючи його стилістичне навантаження. Основними перекладацькими трансформаціями, що передають індивідуально-авторську світобудову, втілену в сучасній англійськомовній поезії, є диференціація, модуляція, додавання, вилучення та цілісне перетворення. Саме ці трансформації сконцентровані на передачі змісту, образності твору.

Так, застосування диференціації у випадку, коли автором ужите багатозначне слово, дозволяє акцентувати увагу на окремому явищі, об’єкті порівняння, як у вірші Джемми Борґ: *A shadow fell and then he heard a crack as of glass: // below, against the conservatory, an icicle // Like an organ pipe or stalactite of diamond // had shattered into its pieces of supercooled clarity* (Borg, 1988) – *Впала тінь, а тоді пролунав тріск, наче від скла: // внизу, навпроти консерваторії, льодяна бурулька, // мов органна труба або діамантовий сталактит, // розкололася на друзки переохолодженої прозорості* (Гнатів, 2018). У наведеному фрагменті льодяна бурулька, яка впала і розбилася на фрагменти, порівнюється з органною трубою або сталактитом із дорогоцінного каміння, що дозволяє здійснити суміщення наукового бачення математика, про якого пише поетеса, та художнього бачення ним світу через намагання зрозуміти, що таке кохання. При перекладі наведений образ передається шляхом диференціації значення дієслова *shatter* (руйнуватися, розколотися) – *розколотися*, що дозволяє акцентувати увагу на тому, що бурулька не просто впала і була знищена власною вагою, а розкололася на частини, і саме через це математик побачив блискучий образ бурульки, що дозволило порівняти її з діамантом.

Наступна трансформація, яка використовується при передачі образних порівнянь англійськомовної поезії при перекладі, – це модуляція. Доцільність її застосування полягає саме в образній, асоціативній природі образного порівняння, що реалізується, наприклад, у вірші Джемми Борґ: *On a sheet of paper, he began a series of equations: // numbers teaming up as water does, irresistible to itself* (Borg, 1988) – *На листку паперу він розпочав серію рівнянь: // цифри зливалися, немов вода, нездоланна сама перед собою* (Гнатів, 2018). У цьому випадку цифри на папері перед закоханим математиком пливають і зливаються в єдине ціле, тому поетеса вважає

за доцільне порівняти їх з водою – субстанцією, в якій неможливо візуально виділити окремі компоненти. При передачі аналізованого порівняння дієслово *team* (об'єднуватися в групу) передається як *зливатися*, таким чином, ознака об'єднання доводиться до абсолюту – цифри настільки зливаються в єдине ціле, що окремі цифри вже неможливо розгледіти.

Досить поширеним засобом передачі при перекладі образних порівнянь, які використовуються в сучасній поезії, є додавання елементів. Розглянемо на прикладі фрагмента з вірша Делмора Шварца: *But the Maywind brushed their cheeks // Like a mother watching sleep* (Schwartz, 2016, с. 60) – *Утім травневий вітер пестить їхні щоки, // Ніби мати, яка спостерігає, як вони сплять* (Крикова, 2018). Дотик травневого вітра до облич дітей, які бавляться м'ячем, автор порівнює з дотиком матері, яка намагається передати їм усю свою ніжність, особливо, коли малі діти сплять, а мати ніжно гладить їхні обличчя. Об'єкт порівняння *Like a mother watching sleep* при перекладі передано як *Ніби мати, яка спостерігає, як вони сплять*, що зумовлено і особливістю конструкції речення, і необхідністю пояснити зв'язок між дією, її виконавцем та її об'єктом.

Ще один приклад застосування додавання як засобу передачі образного порівняння, фрагмент вірша Френка О'Гари: *Starlings are singing // like glass breaking // and falling into a rather // vulgar plate* (О'Нара, 2013, с. 44) – *Співають шпаків, // неначе б'ється скло // й сиплеться на доволі // вульгарного вигляду тарілку* (Беляков, 2018). Автор створює досить незвичний образ, порівнюючи спів шпаків із звуком розбитого скла. При цьому скло сиплеться на *a rather vulgar plate*, тобто, спів шпаків – це скло, яке до того ж сиплеться на звичайнісіньку тарілку, створюючи какофонію із звуків. При перекладі наведений компонент порівняння передається як *доволі вульгарного вигляду тарілку*, оскільки перекладач намагається додати до неприємного звукового образу і неприємний зоровий образ, таким чином, посилюючи порівняння.

Вилучення складників порівняння спричиняє втрату образу чи його частини. Приклад – фрагмент вірша Делмора Шварца: *Brother and sister bounced // The bounding, unbroken ball, // The shattering sun fell down // Like swords upon their play* (Schwartz, 2016, с. 60) – *Брат і сестра кидають // Єднаючий, міцний м'яч. // Сонце сяє промінням. // Мов мечами, над їхньою грою* (Крикова, 2018). У цьому випадку об'єкт порівняння – проміння сонця, що світить на брата та сестру, які граються м'ячем, порівнюється із мечами. Ознака, за якою порівнюються наведені явища, – візуальна, оскільки промені сонця виглядають як щось гостре і блискуче. Розглянемо специфіку перекладу наведеного фрагмента: *The shattering sun fell down Like swords* в українськомовному перекладі передається як *Сонце сяє промінням, Мов мечами*, де спрощення шляхом вилучення лексичних одиниць призводить до втрати ознаки загрози, яка надається травневою сонцю.

Застосування цілісного перетворення при передачі образних порівнянь у сучасній англійській поезії українською мовою зумовлене необхідністю передати сталі вирази, що використовуються як компоненти порівняння, як у фрагменті вірша Джемми Борґ: *There were numbers lost at the end of his imagination // like countries so far away he'd never make it to them* (Borg, 1988) – *Цифри губилися там, де закінчувалася його уява, // немов далекі країни, які він так і не зміг відвідати* (Гнатів, 2018). У наведеному фрагменті порівняння *like countries so far away he'd never make it to them* використовується для того, щоб показати, що математик досі не вмів уявляти те, чого не бачив насправді. До того ж висловлюється сум ліричного героя стосовно того, що він так і не зміг відвідати ці далекі країни, що передає його жагу до пізнання світу. При перекладі вжита спрощена фраза *немов далекі країни, які він так і не зміг відвідати*, що дозволяє акцентувати увагу на тузі математика до знань.

Висновки й перспективи подальших досліджень. У ході дослідження визначено, що порівняння – це мовно-стилістичний засіб, складно організована система різнорівневих засобів вираження: морфологічних, синтаксичних, лексичних і словотворчих, які репрезентують авторське бачення дійсності через співвіднесення між собою об'єктів та явищ. Образне

порівняння, на відміну від логічного, вихоплює одну найвиразнішу ознаку об'єкта чи явища, часом несподівану, і робить її основною, ігноруючи всі інші, воно висуває на передній план сигніфікативний компонент значення лексичної одиниці, утворюючи образність. У віршах сучасних англійських поетів образні порівняння є несподіваними, "свіжими" – автори намагаються по-новому показати своє світобачення. Відтворення таких порівнянь – надзвичайно важливе для розуміння авторської світобудови, тому найбільш суттєві перетворення відбуваються в площині значення лексичних одиниць та представлені диференціацією та модуляцією, а також додаванням, вилученням і цілісним перетворенням.

Проведене дослідження демонструє широкі перспективи для подальших розвідок. Зокрема, вивчаючи образні порівняння в сучасній англійськомовній поезії, доцільно включити їх у площину ідіостилу кожного окремого автора, що уможливить більш ґрунтовне дослідження специфіки відтворення ідіостилу поета при перекладі.

ЛІТЕРАТУРА

- Бэн, А. (2008). *Стилистика и теория устной и письменной речи : риторика и виды словесных произведений*. Изд. 2-е. Москва: URSS : ЛИБРОКОМ.
- Варшавская, А. И. (2008). *Языковые единицы и отношения совместимости*. Санкт-Петербург: Изд-во С.-Петербур. гос. ун-та.
- Грипас, О. Ю. (2011). До питання про термінологічний апарат для позначення компонентів структури компаративем. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 10. Проблеми граматики і лексикології української мови*, 8, 296-299.
- Донік, О. М. (2018). Функційно-стилістичне навантаження порівняльних конструкцій у творах Надійки Гербіш. *Science and Education a New Dimension. Philology*, VI (43), 19-22.
- Драйсави, Х. К. М. (2014). *Сравнение в поэтическом идиостиле (на материале поэзии С. Есенина и В. Маяковского)*. (Дис. канд. филол. наук). Воронеж: Воронежский государственный университет.
- Єрмоленко, С. І., Іщук, Г. В. (2018). Специфіка порівняльних конструкцій у системі сучасної української літературної мови (на матеріалі прози Юрія Андруховича). *Мова. Свідомість. Концепт*, 8, 59-61.
- Заборна, М. С. (2017). Структурно-семантичні параметри складнопідрядних порівняльних речень в ідіолекті Марка Вовчка. *Лінгвістичні дослідження*, 45, 60-69.
- Кирсанова, Н. П. (1997). *Сравнение как основа номинации в современном немецком языке*. (Автореф. дис. канд. филол. наук). Санкт-Петербург: Рос. гос. пед. ун-т им. А. И. Герцена.
- Кондаков, Н. И. (1975) *Логический словарь-справочник*. Москва: "Наука".
- Мальх, Л. М. (2011). Статус категории сравнения в современных лингвистических исследованиях. *Вестник Удмуртского университета*, 2, 105-110.
- Манчева, Е. Г. (2012). Значение образного сравнения как результат непрямой номинации и семантической абстракции. *Известия вузов. Серия "Гуманитарные науки"*, 3 (4), 298-302.
- Мацько, Л. І., Мацько, О. М. (2003). *Риторика*. Київ: Вища шк.
- Молчко, О. О. (2015). *Художнє порівняння як категорія перекладознавства (на матеріалі української та англійської мов)*. (Дис. канд. філол. наук). Львів: Львівський національний університет імені Івана Франка.
- Новикова, Е. В. (2006). *Эталоны сравнения в немецкой языковой картине мира* (Автореф. дис. канд. филол. наук). Омск, Государственное образовательное учреждение высшего профессионального образования "Омский государственный университет имени Ф. М. Достоевского".
- Павлюк, Т. П. (2018). *Логічні та образні порівняння у сучасному поетичному тексті*. Взято з <http://intkonf.org/pavlyuk-tp-logichni-ta-obrazni-porivnyannya-u-suchasnomu-poetichnomu-teksti/>.

- Хараман, Н. О. (2013). Порівняння в образній системі “Щоденника” Олександра Довженка. *Філологічні студії*, 9, 626-631.
- Хованская, З. И., Дмитриева, Л. Л. (1984). *Стилистика французского языка*. Москва: Высшая школа.
- Черемисина, М. И. (2006). *Сравнительные конструкции русского языка*. Москва: КомКнига.
- Шаповалова, Н. П. (1998). *Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові*. (Автореф. дис. канд. філол. наук). Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет.
- Finik, E. O. (2014). Verbal image as a translation problem. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія*, 7, 3-9.
- Gargani, A. (2014). *Poetic comparisons: how similes are understood*. Salford: University of Salford.
- Hussain, R. (2014). Metaphors and similes in Literature. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 3, 1-2.
- Merriam-Webster's Dictionary. Mode of access: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/>.
- Richards, I. A. (1936). *The Philosophy of Rhetoric*. Oxford: Oxford University Press.
- Shamsaeefard, M., Fumani, M. R. F. Q., Nemati, A. (2013). Strategies for Translation of Similes in Four Different Persian Translations of 'Hamlet'. *Linguistics and Literature Studies*, 1 (3), 164-168.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Вірші Делмора Шварца в перекладах українською (пер. О. Крикова) (2018). Режим доступу: <https://litcentr.in.ua/load/300-1-0-3029>.
- Вірші Френка О'Гари в перекладах українською (пер. Г. Беляков) (2018). Режим доступу: <https://litcentr.in.ua/load/300-1-0-3011>.
- Джемма Борґ в перекладах українською (пер. І. Гнатів) (2018). Режим доступу: <https://litcentr.in.ua/load/300-1-0-3025>.
- Borg, J. (1988). Mathematician. Mode of access: <https://www.lyrikline.org/en/poems/mathematician-12675>.
- O'Hara, F. (2013). *Poems Retrieved*. San Francisco: City Lights Publishers.
- Teicher, C. M. (ed.) (2016). *Once and for All: The Best of Delmore Schwartz*. New York: New Directions Publishing.

REFERENCES

- Ben, A. (2008). Stylistyka u teoryia ustnoj u pys'mennoj rechy: rytoryka u vydy slovesnykh proyzvedenij. Yzd. 2-e. Moskva: URSS : LYBROKOM.
- Varshavskaia, A. Y. (2008). Yazykovye edynyty u otnosheniya sovместymosty. Sankt-Peterburh : Yzd-vo S.-Peterb. hos. un-ta.
- Hrypas, O. Yu. (2011). Do pytannia pro terminolohichnyj aparat dlia poznachennia komponentiv struktury komparatyvem. Naukovyj chasopys Natsional'noho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 10. Problemy hramatyky i leksykolohii ukrains'koi movy, 8, 296-299.
- Donik, O. M. (2018). Funktsijno-stylistychnе navantazhennia porivnial'nykh konstruksij u tvorakh Nadijky Herbish. Science and Education a New Dimension. Philology, VI (43), 19-22.
- Drajsavy, Kh. K. M. (2014). Sravnёnye v poetycheskom ydyostyle (na materyale poezyy S. Esenyna u V. Maiakovskoho) (Dyssertatsyia na soyskanye uchenoj stepeny kandydata fylolohycheskykh nauk). Voronezh: Voronezhskij hosudarstvennyj unyversytet.
- Yermolenko, S. I., Ischuk, H. V. (2018). Spetsyfika porivnial'nykh konstruksij u systemi suchasnoi ukrains'koi literaturnoi movy (na materiali prozy Yurii Andrukhovycha). Mova. Svidomist'. Kontsept, 8, 59-61.
- Zaoborna, M. S. (2017). Strukturno-semantychni parametry skladnopedriadnykh porivnial'nykh rechen' v idiolekti Marka Vovchka. Lnhvistychni doslidzhennia, 45, 60-69.

- Kyrsanova, N. P. (1997). *Sravnene kak osnova nomynatsyy v sovremennom nemetskom iazyke* (Avtoreferat dySSERTatsyy na soyskanye uchenoj stepeny kandydata fylolohycheskykh nauk). Sankt-Peterburh: Ros. hos. ped. un-t ym. A. Y. Hertseny.
- Kondakov, N. Y. (1975) *Lohycheskyj slovar'-spravochnyk*. Moskva: "Nauka".
- Malykh, L. M. (2011). Status katehoryy sravneniya v sovremennykh lynchvystycheskykh yssledovaniyakh. *Vestnyk Udmurtskoho unyversyteta*, 2, 105-110.
- Mancheva, E. H. (2012). Znachenye obraznogo sravneniya kak rezul'tat nepriamoj nomynatsyy y semantycheskoj abstraktsyy. *Yzvestiya vuzov. Seryia "Humanytarnye nauky"*, 3 (4), 298-302.
- Mats'ko, L. I., Mats'ko, O. M. (2003). *Rytoryka*. Kyiv: Vyscha shk.
- Molchko, O. O. (2015). Khudozhnie porivniannia iak katehoriia perekladoznavstva (na materialii ukrains'koi ta anhlijs'koi mov) (Dysertatsiia na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata filolohichnykh nauk). L'viv: L'vivs'kyj natsional'nyj unyversytet imeni Ivana Franka.
- Novykova, E. V. (2006). *Etalony sravneniya v nemetskoj iazykovoij kartyne myra* (Avtoreferat dySSERTatsyy na soyskanye uchenoj stepeny kandydata fylolohycheskykh nauk). Omsk: Hosudarstvennoe obrazovatel'noe uchrezhdenye vyssheho professyonal'noho obrazovanyia "Omskyj hosudarstvennyj unyversytet ym. F. M. Dostoevskoho".
- Pavlyuk, T. P. (2018). Lohichni ta obrazni porivniannia u suchasnomu poetychnomu teksti. Rezhym dostupu: <http://intkonf.org/pavlyuk-tp-logichni-ta-obrazni-porivnyannya-u-suchasnomu-poetichnomu-teksti/>.
- Kharaman, N. O. (2013). Porivniannia v obraznij systemi "Schodennyka" Oleksandra Dovzhenka. *Filolohichni studii*, 9, 626-631.
- Khovanskaia, Z. Y., Dmytryeva, L. L. (1984). *Stylistyka frantsuzskoho iazyka*. Moskva: Vysshaia shkola.
- Cheremysyna, M. Y. (2006). *Sravnitel'nye konstruksyy russkoho iazyka*. Moskva: KomKnyha.
- Shapovalova, N. P. (1998). Funktsional'no-semantychnyj status porivniat'nykh konstruksij u suchasnij ukrains'kij movi (Avtoreferat dySSERTatsii na zdobuttia naukovooho stupenia kandydata filolohichnykh nauk). Dnipropetrovs'k: Dnipropetrovs'kyj derzhavnyj unyversytet.
- Finik, E. O. (2014). Verbal image as a translation problem. *Лінгвістика. Лінгвокультурологія*, 7, 3-9.
- Gargani, A. (2014). *Poetic comparisons: how similes are understood*. Salford: University of Salford.
- Hussain, R. (2014). Metaphors and similes in Literature. *International Journal of Humanities and Social Science Invention*, 3, 1-2.
- Merriam-Webster's Dictionary. Mode of access: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/>.
- Richards, I. A. (1936). *The Philosophy of Rhetoric*. Oxford: Oxford University Press.
- Shamsaefard, M., Fumani, M. R. F. Q., Nemati, A. (2013). Strategies for Translation of Similes in Four Different Persian Translations of 'Hamlet'. *Linguistics and Literature Studies*, 1 (3), 164-168.

ILLUSTRATIVE MATERIAL

- Virshi Delmora Shvartsa v perekkladakh ukrains'koiu (per. O. Krykova) (2018). Rezhym dostupu: <https://litcentr.in.ua/load/300-1-0-3029>.
- Virshi Frenka O'Hary v perekkladakh ukrains'koiu (per. H. Bieliakov) (2018). Rezhym dostupu: <https://litcentr.in.ua/load/300-1-0-3011>.
- Dzhemma Borg v perekkladakh ukrains'koiu (per. I. Hnativ) (2018). Rezhym dostupu: <https://litcentr.in.ua/load/300-1-0-3025>.
- Borg, J. (1988). Mathematician. Mode of access: <https://www.lyrikline.org/en/poems/mathematician-12675>.
- O'Hara, F. (2013). *Poems Retrieved*. San Francisco: City Lights Publishers.
- Teicher, C. M. (ed.) (2016). *Once and for All: The Best of Delmore Schwartz*. New York: New Directions Publishing.

Дата надходження до редакції 15.11.2019 р.

Ухвалено до друку 21.11.2019 р.

DOI: <https://doi.org/10.32589/2311-0821.2.2019.192007>

УДК811.111'22'25 (045)

ТИПИ ТРАНСФОРМАЦІЙ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ ТЕКСТУ ДЖ.К. РОУЛІНГ “HARRY POTTER AND THE PHILOSOPHER’S STONE ”: ЛІНГВОСЕМІОТИЧНИЙ АСПЕКТ

ВОЛКОВА С. В.

доктор філологічних наук, професор
Київський національний лінгвістичний університет
volkovasvitlana71@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5708-7034>

ЛУЧИНСЬКА А. В.

здобувач другого (магістерського)
рівня вищої освіти
Київський національний лінгвістичний університет
luchinskaya.alina@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0062-410X>

У статті сфокусовано увагу на виявленні перекладацьких трансформацій у відтворенні лінгвосеміотики персонажного образу в тексті оригіналу та перекладу роману Дж. К. Роулінг “Harry Potter and the Philosopher’s Stone”. Зроблено аналіз підходів до тлумачення таких понять, як: “образ”, “художній образ”, “персональний образ” – у лінгвістиці та перекладознавстві. Схарактеризовано лінгвосеміотичні особливості персонажного образу в тексті оригіналу і тексті перекладу “Harry Potter and the Philosopher’s Stone”. Систематизовано перекладацькі трансформації у відтворенні лінгвосеміотичних особливостей персонажного образу в українському перекладі аналізованого тексту. З’ясовано, що значення лінгвосеміотичних імплікатур образу Гаррі Поттера мають певні відмінності в тексті оригіналу і перекладу, але вони суттєво не впливають на зміст лінгвосеміотичної структури художнього образу в тексті перекладу.

Ключові слова: лінгвосеміотична модель, лінгвосеміотичні імплікатури, художній образ, персональний образ, перекладацькі трансформації.

TYPES OF TRANSFORMATIONS IN UKRAINIAN TRANSLATION OF J.K. ROWLING’S “HARRY POTTER AND THE PHILOSOPHER’S STONE”: LINGUISEMIOTIC ASPECT

VOLKOVA Svitlana Volodymyrivna
DrSc (Philology), Professor
Kyiv National Linguistic University
volkovasvitlana71@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-5708-7034>

LUCHYNSKA Alina Volodymyrivna
Magister student
Kyiv National Linguistic University
luchinskaya.alina@gmail.com
<https://orcid.org/0000-0002-0062-410X>

Introduction. The study focuses on the translation transformations in reproducing the linguosemiotics of the image of the character in Ukrainian translation of “Harry Potter and

the Philosopher's Stone" by J. K. Rowling. The understanding of such concepts as "image", "literary image", and "character image" in linguistics and translation studies' works is specified. The paper analyzes the translation studies investigations of the text of "Harry Potter and the Philosopher's Stone". The literary image of Harry Potter, the main character of "Harry Potter and the Philosopher's Stone", is considered to be a system of base and linguacultural codes which linguosemiotic means embody.

Purpose. The paper aims at linguosemiotic analysis of the Ukrainian translation of "Harry Potter and the Philosopher's Stone" by J. K. Rowling, identification and comparison of linguosemiotic features of the image of the character in the source and target texts.

Methods. The descriptive-analytical, comparative, contextual and structural-semantic methods are applied to reveal the transformations used in reproducing the linguosemiotic features of the character image in the target text.

Results. Linguosemiotic features of the image of the character in the source and target texts of "Harry Potter and the Philosopher's Stone" are characterized. The interlingual transformations, used in reproducing the linguosemiotic features of the image of the character in Ukrainian translation of the analyzed text, have been systematized. In this research the linguosemiotic models of the character image in the source and target texts of "Harry Potter and the Philosopher's Stone" by J. K. Rowling have been compared. Interlingual transformations revealed in the target text are interpreted.

Conclusion. The paper reveals the scope of the linguacultural and semiotic implicatures of the image of Harry Potter, which are the components of the linguosemiotic model of the image of Harry Potter. It is proved that they are the verbal signs, which imply multi-coded information. The most brightly expressed implicatures in the source and target texts are *bright green eyes* and *green light* that are opposed through the all text. The meanings of the linguosemiotic implicatures of the image of the character of Harry Potter have slight differences in the original and translated texts, but they are not critical for comprehension by readers and do not distort the whole literary image.

Key words: linguosemiotic model, linguosemiotic implicatures, literary image, the image of the character, translation transformations.

Формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання. Серію романів про Гаррі Поттера досліджувало багато українських лінгвістів, зокрема Т. Барсук, Л. Л. Белей, М. В. Бережна, О. В. Бока, Г. В. Волчанська, О. С. Колесник, А. Є. Потапова, О. В. Ребрій та ін. Значна частина праць присвячена проблемам перекладу ономастики (в тому числі антропоніміки) (Т. Барсук, 2009; Л. Л. Белей, 2008; М. В. Бережна, 2017; О. В. Бока, 2008; О. В. Ребрій, 2012), особливостям відтворення стилістичних засобів (А. Є. Потапова, 2011) і відображення мовної, концептуальної картин світу в мові оригіналу та перекладу (Г. В. Волчанська, 2009), а також виявленню лінгвосеміотичних властивостей номінацій емоцій крізь призму змісту міфологічного простору (О. С. Колесник, 2013). **Актуальність** пропонованого дослідження зумовлена потребою вивчення, систематизації й характеристизації перекладацьких трансформацій, використаних для відтворення лінгвосеміотики персонажного образу в українському перекладі англomовного роману, що не було ще предметом перекладознавчих досліджень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом визначається особливий лінгвістичний інтерес до різновекторного дослідження самої "поттеріани" (О.С. Солодова "Лінгвокогнітивні характеристики композиції тексту англійських казок Дж. К. Роулінг"; І. В. Александрук "Вербалізація можливих світів у жанрі фентезі (на матеріалі творів сучасних англійських та американських авторів)"; І. З. Терсіна "Прикметникові словосполучення у текстах поттеріани: системні та ідіолектичні особливості"; А. Є. Потапова "Відтворення стилістичних засобів у перекладі дитячої художньої літератури (на матеріалі українських, німецьких та російських перекладів творів Дж. К. Роулінг)"; О. В. Марчук "Вивчення динаміки текстотвірних одиниць лексичної структури англійськомовного художнього фентезійного тексту

на матеріалі семилогії британської письменниці Дж. К. Роулінг “Гаррі Поттер”). Наш інтерес сфокусовано на знаковій природі персонажного образу, трансформаціях, які відбуваються в перекладі тексту українською мовою, і з’ясуванні питання впливу цих трансформацій у відтворенні семіотики персонажного образу в тексті перекладу порівняно з текстом оригіналу.

Деякі аспекти знакової природи мови розглядали ще в античності Платон (1990), Аристотель (1978); питання мови як знакової системи порушували і в епохи Середньовіччя (дискусії номіналістів, реалістів, концептуалістів) та Відродження. Однак основи семіотики, зокрема лінгвосеміотики, закладено наприкінці XIX – початку XX ст. у працях Ч. Пірса (2000), Ч. Морріса (1983) і Ф. де Соссюра (2004). Зокрема, Ч. Пірс (2000) увів у науковий обіг термін “семіотика”, сформулював її головні засади та запропонував типологію знаків. Ч. Морріс (1983) обґрунтував поняття “знакова ситуація”, започаткував розрізнення семантики, синтактики і прагматики як змістової організації знаків. Ф. де Соссюр вважається засновником лінгвосеміотики. Він опрацював основні засади і поняття знакової теорії мови та сформулював принцип двобічності (білатеральності) мовного знака (2004). У XX ст. окремі теоретичні аспекти лінгвосеміотики опрацьовували Л. Єльмслев (1960), Е. Бенвеніст (1974), Р. Якобсон (1983), Р. Барт (1989), У. Еко (1998), Я. Мукаржовський (1994), Дж. Ділі (2004), О. Ф. Лосєв (1982), Ю. С. Степанов (2001), Ю. М. Лотман (2000), В. В. Іванов (2010) та ін.

У сучасній лінгвосеміотиці мовний знак розглядають як двобічну матеріально-ідеальну сутність системно організованого мовного коду, яка довільно, символічно й одночасно конвенційно фіксує в чуттєво сприйнятій формі певний зміст і слугує засобом отримання, збереження, опрацювання й передачі інформації. Найважливіші риси мовних знаків: двобічність (у деяких концепціях – однобічність), системність, довільність стосовно референтів, відтворюваність у вживанні, інформативність, узагальненість стосовно позначуваного, комбінаторність, мотивованість іншими знаками в системі мови (Енциклопедія сучасної України, 2016).

В Україні окремі ідеї лінгвосеміотики отримали розвиток у працях Н. І. Андрейчук (семіотичні вияви лінгвокультурного простору Англії епохи Тюдорів) (Андрейчук, 2011), С. С. Єрмоленка (мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць) (Єрмоленко, 2006), Г. Г. Почепцова (питання знаковості мови в аспекті теорії комунікації) (Почепцов, 2001), О. О. Селіванової (семіотичні проблеми теорії когнітивної ономазіології) (Селіванова, 2000), С. В. Волкової (семіотична природа міфологічних образів) (Волкова, 2016), О. С. Маріної (семіотична природа парадоксальних образів) (Маріна, 2015).

При застосуванні лінгвосеміотичного підходу до аналізу художнього образу останній тлумачиться як особливий лінгвокультурний код (Андрейчук, 2015, с. 18; Волкова, 2017, с. 73; Карасик, 2006), що відображає зв’язок між знаками в художньому дискурсі й культурно та соціально зумовленим життєвим світом людини. Для інтерпретації образу вагомою є категорія лінгвокультурного коду (Красних, 2002).

У сучасній лінгвосеміотиці вживають таке поняття, як базовий код – тривимірний мовний знак для думки, яка його інтерпретує, знак для об’єкта і знак, який у певному відношенні пов’язує його з об’єктом (Андрейчук, 2012, с. 65). Через базові коди здійснюється фіксація денотата в дискурсі (Андрейчук, 2015).

Поєднання базових кодів утворює лінгвокультурний код (Карасик, 2006). Цей код є різновидом культурних кодів, які забезпечують передумови комунікації та відіграють визначальну роль у формуванні національно-культурного простору людини (Красних, 2002). У нашому дослідженні дотримуємося думки мовознавців, які вважають, що в художньому образі домінує лінгвокультурний код (Андрейчук, 2015).

Метою дослідження є визначення перекладацьких трансформацій у відтворенні лінгвосеміотичних особливостей персонажного образу твору Дж. К. Роулінг “Harry Potter and

the Philosopher's Stone" в його перекладі українською мовою. Мета роботи обумовлює вирішення таких **завдань**: зробити огляд сучасних перекладознавчих досліджень, здійснених на матеріалі тексту "Harry Potter and the Philosopher's Stone"; схарактеризувати лінгвoseміотичні особливості персонажного образу "Harry Potter and the Philosopher's Stone" в тексті оригіналу і в тексті перекладу; систематизувати міжмовні трансформації у відтворенні лінгвoseміотики персонажного образу в українському перекладі аналізованого тексту. Предметом дослідження стали перекладацькі трансформації у відтворенні лінгвoseміотики персонажного образу в українському перекладі тексту Дж. К. Роулінг "Harry Potter and the Philosopher's Stone".

У статті застосовано описово-аналітичний метод, орієнтований на спостереження, аналіз і узагальнення певних мовних фактів; метод зіставлення, пов'язаний з окресленням загальних та індивідуальних рис портретного опису. Для лінгвістичного аналізу – описовий, порівняльний, контекстуальний та структурно-семантичний методи. Порівняльно-перекладознавчий аналіз передбачав зіставлення оригінального тексту англійською мовою з текстом перекладу українською мовою для визначення прийомів відтворення лінгвoseміотичних особливостей персонажного образу при перекладі оригінального тексту.

Виклад основного матеріалу дослідження. Художній персональний образ Гаррі Поттера розгортається в тексті "Harry Potter and the Philosopher's Stone" за допомогою лінгвoseміотичних засобів, спрямованих на відтворення фізичного та словесного його портретів, артефактів чарівного світу, магічних істот та кольорів, якими користується герой і які відображають його внутрішній світ. Результати нашої вибірки покажемо в таких таблицях.

Таблиця 1

Зовнішність, одяг, риси характеру

Зовнішність, одяг, риси характеру		
Вид трансформації	Текст оригіналу	Текст перекладу
Перестановка, модуляція, конкретизація	Under a tuft of jet-black hair over his forehead they could see a <u>curiously shaped cut</u> , like a <u>bolt of lightning</u> .	На чолі, під жмутиком чорного, як смола, волосся виднівся <u>дивної форми знак, подібний на блискавку</u> .
Перестановка, модуляція	He looked even <u>smaller</u> and <u>skinnier</u> than he really was because all he had to wear were <u>old clothes</u> of Dudley's, and Dudley was about four times bigger than he was.	Але він видавався ще <u>меншим</u> і <u>худішим</u> , ніж насправді, бо щоразу мусив доношувати <u>старий одяг</u> Дадлі, а той був десь учетверо ширший від нього.
Диференціація	Harry had a <u>thin face</u> , knobbly knees, black hair, and <u>bright green eyes</u> .	Гаррі мав <u>худе обличчя</u> , гострі коліна, чорне волосся і <u>ясно-зелені очі</u> .
Модуляція, перестановка	He wore <u>round glasses</u> held together with a lot of Scotch tape because of all the times Dudley had punched him on the nose.	Він носив <u>круглі</u> , обмотані скотчем <u>окуляри</u> , бо Дадлі часто ламав їх, луплячи його по носі.
Перестановка, додавання	As the <u>snake</u> slid swiftly past him, Harry could have sworn a low, hissing voice said, "Brazil, here I come. . . Thanksss, amigo."	Гаррі міг би присягтися, що, коли повз нього просковзнула <u>змія</u> , він почув, як низький шиплячий голос проказав: "Бразиліє, я йду!.. Ссспасибі, аміго."

У вищенаведених прикладах з англомовного тексту авторка формує образ одинадцятирічного Гаррі за допомогою бінарних опозицій *smaller / skinnier :: bigger, thin face :: old clothes, менший / худіший :: ширший, худе обличчя :: старий одяг*. Ці вербальні засоби стають носіями базових кодів, оскільки містять інформацію про сімейне оточення головного героя, погане ставлення сім'ї Дурслів до нього (соціальний код). Портрет головного героя створюють імплікатури *a curiously shaped cut, like a bolt of lightning – bright green eyes – round glasses (дивної форми знак, подібний на блискавку – ясно-зелені очі – круглі окуляри)*, які представляють контейнери різнокодової інформації. Наприклад, звернення до міфологічних джерел (Ferber, 1999) показало, що блискавка – знак божественної сили. В аналізованому фрагменті ця лексема є носієм міфологічної інформації і як вербальний носій міфологічного коду *lightning (блискавка)* означає могутню силу, яку темний маг Волдеморт ненавмисно передав Гаррі як частину своєї сили, щоб той був здатним розмовляти зі зміями. Змія була дуже поширеним символом в Єгипті. Ієрогліф, схожий на літеру Z, виражав рух змії (Похлебкин, 2001, с. 265 – 267; Керлот, 1994, с. 212). Зелені очі символізують життєрадісність головного героя, його зв'язок із магічним світом, а також виступають символом надії (Ferber, 1999, р. 87 – 89; Тресиддер, 2001). Окуляри Гаррі – символ того, що він має приховувати своє справжнє походження від звичайних людей.

Не менш важливу роль у тексті відіграють кольори та природні явища (табл. 2):

Таблиця 2

Кольори, природні явища

Кольори, природні явища		
Вид трансформації	Текст оригіналу	Текст перекладу
Опущення	The <u>storm</u> raged more and more ferociously as the night went on. Harry couldn't sleep.	<u>Шторм</u> лютував що далі, то несамовитіше, і Гаррі не міг заснути.
Перестановка, модуляція, синтаксична заміна	It filled the whole damp hut with flickering <u>light</u> and Harry felt the <u>warmth</u> wash over him as though he'd sunk into a hot bath.	Мерехтливе <u>сяйво</u> затопило вогку халупу, і Гаррі відчув, як його наповнює <u>тепло</u> , наче він заліз у гарячу ванну.
Модуляція, опущення, диференціація	As Hagrid's story came to a close, he saw again the blinding flash of <u>green light</u> , more clearly than he had ever remembered it before – and he remembered something else, for the first time in his life: a high, cold, cruel laugh.	Коли Гегрід уже закінчував, він знову побачив сліпучий спалах <u>зеленого світла</u> , – найвиразніше, ніж будь-коли раніше, – і вперше в житті йому пригадався уїдлиий, холодний, жорстокий регіт.

Наприклад, лексема *storm* у наведених вище прикладах відображає напружену атмосферу, неминучі зміни і водночас невдоволеність магічних сил через вчинки сім'ї Дурслів. Внутрішній стан головного героя в тексті оригіналу виражено іменниками *light* і *warmth* та лексемами *сяйво* і *тепло* в тексті перекладу. Вербалізований базовий код *green light (зелене світло)* супроводжує смертельне закляття і є символом смерті в романі.

Суттєва частина аналізованих речень містить назви артефактів магічного світу (табл. 3):

Артефакти

Артефакти		
Вид трансформації	Текст оригіналу	Текст перекладу
Диференціація, перестановка	But Hagrid simply waved his hand and said, "About our <u>world</u> , I mean. Your world. My world. Yer parents' world".	Але Гегрід тільки махнув рукою й мовив: – Я маю на увазі <u>наш світ</u> . Твій світ. <u>Мій світ</u> . Світ <u>твоїх батьків</u> .
Конкретизація, додавання, синтаксична заміна	Harry picked it [<u>a letter</u>] up and stared at it, his heart twanging like a giant elastic band.	Узявши <u>листа</u> до рук, Гаррі став розглядати конверт, а серце його забриніло, немов струна.
Додавання, диференціація	They stepped through the <u>archway</u> . Harry looked quickly over his shoulder and saw the archway shrink instantly back into solid wall.	Вони увійшли в <u>арку</u> , а коли Гаррі швиденько озирнувся, то побачив, як арковий прохід миттю зменшився і щез, і там знову постав суцільний мур.
Перестановка, синтаксична заміна	"Look," Harry heard one of them say, "the new <u>Nimbus Two Thousand</u> – fastest ever –"	"Диви!" – почув Гаррі чийсь слова, – " <u>Німбус-2000</u> " – нова й найшвидша".
Диференціація	When they had left the shop, he said, "Hagrid, what's <u>Quidditch</u> ?"	Виходячи з крамнички, він запитав: – Гегріде, а що таке <u>квідич</u> ?
Опущення, модуляція	Hagrid wouldn't let Harry buy a solid gold <u>cauldron</u> , either ("It says pewter on yer list"), but they got a nice set of scales for weighing potion ingredients and a collapsible brass telescope.	Гегрід не дозволив Гаррі купити й золотий <u>казанок</u> ("Тут написано: олов'яний"), зате вони придбали гарний комплект терезів (щоб важити компоненти зілля) і розкладний мідний телескоп.
Модуляція, синтаксична заміна	Harry now carried a large cage that held a beautiful snowy <u>owl</u> , fast asleep with her head under her wing.	Гаррі ніс велику клітку з гарною полярною <u>совою</u> , що міцно спала, опустивши голову під крило.
Модуляція	<u>A magic wand</u> ... this was what Harry had been really looking forward to.	<u>Чарівна паличка</u> – ось чого Гаррі прагнув найдужче.
Перестановка, додавання, диференціація	Perched atop a high mountain on the other side, its windows sparkling in the starry sky, was a vast <u>castle</u> with many turrets and towers.	На тому боці озера на верхівці високої гори здіймався, виблискуючи вікнами на тлі зоряного неба, великий <u>замок</u> з численними вежами й башточками.
Граматична заміна, модуляція	<u>The hat</u> seemed to be asking rather a lot; Harry didn't feel brave or quick-witted or any of it at the moment.	<u>Капелюх</u> ставив надто великі вимоги, а Гаррі не почувався тепер ані відважним, ані мудрим.
Компенсація, модуляція	"Three Chasers try and score with the <u>Quaffle</u> ; the Keeper guards the goal posts; the Beaters keep the <u>Bludgers</u> away from their team," Harry reeled off.	– Троє <u>загоничів</u> стараються забити гол <u>квафелом</u> ; <u>воротар</u> захищає стовпи з кільцями; <u>відбивачі</u> захищають гравців своєї команди від <u>бладжерів</u> , – скоромовкою випалив Гаррі.

Продовження табл. 3

Артефакти		
Вид трансформації	Текст оригіналу	Текст перекладу
Опущення	“This,” said Wood, “is the <u>Golden Snitch</u> , and it's the most important ball of the lot.”	– Це, – сказав Вуд, – <u>золотий сніч</u> , найважливіший м'яч.
Модуляція	Harry picked the shining, silvery cloth off the floor. It was strange to the touch, like water woven into material. “It's an <u>invisibility cloak</u> ,” said Ron, a look of awe on his face.	Гаррі підняв з підлоги сяйливу срібlistу матерію. Вона була дуже дивна на дотик, немов тканина, зіткана з води. – Це <u>плащ-невидимка!</u> – захоплено вигукнув Рон.
Перестановка, опущення	It was a magnificent <u>mirror</u> , as high as the ceiling, with an ornate gold frame, standing on two clawed feet.	Це було велике – заввишки аж до стелі – <u>дзеркало</u> в пишно оздобленій золотій рамі й на двох пазуристих ніжках.
Перестановка, додавання, конкретизація	He didn't realize that <u>love</u> as powerful as your mother's for you leaves its own mark.	Він не усвідомив, що така сильна <u>любов</u> , яку відчувала до тебе твоя мама, залишає <u>свій</u> слід.
Додавання	“VOLDEMORT!” Harry bellowed, and Hagrid was so shocked, he stopped crying. “I've met him and I'm calling him by his <u>name</u> .”	– ВОЛДЕМОРТ! – вигукнув Гаррі, й Геріда це так приголомшило, що він перестав плакати. – Я зустрівся з ним і не боюся називати його <u>ім'я</u> .
Перестановка	In an instant, the green hangings became scarlet and the silver became gold; the huge Slytherin <u>serpent</u> vanished and a towering Gryffindor <u>lion</u> took its place.	Зелені полотнища відразу стали яскраво-червоними, а срібні – золотими; величезна слизеринська <u>змія</u> зникла, а на її місці постав гігантський грифіндорський <u>лев</u> .

Слова *world* (*світ*) та *archway* (*арка*) уособлюють зв'язок між двома світами, де арка є порталом у магичний світ. Іншим символом зв'язку світу чарівників та звичайного світу є листи, які доставляють Гаррі сови. Лексема *letter* (*лист*) у поєднанні з лексемою *owl* (*сова*) створюють магичну атмосферу навколо головного героя. Денотативне поле МАГІЯ авторка також реалізує за допомогою слів *cauldron* (*казанок*) та *magic wand* (*чарівна паличка*), оскільки саме казанок і чарівна паличка є невід'ємними інструментами чарівників.

Коли Гаррі опиняється в замку (імплікатура *castle* (*замок*) означає захист та безпеку), Сортувальний капелюх розподіляє його до факультету Грифіндор. Лексема *hat* (*капелюх*) обрана для позначення розподілу учнів не випадково, тому що, як зазначав Юнг, капелюх відображає те, що відбувається в голові людини, тобто її думки (Керлот, 1994, с. 588.) Символами двох основних факультетів-суперників є *лев* та *змія*. У лінгвосеміотичному розумінні, лінгвокультурний код, який містить слово *lion* (*лев*), є символом мудрості та хоробрості, тоді як міфологічний код, реалізований у лексемі *serpent* (*змія*), уособлює мудрість у поєднанні з хитрістю (Тресиддер, 2001; Ferber, p. 185 – 190).

Не менш важливу роль у романі відіграють такі маркери магичних ігор, як: *Quidditch* (*квідіч*), *Quaffle* (*квафел*), *Bludgers* (*бладжеру*), *Golden Snitch* (*золотий сніч*) та *Nimbus Two Thousand* (*Німбус-2000*). Найпопулярніша гра в магичному світі, квідіч, прообраз якої походить від старовинної гри американських індіанців, водночас є дуже небезпечною для гравців – літаючи на мітлах і уникаючи смертельно небезпечних бладжерів, вони повинні забити голи

противнику і піймати маленький м'яч снич. У символічному значенні Гаррі надається найкраща можливість (лексема *Nimbus Two Thousand* (Німбус-2000)) досягти своєї мети (*Golden Snitch* (золотий снич)), але він повинен навчитися долати труднощі (*Bludgers* (бладжеру)).

Після того, як головний герой отримує у спадок батьківський плащ-невидимку (що є, з одного боку, символом захисту від небезпеки, а з іншого – безкарних пустощів), він натрапляє на чарівне дзеркало Ягрес (*mirror* (дзеркало)), символ самопізнання (Керлот, 1994).

Після зустрічі з головним антагоністом твору Гаррі виживає вдруге завдяки любові своєї померлої матері (вербальний знак *love* (любов) – символ захисту від зла) і вже не боїться називати його справжнім ім'ям – Волдеморт (іменник *name* (ім'я) вжито на позначення символу перемоги над своїми страхами).

Під час перекладу будь-якого твору іноземною мовою неможливо зберегти всю його специфіку. Користуючись класифікацією трансформацій С. Є. Максимова (2006, с. 112 – 117), у роботі виявлено види трансформацій, які застосував перекладач Віктор Морозов для передачі речень, в яких відтворено лінгвoseміотику персонажного образу (рис. 1):

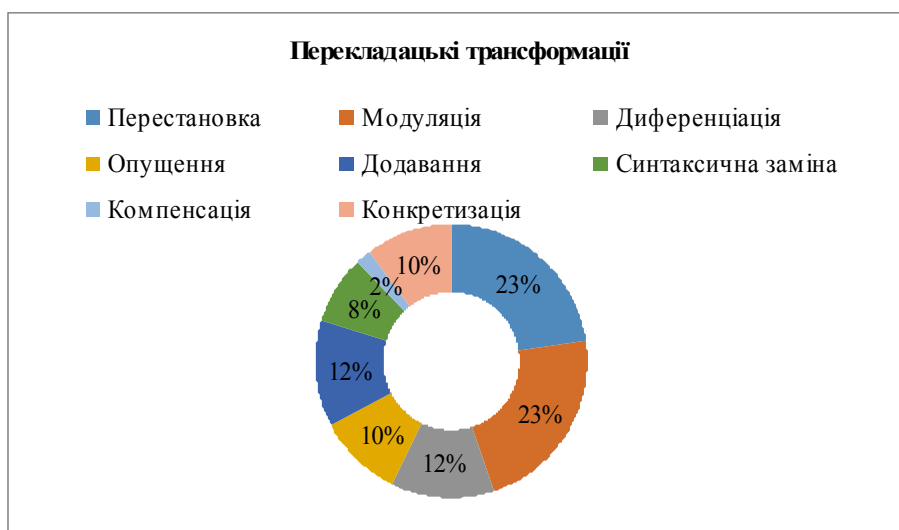

Рис. 1 Перекладацькі трансформації

Аналіз перекладацьких трансформацій у перекладі з англійської на українську тексту "Harry Potter and the Philosopher's Stone" показав, що при перекладі речень із лінгвoseміотичними засобами найчастіше використовувалися перестановки та модуляція, а також диференціація та додавання. Перекладач жодного разу не використав антонімічний переклад, повну перебудову речень та генералізацію.

На основі проведеного текстово-інтерпретаційного аналізу тексту "Harry Potter and the Philosopher's Stone" ми виявили і зіставили лінгвoseміотичні засоби, що маркують лінгвoseміотику персонажного образу Гаррі Поттера.

Основними імплікатурами лінгвoseміотики образу Гаррі Поттера виявлено такі: *a curiously shaped cut, like a bolt of lightning* (дивної форми знак, подібний на блискавку); *snake* (змія); *bright green eyes* (ясно-зелені очі); *round glasses* (круглі окуляри); *green light* (зелене світло); *Nimbus Two Thousand* (Німбус-2000); *magic wand* (чарівна паличка); *lion* (лев); *invisibility cloak* (плащ-невидимка); *love* (любов) та *name* (ім'я). Вони маніфестують різнокодову інформацію (міфологічну (*a curiously shaped cut, like a bolt of lightning* (дивної форми знак, подібний на блискавку)); духовну (*bright green eyes* (ясно-зелені очі); *green light* (зелене світло); *love* (любов); *name* (ім'я)), біоморфну

(*snake* (змія); *lion* (лев)) та предметну (*round glasses* (круглі окуляри); *Nimbus Two Thousand* (Німбус-2000); *magic wand* (чарівна паличка); *invisibility cloak* (плащ-невидимка)) і слугують семіотичними дескрипторами головного героя та компонентами лінгвосеміотичної моделі його персонажного образу. При перекладі символічного значення носіїв кодової інформації українською мовою маємо таку картину: *передача магічної сили – здатність розмовляти зі зміями – надія на краще – приховування свого магічного походження від магів – страх смерті – найкращі можливості – належність до світу чарівників – хоробрість та мудрість – захист покійного батька – захист покійної матері – подолання своїх страхів*.

Імплікатура *a curiously shaped cut* має дещо ширше значення в тексті оригіналу, тому що слово “*curiously*” може перекладатися не тільки як “дивно”, а й “незвичайно” та “цікаво” залежно від смислу, який вклала в це слово авторка. Також полісемантичне слово “*cut*” було відтворено в українському перекладі як “знак”, хоча більш доречним у цьому контексті ми вважаємо його значення “шрам”. В іншому випадку імплікатуру *invisibility cloak* було перекладено як “плащ-невидимка”, через що, на нашу думку, це слово втратило певну магічність, закладену в ньому в тексті оригіналу. Натомість лексему “*cloak*” можна було перекласти як “мантія”, зберігши цей сенс. Найбільш частотними в текстах оригіналу і перекладу виявлено імплікатури *bright green eyes* (ясно-зелені очі) та *green light* (зелене світло).

Здебільшого при перекладі аналізованих речень трансформації застосовувалися не на лексичному, а на синтаксичному рівні.

Висновки й перспективи подальших досліджень. У результаті текстово-інтерпретаційного аналізу тексту “*Harry Potter and the Philosopher’s Stone*” виявлено, що в тексті оригіналу та перекладу найбільш вираженими є імплікатури *bright green eyes* (ясно-зелені очі) та *green light* (зелене світло). З’ясовано, що в більшості випадків лінгвосеміотичні імплікатури були відтворені в українському перекладі за допомогою перестановок (23%) та модуляції (23%).

Запропонований лінгвосеміотичний аналіз припускає можливість його застосування для аналізу інших художніх творів жанру фентезі, що становить перспективу подальших досліджень.

ЛІТЕРАТУРА

- Андрейчук, Н. І. (2011). *Семіотика лінгвокультурного простору Англії кінця XV – початку XVII століття* : монографія. МОНМС України, Львів : Нац. ун-т “Львів. політехніка”.
- Андрейчук, Н. І. (2012). Інтерпретанта як людський чинник мовного семіозису. *Мовознавство*, 3, 65-74.
- Андрейчук, Н. І. (2015). Художній образ крізь призму лінгвосеміотики. *Науковий вісник Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка. Сер. : Філологічні науки (мовознавство)*, 3, 17-22.
- Аристотель. (1978). *Сочинения в четырех томах, т. 2*. Москва: Мысль.
- Барсук, Т. (2009). Функціональне навантаження антропонімів у казковому дискурсі (на матеріалі творів Дж. К. Роулінг про Гаррі Поттера). *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Філологічні науки*. 81(3), 203-206.
- Барт, Р. (1989). *Миф сегодня. Избранные работы*. Семиотика. Поэтика. Москва.
- Бацевич, Ф. С. (2004). *Основи комунікативної лінгвістики: підручник*. Київ : Академія.
- Белей, Л. Л. (2008). Ономастикон “Гаррі Поттера” Джоан Роулінг – шляхи передачі. *Ономастичні науки*. 2, 81-84.
- Бенвенист, Э. (1974). *Семиология языка. Общая лингвистика / Пер. с франц*. Москва.
- Бережна, М. В. (2017). Відтворення мовленнєвої характеристики персонажів (на матеріалі англійських художніх текстів та їх перекладів українською мовою). *Science and Education a New Dimension. Philology, V (34)*. Budapest. 124, 11-15.

- Бока, О. В. (2008). Власні імена як компресовані тексти-носії когнітивної інформації (на матеріалі казки Дж. Роулінг "Гаррі Поттер і орден Фенікса"). *Вісник Сумського державного ун-ту. Сер. Філол. науки. 1*, 15-19.
- Волчанська, Г. В. (2009). Особливості відображення мовної та концептуальної картин світу в англійському та українському текстах "Гаррі Поттера". *Наукові записки [Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка]. Сер. : Філологічні науки. 81(3)*, 60-63.
- Ельмслев, Л. (1960). *Прологомени к теории языка*. Новое в лингвистике. Москва: Прогресс.
- Єрмоленко, С. С. (2006). *Мовне моделювання дійсності і знакова структура мовних одиниць* : Моногр. Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні НАН України. К. : Вид. Дім Д. Бураго.
- Іванов, В. В. (2010). "Границы семиотики": *Вопросы к предварительному обсуждению. Современная семиотика и гуманитарные науки*. М.: Языки славянской культуры.
- Карасик, В. И., Ярмахова Е. А. (2006). *Лингвокультурный типаж "английский чудак"*. Москва : Гнозис.
- Колесник, О. С. (2013). Емоції крізь призму лінгвoseміотики міфу. *Науковий вісник кафедри ЮНЕСКО Київського національного лінгвістичного університету. Філологія, педагогіка, психологія. 26*, 76-82.
- Красных, В. В. (2002). *Этнопсихоллингвистика и лингвокультурология: Курс лекций*. Москва : ИТДГК "Гнозис".
- Лосев, А. Ф. (1982). *Знак. Символ. Миф*. М.: Издательство Московского университета.
- Лотман, Ю. М. (2000). *Внутри мыслящих миров*. Семиосфера. Санкт-Петербург.
- Максімов, С. Є. (2006). *Практичний курс перекладу (англійська та українська мови)*. Теорія та практика перекладацького аналізу тексту для студентів факультету перекладачів та факультету заочного та вечірнього навчання: Навчальний посібник. Київ: Ленвіт.
- Маріна, О. С. (2015). *Семиотика парадоксальності у когнітивно-комунікативному висвітленні (на матеріалі сучасного англomовного поетичного дискурсу)* : монографія. Київ. нац. лінгвіст. ун-т. Київ; Херсон : Айлант.
- Моррис, Ч. (1983). *Основания теории знаков. Семиотика*. Москва.
- Мукаржовский, Я. (1947). *Преднамеренное и непреднамеренное в искусстве*. Исследования по эстетике и теории искусства. Москва.
- Павлюк, Л. С. (2006). *Знак, символ, міф у масовій комунікації*: посібник. Львів: ПАІС.
- Пирс, Ч. С. (2000). *Избранные философские произведения* [пер. с англ. К. Голубович и др.]. Москва : Логос.
- Платон. (1990). *Собрание сочинений в 4 т. Т. 1* [пер. с древнегреч.].
- Потапова, А. Є. (2011). *Відтворення стилістичних засобів у перекладі дитячої художньої літератури (на матеріалі українських, німецьких та російських перекладів творів Дж. К. Ролінг)*. (Дис. канд. філол. наук). Київ.
- Почепцов, Г. Г. (2001). *Теория коммуникации*. Москва: Рефл-бук, К.: Ваклер.
- Ребрій, О. В. (2012). *Сучасні концепції творчості у перекладі* : монографія. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна.
- Селиванова, Е. А. (2000). *Когнитивная ономазиология*. К. : Фитосоциоцентр.
- Соссюр, Ф. де. (2004). *Курс общей лингвистики*. Пер. с французского А. М. Сухотина, под редакцией и с примечаниями Р. И. Шор. Москва: Едиториал УРСС.
- Степанов, Ю. С. (2001). *Семиотика. Антология. Изд. 2-е, испр. и доп.* Москва: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга.
- Шевцова, Г. І., Ребрій, О. В. (2009) *Стратегії та способи перекладу англomовних антропонімів художнього дискурсу українською мовою (на матеріалі імен персонажів романів Дж. К. Ролінг)*. In *Statu Nascendi: Збірка студентських статей*. Харків: НТМТ. 10, 137-141.

- Шиленко, Р. В. (1986). Прямые и косвенные экспрессивные высказывания в аспекте регулирования межличностных отношений. *Языковое общение и его единицы: Межвуз. сб. науч. тр.* Калинин: Калининск. гос. ун-т, 49-54.
- Эко, У. (1998). *Отсутствующая структура. Введение в семиологию.* Пер. с итал. Санкт-Петербург: Якобсон, Р. (1983). *В поисках сущности языка. Семиотика.* Москва: Наука.
- Deely, J. (2004). *Basics in Semiotics.* Toronto: St. Augustines Press.
- Volkova, S. V. (2017). The Semiotics of Folkdance in Amerindian Literary Prose. *Peter Lang • Frankfurt am Main • Bern • New York • Oxford • Warszawa • Wien: Peter Lang Edition, 14 "Language – Literature – the Arts: A Cognitive Semiotic Interface", 149-164.*

ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА

- Енциклопедія сучасної України.* (2016).
- Керлот, Х. Э. (1994). *Словарь символов.* Москва : "REFL-book".
- Похлебкин, В. В. (2001). *Словарь международной символики и эмблематики.* 3-е изд. Москва : Международные отношения.
- Тресиддер, Дж. (2001). *Словарь символов.* Пер. с англ. М. : ФАИР-ПРЕСС.
- Усманова, А. Р. (2001). *Код. Постмодернизм.* Энциклопедия [под ред. Грицанова А. А., Можейко М. А.]. Минск : Интерпрессервис : Книжный дом, 710-711.
- Ferber, M. A (1999). *Dictionary of Literary Symbols.* Cambridge University Press.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

- Роулінг, Дж. К. (2019). *Гаррі Поттер та філософський камінь.* Пер. В. Морозова. Київ : "А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА".
- Rowling, J. K. (2014). *Harry Potter and the Philosopher's Stone.* Bloomsbury.

REFERENCES

- Andrejchuk, N. I. (2011). Semiotyka linhvokul'turnoho prostoru Anhlії kintsia XV – pochatku XVII stolittia : monohrafiia. MONMS Ukrainy, L. : Nats. un-t "L'viv. politehnika".
- Andrejchuk, N. I. (2012). Interpretanta iak liuds'kyj chynnyk movnoho semiozysu. *Movoznavstvo.* 3, 65-74.
- Andrejchuk, N. I. (2015). Khudozhnij obraz kriz' pryzmu linhvosemiotyky. *Naukovyj visnyk Drohobys't'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka.* Ser. : Filolohichni nauky (movoznavstvo). 3, 17-22.
- Arystotel'. (1978). *Sochynenyia v chetyrekh tomakh, t. 2.* М : Mysl'.
- Barsuk, T. (2009). Funktsional'ne navantazhennia antroponimiv u kazkovomu dyskursi (na materialii tvoriv Dzh. K. Roulinh pro Harri Pottera). *Naukovi zapysky [Kirovohrads'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka].* Ser. : Filolohichni nauky. 81(3), 203-206.
- Bart, R. (1989). *Myf sehodnia. Yzbrannye raboty.* Semyotyka. Poetyka. М.
- Batsevych, F. S. (2004). *Osnovy komunikatyvnoi linhvistyky: pidruchnyk.* Kyiv : Akademiia.
- Belej, L. L. (2008). Onomastykon "Harri Pottera" Dzhohan Roulinh – shliakhy peredachi. *Onomastychni nauky.* 2, 81-84.
- Benvenyst, E. (1974). *Semyolohyia iazyka. Obschaia linhvistyka / Per. s frants.* Moskva.
- Berezhna, M. V. (2017). Vidtvorennia movlennievoi kharakterystyky personazhiv (na materialii anhlomovnykh khudozhnykh tekstiv ta ikh perekladiv ukrains'koiu movoiu). *Science and Education a New Dimension. Philology, V (34).* Budapest. 124, 11-15.
- Boka, O. V. (2008). Vlasni imena iak kompresovani teksty-nosii kohnityvnoi informatsii (na materialii kazky Dzh. Roulinh "Harri Potter i orden Feniksa"). *Visn. Sum. derzh. un-tu.* Ser. Filol. nauky. 1, 15-19.

- Volchans'ka, H. V. (2009). Osoblyvosti vidobrazhennia movnoi ta kontseptual'noi kartyn svitu v anhlijs'komu ta ukrains'komu tekstakh "Harri Potera". Naukovi zapysky [Kirovohrads'koho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka]. Ser. : Filolohichni nauky. 81(3), 60-63.
- Dili, Dzh. (2000). Perekl. z anhl. ta nauk. red.. Anatolij Karas'. L'viv: Arsenal.
- El'mslev, L. (1960). Prolehomeny k teoryy iazyka. Novoe v lynchvystyke. M.: Prohress.
- Yermolenko, S. S. (2006). Movne modeliuvannia dijsnosti i znakova struktura movnykh odynyts' : Monohr. In-t movoznav. im. O. O.Potebni NAN Ukrainy. K. : Vyd. Dim D. Buraho.
- Yvanov, V.V. (2010). "Hranytsy semyotyky": Voprosy k predvartel'nomu obsuzhdeniyu. Sovremennaia semyotyka y humanytarnye nauky. M.: Yazyky slavianskoj kul'tury.
- Karasyk, V. Y., Yarmakhova E. A. (2006). Lynchvokul'turnyj typazh "anhlyjskij chudak". Moskva : Hnozys.
- Kolesnyk, O. S. (2013). Emotsii kriz' pryzmu lynchvosemiotyky mifu. Naukovyj visnyk kafedry YuNESKO Kyivs'koho natsional'noho lynchvistychnoho universytetu. Filolohiia, pedahohika, psykholohiia. 26, 76-82.
- Krasnykh, V. V. (2002). Etnopsykholynchvystyka y lynchvokul'turolohyia: Kurs lektsyj. Moskva : YTDHK "Hnozys".
- Losev, A.F. (1982). Znak. Symvol. Myf. M.: Yzdatel'stvo Moskovskoho unyversyteta.
- Lotman, Yu. M. (2000). Vnutry myslaschykh myrov. Semyosfera. SPb.
- Maksimov, S. Ye. (2006). Praktychnyj kurs perekladu (anhlijs'ka ta ukrains'ka movy). Teoriia ta praktyka perekladats'koho analizu tekstu dlia studentiv fakul'tetu perekladachiv ta fakul'tetu zaochnoho ta vechirn'oho navchannia: Navchal'nyj posibnyk. K. : Lenvit.
- Marina, O. S. (2015). Semiotyka paradoksal'nosti u kohnityvno-komunikatyvnomu vysvitleni (na materialy suchasnoho anhlomovnoho poetychnoho dyskursu) : monohrafiia. Kyiv. nats. lynchvist. un-t. Kyiv; Kherson : Ajlant.
- Morrys, Ch. (1983). Osnovanyia teoryy znakov. Semyotyka. M.
- Mukarzhovskij, Ya. (1994). Prednamerennoe y neprednamerennoe v yskusstve. Yssledovanyia po estetyke y teoryy yskusstva. M.
- Pavliuk, L. S. (2006). Znak, symvol, mif u masovij komunikatsii: posibnyk. L'viv: PAIS.
- Pyr, Ch. S. (2000). Yzbrannye fylosofskye proyzvedeniia [per. s anhl. K. Holubovych y dr.]. Moskva : Lohos.
- Platon. (1990). Sobranye sochynenyj v 4 t. T.1 / Per. s drevnehrech.
- Potapova, A. Ye. (2011). Vidtvorennia stylistychnykh zasobiv u perekladi dytiahoi khudozhn'oi literatury (na materialy ukrains'kykh, nimets'kykh ta rosij'skykh perekladiv tvoriv Dzh. K. Rolinh). Dys. Kyiv.
- Pocheptsov, H.H. (2001). Teoryia kommunkatsyy. M.: Refl-buk, K.: Vakler.
- Rebriy, O.V. (2012). Suchastni kontsepsii tvorchosti u perekladi: monographiia. Kharkiv: KNU imeni V.N. Karazina. 376 s.
- Selyvanova, E. A. (2000). Kohnytnvaia onomasyolohyia. K. : Fytosotsyotsentr.
- Sossiur, F. de. (2004). Kurs obschej lynchvystyky. Per. s frantsuzskoho A. M. Sukhotyna, pod redaktsyej y s pryemchanyamy R. Y. Shor. – M.: Edytoryal URSS.
- Stepanov, Yu.S. (sost.) (2001). Semyotyka. Antolohyia. Yzd. 2-e, yspr. y dop. M.: Akademicheskyj Proekt; Ekaterynburh: Delovaia knyha.
- Shevtsova, H.I., Rebriy, O.V. (2009) Stratehii ta sposoby perekladu anhlomovnykh antroponimiv khudozhn'oho dyskursu ukrains'koiu movoiu (na materialy imen personazhiv romaniv Dzh. K. Rolinh). In Statu Nascendi: Zbirka students'kykh statej. Kharkiv: NTMT. 10, 137-141.
- Shylenko, R. V. (1986). Priamyie y kosvennyie ekspressyvnye vyskazyvaniia v aspekte rehulyrovanyia mezhlychnostnykh otnoshenyj. Yazykovoie obschenye y eho edynytsy: Mezhhvuz. sb. nauch. tr. Kalynyn: Kalynynsk. hos. un-t, 49-54.

- Eko, U. (1998). Otsustvuiuschaia struktura. Vvedeniye v semyolohiyu. Per. s ytal. S.-Peterburh.
Yakobson, R. (1983). V poyskakh suschnosti iazyka. Semyotyka. M.: Nauka.
Deely, J. (2004). Basics in Semiotics. Toronto: St. Augustines Press. 168p.
Volkova, S. V. (2017). The Semiotics of Folkdance in Amerindian Literary Prose. Peter Lang • Frankfurt am Main • Bern • New York • Oxford • Warszawa • Wien: Peter Lang Edition. Vol. 14 “Language – Literature – the Arts: A Cognitive Semiotic Interface”, 149-164.

DICTIONARIES

- Entsyklopediia suchasnoi Ukrainy. (2016).
Kerlot, Kh. E. (1994). Slovar' symbolov. M.: “REFL-book”.
Pokhlebkyn, V. V. (2001). Slovar' mezhdunarodnoj symvolyky y emblematyky. 3-e yzd. M. : Mezhdunar. Otnosheniya.
Tresydder, Dzh. (2001). Slovar' symbolov. Per. s anhl. M. : FAYR-PRESS.
Usmanova, A. R. (2001). Kod. Postmodernyizm. Entsyklopedyia [pod red. Hrytsanova A. A., Mozhejko M. A.]. Mynsk : Ynterpresservys : Knyzhnyj dom, 710-711.
Ferber, M. A (1999). Dictionary of Literary Symbols. Cambridge University Press.
SOURCES OF ILLUSTRATIVE MATERIAL
Rouling, Dzh. K. (2019). Harri Potter ta filosofsk'kyj kamin'. Per. V. Morozova. K.: V-vo “A-BA-BA-HA-LA-MA-HA”.
Rowling, J. K. (2014). Harry Potter and the Philosopher’s Stone. Bloomsbury.

*Дата надходження до редакції 17.11.2019 р.
Ухвалено до друку 21.11.2019 р.*

ВИМОГИ ДО ОФОРМЛЕННЯ РУКОПИСІВ У ВІСНИКУ КИЇВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО ЛІНГВІСТИЧНОГО УНІВЕРСИТЕТУ. СЕРІЯ ФІЛОЛОГІЯ

Редакція Вісника КНЛУ. Серія Філологія приймає до друку матеріали (статті, огляди, рецензії та ін.) від фахівців у галузі лінгвістики за умови, що подані рукописи не публікувалися раніше, відповідають проблематиці Вісника й оформлені відповідно до його вимог. Матеріали мають відображати сучасний стан розробки досліджуваної проблеми й містити нові результати її вивчення. Теоретичні положення повинні бути аргументовані відповідним ілюстративним матеріалом.

Наукова праця має бути написана на актуальну тему, містити виклад кінцевих або проміжних результатів дослідження, виявляти пріоритети автора в його наукових пошуках.

Редакція проводить внутрішнє та зовнішнє рецензування поданих до друку матеріалів, відхиляє або повертає на доопрацювання статті, які не відповідають вимогам збірника.

Редколегія Вісника КНЛУ. Серія Філологія послідовно дотримується міжнародних видавничих стандартів COPE Code of Conduct, затверджених COP (Committee on Publication Ethics).

Мови публікацій – українська, російська, чеська, польська, англійська, німецька, французька, іспанська, грецька.

Рекомендований обсяг публікацій: обсяг статті – 10–12 сторінок з таблицями, схемами та малюнками; обсяг рецензії – 5–6 сторінок; обсяг хроніки – 3–4 сторінки.

Вимоги до змісту, структури й технічного оформлення наукових статей

Стаття повинна обов'язково містити всі структурні елементи відповідно до п. 3 Постанови ВАК України № 7-05/1 від 15 січня 2003 р.:

- **формулювання проблеми та обґрунтування актуальності її розв'язання;**
- **аналіз останніх досліджень і публікацій**, у яких започатковано розв'язання окресленої проблеми і на які спирається автор (*важливо не перерахувати авторів чи їхні публікації, а саме проаналізувати доробок дослідників, вказати, у чому вони мають рацію, а в чому – ні; зазначити, які питання залишаються невирішеними*);
- **мету статті та її завдання;**
- **виклад основного матеріалу дослідження** з обґрунтуванням здобутих результатів;
- **висновки й перспективи подальших досліджень** у цьому напрямі;
- **список використаних джерел, список лексикографічних джерел і / або список джерел ілюстративного матеріалу**, оформлених стилем APA.

Структура статті

1. УДК (універсальна десяткова класифікація) – вказувати на початку статті в лівому верхньому кутку першої сторінки.

2. Назва статті (великими літерами по центру, 14 кеглем, напівжирним шрифтом).

3. Прізвище та ініціали автора / співавторів друкувати по центру, 14 кеглем, звичайним шрифтом, великими літерами.

4. Відомості про автора українською мовою: науковий ступінь, звання, місце роботи, електронна адреса. Друкувати через 1 інтервал, звичайним шрифтом, 12 кеглем, вирівняти за правим краєм.

5. Анотація українською мовою та ключові слова (обсяг 800–900 знаків, 5–6 ключових слів), оформлена через 1 інтервал, звичайним шрифтом, 10 кеглем.

6. Відомості про автора англійською мовою: прізвище, ім'я та по батькові, науковий ступінь, звання, місце роботи, електронна адреса. Друкувати через 1 інтервал, звичайним шрифтом, 12 кеглем, вирівняти за правим краєм.

7. Назва статті, анотація та ключові слова англійською мовою. Анотація має стисло відображати зміст статті (**1800–2000 знаків**) і відповідати вимогам міжнародних наукометричних

баз. Зокрема, вона повинна містити такі структурні елементи: **Introduction, Purpose, Methods, Results, Conclusion**. Друкувати через 1 інтервал, звичайним шрифтом, 10 кеглем.

8. Текст статті (без літератури) повинен становити не менше 8 сторінок формату А4 (усі поля – 1,5 см, абзацний відступ – 5 знаків (1,25 см), основний шрифт – 12 кегль, шрифт – Times New Roman, інтервал – 1,5).

У тексті статті не використовувати стилі тексту, сторінки не нумерувати, дотримуватися абзацних відступів (5 знаків – 1,25 см).

Цитати й визначення (дефініції) термінів потрібно брати лише в заокруглені лапки (“слово”); розмежовувати знаки дефіса (-) і тире (–), наприклад: “Дискурс – це...”, але “лексико-синтаксичні характеристики”; не замінювати знак апострофа (’) чи лапок (“слово”) іншими знаками; фрагменти рукопису, що містять ілюстративний матеріал, друкувати курсивом; світлим шрифтом із підкресленням подавати розкриті у вступній частині позиції: актуальність, мета, завдання та ін.; пропуски в наведених цитатах позначати так: [...]; підрядкові покликання не припустимі. Скорочення на зразок *т. д.*, ініціали при прізвищах (напр., *І.І. Петренко*). указівки на сторінки (с. 34), назви населених пунктів (*м. Київ*) друкувати через нерозривний відступ (одночасне натискання клавіш Ctrl+Shift+відступ).

Покликання на використану літературу в тексті просимо оформлювати стилем APA: у круглих дужках потрібно вказувати прізвище автора, рік видання, сторінку, пор.: (Вихованець, 1987, с. 96). Докладніше див. <https://www.library.cornell.edu/research/citation/apa>.

9. Література (для оформлення списку джерел використовується APA стиль. Інформація щодо міжнародного стандарту APA є на сайті НБУВ: <http://nbuv.gov.ua/node/929>. Також див.: APA Citation Style (<https://www.library.cornell.edu/research/citation/apa>). Оформити цитування відповідно до стилю APA можна на сайті онлайнного автоматичного формування посилань: <http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book>; <http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual>.

Заголовок ЛІТЕРАТУРА друкувати після основного тексту великими літерами ліворуч з абзацного відступу. Праці подавати в алфавітному порядку (12 кегль, шрифт звичайний, інтервал – 1,5). За необхідності можна навести ЛЕКСИКОГРАФІЧНІ ДЖЕРЕЛА й ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ з продовженням нумерації.

10. REFERENCES (транслітерований латиницею перелік літератури, за винятком англomовних праць, які наводити мовою оригіналу). Для транслітерації латиницею українсько-і російськомовних текстів рекомендуємо скористатися програмою з таким режимом доступу: <http://litopys.org.ua/links/intrans.htm>.

Правила подання матеріалів

Редакція приймає від авторів зібрані в окремій, підписаній папці документи:

– два роздруковані примірники тексту;

– довідку про автора двома мовами (одна – мовою, якою написано статтю, друга – англійською мовою) на окремому аркуші (*ПІБ, науковий ступінь, учене звання, назва навчального закладу чи наукової установи, посада, поштова адреса (з індексом) для надсилання примірника збірника, особистий e-mail автора, номер телефону для зв'язку*);

– рецензію або витяг із протоколу засідання кафедри / вченої ради з рекомендацією рукопису до друку.

Електронний варіант статті, довідку про автора, а також відскановані рецензію, витяг з протоколу або рецензію наукового керівника надсилати на адресу: **knlu-pzs@ukr.net**. Усі файли (стаття, довідка про автора, рецензія (витяг) називати англійськими літерами (Article_Radziyevska, Author_Radziyevska_Review_Radziyevska, Extract_Radziyevska).

Редакція не повертає авторові (авторам) матеріали, зокрема й не прийняті до друку.

Відповідальний секретар – кандидат філологічних наук

Мінчак Галина Богданівна, тел. моб.: +38 (050) 571-32-78, (068) 554-23-79.

VISNYK OF KYIV NATIONAL LINGUISTIC UNIVERSITY
SERIA *PHILOLOGY*
SUBMISSION GUIDELINES

Visnyk welcomes papers (including but not limited to research articles, review articles and book reviews) by scholars in the field of linguistics and translation studies. Papers are accepted for publication provided they have not been published elsewhere, their topics are relevant for *Visnyk's* research focus and the submitted manuscripts conform to *Visnyk's* style sheet. The authors are expected to critically appreciate the state of the art of a given problem and report on new findings. Theoretical claims should be supported by evidence from the appropriate data.

A submitted paper should focus on an up-to-date topic, include final or preliminary research results and it should make the author's priorities in the given research area explicit.

Submitted papers are subject to peer review by domestic and international referees. Based on the review results, the papers may be rejected as unsuitable for publication or returned to the authors for revision.

Visnyk's Editorial Board adheres to international publishing standards based on the Code of Conduct developed by COPE (Committee on Publication Ethics).

Language of the paper: Ukrainian, Russian, Czech, Polish, English, German, French, Spanish, or Greek.

Length of the paper: research articles should be 10–12 pages including tables and figures; reviews 5–6 pages; event reports 3–4 pages.

Contents, structure and formatting of research articles

Submitted papers should include the following structural components:

- a clearly stated **research problem (and / or research question)** and its theoretical or practical relevance to the area of concern;
- a **critical overview of the recent literature** pertaining to the research topic (please refrain from simply listing works by other authors, instead evaluate their arguments and evidence and point to unresolved issues);
- **the goal of the research article and its objectives;**
- **research results and their discussion;**
- **conclusions and implications for further research** in the field;
- **a list of references including cited works (printed and electronic sources), and further sources such as dictionaries and / or literary sources.**

Article structure

1. **UDC** (Universal Decimal Classification index): in the top left corner of the front page.
2. **Title of the article:** all capital letters; centre alignment; font size 14pt in bold.
3. **The given name(s) and surname of the author(s):** all capital letters; centre alignment; font size 14pt.
4. **Affiliation:** centre alignment; font size 14pt in italics.
5. **Abstracts and key words in Ukrainian and English:** the abstract in Ukrainian of approximately 800–900 characters and 5–6 keywords (if you do not speak Ukrainian, the Editorial Board will kindly assist you with the abstract in Ukrainian once your paper is accepted for publication) and the abstract (a brief summary of your article) in English of approximately 1800–2000 characters. The abstract in English should comply with academic journal indexing databases and include the author's name, the article title, as well as **Introduction, Purpose, Methods, Results, Conclusion**. The layout of the abstracts is as follows: indented first line in the paragraph, single line spacing, regular font, font size 10pt.

8. The main text of the article should not be less than 8 pages in A4 format: all margins are 1.5 cm, the first line in every paragraph is indented by 1.25 cm, the default font is Times New Roman 12pt, spacing is 1.5 lines.

Please refrain from using any text styles, do not add page numbers, make sure that paragraphs have first line indents (5 characters – 1.25 cm).

Quotations and word definitions should be enclosed in double quotation marks (“word”). A hyphen (-) must be clearly distinguished from an en dash (–), e.g.: “academic discourse – especially its pedagogical aspects ...” but “lexico-grammatical meaning”. Do not replace an apostrophe (’) or quotation marks (“word”) with other symbols. Linguistic examples should be typed in *italics*. Topicality, purpose, and objectives of the study should be underlined and included into the introductory part of the paper. Ellipses in quotations are indicated by [...]. Footnotes are not allowed. Shortenings like e.g., initials like I.I. Petrenko, references to pages like p. 34, etc. should be typed as non-breaking spaces (press Ctrl+Shift+Space).

9. References

References List and in-text citations are organized in accordance to the **APA style** (American Psychological Association Style). Information about the usage of the international standard APA is available at NBUV portal: <http://nbuv.gov.ua/node/929>. Also look at: APA Citation Style (<https://www.lidrary.cornell.edu/research/citation/apa>). It is possible to format references in accordance with APA at the following online automatic sites <http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book> ; <http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual>.

The word REFERENCES is typed after the main text in all capital letters; it is aligned on the left and indented by 1.25 cm. The references are listed alphabetically (regular font, size 12pt, spacing 1.5 lines). When needed, a list of DICTIONARIES or LITERARY SOURCES is included with the numbering continued from the previous list, e. g.:

10. REFERENCES (a list of literature transliterated to the Latin script, except for works originally published in the Latin script). To transliterate the Cyrillic script to the Latin script use the software available at: <http://litops.org.ua/links/intrans.htm> .

Paper submission

Please submit to the Editorial Board:

- your paper, which conforms to *Visnyk's* style sheet;
- information about the author(s) in a separate file including: full given name and surname, academic degree, academic rank, affiliation (postgraduate students should mention their year of study), the position held, and contact information (phone number, postal address and e-mail address);
- your Department's or Academic Council's recommendation to publish your paper.

All files are sent to: **knlu-pzs@ukr.net**. Each of these files should be named in English: Article_Radziyevska, Author_Radziyevska Review_Radziyevska, Recommendation_Radziyevska

Papers submitted to the Editorial Board, including rejected ones, are not sent back to the authors.

Executive Secretary – Halyna B.Minchak, Candidate of Sciences (Linguistics).
Tel: +38 (050) 571-32-78, (068) 554-23-79. **Editorial Board**

Комп'ютерна верстка: *Руденко М.В.*
Підписано до друку 28.11.2019 р. Формат 70x108 1/16
Папір друк. № 1 Спосіб друку офсетний. Умовн. друк. арк. 21,54
Умовн. фарбо-відб. 21,65 Обл.-вид. арк. 21,65
Тираж 100. Зам. № 19 - 384

Видавничий центр КНЛУ
Свідоцтво: серія ДК 1596 від 08.12.2003 р.

Віддруковано "Видавництво Ліра-К"
03115, Київ, вул. Ф. Пушиної, 27
Свідоцтво про внесення до державного реєстру
Серія ДК № 3981.